

ქართული ფსიქოლოგიური
ჟურნალი

2023, № 1

Ivane Javakishvili Tbilisi State University

Faculty of Psychology & Educational Sciences

International Scientific Journal

**Georgian Psychological
Journal**

2023, № 1

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ფსიქოლოგიისა და განათლების მეცნიერებათა ფაკულტეტი

საერთაშორისო სამეცნიერო ჟურნალი

ქართული ფსიქოლოგიური ჟურნალი

2023, № 1

უნივერსიტეტის
გამომცემლობა

„ქართული ფსიქოლოგიური ჟურნალი“ ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფსიქოლოგიისა და განათლების მეცნიერებათა ფაკულტეტის ოფიციალური, საერთაშორისო, რეფერირებადი, ბილინგვური ჟურნალია, რომელიც ექვემდებარება აქტუალურ სამეცნიერო პრობლემებს ფსიქოლოგიაში და ფსიქოლოგიის მომიჯნავე ინტერდისციპლინურ სფეროებში. ჟურნალი აქვეყნებს როგორც თეორიულ და მეთოდოლოგიურ პრობლემებთან დაკავშირებულ, ისე რაოდენობრივ, თვისებრივ და შერეულ მეთოდოლოგიაზე დაფუძნებულ ემპირიულ-კვლევით ნაშრომებს, აგრეთვე, სამეცნიერო მიმოხილვებს.

მთავარი რედაქტორი: ლალი სურმანიძე

პასუხისმგებელი მდივანი: მაია მესტირიშვილი

წარმომადგენლობითი საბჭო: დავით ჩარკვიანი (საქართველო), ირაკლი იმედაძე (საქართველო), ალიოზა ნოიბაუერი (ავსტრია), ლია ყვავილაშვილი (დიდი ბრიტანეთი), ქეთევან ჭანტურია (დიდი ბრიტანეთი)

სარედაქციო კოლეგია: ნათელა იმედაძე (საქართველო), დალი ფარჯანაძე (საქართველო), თამარ გაგოშიძე (საქართველო), მარინე ჩიტაშვილი (საქართველო), ბოჟიდარ კაცზმარეკი (პოლონეთი), იამზე კუტალაძე (საქართველო), ტარა მერფი (დიდი ბრიტანეთი), მზია წერეთელი (საქართველო), დანიელ სტარკი (დიდი ბრიტანეთი), მედეა დესპოტაშვილი (საქართველო), ლუიზა არუთინოვი (საქართველო), მაია რობაქიძე (საქართველო)

The **Georgian Psychological Journal** is the official international bilingual peer reviewed journal of the TSU Faculty of Psychology and Educational Sciences, and is dedicated to urgent problems within Psychological disciplines.

The journal publishes empirical, theoretical, methodological, and practice-oriented articles covering topics relevant to time sensitive problems of psychology and interdisciplinary studies. Particular consideration is given to empirical articles using quantitative, qualitative, and mixed methodology. The journal welcomes manuscripts from scholars throughout the world, including research from multi-site international projects and work that has the potential to be adapted and implemented worldwide to address the needs of diverse populations, cultures, and communities.

Editor: Lali Surmanidze

Executive Secretary: Maia Mestvirishvili

Representative Board: Davit Charkviani (Georgia), Irakli Imedadze (Georgia), Aljoscha Neubauer (Austria), Lia Kvavilashvili (UK), Ketevan Tchanturia (UK)

Editorial Board Members: Natela Imedadze (Georgia), Dali Parjanadze (Georgia), Tamar Gagoshidze (Georgia), Marine Chitashvili (Georgia), Bożydar Kaczmarek (Poland), Iamze Kutaladze (Georgia), Tara Murphy (UK), Mzia Tsereteli (Georgia), Daniel Stark (UK), Medea Despotashvili (Georgia), Luiza Arutinovi (Georgia), Maia Robaqidze (Georgia)

© ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2023

ISSN 2667-9027

E-ISSN 2960-9844

შინაარსი

ემპირიული კვლევები

EMPIRICAL STUDIES

ლალი სურმანიძე

პიროვნული თვისებები, როგორც კულტურული მოდელები: აგრესია, ალტრუიზმი, მლიქვნელობა (ქართული ქეისი) 9

Lali Surmanidze

Personality Traits as Cultural Models (Georgian case – Aggression, Altruism, Flattery) 26

ეკატერინე ფირცხალავა

ქართველი მიგრანტები გერმანიაში: ქართველობა – ეთნიკური იდენტობა, ჯგუფის შიგნით და ჯგუფთაშორისი ურთიერთობები ემიგრაციაში 41

Ekaterine Pirtskhalava

Georgian Migrants in Germany: Being Georgian – Ethnic identity, intragroup and intergroup relationships in immigration 63

ხათუნა მარწყვიშვილი, მაია მესტირიშვილი, ლილი ხეჩუაშვილი, თეკლა ნემანიშვილი

ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის ტაქტიკები: პიროვნული ნიშნების როლი 82

Khatuna Martskvishvili, Maia Mestvirishvili, Lili Khechuashvili, Tekla Nemanishvili

Unveiling the Self-Presentation Tactics on Facebook: The Role of Personality Traits 106

ია კუტალაძე, ნინო წულაია

ორგანიზაციული სამართლიანობისა და მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს როლი ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის ფორმირებაში 127

Ia Kutaladze. Nino Tsulaia

The Role of Organizational Justice and Meaningful Work in the Formation of Psychological Ownership 143

მაია რობაკიძე

უზნადის ფიქსირებული განწყობის მეთოდის დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები: ემპირიული გადამოწმება 157

Maia Robakidze

Differential – Psychological Aspects of the Method of Fixated Set: Empirical Verification 173

თინათინ ნორაკიძე, ლუიზა არუთინოვა

ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური პრობლემების მოგვარების
სახელმწიფო მექანიზმები 186

Tinatin Norakidze, Luiza Arutinova

The State Mechanisms of Dealing with Children and Adolescents’
Mental Problems 206

ემპირიული კვლევები
EMPIRICAL STUDIES

პიროვნული თვისებები, როგორც კულტურული მოდელები: აბრესია, ალტრუიზმი, მლიქვნელობა (ქართული ქაისი)

ლალი სურმანიძე¹

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახლმნიფო უნივერსიტეტი
ფსიქოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი

აბსტრაქტი

კოგნიტურ ფსიქოანთროპოლოგიურ თეორიულ-კონცეპტუალურ ბაზაზე დაყრდნობით წარმოდგენილია პიროვნული თვისებების კულტურული მოდელების კვლევა. პიროვნული თვისებები განხილულია კულტურულ პრაქტიკასთან ურთიერთქმედებით ფორმირებულ საზიარო კულტურულ გამოცდილებაზე, რომელიც ფსიქიკაში რეპრეზენტირებულია კულტურული მოდელების (სქემების) სახით. კვლევა ჩატარდა 25-45 წ.წ. ასაკის ქართულენოვან 50 ადამიანზე ექსპერიმენტული ფსიქოსემანტიკის და ინტერვიუს მეთოდებით. კვლევის მასალად გამოყენებული იქნა 200 ქართული ხალხური იდიომა. კვლევის შედეგად ფორმირებული სემანტიკური სივრცე ასახავს იდიომათა სემანტიკური კავშირების სტრუქტურას, ხოლო ინტერვიუს მეთოდით გამოვლინდა კვლევის მონაწილეების არგუმენტაციები სემანტიკური დაჯგუფებების თაობაზე, რაშიც წამყვანი როლი ენიჭებოდა აფექტურ იმპლიკაციებს (გრძნობებს), პერცეფტულ იმპლიკაციებს (მოსაზრებებს კატეგორიებში გაერთიანებული ელემენტების მსგავსების შესახებ) და კოგნიტურ იმპლიკაციებს (კატეგორიების სახელდებას). ექსპერიმენტული და ინტერვიუს მონაცემები ინტერპრეტირდა სინთეზურად. სტატიაში წარმოდგენილია 3 პიროვნული თვისების – აბრესია, ალტრუიზმი, მლიქვნელობა – ანალიზი; თვისებები და მათი კომპონენტები ინტერპრეტირებულია კულტურულ-სპეციფიკურ კონტექსტში.

საკვანძო სიტყვები: კოგნიტური ფსიქოლოგიური ანთროპოლოგია, კულტურული მოდელები, ფოლკლორი, მეტაფორა, პიროვნული თვისებები, სინთეზური მეთოდოლოგია

შესავალი

1950-იანი წლების კოგნიტურმა რევოლუციამ „ექსპერიმენტულ ფსიქოლოგიაში გონება დააბრუნა“ და, იმავდროულად, ნიადაგი მოამზადა ანთროპოლოგიის კოგნიტურ მეცნიერებასთან დაკავშირებისთვის (Miller, 2003). თანამედროვე ფსიქოლოგიური ანთროპოლოგიის კოგნიტივისტური მიმართულება ეფუძნება როგორც კოგნიტური ანთროპოლოგიის, ისე კოგნიტური ფსიქოლოგიის დაშვებებს, ამასთან, წინა პლანზე წამოწეულია კულტურასა და ადამიანის მენტალურ სტრუქტურებს შორის კავშირი (D’Andrade, 1992; Dressler et al., 2017; shore, 1996; Strauss & Quinn, 1997). ამ მიმართულებაში კულტურა მოიაზრება საზიარო კულტურული გამოცდილების საფუძველზე ფორმირებულ დაშვებათა ერთობლიობად, რომელიც ორგანიზებულია სქემებით.²

¹ პასუხისმგებელი ავტორი:

ლალი სურმანიძე, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახლმნიფო უნივერსიტეტი
lali.surmanidze@tsu.ge

² ნაომი ქვინისა და კლაუდია სტრაუსის განმარტებით, კულტურა – ეს არის ინდივიდების განმეორებადი გამოცდილებების, მათ საფუძველზე ფორმირებული გაზიარებული სქემებისა და ამ სქემებისა და გარე სამყაროს შორის ინტერაქციების ერთობლიობა (Chkhaidze, 2021).

ფსიქოლოგიური ანთროპოლოგიის კოგნიტივისტურ მიმართულებაში კულტურული სქემა, ანუ კულტურული მოდელი¹ კულტურული გამოცდილებით ფორმირებულ მენტალურ სტრუქტურად განიხილება – მიიჩნევა, რომ კულტურაში მსგავსი გამოცდილების მიმღებ ადამიანთა ჯგუფს სქემებიც მსგავსი (საზიარო) უნდა უყალიბდებოდეს. თავის მხრივ, ისინი ასახულია კულტურული სამყაროს გამოცდილებაშიც. ნაომი ქვინის აღნიშვნით, ამგვარ სქემებს ადამიანები იყენებენ მოლოდინების, მსჯელობების ფორმირებისა თუ სხვა ყოველდღიური საქმიანობისას (Quinn, 2005). ცხადია, რომ კონკრეტულ კულტურას მრავალი გამოცდილებისეული ფენომენის შესაბამისი მოდელები აქვს. კულტურულ სქემებსა და მათ მენტალურ რეპრეზენტაციებს კოგნიტური ფსიქოლოგიური ანთროპოლოგიის ერთ-ერთი მიმართულება – კულტურული მოდელების სკოლა შეისწავლის (Bennardo & Munck, 2014; Blount, 2011; Quinn, 2011).

კულტურასა და ადამიანის მენტალურ პროცესებს შორის კავშირის კვლევის კონტექსტში ერთ-ერთი აქტუალური მიმართულებაა კულტურული სიბრძნის შესწავლა, რომელიც, თავის მხრივ, მჭიდრო კავშირშია კულტურის ადაპტაციური პროცესების შესწავლასთან, რამდენადაც მთელი ისტორიის მანძილზე შენარჩუნებულ კულტურულ პრაქტიკებს, როგორც წესი, ევოლუციური ნვლილი შეაქვს სოციალური ჯგუფებისთვის სარგებლის მოტანით.

კოგნიტური პროცესებით კულტურა ოპერირებს როგორც ინდივიდუალურ, ისე კოლექტიურ დონეზე.² კოლექტიურ დონეზე კულტურა აფორმირებს ურთიერთობას და სოციალურ ურთიერთქმედებას, ტაბუირების თემებს, ემოციების გამოხატვის ფორმას, ურთიერთობის სტილს და ა.შ. (Gudykunst & Kim, 2002; Matsumoto et al., 2008; Triandis, 1994); განსხვავებები რისკებთან დაკავშირებულ კულტურულ ნორმებს შორის, შესაძლოა, განპირობებული იყოს განსხვავებული ეკოლოგიური პირობებით, რაც, თავის მხრივ, კავშირშია ადაპტაციურ პროცესებთან (Chen et al., 1995); თხრობის კულტურული პრაქტიკა სოციალიზაციის მძლავრ მექანიზმად მიიჩნევა, რამდენადაც სწორედ მისი მეშვეობით კულტურულ ჯგუფებს შთამომავლობით გადაეცემა ცოდნა და ინფორმაცია, რომლებიც ჯგუფს გადარჩენის შანსებს უზრდის (Lancy, 2008).

პიროვნული თვისებები, როგორც კულტურული მოდელები

პიროვნული თვისებების თეორიული მიდგომა პიროვნების ფსიქოლოგიის გავლენიანი თეორიულ-კვლევითი ნაწილია. არტურ რებერი პიროვნულ თვისებებს განმარტავს, როგორც გარკვეულ ჰიპოთეტურ ბაზისურ ან პიროვნულ მახასიათებელს, რომელიც, პრინციპში, შეიძლება გამოყენებულ იქნას ქცევის სტაბილურობისა და

¹ თანამედროვე ფსიქოლოგიურ ანთროპოლოგიაში ტერმინები „სქემა“ და „მოდელი“ სინონიმური მნიშვნელობით გამოიყენება (D’Andrade, 1995).

² კვლევების თანახმად, ინდივიდუალურ დონეზე, დასავლური კულტურები, აღქმის პროცესში, როგორც წესი, ფოკუსირდებიან ცალკეულ ობიექტებსა და მათ თავისებურებებზე, განსხვავებით აღმოსავლური კულტურებისგან, რომლებიც, დიდი ალბათობით, აღქმაში მთლიანობით მიდგომას ეყრდნობიან (Nisbett, 2004); კოლექტივისტური კულტურის წარმომადგენლები, ინდივიდუალისტური კულტურის წარმომადგენლებისგან განსხვავებით, უკეთ იმასსოვრებენ სოციალურ ინფორმაციას (Wang et al., 2002). დადასტურებულია, რომ მედიტაციის კულტურული პრაქტიკა აუმჯობესებს ყურადღებასა და კოგნიტურ კონტროლს (Brefczynski-Lewis et al., 2007).

პიროვნული თვისებები, როგორც კულტურული მოდელები: აგრესია, ალტრუიზმი, მლიქვნელობა

თანმიმდევრულობის ასახსნელად, ან როგორც ინდივიდის ქცევის მოდელების, აღქმის, აზროვნების და ა.შ. მარტივ აღწერად ამხსნელი ინტენციის გარეშე (Reber, 1996). პიროვნების თეორიების ბაზისური დაშვების თანახმად, მოქმედების, გრძნობების თუ ფიქრების განხორციელების ალბათობის თვალსაზრისით, ადამიანის აღწერა შესაძლებელია იმიტომ, რომ ის მიდრეკილია გარკვეული სახით რეაგირებისკენ (Perwin & John, 2000). პიროვნული თვისებების მეშვეობით ქცევის პროგნოზირებასთან დაკავშირებული სირთულეების მიუხედავად, რიჩარდ ნისბეტისა და ლი როსის თქმით, როგორც ჩანს, ადამიანთა უმრავლესობას, მათ შორის, პროფესიონალებსაც, ღრმად სჯერათ, რომ ამ საქმეში თვისებების ცოდნა მნიშვნელოვან ინფორმაციას იძლევა (Nisbet & Ross, 2000). ადაპტაციურ პროცესებში პიროვნული თვისებების მნიშვნელოვანი როლის დამაჯერებელი დასაბუთება უკავშირდება სოციალური ბიოლოგების მიერ გასული საუკუნის 80-90-იან წლებში გაჟღერებულ თვალსაზრისს. ამ კონცეფციის თანახმად, ისინი შეჭიდულია სოციუმში მოქმედ მარეგულირებელ სისტემებთან, მნიშვნელოვან ადაპტაციურ მექანიზმებთან, უძირითადესი ადაპტაციური სტრატეგიების ფორმირებასა და ფუნქციონირებასთან, აღწერს საზოგადოებაში პიროვნების სიმყარისა და წინსვლისთვის საჭირო უმნიშვნელოვანეს პიროვნულ ნიშნებს და მოიცავს ინფორმაციას „ჩვენი“ და „ჩვენი ჯგუფის“ კეთილდღეობისთვის არსებითი ინდივიდუალური განსხვავებების შესახებ (Macdonald, 1998; McCrae et al., 1998). სწორედ ამითაა განპირობებული პიროვნული თვისებების აღმწერი ტერმინოლოგიის არსებობა განსხვავებულ ენებში. პიროვნულ თვისებათა ე. წ. „დიდი ხუთეულის“¹ სტრუქტურის უნივერსალიზმის მიმართ მკვლევარ-ფსიქოლოგთა ღრმა რწმენის მიუხედავად, მეცნიერთა გარკვეული ჯგუფის თვალსაზრისით, სხვადასხვა კულტურაში ენობრივ-სემანტიკური სტრუქტურების მსგავსება ჯერ კიდევ არ ნიშნავს იმას, რომ ეს ენობრივი სტრუქტურა ხალხის ცხოვრებისეულ გამოცდილებასაც ეკვივალენტურად ასახავს, ან იმას, რომ კონკრეტული პიროვნული თვისება (ან თვისებათა ერთობლიობა) სხვადასხვა კულტურაში იდენტურად არის გაგებული. მიიჩნევა, რომ ამ ტერმინოლოგიის ნაწილი მაინც, თუ ყველა არა, კულტურულად, ევოლუციურ-ადაპტაციური პროცესითაა განპირობებული და, სხვადასხვა ენაში ლინგვისტური ეკვივალენტების არსებობის მიუხედავად, სემანტიკურ ეკვივალენტს არ წარმოადგენს (Perwin & John, 2000). კვლევები ამყარებს ამ პოზიციას. მაგალითად, ფილიპინურ კულტურაში ხუთფაქტორიანი მოდელის ვერიფიკაციამ გამოავლინა პიროვნულ თვისებებზე თანმიმდევრული კულტურულ-სპე-

¹ მრავალი კვლევის შედეგად ბევრ ენაში დადასტურებული, პიროვნულ თვისებათა 5, მოგვიანებით, 6 კატეგორია. ამ, ე. წ. „დიდი ხუთეულის“ (ლიაობა, ექსტრავერსია, ნევროტიზმი, პატიოსნება, კეთილგანწყობა) სტრუქტურის უნივერსალურად განხილვას მხარს უჭერს გასხვავებულ ენებში ეკვივალენტური ტერმინების აღმოჩენა, სხვადასხვა კულტურაში პიროვნულ თვისებათა კლასიფიკაციების მსგავსება, თავად სტრუქტურის უცვლელობა, ხუთივე ფაქტორის საკმაო სანდოობა/ვალიდურობა და შედარებით სტაბილურობა ადამიანის მთელი ცხოვრების მანძილზე (Perwin & John, 2000). თავის მხრივ, სკეპსისი „დიდი ხუთეულის“ სტრუქტურის უნივერსალიზმის მიმართ წინა პლანზე წამოწევს კულტურის ფაქტორის სრულ უგულვებლყოფას: ხუთფაქტორიანი მოდელი იმ კულტურის მონაცემთა საფუძველზეა შექმნილი, რომლის მსოფლმხედველობა პიროვნებას მოიაზრებს ავტონომიურად, სხვებისგან გამოყოფილად მაშინ, როცა არსებობს საპირისპირო მსოფლმხედველობის კონტექსტში პიროვნების მიჯაჭვული მოდელიც (ე.წ. არადასავლურ, აგრეთვე, აღმოსავლურ კულტურებში. იხ. (Markus & Kitayama, 1991; Markus & Kitayama, 1998; Triandis, 1995).

ციფიკური ორგანიზაცია, რაც, მკვლევართა დასკვნით, „აზროვნების, გრძობების, ქცევათა თანმიმდევრულობის ტენდენციებში კულტურულ-ინდივიდუალურ განსხვავებებს ასახავს“ (Church, 1987; Church & Lonner, 1998). ანგარიშგასანევია ისიც, რომ პიროვნული თვისებები ცნობიერების კატეგორიალური სტრუქტურისთვის მაკლასიფიცირებელ ნიშნებადაც გვევლინება და, შესაბამისად, კოგნიტური პროცესების, მათ შორის, სოციალური პერცეპციის კულტურული განპირობებულობის ერთ-ერთ წყაროდაც. უეჭველია, რომ თვისებათა სემანტიკურ თავისებურებებში ასახულია ამ კულტურისთვის მისაღები ადამიანის ტიპის და, შესაბამისად, აღზრდის მოდელის ცენტრალური აქცენტებიც (Surmanidze, 2001, 2010).

ფსიქოლოგიურ ანთროპოლოგიაში დამოკიდებულება პიროვნული თვისებების კვლევის მიმართ, ტრადიციულად, არაერთმნიშვნელოვანია. გეშტალტფსიქოლოგიის კვალდაკვალ, „კულტურა-პიროვნების“ სკოლის კონფიგურაციონისტულ მიმართულებაში (გასული საუკუნის 30-40-იანი წლები) თვისებები გაგებულია პიროვნების – კომპლექსური, „ორგანიზებული მთლიანობის“ ელემენტად (სწორედ ამიტომ განიხილებოდა კულტურა ამ მიმართულებაში პიროვნების ანალოგიით) (Bock, 1988); „კულტურა-პიროვნების სკოლის“ სხვა შტოს – ეროვნული ხასიათის მკვლევრებისთვის პიროვნული თვისებები განიხილება კულტურულ პატერნებთან ერთიანობაში: „ეროვნული ხასიათი წარმოადგენს საზოგადოების ზრდასრული წარმომადგენლებისთვის დამახასიათებელ, შედარებით მყარ პიროვნულ მახასიათებლებსა და პატერნებს“ (Inkeles & Levinson, 1969);

გრეგორი ბეიტსონი სხვადასხვა კულტურის წარმომადგენელთა ხასიათებს შორის განსხვავების აღწერისთვის ბინარული და ტრიადული პატერნების შესწავლას ანიჭებდა უპირატესობას (Bateson, 2000); ამ მიმართულების ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი, ლინგვისტი ედუარდ სეპირი კატეგორიულად უპირისპირდებოდა „თვისებების ფსიქოლოგიას“ და დაჟინებით, ხაზგასმით იყენებდა ტერმინებს – „პატერნი“, „ორგანიზაცია“, „კონფიგურაცია“ (Bock, 1988).

ამგვარად, ფსიქოლოგიური ანთროპოლოგია იმთავითვე უპირისპირდებოდა პიროვნული თვისებების უნივერსალისტურ გაგებას და აქცენტს სვამდა მათ კონტექსტურ სპეციფიკაზე. კულტურულ სივრცეში მნიშვნელოვანი ადაპტაციური ფუნქციის გამო, პიროვნული თვისებები ამ სივრცის ორგანული პროდუქტია, მათ აქვთ კულტურული მნიშვნელობები, რომლებიც ფსიქიკაში რეპრეზენტირებულია კულტურული სქემების სახით, ისინი, თავის მხრივ, ეფუძნება ე.წ. ობიექტურ კულტურულ პროდუქციასთან (კულტურული ტექსტები, პრაქტიკა, დანესებულებები) ურთიერთქმედებით ფორმირებულ საზიარო კულტურულ გამოცდილებას. ამ პოზიციიდან, პიროვნულ თვისებათა კულტურული მოდელები ასახავს შეფასების კულტურულ პრაქტიკას და, ამდენად, კულტურულ სიბრძნედაც შეიძლება მივიჩნიოთ.

ფოლკლორული წარმონაქმნები, როგორც კულტურული მოდელები

ფოლკლორი კულტურის განსაკუთრებით ძვირფასი საცავია და სამართლიანად მიიჩნევა კულტურულ სიბრძნედ. ფოლკლორული ცნობიერება ყოფაში, „მშობლიურ“ სოციოკულტურულ გარემოში აღმოაჩენს მზა მასალას განზოგადებისა და იდეოლო-

პიროვნული თვისებები, როგორც კულტურული მოდელები: აგრესია, ალტრუიზმი, მლიქვნელობა

გიური შეფასებებისთვის. ამ თვალსაზრისით, ის რეფლექსირების ფუნქციასაც ასრულებს. ე. წ. მცირე ფოლკლორი (იდიომატური გამოთქმები, ანდაზები, აფორიზმები) გაზიარებული კულტურული გამოცდილების ამსახველი ვერბალური ფორმულებია, რომლებსაც ბრედ შორი ლინგვისტურად კოდირებული მოდელების კატეგორიაში აერთიანებს. მისი თქმით, „ვერბალურ ფორმულებში მეტყველების უმაღლეს კონვენციურ ფორმაში ასახულია ტრადიციული სიბრძნე, სპეციალიზებული ცოდნა ან ტაქტიკები“. ისინი არსებობს მზა სახით; წარმოადგენს ყველა მოსაუბრის მიერ დაუფლებულ ლინგვისტურ რესურსს; ავტომატიზებული საპასუხო ნიმუშებია; ამარტივებს საუბარს. ლინგვისტური ფორმებით ცოდნა უფრო დამაჯერებელი ხდება და „კულტურულ სიბრძნედ“ წარმოჩინდება (shore, 1996). ჯეფრი უაიტის თვალსაზრისით, ლინგვისტური ფორმულები გამოცდილების გენერალიზებული მოდელებია და მათი ორგანიზაციის შესწავლის შესაძლებლობას წარმოქმნენ კულტურულ კონტექსტში მათი ღრმა ჩანწულობა ქმნის. მაგალითად, ანდაზის ინტერპრეტაციისას ენის გამოყენების დასკვნა ყოველთვის გამომდინარეობს მოდელის გამოყენების კონტექსტიდან, შესაბამისად, ანდაზიდან დასკვნის გამოტანის პროცესი მისდევს საფუძველმდებარე გაზიარებული ცოდნის სტრუქტურას (White, 1987). ანდაზასთან დაკავშირებული ეს მოსაზრება შეიძლება განივრცოს საზოგადოდ ე. წ. მცირე ფოლკლორზეც, მათ შორის, იდიომატურ გამოთქმებზეც.¹ მიიჩნევა, რომ კულტურულ მოდელთან ვერბალური ფორმულებით გამოხატული მნიშვნელობის დაკავშირებაში განსაკუთრებულ როლს მეტაფორა ასრულებს.

მეტაფორა და კულტურული მოდელი

როგორც ცნობილია, „მეტაფორის არსი მდგომარეობს ერთი რიგის მოვლენების სხვა რიგის მოვლენათა ტერმინებით გააზრებასა და განცდაში“ (Lakoff & Johnson, 1990). მეტაფორის კოგნიტური თეორიის ავტორებმა, ლინგვისტებმა ჯორჯ ლაკოფმა და მარკ ჯონსონმა (1980) სქემის ინდიკატორებად პირველებმა გამოიყენეს მეტაფორების მეთოდი. მათი თვალსაზრისით, მეტაფორები, რომლებიც მსჭვალავს ადამიანის მთელ ცხოვრებას, თავს ავლენს არა მხოლოდ ენაში, არამედ აზროვნებასა და მოქმედებაშიც. ისინი გაუცნობიერებლად და, ძირითადად, ავტომატურად, გარკვეული სქემების შესაბამისად გამოიყენება. ლაკოფისა და ჯონსონის აზრით, მეტაფორა ქმნის კულტურულ მოდელს/სქემას (Lakoff & Johnson, 1990). მათგან განსხვავებით, თანამედროვე ფსიქონანტროპოლოგები მიიჩნევენ, რომ მეტაფორა კი არ ქმნის, არამედ ასახავს მათ საფუძველმდებარე კულტურულ სქემას (Strauss & Quinn, 1997). სქემის გამოსავლენად კლაუდია სტრაუსი და ნაომი ქვინი მეტაფორების კატეგორიზების მეთოდს მიმართავენ და ამგვარად გამოვლენილ კატეგორიებს ფართოდ გაზიარებულად მიიჩნევენ.

¹ მიჯნავენ ტერმინებს – „ფრაზეოლოგია“ და „იდიომატიკა“. აქ აღვნიშნავთ, რომ იდიომები მეტაფორას ეფუძნება და სათქმელს ამბობს „შეფარვით“, არაპირდაპირ. ზოგჯერ მას „გაქვავებულ“ მეტაფორადაც მოიხსენიებენ. იდიომი და იდიომატური გამოთქმა სინონიმური ტერმინებია (Akhmaladze, 2022).

თავის დროზე ვილჰელმ ვუნდტი ხალხთა ფსიქოლოგიის შესასწავლად უპირატეს როლს ანიჭებდა აღმწერი მეცნიერებების – ეთნოგრაფიის, ფოლკლორისტიკის, ლინგვისტიკის მეთოდებს. ხალხთა ფსიქოლოგიის (კულტურული ფსიქოლოგიის) საკვლევად ფოლკლორს იგი ერთ-ერთ ყველაზე ღირებულ წყაროდ მიიჩნევდა (Wundt, 1998). ამის მიუხედავად, ფსიქოლოგიურ თუ ფსიქოანთროპოლოგიურ კვლევებში ამ მასალაზე დაფუძნებულ კვლევებს იშვიათად შეხვდებით. ცნობილია ფსიქოანთროპოლოგ ჯეფრი უაიტის კვლევა ანდაზებზე (White, 1987), ნაკვლევია რუსული იდიომატური გამოთქმების სემანტიკური სივრცე (Petrenko, 1988), არსებობს დ. ჩუბინიძის ადაპტაციური სტრატეგიების კვლევა ანდაზების გამოყენებით (Chubinidze, 2018), ასევე, ამ სტატიის ავტორის კვლევები, რომლებშიც ფოლკლორული იდიომატური გამოთქმები სტერეოტიპთა შესაფასებელ სკალებად იყო გამოყენებული (Surmanidze, 1993, 2010).

თანამედროვე კოგნიტურ ფსიქოანთროპოლოგიაში კულტურული მოდელის გამოსავლენად, ჩვეულებრივ, მიმართავენ ყოველდღიურ მეტყველებაში გამოყენებული მეტაფორების ანალიზს (Chkhaidze, 2021; Chkhaidze et al., 2019). ამისგან განსხვავებით, წინამდებარე კვლევაში მასალად გამოყენებულ იქნა, ასე ვთქვათ, „ბუნებრივი“ მეტაფორები – ქართული ხალხური იდიომატური გამოთქმები (Sakhokia, 1979). ისინი შედარებით მყარი, ხანგრძლივად არსებული ლინგვისტური წარმონაქმნებია, რომლებსაც კონკრეტული ენის მატარებლები დღესაც აქტიურად იყენებენ სწორედ იმიტომ, რომ მათში მოაზრებული მნიშვნელობები ფართოდ გაზიარებულ კულტურულ წარმოდგენა/შეხედულებებს ასახავს, რაც, თავის მხრივ, კულტურული მოდელის ძირითად ბაზის წარმოადგენს. ჯ. ვაიტის აღნიშვნით, სწორედ მათ ეყრდნობა ადამიანი მნიშვნელობის კონსტრუირების დროს ვერბალური ფორმულებიდან დასკვნის გამოტანის პროცესში (White, 1987).¹

კვლევის აღწერა

წინამდებარე სტატიაში ასახულია 2009-2010 წლებში ჩატარებული, გამოუქვეყნებელი კვლევის² მონაცემთა მეორადი ინტერპრეტაცია.

კვლევის მიზანს წარმოადგენდა პიროვნული თვისებების კულტურული მოდელის გამოვლენა ქართული ხალხური იდიომების ბაზაზე.

ამოცანები:

- ლექსიკონიდან ამორჩეული იდიომებიდან კვლევისთვის რელევანტური იდიომების შერჩევა;
- იდიომების კატეგორიალური სტრუქტურის დადგენა – სემანტიკური სივრცის აგება და დენდროგრამის ანალიზი;
- იდიომების კლასიფიკაციის რაციონალური საფუძვლების (კვლევის მონაწილეთა მსჯელობების) სემანტიკური და დისკურსული ანალიზი;

¹ ადამიანის ვერბალური ქცევის აღმწერი იდიომები, უმეტესწილად, ნეგატიურ დისპოზიციებს გადმოსცემს და, ამგვარად, უარყოფის პრინციპით ამკვიდრებს სოციუმში მოქმედ ღირებულებებს. ამიტომაც, რომ ექსპერიმენტულ მასალაში, პოზიტიურთან შედარებით, ნეგატიური სემანტიკის მქონე იდიომური გამოთქმები ჭარბობს.

² ანალოგიური კვლევის ნაწილი ასახულია იხ. სურმანიძე ლ. 1993.

პიროვნული თვისებები, როგორც კულტურული მოდელები: აგრესია, ალტრუიზმი, მლიქვნელობა

- გამოვლენილი თვისებების კომპონენტთა ანალიზი და ინტერპრეტაცია.

მეთოდოლოგია

კულტურულ სქემებსა და მათ მენტალურ რეპრეზენტაციებს შორის კავშირის შესწავლაში ერთ-ერთი აქტუალური მიმართულება მნიშვნელობების შესწავლაა.¹ მნიშვნელობა განიხილება მოცემულ მომენტში ობიექტის ან მოვლენის მიერ პიროვნებაში აღძრულ ინტერპრეტაციად, რომელიც გამთლიანებულად მოიაზრებს კოგნიტურ პროცესს – ობიექტისა თუ მოვლენის იდენტიფიკაციას, აგრეთვე, მის მიმართ არსებულ მოლოდინს, ემოციასა და მასზე საპასუხო რეაქციის განხორციელების მოტივაციას (Bennardo & Munck, 2014). გამოიყენება მრავალფეროვანი მეთოდები, მათ შორის, სპეციალურად ამ ტიპის კვლევებისთვის დამუშავებული, ჰიბრიდული თუ მეთოდთა კომბინაციები. მეთოდებს, ძირითადად, 3 კატეგორიად აჯგუფებენ: ეთნოგრაფიული მონაცემები და მათი ანალიზის მეთოდები, ლინგვისტური მონაცემები და მათი ანალიზის მეთოდები, ექსპერიმენტული მონაცემები და სტატისტიკური ანალიზის მეთოდები (Bennardo & Munck, 2014). კვლევით პრაქტიკაში განსხვავებულ მეთოდთა დაბალანსებული ან სინთეზური გამოყენებისკენ სწრაფვა გამოკვეთილი ტენდენციაა (Surmanidze, 2021).

წინამდებარე კვლევაში წარმოდგენილია პოზიტივისტური და ჰერმენევტიკული მიდგომების სინთეზური გამოყენების შემთხვევა. მეთოდოლოგიური სინთეზი მიღწეულია ექსპერიმენტული ფსიქოსემანტიკური მეთოდისა და ინტერვიუს მეთოდებით მოპოვებული მონაცემების სინთეზური ანალიზით.

ამგვარად, მონაცემთა მოსაკრებად გამოყენებულ იქნა ორი ტიპის მეთოდი, ე.წ. „მკაცრი“ – ფსიქოსემანტიკური ექსპერიმენტი² და ე.წ. რბილი – ინტერვიუ კვლევის მონაწილესთან. კვლევაში მონაწილეობდა 25-45 წლის ასაკის, ქართულენოვანი, 50 ადამიანი (28 ქალი, 22 მამაკაცი). კვლევა ჩატარდა კვლევის მონაწილეთა ინფორმირებული თანხმობით.

სტრატეგია, მეთოდები, პროცედურა

კვლევა ეყრდნობა ე. წ. ემიკურ კვლევით სტრატეგიას („შიგნიდან“), რომელიც დაფუძნებულია პრინციპზე: „შევხედოთ კულტურას მისივე მკვიდრის თვალით“.

¹ აღსანიშნავია, რომ ანთროპოლოგები კულტურის და „მნიშვნელობის“ ცნებებს ურთიერთმეზონაცვლებლად იყენებენ (Bennardo & Munck, 2014).

² ფსიქოსემანტიკა – ფსიქოლინგვისტური კვლევითი სტრატეგია, რომელიც ორიენტირებულია ტექსტის კვლევასა და ანალიზზე რეალურ სამეტყველო პროცესში. ექსპერიმენტული პროცედურების მეშვეობით ხდება სამეტყველო/სააზროვნო მოღვაწეობის რეალური ფორმების მოდელირება, კერძოდ, ადამიანის ან სოციალური ჯგუფის ცნობიერების მნიშვნელობათა სისტემის რეკონსტრუქცია. ექსპერიმენტის შედეგად შექმნილი სემანტიკური სივრცე ცნობიერების ოპერაციონალისტურ ანალიზის წარმოადგენს და ასახავს საკვლევ სფეროს (ფსიქიკის ფრაგმენტს). სემანტიკური სივრცის აგება ეყრდნობა სხვადასხვა პირველად მეთოდს (მრავლობითი იდენტიფიკაცია, ასოციაციური ექსპერიმენტი, სკალირება, კლასიფიკაცია და სხვ.). კვლევის მონაცემები მუშავდება მულტიკომპონენტური სტატისტიკის მეთოდებით (Petrenko, 1988, 1997; Petrenko & Mitina, 2010).

ფსიქოსემანტიკური ექსპერიმენტი – სემანტიკური სივრცის აგება. კვლევაში მიწოდებული იდიომების ბაზაზე მოხდა ცნობიერების კატეგორიული სტრუქტურის რეკონსტრუირება და შესაბამისი სემანტიკური სივრცის აგება, რისთვისაც პირველად მეთოდად გამოყენებულ იქნა კლასიფიკაციის მეთოდი.

ექსპერიმენტის პროცედურა: კვლევის მონაწილეებს მიეწოდებოდათ დანომრილი 200 ბარათი, თითოეულზე ერთი იდიომატური გამონათქვამით. იდიომები ჯგუფდებოდა მნიშვნელობათა მსგავსების პრინციპით. დაჯგუფების პრინციპს (ჯგუფის რაოდენობას, შემადგენლობასა და მოცულობას) მონაწილე სურვილისამებრ ადგენდა. ექსპერიმენტი ტარდებოდა ინდივიდუალურად. ექსპერიმენტის ხანგრძლივობა – 40-45 წთ. მონაცემთა აღრიცხვა ხდებოდა სპეციალურ ბლანკზე.

ინტერვიუს პროცედურა: მნიშვნელობათა შესწავლისას კვლევის მონაწილის მიერ განხორციელებული აქტივობების ახსნა-განმარტება/დაზუსტება კვლევის ერთ-ერთი არსებითი მომენტია. ინტერვიუს საშუალებით კვლევის მონაწილეებისგან გროვდებოდა ინფორმაცია ექსპერიმენტის პროცესში მათ მიერ განხორციელებული აქტივობების შესახებ: ექსპერიმენტული პროცედურის დასრულებისთანავე ვთხოვდით მათ მიერ გამოყოფილი თითოეული ჯგუფის პირობით სახელდებას, კლასიფიკაციის რაციონალური საფუძვლის – კლასიფიკაციის პრინციპის ფორმულირებას (შეძლებისდაგვარად), ყოველ ჯგუფში გაერთიანებულ იდიომებს შორის საერთოს (საზიარო მნიშვნელობის) იდენტიფიცირება/დახასიათებას. პროცედურა ტარდებოდა ინდივიდუალურად, აუდიო-ჩანერით. ინტერვიუს ხანგრძლივობა – 25-30 წთ.

მონაცემთა დამუშავება და ინტერპრეტაცია

ექსპერიმენტით მოპოვებული მონაცემები დამუშავდა იერარქიული კლასტერ-ანალიზის მეთოდით (მონაცემთა ანალიზის პროგრამის – SPSS 23-ის გამოყენებით) და აიგო დენდროგრამა (მრავალდონიანი „სემანტიკური ხე“ – სემანტიკური სივრცე). დენდროგრამა ეყრდნობა ობიექტთა წყვილების მსგავსებას ერთსა და იმავე კლასტერში მათი მოხვედრის სიხშირის საფუძველზე; დენდროგრამაზე სემანტიკური დაჯგუფებები ასახულია გამსხვილების კვალდაკვალ, დონეების შესაბამისად. დენდროგრამის გაშიფრვა-ანალიზი, ჩვეულებრივ, მიმდინარეობს დენდროგრამის ე.წ. შუა დონეზე, სადაც მკაფიოდაა გამოკვეთილი მეტ-ნაკლებად დამოუკიდებელი კლასტერული დაჯგუფებები და მათი სტრუქტურა. კონკრეტული კლასტერის შინაარსობრივ თავისებურებას ქმნის მისი შემადგენელი ქვეკლასტერები. ქვეკლასტერთა რაოდენობა კლასტერებში განსხვავებულია. კლასტერში თავმოყრილი იდიომების ერთიანობის საფუძველია იმპლიციტურად ნაგულისხმევი არსებითი ნიშანი/ნიშნები. ინტერპრეტაცია ამ ნიშანთა გამოვლენაზე ნარიმართა.

თვისებრივი მონაცემების დამუშავება. ინტერვიუების შედეგად მიღებული ტექსტების სისტემატიზება მოხდა „ანალიტიკური კოდირების პრინციპით“, რასაც მოჰყვა ტექსტის შემადგენელი ელემენტების თემატური კლასიფიკაცია და მონაცემთა კონტენტ-ანალიზი (Boehm, 2004). გამოყენებულ იქნა თვისებრივ მონაცემთა ანალი-

პიროვნული თვისებები, როგორც კულტურული მოდელები: აგრესია, ალტრუიზმი, მლიქვნელობა
ზის პროგრამა – NVivo 10. ინტერპრეტაციისას აქტიურად ვეყრდნობოდით ეთნოგრა-
ფიულ, ფოლკლორულ, ისტორიულ და სხვა მასალებს.

აღწერილ კვლევაში 200 იდიომატური გამოთქმის ბაზაზე გამოიყო 17, მეტ-ნაკ-
ლებად დამოუკიდებელი კლასტერული დაჯგუფება. შეზღუდული ფორმატის გამო,
აღნიშნული კვლევის შედეგებიდან წინამდებარე სტატიაში წარმოდგენილია მხოლოდ
სამი პიროვნული თვისების კულტურული მოდელის ანალიზი.

1. **კლასტერი „აგრესია“.** მოცემული კლასტერი 3 ქვეკლასტერს მოიცავს. კვლევის
მონაწილეთა აღქმებსა და დეფინიციებში ექსპლიციტურულია აგრესიულობის სე-
მანტიკური ბაზისი. დაჯგუფებათა რაციონალურ დასაბუთებებში კვლევის მონა-
წილენი გამოკვეთენ აგრესიის სხვადასხვა ფორმას:

დ. რ. 29 წლის, მამაკაცი:

*„თავშეუკავებელი, იმპულსური ადამიანის ქცევაა,
თორემ შეიძლება სხვისთვის ცუდი არც უნდოდეს“,*

პ.მ. 57 წლის, მამაკაცი:

*„ეს არის ძირგამომთხრელი საქმიანობა, მეორე ადამიანს, ფაქტობრივად,
საყრდენს აცლის და ცხოვრებას ურთულებს და უფუჭებს,
ბოროტი ადამიანის ქცევებია გამობატული“*

ნ.ბ. 23 წლის, ქალი:

*„ეს ვილაც მანიპულატორია, სხვა ადამიანს იყენებს
თავისი საქმეებისთვის, ანგარება ამოდრავებს,
ადამიანს ატყუებს, როგორც საგანს, ისე ექცევა,
საერთოდ, პატივს არ სცემს.“*

ამგვარად, კლასტერის შინაარსით რეპრეზენტირებულია აგრესიულობა. ეს კრი-
ტერიუმი რამდენიმე კომპონენტით არის წარმოდგენილი.

ქვეკლასტერი ა: „კრიჭაში ჩადგომა“, „ეკლების ხმარა“, „ბოლმის გადმონთხევა“,
„შხამის ნთხევა“, „ბრჭყალების გამოჩენა“, „პირიდან ცეცხლის ყრა“, „ცეცხლის თქმა“,
„ენამწარეობა“, „მიზანში ამოღება“, „ანგარიშის გასწორება“, „ნაცარ-ტუტის ადენა“,
„მუსრის გავლება“.

მოცემული ქვეკლასტერის შინაარსი უკიდურესი დაპირისპირების ამსახველ აგ-
რესიას აღწერს. იდიომათა დიდი უმრავლესობა სიტუაციურ ვერბალურ აგრესიას
ასახავს, თუმცა ამ იდიომების სემანტიკა, ადრესატის დაზარალებაზე უფრო მეტად,
მოქმედი სუბიექტის განმუხტვას ემსახურება. ამასთან, ზოგიერთი მათგანი ტრადი-
ციული ნორმატიული ტაქტიანობის დარღვევადაც შეიძლება იქნას განხილული. მა-
გალითად, იდიომა „ენამწარე“, რომლის სემანტიკაა მოურიდეებლად უსიამოვნოს
მთქმელი, გულისხმობს იმას, რომ სუბიექტი იმპულსური ქმედებისკენაა მიდრეკილი,
ქცევის რეალიზაციისას აგრესიის ექსპრესიული განმუხტვა ვერბალური ფორმით ნაკ-
ლებად ითვალისწინებს სიტუაციას თუ ინტერაქციის პარტნიორს, რაც გარკვეული
ნორმატიული სტანდარტების ანგარიშგაუნეგლობაზეც მიანიშნებს. ეს უკანასკნელი
გამოთქმის პირდაპირ სემანტიკაში არ ჩანს. მაგრამ „ზრდილობის“ მენტალური ღირე-

ბულების კონტექსტი („ათასად კაცი დაფასდა, ათიათასად ზრდილობა...“), რომელიც მხარს უჭერს ადამიანის მიმართ კეთილმოსურნეობა-კეთილგანწყობის გამოვლენას შესაბამისი სტანდარტების (ატრიბუტების) ცოდნითა და გამოყენების უნარით, „საუბრის დროს ზომიერების დაცვასაც“ (Javakhishvili, 1956) მოიაზრებს. ამ თვალსაზრისით „ენამწარეობა“ მოქმედი სუბიექტის მიერ ზომიერების სტანდარტის დარღვევას ავლენს, ამიტომ ასეთი ქცევითი დისპოზიცია, გარკვეული თვალსაზრისით, ზრდილობის დეფიციტსაც უნდა ნიშნავდეს. შესაბამისად, ხატოვანი გამოთქმა „ენამწარე“ ვერბალური აგრესიის გამომხატველია, მისი კონოტაცია ნორმატიული სტანდარტის დარღვევის ნეგატიურ იმპლიკაციასაც მოიცავს. ამ ქვეკლასტერში მხოლოდ სამი იდიომის შინაარსი – „მუსრის გავლება“, „ანგარიშის გასწორება“, „ნაცარ-ტუტის ადენა“- გამოკვეთს ქცევის ორიენტაციას, თუმცა მოცემულ ექსპრესიულ სემანტიკურ კონტექსტში ეს იდიომებიც უფრო ექსპრესიული და არა ქცევითი აქტივობის კონოტაციით იტვირთება. ამგვარად, მოცემული შინაარსობრივი ერთობლიობა **ექსპრესიული აგრესიულობის** კომპონენტად შეიძლება განვიხილოთ.

ქვეკლასტერი ბ: „ცეცხლზე ნავთის დასხმა“, „წყლის ამღვრევა“, „მტკიცეულ ადგილზე დაბიჯება“, „ნიხლის დაჭერა“, „საფლავის გათხრა“, „ძირის გამოთხრა“, „გზაკვალის აბნევა“, „ბილიკების დახლართვა“, „ხახამშრალი დატოვება“, „მშრალზე დასმა“, „პირში ჩალის გამოვლება“, „თვალში ნაცრის შეყრა“, „პირში ბურთის ჩაჩრა“, „ცივი წყლის გადასხმა“, „ცივი უარის თქმა“, „ხელების დაბანა“, „აბუჩად აგდება“, „ფეხების მოჭმა“.

ეს ქვეკლასტერი ყველაზე უფრო მრავალრიცხოვანია და უკიდურესი აგრესიის აღმწერი ქცევითი დისპოზიციებით ტონს აძლევს მთლიანი კლასტერის სემანტიკას. სუბიექტის დამაზარალებელი ქცევითი დისპოზიციები მეტაფორულადაა აღწერილი. ძალის დემონსტრირებისთვის გამოყენებულია როგორც ვერბალური, ისე არავერბალური ქცევითი მოდელები. იდიომებით აღწერილი მიზნის მისაღწევი სტრატეგიები მიმართულია დამთრგუნველი სიტუაციებისა და დაძაბულობის შექმნაზე, ინტერაქციის პარტნიორის ღირსების ხელყოფაზე. ხაზგასასმელია, რომ მოქმედი სუბიექტი წინასწარ განზრახულად, მიზანმიმართულად, ცნობიერად ახორციელებს სხვა ადამიანის დამაზარალებელ ქცევებს და ეს ინტენცია მთელი კლასტერის შინაარსობრივი ერთიანობის დომინანტური თემაა. კლასტერს ასეც ეწოდა – **დამაზარალებელი აგრესია**.

ქვეკლასტერი გ: „მღვრიე წყალში თევზის ჭერა“, „სხვისი ხელით ნარის გლეჯა“, „პურმარლის დავინყება“, „მოლორება“, „პურის ნილ ქვის მიცემა“, „პირიდან ლუკმის გამოცლა“.

ამ ქვეკლასტერშიც დამაზარალებელი აგრესიაა აღწერილი, მხოლოდ ამჯერად, როგორც სემანტიკური ბაზისი, ექსპლიციურებულია სხვა ადამიანით მანიპულირებისა და ადამიანის დამაკნინებელი ქცევითი დისპოზიციები, ტრადიციული ღირებულებების უპატივცემულობა და ანგარებიანობა. შეიძლება ითქვას, რომ ანგარებიანი მიზნებით ადამიანით მანიპულირების დისპოზიცია ამ ქვეკლასტერის საყრდენი მნიშვნელობაა. ამ კომპონენტს განვიხილავთ, როგორც **ინსტრუმენტულ აგრესიას**.

ამგვარად, კლასტერის შინაარსობრივი ანალიზის საფუძველზე აგრესიის პიროვნული თვისების კულტურული მოდელის კომპონენტებად წარმოგვიდგება ექსპრესიუ-

პიროვნული თვისებები, როგორც კულტურული მოდელები: აგრესია, ალტრუიზმი, მლიქვნელობა
ლი, დამაზარალებელი და ინსტრუმენტული აგრესია. ამ კომპონენტების შინაარსობრივი სპექტრი მრავალფეროვანია და მოიცავს ინტერაქციის პროცესების დამანგრეველ დისპოზიციებს, თუმცა იდიომები აგრესიის განსხვავებულ ინტენსივობას ასახავს და სემანტიკაში ნიუანსური თავისებურებები ახასიათებთ. მაგალითად, ინტერპერსონალურ ურთიერთობებში ერთმნიშვნელოვანი ნეგატიური სემანტიკის მქონე იდიომატური გამოთქმები – „ცივი წყლის გადასხმა“, „ცივი უარის თქმა“ – პირდაპირი ფორმით ასახავს იმას, რომ აქტორი ინტერაქციის მეორე წევრისკენ შემხვედრ ნაბიჯებს არ დგამს, არ ცდილობს მის მხარდაჭერას, მაგრამ ამგვარი ქცევითი დისპოზიცია ამორალურობას არ გულისხმობს; ამავე კლასტერის სხვა იდიომები – „გზა-კვალის აბნევა“, „ბილიკების დახლართვა“- აღწერს განზრახვების შენიღბვის სტრატეგიას, თუმცა სხვისთვის ზიანის მიყენების გაზრახვას ან ანგარებიანობას ერთმნიშვნელოვნად არ გულისხმობს, მაგრამ მოცემულ უარყოფით კონტექსტში გამთიშველი და დამანგრეველი ტენდენციების ხელშემწყობ კონოტაციას და, შესაბამისად, ნეგატიურ დატვირთვას იძენს.

ამგვარად, აგრესიულობა რეპრეზენტირებულია შესაბამისი კოგნიტური, აფექტური და ქცევითი ორიენტაციებით. ქართულ კულტურულ ნორმატიულ სისტემაში, სადაც პრიორიტეტულია სოციალურ ჯგუფში ჰარმონიის შენარჩუნება, ოჯახური სიმჭიდროვე, ურთიერთპატივისცემა, ინტერპერსონალური ურთიერთობები რეფერენტული ჯგუფების ფარგლებში, აღნიშნული კრიტერიუმი ერთმნიშვნელოვნად მოიაზრება უარყოფითი კონოტაციის მატარებლად.

2. კლასტერი „ალტრუიზმი“. მოცემული კლასტერის იდიომები მეტაფორულად ასახავს ალტრუიზმის კულტურულ გაგებებს. აქ თავმოყრილი მნიშვნელობები ლოგიკურად ავსებენ ერთმანეთს, რასაც ადასტურებს კვლევის მონაწილეთა რაციონალური არგუმენტები მათ მიერ კატეგორიზებული ჯგუფის საფუძვლების შესახებ. მაგალითად:

ა.გ. 47 წლის, ქალი

„ადამიანები უნდა ეხმარებოდნენ ერთმანეთს, რადგან ადამიანი ადამიანით ცოცხლობს - მართო არსებობა წარმოუდგენელია“.

თ. ნ. 25 წლის, მამაკაცი

„დღეს ბევრი რამ შეიცვალა, მაგრამ მთავარი ისაა, რომ რაღაცის გამო კი არა, არაფრის გამო, ისე, უბრალოდ გაუნოდო მეორე ადამიანს ხელი.“

აღნიშნული კლასტერის სტრუქტურა 2 ქვეკლასტერითაა წარმოდგენილი და წარმოაჩენს სოციალური მხარდაჭერის, უანგარო ურთიერთდახმარების თემებს.

ქვეკლასტერი ა-ს შინაარსი ასახავს სხვა ადამიანის უანგაროდ დახმარების, მისთვის გაღების პოზიტიურ სემანტიკას („მტლად დადება“, „ხელის გამოღება“), რომელსაც სემანტიკურად უკავშირდება საერთო საქმის ერთგულების ღირებულება („საერთო უღლის ერთგულად წევა“, „თავის გადადება“, „თავის გადაგება“).

ქვეკლასტერ ბ-ში გამოკვეთილია მხარდაჭერის მოტივები („გვერდში ამოდგომა“, „გზაზე დაყენება“, „ხელის განოდება“), ზოგიერთი ალტრუისტული ქცევითი მოდელი გააზრებულია ქრისტიანული რელიგიური ღირებულებების კონტექსტში, შესაბამისად, აღსანერად გამოყენებულია რელიგიური ტერმინოლოგია („სულის ცხოვნება“, „მადლის მოსხმა“), აგრეთვე, კოლექტივისტური ორიენტაციის კულტურებისთვის ტიპური კულტურალური კონსტრუქტები, როგორცაა „ნამუსი“ და „ხათრი“ (პირველი პატიოსნების მნიშვნელობით, მეორე – ანგარიშის განევის სემანტიკით – „ნამუსის შენახვა“, „ხათრის შენახვა“).

საინტერესოა, რომ მოცემულ კლასტერში ცალ-ცალკე დამოუკიდებლად შევიდა 2 ვერბალური ფორმულა: „პირში თქმა“ და „სინათლეზე გამოსვლა“. ფრაზეოლოგიზმი „პირში თქმა“, შესაძლოა, საკმაოდ უსიამო სათქმელსაც მოიაზრებდეს და ერთგვარი აგრესიის ნიუანსიც ჰქონდეს, მაგრამ მოცემული კლასტერის სემანტიკურ კონტექსტში აღიქმება სუბიექტის პატიოსნების, მისი დადებითი განზრახვების გამოვლენად და არა ვერბალურ აგრესიად. როგორც სჩანს, „პირში მთქმელის“ პირდაპირობის (გულწრფელობის) მოტივაცია უფრო ღირებულია, ვიდრე მაღალკონტექსტური კულტურებისთვის ანგარიშგასანევი ფაქტორები – გამოთქმის ფორმა, სიტუაცია, მოსაუბრის პიროვნება და სხვ. ერთგვარი დაუნდობლობის მიუხედავად, როგორც ჩვენი კვლევიდან ჩანს, ეს იდიომა ვერბალური აგრესიის ამსახველ იდიომათა კატეგორიის აშკარა ოპოზიციაა (იხ. კლასტერი #1).

მთლიანი კლასტერი, ალტრუისტული ორიენტაციების აღმწერი, ფაქტობრივად, იკვრება ფრაზეოლოგიზმით – „სინათლეზე გამოსვლა“ – მხარდაჭერის საბოლოო მიზანი წარმატების მიღწევაში ხელშეწყობა და სოციალურ ცხოვრებაში ადამიანის აქტიური ჩართვა, ანუ „სინათლეზე გამოყვანა“. უანგარობა ამ კლასტერის არსებითი სემანტიკური ღერძია. ამიტომ მას პირობითად ეწოდა „ალტრუიზმი“.

3. კლასტერი „მლიქვნელობა“. მოცემული კლასტერის შინაარსის აღსანერად კვლევის მონაწილეთა ციტატებს მოვიშველიებ:

მ.ბ. 55 წ. ქალი

„ყველაზე ამაზრზენი ტიპია – ვიღაცას გუდრუკს უკმევს, ცხადია, გამორჩენის მიზნით, ნამდვილი გაიძვერა“.

დ.ს. 25 წ. მამაკაცი

„მლიქვნელის ქცევებია, ასე ხალხი კარიერას იკეთებს“

პ.მ. 42 წ. ქალი

„ვიღაცის გულის მომადლიერება რატო უნდა გინდოდეს, ალბათ, რაღაც გამორჩენას ელის.“

კლასტერის სტრუქტურას 3 ქვეკლასტერი ქმნის.

ქვეკლასტერ ა-ში 3 იდიომა გაერთიანდა: „კუდის ქნევა“, „ფეხების ლოკვა“, „მუცელზე ხოხვა“. იდიომები აღწერს ფიზიკურ ქცევებს ცხოველებისთვის დამახასიათებელი ატრიბუტებით ან მოძრაობებით – კუდი, ლოკვა, ხოხვა. ამგვარად, მეტაფორულად ადამიანის ქცევა ცხოველის ანალოგიითაა აღწერილი. კლასტერის კონტექსტში ეს ქცევები ადამიანის ცხოველთან გამაიგივებელი ინვექტივების ასოციაციას აღ-

პიროვნული თვისებები, როგორც კულტურული მოდელები: აგრესია, ალტრუიზმი, მლიქვნელობა ძრავს („ძალი“, „ღორი“, „გველი“). შემთხვევითი არაა ჩვენი კვლევის მონაწილის მიერ ამ კლასტერთან დაკავშირებით სიტყვის – „ამაზრზენი“ გამოყენება. ცხოველებთან ანალოგია ამ იდიომებში ადამიანის ღირსების დამაკნინებელი დისპოზიციის – მლიქვნელობის ამსახველია. უნდა აღინიშნოს, რომ ქვეკლასტერი ა ტონს აძლევს მთლიან კლასტერს.

ქვეკლასტერი ბ-ს 3 იდიომა – „თავის მოქონვა“, „მოთაფლვა“, „საკმევლის კმევა“- აგრძელებს პირველი ქვეკლასტერის სემანტიკურ დომინანტას, ოღონდ მოვლით – „ადამიანური“, კერძოდ, ვერბალური საშუალებებით. ყველა იდიომის მნიშვნელობა მლიქვნელობის ნაირსახეობას – მაამებლობას გადმოსცემს.

ქვეკლასტერი გ: „პირიდან თაფლის დენა“, „გულის მომადლიერება“. ამ ქვეკლასტერის შინაარსით იმპლიციტურად მოიაზრება ვერბალური საშუალებებით ზემოქმედება. უნდა აღინიშნოს, რომ აქ გაერთიანებული იდიომების კონტექსტისგარე, დამოუკიდებელი მნიშვნელობა უფრო დადებითია, ვიდრე უარყოფითი. კერძოდ, „პირიდან თაფლის დენა“, პირველ რიგში, სასიამოვნო საუბარს მოიაზრებს, ხოლო ტკბილმოუბრობის უნარი საქართველოში დადებით ღირებულებად იყო მიჩნეული, რამდენადაც ქართული კულტურა ტრადიციულად აღიარებს სიტყვის შთამაგონებელ უნარს და მიიჩნევს მას ძალის მქონედ წინააღმდეგობის დაძლევის გზაზე (რუსთაველის „გველსა ხვრელით ამოიყვანს ენა ტკბილად მოუბარი“; ივ. ჯავახიშვილის აღნიშვნით, აღზრდის პროცესში ტკბილსიტყვაობის მეთოდი აქტიურად გამოიყენებოდა (Javakhishvili, 1956). „გულის მომადლიერებაც“, ასევე, სხვა ადამიანის გულის მოგებას ნიშნავს, სემანტიკურად არაერთმნიშვნელოვანია და მის შეფასებას მოქმედი სუბიექტის ანგარებიანობა/უანგარობა უდევს საფუძვლად. მაგრამ ჩვენს შემთხვევაში იდიომები – „პირიდან თაფლის დენა“, „გულის მომადლიერება“- უარყოფითი კონტექსტის ნაწილად გვევლინება. იმპლიციტურად ასეთი ქცევითი ტაქტიკა უნდა უკავშირდებოდეს უნდობლობას იდიომებში ასახული სტრატეგიის მარეალიზებელი სუბიექტის მიმართ. ტკბილმოუბრობა, ექსპლიციტურად აღიარებული დადებითი ღირებულების მიუხედავად, ყოველდღიურ პრაქტიკაში, როგორც სჩანს, არც თუ იშვიათად, ასოციაციურად შეჭიდულია მკაფიოდ გამოხატულ, პირად ინტერესებზე ორიენტირებულ, ეგოცენტრულ, თალლითი/გაიძვერას ფსიქოლოგიურ ტიპთან. უნდა აღინიშნოს, რომ გაიძვერობის სემანტიკურ ბაზისს წარმოადგენს ელასტიკურობა/მოქნილობა, რომელიც, თავისთავად, ქართულ კულტურაში პიროვნების თვისებათაგან ერთ-ერთ ყველაზე ღირებულ ნიშანს წარმოადგენს (რასაც ადასტურებს რამდენიმე კვლევის მონაცემიც (Chubinidze, 2018; Surmanidze, 1993). თუმცა ეს უკანასკნელი კულტურაში, ჯერ ერთი, საკმაოდ ფართო დიაპაზონითაა წარმოდგენილი (მოქნილობიდან გაიძვერობამდე), მეორეც, თავად მოქნილობის კატეგორია უაღრესად პოლისემანტიკურია და მისი პოზიტიური/ნეგატიური დატვირთულობა პიროვნების საქმიანობის კონტექსტიდან გამომდინარეობს.¹

¹ პიროვნების შეფასების კრიტერიუმები საზოგადოდ და მათი ორმაგი სემანტიკა ყალიბდებოდა ხანიერად კულტურულ პრაქტიკაში და გაჯერებულია წინა ეპოქების მსოფლმხედველობრივი ელემენტებით. იური ლოტმანის თვალსაზრისით, ასეთი წარმონაქმნები გასაგები ხდება მუასაუკუნეებში ჩამოყალიბებული უნივერსალური წყვილის – „ღირსება“/„დიდება“ – სემანტიკური სპეციფიკის გათვალისწინებით და მისი უმჭიდროესი კავშირით კატეგორიასთან

ამგვარად, წინამდებარე კლასტერი ასახავს მლიქვნელობის თვისებას, რომელიც წარმოდგენილია მლიქვნელობის და მასამბლობის კომპონენტებით, ამასთან, აქცენტირებულია და უპირატესობა ეძლევა ვერბალურ ზემოქმედებას.

აღსანიშნავია, რომ ხუთფაქტორიანი მოდელის კულტურული ვერიფიკაციის პროცესში გამოვლენილია არაერთი პიროვნული თვისება, რომელსაც სხვა კულტურაში შეიძლება სრულიად განსხვავებული სემანტიკური დატვირთვა ჰქონდეს, მიუხედავად ლინგვისტური ეკვივალენტის არსებობისა. მაგალითად, მლიქვნელობის თვისება, რომელიც, ჩვენი კვლევის თანახმად, აშკარად ნეგატიური კონოტაციის მატარებელია. რ. დიას-ლოვინგის კვლევის მონაცემებით, მექსიკურ კულტურაში დადებითი კონოტაციის მქონე შესაბამისი ტერმინებითაა წარმოდგენილი. მკვლევრის აღნიშვნით, ამგვარი ქცევითი სტილისთვის ბუნებრივი „მეტისმეტობა“ მექსიკაში სასურველ ინტერპერსონალურ თვისებადაც კი მიიჩნევა, რასაც ის ხსნის მექსიკურ კულტურაში პიროვნულ ურთიერთობათა და სოციალურ ჯგუფში უკონფლიქტო გარემოს მაღალი ღირებულებით (Díaz-Loving, 1998).

შეჯამება

წინამდებარე კვლევის თანახმად, აგრესიის თვისების კულტურული მოდელის კომპონენტებად წარმოგვიდგება ექსპრესიული, დამაზარალელები და ინსტრუმენტული აგრესია; თვისების – „ალტრუიზმის“ სემანტიკური ლერძია უანგარობა, კვლევის კონტექსტში არსებით კომპონენტებად რეპრეზენტირებულია სოციალური მხარდაჭერის, უანგარო ურთიერთდახმარების თემები; თვისების – „მლიქვნელობა“- კულტურული მოდელის კომპონენტები რეპრეზენტირებულია ცხოველის ატრიბუტიკისა და ქცევითი დისპოზიციების ანალოგიით, გამოკვეთილია მრავალფეროვანი ვერბალური სპექტრის გამოყენებით, ანგარებიანი მიზნებით სხვა ადამიანზე ზემოქმედება ამ უკანასკნელის მერკანტილური მიზნების შესაბამისად. აღსანიშნავია, რომ აღნიშნულ კულტურულ მოდელში, მლიქვნელობის ნეგატიური სემანტიკური დომინანტობის მიუხედავად, იდიომებით წარმოდგენილი სხვა კომპონენტები მოცემული კონტექსტის გარეთ შეიძლება ატარებდეს პოზიტიურ ან ნეიტრალურ კონოტაციას.

შექმნილი კატეგორიების ელემენტთა მსგავსების დასაბუთებაში წამყვანი როლი ენიჭებოდა აფექტურ იმპლიკაციებს (გრძნობებს), პერცეფტულ იმპლიკაციებს (მოსაზრებებს ჯგუფში გაერთიანებული ელემენტების მსგავსების შესახებ) და კოგნიტურ იმპლიკაციებს (კატეგორიების სახელდებას). ამგვარად, ზემოთ აღწერილი ყველა თვისება რეპრეზენტირებულია შესაბამისი კოგნიტური, აფექტური და ქცევითი კომპონენტებით.

კვლევით მიღებული შედეგები შესაბამისობაშია ქართული კულტურული სპეციფიკის შესახებ უკვე არსებული კვლევების მონაცემებთან, რომლებშიც განსხვავებუ-

„ღირებული/არაღირებული“. ქრისტიანულ კულტურებში ორგვარი მოდელით წარმოდგენილი „დიდების“ კატეგორია შესაბამისი დიქოტომიებით აღიწერება: ქრისტიანულ/საეკლესიო – დიქოტომიით „სამარადისო/მყისიერი“, საერო, ფეოდალურ/რანინდული კი დიქოტომიებით – დიდება/შერცხვენა, სახელოვანი/უსახელო, ხოტბა/დამდაბლება და ა.შ. (Lotman, 2002a, 2002b). ამგვარად, „ღირებული/არაღირებული“ ატრიბუტი განისაზღვრება კულტურული კონტექსტით.

პიროვნული თვისებები, როგორც კულტურული მოდელები: აგრესია, ალტრუიზმი, მლიქვნელობა
ლი მეთოდით, მხოლოდ ნაკლებ დეტალიზებულად და უფრო ფართო სემანტიკურ კონ-
ტექსტში გამოვლენილია პიროვნების შეფასების კრიტერიუმები (Surmanidze, 1993),
აგრეთვე, შესაბამისობაშია ქართული ადაპტაციური მოდელების კვლევის შედეგებ-
თან (Chubinidze, 2018).

გამოყენებული ლიტერატურა:

- Akhaladze, A. (2022). *Idiom expressions in Georgian and Turkish languages* [PhD status defending in Linguistics].
- Bateson, G. (2000). *Ecology of the Mind*. Meaning.
- Bennardo, G., & Munck, V. C. D. (2014). *Cultural Models: Genesis, Methods, and Experiences*. Oxford University Press.
- Blount, B. G. (2011). A History of Cognitive Anthropology. In *A Companion to Cognitive Anthropology* (pp. 9–29). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781444394931.ch1>
- Bock, P. K. (1988). *Rethinking psychological anthropology: Continuity and change in the study of human action* (pp. xii, 254). W H Freeman/Times Books/ Henry Holt & Co.
- Boehm, A. (2004). Chapter 5.13 “Theoretical Coding: Text Analysis in Grounded Theory”. In *A Companion to Qualitative Research*.
- Brefczynski-Lewis, J. A., Lutz, A., Schaefer, H. S., Levinson, D. B., & Davidson, R. J. (2007). Neural correlates of attentional expertise in long-term meditation practitioners. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 104(27), 11483–11488. <https://doi.org/10.1073/pnas.0606552104>
- Chen, C., Lee, S., & Stevenson, H. W. (1995). Response Style and Cross-Cultural Comparisons of Rating Scales Among East Asian and North American Students. *Psychological Science*, 6(3), 170–175. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1995.tb00327.x>
- Chkhaidze, T. (2021). *Fatalism – Georgian Cultural Model* [PhD status defending in Psychological Anthropology]. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.
- Chkhaidze, T., Chubinidze, D., & Gegenava, E. (2019). Fatalism – Georgian Cultural Model. *Prizren Social Science Journal*, 3(3), 41–52.
- Chubinidze, D. (2018). *Georgian proverbs and cultural models of adaptive behavior* [PhD status defending in Psychological Anthropology]. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.
- Church, A. T. (1987). Personality research in a non-Western culture: The Philippines. *Psychological Bulletin*, 102(2), 272–292. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.102.2.272>
- Church, A. T., & Lonner, W. J. (1998). The Cross-Cultural Perspective in the Study of Personality: Rationale and Current Research. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29(1), 32–62. <https://doi.org/10.1177/0022022198291003>
- D’Andrade, R. G. (1992). Schemas and motivation. In *Human motives and cultural models* (pp. 23–44). Cambridge University Press.
- D’Andrade, R. G. (1995). *The Development of Cognitive Anthropology*. Cambridge University Press.

- Díaz-Loving, R. (1998). Contributions of Mexican Ethnopsychology to the Resolution of the Etic-Emic Dilemma in Personality. *Journal of Cross-Cultural Psychology*.
<https://doi.org/10.1177/0022022198291006>
- Dressler, W., Balieiro, M., & Santos, J. (2017). Cultural Consonance in Life Goals and Depressive Symptoms in Urban Brazil. *Journal of Anthropological Research*, 73, 43–65.
<https://doi.org/10.1086/690610>
- Gudykunst, W., & Kim, Y. Y. (2002). *Communicating With Strangers: An Approach to Intercultural Communication* (4th edition). McGraw-Hill Humanities/Social Sciences/Languages.
- Inkeles, A., & Levinson, D. J. (1969). National character: The study of modal personality and sociocultural systems. In *The handbook of social psychology: Vol. 4(2)* (pp. 418–506).
- Javakhishvili, Iv. (1956). Man in ancient Georgian writing. In *Issues of the Georgian language and writing*.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1990). *Metaphors we live by/Metaphor theory*.
- Lancy, D. F. (2008). *The Anthropology of Childhood: Cherubs, Chattel, Changelings* (1st edition). Cambridge University Press.
- Lotman, Yu. M. (2002a). About the opposition “honor – Glory” in secular texts of the Kyiv period. In *Articles on the semiotics of culture and art* (pp. 439–455).
- Lotman, Yu. M. (2002b). Again about the concepts’ honor – Glory. In *Articles on the semiotics of culture and art in in: Lotman* (pp. 456–465).
- Markus, H., & Kitayama, S. (1991). Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation. *Psychological Review*, 98, 224–253. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224>
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1998). The Cultural Psychology of Personality. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29(1), 63–87. <https://doi.org/10.1177/0022022198291004>
- Matsumoto, D., Yoo, S. H., Nakagawa, S., Alexandre, J., Unicapital, S., ō, S., Altarriba, J., Bauer, L., Granskaya, J., Grossi, E., De, F., André, S., Joshi, R., Mahmud, H., Mogaji, A., Sterkowicz, S., Wu, R., Drezgic, M., Pacoan, S., & Ward, C. (2008). Culture, Emotion Regulation, and Adjustment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 925–937. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.94.6.925>
- Miller, G. A. (2003). The cognitive revolution: A historical perspective. *Trends in Cognitive Sciences*, 7(3), 141–144. [https://doi.org/10.1016/S1364-6613\(03\)00029-9](https://doi.org/10.1016/S1364-6613(03)00029-9)
- Nisbet, R., & Ross, L. (2000). *Man and situation*. Aspect-Press.
- Nisbett, R. (2004). *The Geography of Thought: How Asians and Westerners Think Differently... and Why*. Simon and Schuster.
- Perwin, L., & John, O. (2000). *Personality psychology. Theory and Research*. Aspect-press.
- Petrenko, V. F. (1988). *Psychosemantic consciousness*. MSU.
- Petrenko, V. F. (1997). *Fundamentals of psychosemancy*. MSU.
- Petrenko, V. F., & Mitina, O. V. (2010). Using psycho-semantic methods in political psychology. *Societal and Political Psychology International Review*.
- Quinn, N. (Ed.). (2005). *Finding Culture in Talk*. Palgrave Macmillan US. <https://doi.org/10.1007/978-1-137-05871-3>

პიროვნული თვისებები, როგორც კულტურული მოდელები: აგრესია, ალტრუიზმი, მლიქვნელობა

- Quinn, N. (2011). The History of the Cultural Models School Reconsidered: A Paradigm Shift in Cognitive Anthropology. In *A Companion to Cognitive Anthropology* (pp. 30–46). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781444394931.ch2>
- Reber, A. S. (1996). *Dictionary of Psychology, The Penguin: Second Edition* (Revised edition). Puffin.
- Sakhokia, T. (1979). *Georgian iconic word-saying*. Merani.
- shore, b. (1996). *Culture in Mind:cognition,culture & Problem of Meaning*. oxford University Press.
- Strauss, C., & Quinn, N. (1997). *A Cognitive Theory of Cultural Meaning*. Cambridge University Press.
- Surmanidze, L. (1993). *Experimental Studies of Georgian Mentality (on the Basis of Folk Idioms)* [PhD status defending in Psychology]. The Georgian National Academy of Sciences.
- Surmanidze, L. (2001). *Individual and Collectivist Societies*. Nakeri.
- Surmanidze, L. (2010). *Culture in Methodological Perspective*. Universali.
- Surmanidze, L. (2021). Psychological Anthropology viewed from another flank. *Georgian Psychological Journal*, 2(1), 207–225.
- Triandis, H. C. (1994). *Culture and Social Behavior* (First Edition). McGraw-Hill College.
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism & collectivism* (pp. xv, 259). Westview Press.
- Wang, Q., Nisbett, R. E., & Peng, K. (2002). Culture and working memory: A theoretical analysis. *Psychological Review*, 109(3), 465–488.
- White, G. M. (1987). Proverbs and cultural models: An American psychology of problem solving. In *Cultural models in language and thought* (pp. 151–172). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511607660.007>
- Wundt, V. (1998). *Problems of psychology of peoples*. Institute of Psychology of the Russian Academy of Sciences.

PERSONALITY TRAITS AS CULTURAL MODELS (Georgian case – Aggression, Altruism, Flattery)

Lali Surmanidze¹

Javakhishvili Tbilisi State University

Associate professor

Abstract

The article concerns the cultural models of personality traits viewed within the conceptual framework of cognitive psychological anthropology. It is believed that personality traits are shared cultural experiences formed in interaction with cultural practice and are represented in the psyche in the form of cultural models (schemas). 50 people (aged 25-45) participated in the study. For all participants Georgian was the first language. The study used psycho-semantic experiment and interviewing as research methods. 200 Georgian folk idioms were used as study material. The semantic space constructed on the basis of obtained results reflects the structure of semantic relations between the idioms. The interview provided material on the rational basis of semantic grouping used by research participants. It turned out that affective implications (feelings), perceptual implications (ideas about the similarity of the elements united under the same category) and cognitive implications (naming of categories) proved to play the leading role in categorization. The data obtained from the interview and experiment were synthetically interpreted. The study analyses 3 personality traits: aggression, altruism and flattery. Personality traits and their components are interpreted within the culture-specific context.

Key words: *Cognitive psychological anthropology, cultural model, metaphor, personality traits, synthetic methodology*

Introduction

Cognitive revolution in the 1950s “brought the mind back into experimental psychology” and, at the same time, prepared ground for relating anthropology to cognitive science (Miller, 2003). Cognitivist direction in modern anthropology is based on the assumptions of cognitive anthropology and cognitive psychology. In addition, relationship between culture and the individual’s mental structures became the focus of attention (D’Andrade, 1992; Dressler et al., 2017; Shore, 1996; Strauss & Quinn, 1997). This direction views culture as a set of assumptions formed on the basis of shared cultural experiences which are organized by schemas.² In psychological anthropology, cultural schema or cultural model³ is

¹ Corresponding Author:
Lali.surmanidze, Javakhishvili Tbilisi State University, Lali.surmanidze@tsu.ge

² Naomi Quinn and Claudia Strauss define culture as shared schemas formed on the basis of individuals’ repeated experiences and the interaction of these schemas with the outer world (Chkhaidze, 2021).

³ In modern psychological anthropology, the terms ‘schema’ and ‘model’ are used interchangeably (D’Andrade, 1995).

understood as a mental structure formed through cultural experience. It is believed that the group of people in a culture who acquire similar experience are expected to develop shared schemas. On its part, they are reflected in cultural experience. According to Naomi Quinn, people use similar schemas when forming expectations, making judgments or performing everyday activities (Quinn, 2005). It is clear that a specific culture has the models corresponding to numerous experiential phenomena. Cultural schemas and their mental representations are studied by school of cultural models which is one of the directions of cognitive psychological anthropology (Bennardo & Munck, 2014; Blount, 2011; Quinn, 2011).

An important direction studying the relationship between culture and the individual's mental processes focuses on cultural wisdom. This direction is closely related to the analysis of culture-specific adaptive processes, since historically preserved cultural practices normally make evolutionary contribution by bringing benefits to social groups.

Culture operates through cognitive processes at the individual and collective levels.¹ At the collective level culture forms relationships and social interactions, the themes that need to be tabooed, forms of emotional expressions, relationship style, etc. (Gudykunst & Kim, 2002; Matsumoto et al., 2008; Triandis, 1994). The differences between risk related cultural norms may be determined by ecological conditions, which, in their turn, are related to adaptive processes (Chen et al., 1995). The cultural practice of narration is a powerful adaptation mechanism because it is a way of passing knowledge through generations to cultural groups, the knowledge increasing the group's chances of survival (Lancy, 2008).

Personality traits as cultural models

The theory of personality traits is an important part of the theory and research-based personality psychology. Arthur Reber defines personality traits as basic personality characteristics which are hypothetical by nature. They can be used for the explanation of behavioral stability and consistency or as simple descriptions of behavioral models, perception, thinking, etc., without any explanatory intention (Reber, 1996). According to the basic assumption of personality theories, it is possible to describe human being in terms of the probability of experienced feelings or thoughts only because people are inclined to react in a certain, definite way (Perwin & John, 2000). According to R. Nisbet and L. Ross, although it is difficult to predict behavior from personality traits, most people, including professionals, deeply believe that the knowledge of traits provides us with important information for similar predictions (Nisbet & Ross, 2000). The importance of personality traits in adaptive processes was convincingly proved by social biologists in the 1980-1990s. According to this approach, personality traits are closely linked with the regulatory systems operating in the social environment, are important adaptive mechanisms in formation and functioning of

¹ According to studies, in Western cultures the individual's perception focuses on separate objects and their peculiarities, whereas perception in oriental cultures is more holistic (Nisbett, 2004). Differently from the members of individualistic cultures, representatives of collectivist cultures better memorize social information (Wang et al., 2002). It has been proved that the cultural practice of meditation improves attention and cognitive control (Brefczynski-Lewis et al., 2007).

basic adaptive strategies, also describe the most important personality traits required for steadiness and progress in social environment and include information on the basic individual differences required for 'our' well-being and the well-being of 'our group' (Macdonald, 1998; McCrae et al., 1998). That is why the terminology describing personality traits is encountered in different languages. Although researchers in the field of psychology believe in the universality of the structure of the Big Five¹ personality traits, a group of scientists holds a different opinion: the similarity of linguistic-semantic structures in different cultures does not mean that the given linguistic structure reflects the people's life experience and can be regarded as its linguistic equivalent. It does not mean, either, that a specific personality trait (or a set of these traits) is identically understood in different cultures. It is believed that this terminology, or at least its part, is determined by cultural, evolutionary and adaptive processes and, although linguistic equivalents in different languages do exist, they cannot be considered semantic equivalents (Perwin & John, 2000). The research confirms the legitimacy of such an approach. For example, the verification of the five-factor model in the Filipino culture, revealed a culture-specific organization of personality peculiarities, which is thought to be a manifestation of cultural and individual differences in thinking, feelings and behavioral tendencies (Church, 1987; Church & Lonner, 1998). Furthermore, it has to be taken into consideration that personality traits are classifiers of conscious categorial structures, and, therefore, represent a source of cultural determination of cognitive processes. It is clear that the semantic peculiarities of traits are reflected in the personality type acceptable for the given culture, which guides the establishment of the central principles for the model of proper upbringing (Surmanidze, 2001, 2010).

In psychological anthropology opinions about different approaches to research into personality traits have always been controversial. In line with the Gestalt psychology, configurationalism in the culture-personality school (1930s – 1940s) defined traits as the elements of personality – a complex, organized whole (that is why this approach viewed culture as an analogue to personality) (Bock, 1988). For students of national character which is another direction in culture-personality school, personality traits are regarded in combination with cultural patterns: national character is defined as relatively stable personality traits and patterns characteristic of adult representatives of the given society (Inkeles & Levinson, 1969).

G. Bateson examined binary and triadic patterns to describe the differences between the characters of the representatives of different cultures (Bateson, 2000). The linguist

¹ First 5 and later 6 categories of personality traits were confirmed in many languages. The universality of the so-called Big Five (openness, extraversion, neuroticism, agreeableness and conscientiousness) structure has been supported by the existence of equivalent terms in different languages, similarities of classifications of personality traits in different cultures, unchangeability of the structure, high reliability/validity of all the five factors and its relative stability throughout the individual's life (Perwin & John, 2000). At the same time, skepticism regarding the universality of this personality structure is related to a full neglect of the cultural factor: The data used for the development of five-factor model has been generated by culture for which the individual is an autonomous being, separated from others, whereas there also exists the other, opposite perspective which emphasizes fundamental connectedness of human beings to each other (the so-called non-Western as well as Eastern cultures. See: Markus & Kitayama, 1991; Markus & Kitayama, 1998; Triandis, 1995).

Edward Sapir, who was one of the distinguished representatives of the given approach, was categorically against “Trait psychology” and insisted on using the following terms: “pattern”, “organization”, “configuration” (Bock, 1988).

Therefore, psychological anthropology has been against the universalist understanding of personality traits from the very beginning and emphasizes the significance of contextual specificity. Because of the importance of the adaptive function in the cultural space, personality traits are a natural product of this particular space. They bear cultural meanings represented in the psyche by cultural schemas, which, on their part, are based on the shared cultural experiences formed through relationship with the so-called objective cultural products (cultural texts, practices, institutions). Viewed from this perspective, the cultural models of personality traits reflect the cultural practices of evaluation, and, consequently, can be considered cultural wisdom.

Folkloric formations as cultural models

Folklore is a treasury of culture and is believed to be cultural wisdom. In ‘native’ socio-cultural environment folkloric consciousness discovers ready material for generalizations and ideological evaluations. From this point view, it also performs reflective function. The so-called minor folklore (idiomatic expressions, proverbs, aphorisms) are verbal formulas reflecting cultural experiences unified by Bradd Shore under linguistically coded models. According to the author, verbal formulas reflect traditional wisdom and represent specialized knowledge and/or tactics in the highest conventional form. They exist in ‘ready-made’ forms and are linguistic resources mastered by all speakers; are automatized response patterns and simplify speech. The knowledge of linguistic forms becomes more convincing and is represented as ‘cultural wisdom’ (Shore, 1996). According to G. White, linguistic formulas are generalized models of experience. It is possible to examine their organization due to their deep rootedness in the cultural context. For example, when interpreting proverbs, the conclusion made by a language user always stems from the context in which the model is used. Therefore, the process of drawing conclusions from proverbs follows the structure of the underlying shared knowledge (White, 1987). The above statement can be generalized to the so-called minor folklore, including idiomatic expressions.¹ It is believed that the metaphor plays an important role in relating the meaning expressed through verbal formulas to the cultural model.

Metaphor and the cultural model

“The essence of metaphor is understanding and experiencing one kind of thing in terms of another” (Lakoff & Johnson, 1990). G. Lakoff and M. Johnson (1980), the authors of the cognitive theory of metaphor, were the first ones to use the method of metaphor as

¹ The terms ‘phraseology’ and ‘idiomatics’ are differentiated from each other. Idioms are based on metaphors and express messages in a disguised, indirect form. Sometimes they are called ‘petrified’ metaphors. The terms ‘idiom’ and ‘idiomatic expression’ are synonyms (Akhaldze, 2022).

an indicator of schemas. In their opinion, metaphors which penetrate the entire human life manifest themselves not only in the language, but also in behavior and thinking. They are used unconsciously, mainly automatically in accordance with certain schemas. G. Lakoff and M. Johnson argue that a metaphor creates cultural model/schema (Lakoff & Johnson, 1990). Differently from the above authors, modern psycho-anthropologists believe that instead of creating schemas, the metaphor reflects the underlying cultural schemas (Strauss & Quinn, 1997). To reveal schemas, Claudia Strauss and Naomi Quinn use a schema categorization method and believe that the categories revealed by this method are widely shared.

To study national psychology, W. Wundt attached a great importance to descriptive sciences, the methods used by ethnography, folkloristics and linguistics. He believed that folklore is one of the most valuable sources to study national psychology (cultural psychology) (Wundt, 1998). However, there are very few psychological or psycho-anthropological studies which use this kind of material. Here are some of them: psycho-anthropological study of proverbs (White, 1987), semantic space of Russian idiomatic expressions (Pentrenko, 1988), study of adaptive strategies with the use of proverbs (Chubinidze, 2018), studies conducted by the author of the present article in which folkloric idiomatic expressions were used as scales for the assessment of stereotypes (Surmanidze, 1993, 2010).

Modern cognitive psychological anthropology reveals cultural models through the analyzes of metaphors used in everyday speech (Chkhaidze, 2021; Chkhaidze et al., 2019). Differently from the above, our study used 'natural' metaphors, specifically Georgian folk idioms (Sakhokia, 1979). These are relatively stable linguistic formations still actively used by native speakers because their meanings reflect largely shared cultural beliefs/viewpoints, which, on their part, represent the foundation of cultural model. According to G. White, these are used as a basis for inferences from verbal formulas when we construct meaning (White, 1987).¹

Study description

The given study presents a secondary interpretation of the data obtained within the framework of the unpublished study² conducted in the 2009-2010s.

The **Purpose** of the study is to reveal the cultural models of personality traits using Georgian folk idioms.

Tasks:

- Selection of the idioms relevant to the study from the idioms picked out of the dictionary;
- Establishing a categorial structure of idioms – constructing semantic space and dendrogram analysis;

¹ The idioms describing verbal behavior mostly convey negative dispositions and, therefore, establish the values operating in the social environment through the negation principle. This is the reason why negative idiomatic expressions prevail over positive idiomatic expressions in the experimental material.

² See Surmanidze 1993 for a part of the analogous study.

- Semantic and discourse analysis of the rationale behind the classification of idioms;
- Analysis and interpretation of the components of revealed traits.

Methodology

One of the important directions in the examination of relationship between cultural schemas and their mental representations is the study of meanings.¹ Meaning is considered to be the interpretation instigated in the individual by an object or an event at a given moment. It implies the existence of a cognitive process as a whole which involves identification of an object or an event, expectations and emotions related to the object/event and the motivation to respond to the given object/event (Bennardo & Munck, 2014). The methods used are versatile, including hybrid methods or their combinations created for the purpose of similar studies. The methods are broken down into three categories: ethnographical data and the relevant methods of analysis, linguistic data and the corresponding methods of analysis, experimental data and statistical analysis methods (Bennardo & Munck, 2014). The tendency to use balanced or synthetic methods has become quite obvious in the current research practice (Surmanidze, 2021).

The present study used a synthesis of positivist and hermeneutic approaches. Methodological synthesis has been achieved through the synthetic analysis of data with the use of experimental psycho-semantic method and interviewing.

Thus, the data were obtained with two types of methods: 'rigorous' psycho-semantic experiment² and a 'soft' method – interview with study participants. The total number of research participants was 50 (28 women, 22 men). Participants' age ranged from 25 to 45. Georgian was the native language for all research participants. Informed consent was obtained prior to the study.

Strategy, method, procedure

The study used emic approach which centers on the participant's (insider's) point of view. This approach is based on the following principle: "Let's look at the culture through the locals' eyes".

Psycho-semantic experiment – constructing semantic space. Based on the idioms used in the study, categorial structures of the consciousness were reconstructed and

¹ It has to be noted that anthropologists use the concepts of 'culture' and 'meaning' interchangeably (Bennardo & Munck, 2014).

² Psycho-semantics- psycholinguistic research strategy focusing on the examination and analysis of texts during the actual process of speech. Experimental procedures are used to model actual forms of speaking/ thinking activities, which implies the reconstruction of the system of meanings of an individual or a social group. The semantic space created with the use of experiment is an operational analogue of consciousness and reflects the research sphere (a fragment of the psyche). Construction of a semantic space is accomplished through different primary methods (association experiment, scaling, classification, etc.). Data processing is performed with multicomponent statistical methods (Petrenko, 1988, 1997; Petrenko & Mitina, 2010).

semantic space was construed. For this purpose, the classification method was applied as a primary method.

Experimental procedure: Study participants were given 200 numbered cards with one idiomatic expression on each. Idioms were to be grouped according to similarity in meaning. The principle of grouping (number of groups, their composition and size) was chosen by the participants. The experiment was conducted individually and lasted 40-45 minutes. The data obtained were recorded on a special form.

Interview procedure: When studying meanings, **explanation** and specification of participants' activities is crucially important. The research participants provided information about their activities performed in the framework of the given study. Upon the completion of experimental procedure, we asked them about the rationale behind the classification/grouping required by instruction. In other words, the participants were asked to try to formulate the classification principle they used and identify/describe the shared meaning of the idioms included in the same group. Participants performed this task individually and their responses were audio and video recorded. The interview lasted 25-30 minutes.

Data processing and interpretation

The **experimental** data were processed using hierarchical cluster analysis (data analysis tool SPSS 23) and the dendrogram ('multilevel semantic tree' - semantic space) was constructed. The dendrogram is based on the similarity between pairs of objects and the frequency of their appearance in the same cluster. Semantic groupings are represented in the dendrogram in accordance with their enlargement according to the hierarchical principle. The dendrogram is normally analyzed at the mid-level of the hierarchy where more or less independent clusters and their structures are more salient. The meaning of a cluster is formed by its sub-clusters. The number of sub-clusters in a cluster is different. Idioms fall under the same cluster due to implicit essential attributes. The purpose of interpretation was to reveal the above attributes.

Qualitative data processing. The texts obtained through interviewing were systematized using the 'analytical coding principle' which was followed by thematical classification of the elements of the texts and content analysis (Boehm, 2004). Qualitative data were analyzed with NVivo 10. Interpretation was performed using ethnographic, folkloric, historical and other material.

17 more or less independent clusters were singled out from 200 idiomatic expressions. Due to the format limitations, the present article contains the analysis of only three personality traits.

1. **Cluster 'Aggression'.** This cluster includes 3 sub-clusters. The research participants' perceptions and definitions explicated the semantic basis of aggression. During the rational justification of grouping, the participants singled out different forms of aggression:

D. R., man, 29:

“It’s a behavior of a person who does not control oneself, impulsive person who might not even want anything bad for others.”

P. M., man, 57:

“It’s an undermining activity. You, actually, take away support from the other person, spoil their life and make it difficult. It is a behavior of an evil person.”

N.B., woman, 23:

“It’s a manipulator who uses others for one’s own benefit; they are profiteers, who fool others and treat them as a thing; do not respect them.”

To conclude, the content of the cluster represents aggression. This criterion is presented by several components.

Sub-cluster A: (in most cases, the following are word-for-word translations of the Georgian idioms) *block the mouth* (resist someone), *use thorns* (hinder, resist), *pour one’s bile* (express one’s anxiety/anger), *pour venom* (express hatred), *show claws, let fire from one’s mouth* (be irate), *speak fire* (be irate), *bitter-tongued*, *set someone as a target*, *set the record straight* (revenge), *reduce to ashes*, *annihilate*.

The meaning of the cluster describes aggression as an extremely tense opposition of two parties. Most idioms reflect situational verbal aggression, although semantics of these idioms implies letting out strong, angry emotions rather than the destruction of the other party. In addition, some of them can be regarded as the violation of traditional, normative tactfulness. For example, the idiom *bitter-tongued*, which means saying something unpleasant easily, without trying to control oneself, implies that the person has a tendency to act impulsively. Expressive discharge of aggression in the verbal form does not take into consideration the situation or the partner, which points to the neglect of certain normative standards. The latter expression is not directly manifested in semantics. But the context of ‘politeness’ as a value – “A man is thousandfold valued, while his politeness ten times over”, in which the expression of benevolence towards the other person according to the knowledge of corresponding standards (attributes) and the ability to apply these standards, at the same time implies that the person restricts oneself to normative standards during conversation and does not step beyond limits. In this respect, *bitter-tongued* violates the above standard which means that such a behavioral disposition also implies the deficit of politeness. Therefore, this expression refers to verbal aggression and contains the negative implication of the violation of the normative standard.

Only three idioms in this cluster: *reduce to ashes*, *take revenge* and *annihilate* refer to behavioral orientation. In spite of this, in the given expressive semantic context these idioms bear a stronger expressive connotation than behavioral connotation. Therefore, the overall content of these ‘elements’ can be considered a component of **expressive aggression**.

Sub-cluster B: *add oil to fire*, *muddle water*, *tread on a painful spot*, *kick someone* (hurt their feelings), *dig a grave*, *dig out the foundation*, *muddle one’s ways*, *tangle some-*

one's paths, leave someone gaping (disappointed), *leave someone dry* (empty-handed), *stuff one's mouth with hay* (thwarted), *throw ash into someone's eyes* (lie, pretend), *shove a ball into someone's mouth* (not allowing someone to speak), *pour cold water over someone*, *give someone a cold no* (firm refusal), *wash one's hands, treat like a trifle* (belittle), *gnaw one's feet* (not to be afraid of someone).

This sub-cluster is most numerous and directs the semantics of the entire cluster due to its behavioral dispositions referring to extreme aggression. Both verbal and non-verbal behavioral models are used to demonstrate strength. The described strategies leading to the set purposes are directed at the creation of tension and oppressive situations and hurting the other person's dignity. It should be emphasized that the person performs a purposeful behavior and is quite aware of its damaging nature. This intention dominates the content of the entire cluster and explains its name – ***damaging aggression***.

Sub-cluster C: *fish in muddy waters, uproot nettles with someone else's hands, forgetting the hospitality, becoming a pig* (stingy), *giving a stone instead of bread, taking a piece of bread from someone's mouth*.

This sub-cluster also describes damaging, destructive aggression, but in this case its semantics explicates manipulatory and degrading behavioral dispositions towards the other person, disrespect of traditional values and profiteering. We can say that the disposition of manipulating people for personal purposes is the basic meaning of the given sub-cluster. This component is regarded as ***instrumental aggression***.

Therefore, the analysis of the content of the cluster shows that expressive, damaging and instrumental aggression are the components of the cultural model of aggression as personality trait. This component has versatile meanings and contains the destructive dispositions of interaction. However, the idioms reflect different intensities of aggression and manifest different shades of the meaning. For example, the idioms *pouring cold water over someone* and *giving someone a cold no* indicate that the interpersonal relations bear a clearly negative meaning, that the actor openly refuses to support the other member of the interaction. However, this kind of behavioral disposition does not imply immorality. The other idioms in the same cluster, such as *muddle one's ways* and *tangle someone's paths* imply that the actor tries to disguise his/her intention, but does not unequivocally imply the intention of bringing damage to the other person or gaining some profit. Despite the above said, in the negative context like this, it still acquires a negative meaning because of supporting split and destructive tendencies.

To conclude, aggression is represented by cognitive, affective and behavioral orientations. In the Georgian normative system – where the preservation of harmonious relations within a social group, close relationship between family members, mutual respect and interpersonal relations within referent groups – is a priority, the above criterion is considered to bear a clearly negative connotation.

2. Classical 'altruism'. The idioms in this cluster metaphorically reflect different understanding of altruism in the given culture. The meanings in the cluster logically supple-

ment each other which is proved by research participants' arguments explaining the rationale of classification they used. See the examples below:

A. G., woman, 47

"People should help each other, because humans survive thanks to each other's help. Existence without others is incomprehensible."

T. N., man, 25

"A lot has changed today, but the main thing is to extend a helping hand to others, not because of something, but just for nothing."

The given cluster is represented with two sub-clusters and the leading themes are social support and selfless mutual help.

Sub-cluster A: reflects selfless help of others, positive semantics of generosity, such as *give a hand*, which is semantically linked with loyalty to common job as a value (*pulling a shared yoke loyally, putting one's head away* (selfless), *pouring oneself over someone else*).

Sub-cluster B: contains the motives of support (*stand by someone, put someone on the right track, stretch a hand*). Some altruistic behavioral models are viewed in the context of Christian beliefs and, are consequently, described in religious terms (*soul be graced, adding mercy*). It also contains the cultural constructs typical of collectivist orientation, such as 'honor' and 'respect', the former referring to decency and the latter to considerate treatment of others, in expressions such as *keeping someone's honor* (covering up someone's indiscretion) and *keeping respect* (unable to refuse someone due to respect).

It is interesting to note that in the given cluster 2 verbal formulas *say something in someone's face* and *coming out in the light* are represented by independent units. The former phrase might imply saying something unpleasant to the other person and bear signs of aggression, but within the semantic context of the given cluster it is perceived as a manifestation of the individual's decency, his/her kind intention rather than verbal aggression. It seems that the motivation of straightforwardness (sincerity) of a *direct speaker* individual is more valuable than the factors which are taken into consideration in high context cultures: the form of expression, situation, the speaker's personality, etc. Our study shows that despite some kind of seeming ruthlessness this idiom clearly opposes the idioms falling under the category of verbal aggression (see Cluster 1).

The entire cluster describing altruistic orientation actually manifests itself in the phraseology *coming out in the light* as the ultimate purpose of support.

Contribution to success and the achievement in the person's social life is *bringing someone/something into the light*. Selflessness is the semantic axis of the given cluster. For this reason, it has been arbitrarily labeled 'altruism'.

3. Cluster 'Flattery'. The content of the given cluster can be illustrated with the below examples:

M.B., woman, 55

"Such a terrible person, burns incense to someone, surely for some personal gain, so artful."

D.S., man, 25

“These are the flatterer’s behaviors. This is how people make their career.”

P.M., woman, 42

“Why would you like to please others? It seems you expect some profit.”

The structure of the given cluster is formed by 3 sub-clusters.

Sub-cluster A unites three idioms: *wagging one’s tail*, *licking feet*, *crawling on one’s belly*. The idioms describe physical behavior using the attributes and movements specific of animals: tail, licking, crawling. Therefore, human behavior is metaphorically described in analogy with animal behavior. In the context of the given cluster these behaviors evoke associations of the invectives identifying human being with the animal (“dog”, “pig”, “snake”). It is not coincidental that a research participant used the word ‘disgusting’ in relation to this cluster. In these idioms, the analogy with animals reflects flattery as a disposition degrading human dignity. It should be mentioned that Sub-cluster A sets the tone for the whole cluster.

Sub-cluster B. Idioms *oiling someone’s head*, *covering someone in honey*, *burning incense* continue the semantic dominance of the first sub-cluster, but in this case indirectly, using ‘human’, i.e., verbal means. The meaning of all the idioms refers to the varieties of flattery – disposition to please the other person.

Sub-cluster C: *pouring honey from one’s mouth*, *pleasing someone’s heart*. The content of the given sub-cluster implies influence with verbal means. It should be noted that outside the context an independent meaning of these idioms is more positive than negative. In particular, the former implies, first of all, the pleasantness of speech. Pleasantness of speech was a positively evaluated ability in Georgia as long as the Georgian culture has always recognized the persuasive power of the word and believed that it is strong enough to overcome resistance (Rustaveli’s phrase that has long become a proverb: *A sweet-speaking tongue can force the snake out of its hole.*) I. Javakhishvili also noted that the pleasantness of speech had been used as a method of upbringing (Javakhishvili, 1956). *Pleasing someone’s heart* or *winning someone over* is also polysemous and its evaluation depends on whether the person profits from the given act or it is completely selfless.

However, in our context both cited idioms are part of a negative context. Implicitly, such a strategy must be related to a lack of trust in the person using the given strategy. Although pleasantness of speech is explicitly recognized to have a positive value, in everyday practice it seems to be associatively linked with egocentric interests of a tricky, sly person.

It should be noted that the semantic basis of slyness is adaptability/flexibility, which is considered to be one of the most valuable traits in Georgian culture (also proved by several studies; see Chubinidze, 2018; Surmanidze, 1993). However, this characteristic has quite a wide range (it ranges from flexibility to slyness); secondly, the category of flexibility,

as such, is extremely polysemantic and its positive or negative implication stems from the context of an individual's activity.¹

Thus, the given cluster reflects flattery which is represented with two components – flattery and the wish to please. At the same time, verbal influence is emphasized and is given priority. The cultural verification of the five-factor model revealed a number of personality traits which have totally different semantics despite linguistic equivalency. For example, flattery as a trait which, in our study, bears clearly negative connotation, in Mexican culture is represented with the terms corresponding to positive connotation (Díaz-Loving, 1998). The researcher notes that 'exaggerations' natural for this behavioral style are even considered desirable in Mexico, which is explained by the high value attached to conflict-free interpersonal and in-group relations in the given culture.

Conclusion

The present study shows that expressive, damaging and instrumental aggression are the components of cultural model of aggression as a trait. The semantic axis of the trait 'altruism' is selflessness. In the context of the present study, the themes of social support and selfless mutual help are represented as essential components. The components of the cultural model of trait 'Flattery' are represented with the analogy of animal attributes and their behavioral dispositions. A wide verbal spectrum is used to express influence exerted on the other person for personal benefit. It should be noted that although 'flattery' is semantically negative in the given cultural model, other components represented with idioms might bear positive or negative connotation outside this context.

In justification of the similarity of elements falling under the formed categories, affective implications (feelings), perceptual implications (ideas about the similarity of the elements included in the same group) and cognitive implications (category naming) played the leading role. Thus, all the traits described above are represented with the corresponding cognitive, affective and behavioral components.

The results of the given study support the findings of other studies on the specificity of the Georgian culture, where personality assessment criteria are revealed with different methods, in a less detailed manner and in a larger semantic context (Surmanidze, 1993). Our results also correspond with the findings of research into Georgian adaptive models (Chubinidze, 2018).

¹ In general, the criteria used for the evaluation of personality and their dual semantics were formed a long time ago in Georgian culture and are influenced by the elements of the world outlook of the past epochs. According to J. M. Lotman, such formations become understandable if we look at the semantic specificity of the universal opposition "honor/glory" developed in the medieval centuries and its close link with the category "worthy/unworthy". The category of "honor" presented as a dual model in Christian cultures is described with the corresponding dichotomies: Christian/ecclesiastical – "eternal/momentary", secular, feudal/ knightly – dichotomy "glory/shame" famous/ unknown, praise/debasement, etc. (Lotman, 2002a, 2002b). Therefore, the attribute "worthy/unworthy" is determined by a cultural context.

Bibliography:

- Akhaladze, A. (2022). *Idiom expressions in Georgian and Turkish languages* [PhD status defending in Linguistics].
- Bateson, G. (2000). *Ecology of the Mind*. Meaning.
- Bennardo, G., & Munck, V. C. D. (2014). *Cultural Models: Genesis, Methods, and Experiences*. Oxford University Press.
- Blount, B. G. (2011). A History of Cognitive Anthropology. In *A Companion to Cognitive Anthropology* (pp. 9–29). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781444394931.ch1>
- Bock, P. K. (1988). *Rethinking psychological anthropology: Continuity and change in the study of human action* (pp. xii, 254). W H Freeman/Times Books/ Henry Holt & Co.
- Boehm, A. (2004). Chapter 5.13 “Theoretical Coding: Text Analysis in Grounded Theory.” In *A Companion to Qualitative Research*.
- Brefczynski-Lewis, J. A., Lutz, A., Schaefer, H. S., Levinson, D. B., & Davidson, R. J. (2007). Neural correlates of attentional expertise in long-term meditation practitioners. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 104(27), 11483–11488. <https://doi.org/10.1073/pnas.0606552104>
- Chen, C., Lee, S., & Stevenson, H. W. (1995). Response Style and Cross-Cultural Comparisons of Rating Scales Among East Asian and North American Students. *Psychological Science*, 6(3), 170–175. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.1995.tb00327.x>
- Chkhaidze, T. (2021). *Fatalism – Georgian Cultural Model* [PhD status defending in Psychological Anthropology]. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.
- Chkhaidze, T., Chubinidze, D., & Gegenava, E. (2019). Fatalism – Georgian Cultural Model. *Prizren Social Science Journal*, 3(3), 41–52.
- Chubinidze, D. (2018). *Georgian proverbs and cultural models of adaptive behavior* [PhD status defending in Psychological Anthropology]. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University.
- Church, A. T. (1987). Personality research in a non-Western culture: The Philippines. *Psychological Bulletin*, 102(2), 272–292. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.102.2.272>
- Church, A. T., & Lonner, W. J. (1998). The Cross-Cultural Perspective in the Study of Personality: Rationale and Current Research. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29(1), 32–62. <https://doi.org/10.1177/0022022198291003>
- D’Andrade, R. G. (1992). Schemas and motivation. In *Human motives and cultural models* (pp. 23–44). Cambridge University Press.
- D’Andrade, R. G. (1995). *The Development of Cognitive Anthropology*. Cambridge University Press.
- Díaz-Loving, R. (1998). Contributions of Mexican Ethnopsychology to the Resolution of the Etic-Emic Dilemma in Personality. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. <https://doi.org/10.1177/0022022198291006>
- Dressler, W., Balieiro, M., & Santos, J. (2017). Cultural Consonance in Life Goals and Depressive Symptoms in Urban Brazil. *Journal of Anthropological Research*, 73, 43–65. <https://doi.org/10.1086/690610>

- Gudykunst, W., & Kim, Y. Y. (2002). *Communicating With Strangers: An Approach to Intercultural Communication* (4th edition). McGraw-Hill Humanities/Social Sciences/Languages.
- Inkeles, A., & Levinson, D. J. (1969). National character: The study of modal personality and sociocultural systems. In *The handbook of social psychology: Vol. 4(2)* (pp. 418–506).
- Javakhishvili, Iv. (1956). Man in ancient Georgian writing. In *Issues of the Georgian language and writing*.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1990). *Metaphors we live by/Metaphor theory*.
- Lancy, D. F. (2008). *The Anthropology of Childhood: Cherubs, Chattel, Changelings* (1st edition). Cambridge University Press.
- Lotman, Yu. M. (2002a). About the opposition “honor – Glory” in secular texts of the Kyiv period. In *Articles on the semiotics of culture and art* (pp. 439–455).
- Lotman, Yu. M. (2002b). Again about the concepts’ honor – Glory. In *Articles on the semiotics of culture and art in in: Lotman* (pp. 456–465).
- Markus, H., & Kitayama, S. (1991). Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation. *Psychological Review*, 98, 224–253. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224>
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1998). The Cultural Psychology of Personality. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 29(1), 63–87. <https://doi.org/10.1177/0022022198291004>
- Matsumoto, D., Yoo, S. H., Nakagawa, S., Alexandre, J., Unicapital, S., ~o, S., Altarriba, J., Bauer, L., Granskaya, J., Grossi, E., De, F., André, S., Joshi, R., Mahmud, H., Mogaji, A., Sterkowicz, S., Wu, R., Drezgic, M., Pacaoan, S., & Ward, C. (2008). Culture, Emotion Regulation, and Adjustment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 925–937. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.94.6.925>
- Miller, G. A. (2003). The cognitive revolution: A historical perspective. *Trends in Cognitive Sciences*, 7(3), 141–144. [https://doi.org/10.1016/S1364-6613\(03\)00029-9](https://doi.org/10.1016/S1364-6613(03)00029-9)
- Nisbet, R., & Ross, L. (2000). *Man and situation*. Aspect-Press.
- Nisbett, R. (2004). *The Geography of Thought: How Asians and Westerners Think Differently...and Why*. Simon and Schuster.
- Perwin, L., & John, O. (2000). *Personality psychology. Theory and Research*. Aspect-press.
- Petrenko, V. F. (1988). *Psychosemantic consciousness*. MSU.
- Petrenko, V. F. (1997). *Fundamentals of psychosemancy*. MSU.
- Petrenko, V. F., & Mitina, O. V. (2010). Using psycho-semantic methods in political psychology. *Societal and Political Psychology International Review*.
- Quinn, N. (Ed.). (2005). *Finding Culture in Talk*. Palgrave Macmillan US. <https://doi.org/10.1007/978-1-137-05871-3>
- Quinn, N. (2011). The History of the Cultural Models School Reconsidered: A Paradigm Shift in Cognitive Anthropology. In *A Companion to Cognitive Anthropology* (pp. 30–46). John Wiley & Sons, Ltd. <https://doi.org/10.1002/9781444394931.ch2>
- Reber, A. S. (1996). *Dictionary of Psychology, The Penguin: Second Edition* (Revised edition). Puffin.

- Sakhokia, T. (1979). *Georgian iconic word-saying*. Merani.
- Shore, B. (1996). *Culture in Mind: cognition, culture & Problem of Meaning*. oxford University Press.
- Strauss, C., & Quinn, N. (1997). *A Cognitive Theory of Cultural Meaning*. Cambridge University Press.
- Surmanidze, L. (1993). *Experimental Studies of Georgian Mentality (on the Basis of Folk Idioms)* [PhD status defending in Psychology]. The Georgian National Academy of Sciences.
- Surmanidze, L. (2001). *Individual and Collectivist Societies*. Nekeri.
- Surmanidze, L. (2010). *Culture in Methodological Perspective*. Universali.
- Surmanidze, L. (2021). Psychological Anthropology viewed from another flank. *Georgian Psychological Journal*, 2(1), 207–225.
- Triandis, H. C. (1994). *Culture and Social Behavior* (First Edition). McGraw-Hill College.
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism & collectivism* (pp. xv, 259). Westview Press.
- Wang, Q., Nisbett, R. E., & Peng, K. (2002). Culture and working memory: A theoretical analysis. *Psychological Review*, 109(3), 465–488.
- White, G. M. (1987). Proverbs and cultural models: An American psychology of problem solving. In *Cultural models in language and thought* (pp. 151–172). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511607660.007>
- Wundt, V. (1998). *Problems of psychology of peoples*. Institute of Psychology of the Russian Academy of Sciences.

ქართველი მიგრანტები გერმანიაში: ქართველობა – ეთნიკური იდენტობა, ჯგუფის შიგნით და ჯგუფთაშორისი ურთიერთობები ემიგრაციაში

ეკატერინე ფირცხალავა¹

ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

ნაშრომში წარმოდგენილია მონაცემთა ანალიზი კვლევიდან, რომელიც საქართველოდან გერმანიაში მიგრაციის შემდეგ ახალ სოციალურ გარემოში ქართველების ადაპტაციისა და ინტეგრაციის პროცესის შესწავლას ეხება. საბჭოთა კავშირის დაშლის და საქართველოს დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ ხანგრძლივმა პოლიტიკურმა და სოციალურ-ეკონომიკურმა არასტაბილურობამ გამოიწვია ის, რომ საქართველოს ბევრმა მოქალაქემ ოჯახების გადარჩენისთვის ემიგრაცია აირჩია. მოსახლეობის გადინება დღესაც გრძელდება, ბოლო სამი წლის განმავლობაში (2014-2016) საქართველოდან წასულ ემიგრანტთა რიცხვი იზრდება. ემიგრაციის სამიზნე ქვეყნები დროთა განმავლობაში იცვლებოდა. ევროკავშირის ქვეყნები გახდა უფრო მიმზიდველი ქართველი მიგრანტებისთვის. ამ ნაშრომში სიღრმისეული ინტერვიუების დროს მიღებულ მასალებზე დაყრდნობით, ნაცადია გემანიაში მცხოვრები ქართველი მიგრანტების ჯგუფის შიგნით (ინტრაჯგუფურ) და ჯგუფთაშორის (ინტერჯგუფურ) ურთიერთობების შესწავლა. ქართველ ემიგრანტებთან, რომლებიც მინიმუმ 10 წელია ემიგრაციაში ცხოვრობენ, მიღებული ინფორმაციის საფუძველზე გაანალიზებულია მათი ახალ სოციალურ-კულტურულ გარემოში ადაპტაციის ინტეგრაციის პროცესის დინამიკა, სუბიექტური აღქმების საფუძველზე ჯგუფის შიდა და ჯგუფთაშორისი სტიგმატიზების, კოგნიტური დისონანსის დაძლევისა და ეთნიკური იდენტობის შენარჩუნების სტრატეგიების შესწავლა.

საკვანძო სიტყვები: მიგრაცია, გერმანია, იდენტობა, კოგნიტური დისონანსი

შესავალი

გასული საუკუნის 90-იან წლებში საბჭოთა კავშირის დაშლის და საქართველოს დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, ხანგრძლივმა პოლიტიკურ და სოციალურ-ეკონომიკურმა არასტაბილურობამ საქართველოდან საზღვარგარეთ მიგრაციის მკვეთრი ზრდა განაპირობა. 1992-1996 წლებში ენერგო-რესურსების ნაკლებობისა და არასტაბილური პოლიტიკური ვითარების გამო, ქვეყნის ეკონომიკა პარალიზებული იყო, რამაც სხვაგან უკეთესი ცხოვრების საძებნელად საქართველოს მოსახლეობის დიდი ნაწილის ემიგრაციაში წასვლა განაპირობა. მიგრაციის პროცესი არ შენელებულა XXI საუკუნეშიც, 2002 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის შემდეგ მოსახლეობა შემცირდა დაახლოებით 640,000 ადამიანით. ბოლო ორი ათწლეულის აღწერის მიხედვით, კი მოსახლეობა შემცირებულია 1,241 000 ადამიანით (22, 72%) (Rashid,

¹ პასუხისმგებელი ავტორი:

ეკატერინე ფირცხალავა, ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ekaterine.pirtskhalava@tsu.ge

n.d.; *World Bank Report WB*, 1990). მსოფლიო ბანკის მონაცემების მიხედვით, 2011 წლიდან (*World Bank Report WB*, 2011) უცხოეთში 1 მილიონზე მეტი ქართველი ემიგრანტი ცხოვრობს და მუშაობს. 2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის მონაცემებზე დაყრდნობით კი 2015 წლის 1 იანვრის მონაცემებით საქართველოს მოსახლეობა შეადგენს 3,729,500. მოსახლეობის გადინება დღესაც გრძელდება და საქართველოდან წასულ ემიგრანტთა რიცხვი იზრდება.

ქართველი მიგრანტებისთვის ემიგრაციის სამიზნე ქვეყნები დროთა განმავლობაში განსხვავებული იყო. დინამიკა პოსტსაბჭოთა სივრციდან დასავლეთ ევროპისკენ ნელ-ნელა გარემოებების გამო შეიცვალა.

დამოუკიდებლობის პირველი ათწლეულის განმავლობაში, საქართველოდან ემიგრანტების უმრავლესობა პოსტსაბჭოთა სივრცეს ირჩევდა. მიგრაციის მიზეზები რუსული ენის ცოდნა, უვიზო რეჟიმი [2008 წლამდე] და გეოგრაფიული მდებარეობა იყო. მათი მიგრაციის მიმართულება იყო რუსეთი, უკრაინა, ბელორუსი და, ასევე, სხვა პოსტსაბჭოთა ქვეყნები. 2006 წლის ეკონომიკურმა ემბარგომ და ორ ქვეყანას შორის სამხედრო დაპირისპირებამ 2008 წლიდან რუსეთი ნაკლებად მიმზიდველი გახადა ქართველი ემიგრანტებისთვის.

2006 წლიდან უვიზო რეჟიმის შემოღებამ თურქეთთან, ეს ქვეყანა ქართველებისთვის მიგრაციის ერთ-ერთ მთავარ მიმართულებად აქცია (Chindea et al., 2008; ბადურაშვილი & ნადარეიშვილი, 2012).

მოგვიანებით ევროკავშირის ქვეყნები და ამერიკა გახდა უფრო მიმზიდველი ქართველი მიგრანტებისთვის და „მიგრაციის ფაქტების საქართველო“-ს მიხედვით – 2011 წლიდან მიგრაციის სამიზნე დასაცვლეთ ევროპული ქვეყნები გახდა, მათ შორის ყველაზე პოპულარული იყო იტალია, ესპანეთი, შვედეთი, შტატები, უკრაინა, საბერძნეთი (Chumburidze et al., 2015). „საქართველოს მიგრაციის პროფილი 2019“ კი აჩვენებს, რომ ქვეყნების ვიზიტის სიხშირის მიხედვით ყველაზე მეტად გერმანიას, იტალიას და საბერძნეთს სტუმრობენ.

მოცემული სტატია ეხება გერმანიაში მცხოვრებ ქართველ მიგრანტებს, რომლებიც წლების წინ განათლების მისაღებად ჩავიდნენ გერმანიაში და დარჩნენ საცხოვრებლად, მათ აღქმებს ადაპტაცია-ინტეგრაციის პროცესში და მათ დამოკიდებულებებს (ატიტუდებს) თანამედროვე საქართველოს მიმართ.

ქართულ-გერმანული ურთიერთობები 200 წელს ითვლის, ის სამხრეთ გერმანელი (Swabian) ფერმერების საქართველოში მიგრაციით დაიწყო. გერმანია იყო პირველი ქვეყანა, რომელმაც აღიარა საქართველოს დამოუკიდებლობა და დაამყარა დიპლომატიური ურთიერთობები. გერმანიის საელჩო თბილისში 1992 წელს გაიხსნა. აღსანიშნავია ისიც, რომ გერმანული ენა, როგორც მეორე უცხო ენა, ბევრ ქართულ სკოლაში ისწავლებოდა და ისწავლება (Gorgoshidze et al., 2014). გარდა ამისა, წლებია გერმანიის აკადემიური გაცვლის სამსახური ყოველწლიურად სთავაზობს სტიპენდიებს ქართველ სტუდენტებს გერმანიაში უმაღლესი განათლების გასაგრძელებლად, რამაც გაამყარა ძლიერი კავშირები საქართველოსთან. გარდა ამისა, საქართველოში წლებია არსებობს „au pair programs“ პროგრამები, რომლებიც ახალგაზრდებს სთავაზობენ შესაძლებლობას იცხოვრონ ერთი წლის განმავლობაში გერმანულ ოჯახში, დაეხმარონ ოჯახს

ქართველი მიგრანტები გერმანიაში: ქართველობა – ეთნიკური იდენტობა, ჯგუფის შიგნით...

და მათ შვილებს და ისწავლონ გერმანული ენა (Gorgoshidze et al., 2014). ამის შემდეგ კი საშუალება ეძლევათ, სურვილის შემთხვევაში, გააგრძელონ სწავლა უმაღლეს სასწავლებელში ან შეისწავლონ რამე პროფესია, რომელსაც გერმანიის სახელმწიფო სთავაზობს როგორც ადგილობრვ მაცხოვრებლებს, ისევე ემიგრანტებს.

გერმანიაში საქართველოს საკონსულოს 2020 წლის სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, გერმანიაში 27 315 ქართველი ცხოვრობს, აქედან 56,8% ქალია. გერმანიაში მცხოვრები მამაკაცების საშუალო ასაკი 31,4 წელია, ქალების 33,0. ასაკობრივი ჯგუფის მიხედვით, ყველაზე მეტია 30-35 წლის, შემდეგ მოდის 20-25 და 35-40 წლის.

წარმოდგენილი კვლევის მიზანი იყო ახალ სოციო-კულტურულ გარემოში, გერმანიაში მცხოვრები ქართველი მიგრანტების ადაპტაცია-ინტეგრაციის პროცესის დინამიკის, სუბიექტური აღქმების საფუძველზე ჯგუფის შიდა და ჯგუფთაშორისი სტიგმატიზების, კოგნიტური დისონანსის დაძლევისა და ეთნიკური იდენტობის შენარჩუნების სტრატეგიების შესწავლა.

კვლევა ჩატარდა მარბურგში – ჰესენის ფედერალურ მხარეში. რუსთაველი – DAAD ერთობლივი Post-Doc კვლევითი სტიპენდიის ფარგლებში, მარბურგის უნივერსიტეტის ბაზაზე.

ლიტერატურის მიმოხილვა

ერთი ადგილიდან მეორეზე საცხოვრებლად გადასვლა, ახალ გარემოში (სხვა ქვეყანაში) ცხოვრებასთან ადაპტაცია და ემიგრანტად ყოფნა ბევრ სირთულეს უქმნის ადამიანს. თავს იჩენს გამოწვევები, რომლისთვისაც მზად უნდა იყოს, რისთვისაც აუცილებელია ადაპტაციის გარკვეული სტრატეგიების შემუშავება. მიგრაციის პროცესი ორი ან რამდენიმე სოციალური ჯგუფის უშუალო ურთიერთობის ფონზე მიმდინარეობს, შესაბამისად, მნიშვნელოვანია ის, თუ რა გავლენას ახდენს და როგორ ცვლის ერთი ჯგუფი მეორეს, ან ინდივიდი სოციალურ ჯგუფს და პირიქით. ასეთ შემთხვევებში განიხილება ორი მოვლენა: ჯგუფის შიგნით (ინტრაჯგუფური) და ჯგუფთაშორის (ინტერჯგუფური) ურთიერთობები (Tajfel, 1974).

ინტერჯგუფური პროცესების საფუძველი სოციალური კატეგორიზაციაა, რომელიც იწყება საგნების, მოვლენების, ინდივიდების საერთო ნიშანთა მოძებნით და სრულდება ამ ნიშნების მიხედვით სოციალური კატეგორიების შექმნით (Tajfel, 1974).

სოციალური კატეგორიზაციის ფენომენი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სხვადასხვა ქვეყნების ეთნიკურ და რელიგიურ ურთიერთობებში. როდესაც ემიგრანტები „სხვა“ ჯგუფებად იქცევიან, ხალხი გაზვიადებით აღიქვამს განსხვავებებსა და მსგავსებებს მათი ჯგუფის წევრებთან. ეს პროცესი მნიშვნელოვანია მიგრანტების ახალ საზოგადოებაში, გარშემო არსებული სოციალური გარემოს ორგანიზებისა და სტრუქტურირებისთვის. მასპინძელ ქვეყანაში ახალ ცხოვრებასთან ადაპტაცია და მიგრანტობა ხშირად იწვევს პრობლემებს, რომელსაც ახლად ჩამოსული ემიგრანტები, საკუთარი სტრატეგიების შემუშავებით უნდა გაუმკლავდნენ. მიგრაციისას ადამიანების ადაპტაციისა და ინტეგრაციის პროცესები კომპლექსურ ხასიათს ავლენს, ასეთ დროს ძალიან მნიშვნელოვანია საკუთარი კულტურული თვითმყოფადობის შენარჩუნებასა და მასპინძელ საზოგადოებასთან ურთიერთობებს შორის ბალანსის დაცვა.

ემიგრანტები ახალ საზოგადოებაში ცხოვრების სხვადასხვა გზას ირჩევენ. მკვლევარები გამოყოფენ (Berry, 2001; Padilla, 2006; Sam & Berry, 2006; Sammut, 2010) რიგ ფაქტორებს, რომლებიც ხელს უწყობს ინტეგრაციის პროცესს, მაგალითად, ემიგრანტის ინდივიდუალური უნარ-ჩვევები, ახალი ენისა და კულტურის შესწავლის სურვილი, დომინანტური მასპინძლის კულტურის ღირებულებებთან შეგუება; მასპინძელი საზოგადოების ღიაობა და ტოლერანტობა ახალი წევრების მიმართ და ა.შ. როგორც მეცნიერები აღნიშნავენ (de Haas & Fokkema, 2011) სოციალური ინტეგრაცია ორი ნაწილისგან შედგება: სტრუქტურული ინტეგრაცია და სოციალურ-კულტურული ინტეგრაცია. ერთი მხრივ, სტრუქტურული ინტეგრაცია ნიშნავს უფლებებისა და სტატუსის შექმნას მიმღები საზოგადოების ძირითად ინსტიტუტებში (დასაქმება, საცხოვრებელი ფართი, განათლება, პოლიტიკური და მოქალაქეობის უფლებები). მეორე მხრივ, სოციალურ-კულტურული ინტეგრაცია გულისხმობს მიმღები საზოგადოების ნორმებთან შესაბამისობაში კოგნიტურ, ქცევით და დამოკიდებულებით ცვლილებებს (სოციალური ურთიერთობა, მეგობრობა, ქორწინება და სხვადასხვა ორგანიზაციის წევრობა + კუთვნილების გრძნობა).

ინდივიდები, რომლებიც მიგრირებენ, თავიდან ხვდებიან კონფლიქტურ სიტუაციაში, განსაკუთრებით თუ ისინი განსხვავებული საზოგადოებიდან მოდიან. რადგანაც მათი კულტურისთვის დამახასიათებელი თავისებურებები, მათში უკვე გამჯდარი, მოსარგებია ახალი წესებისთვის, რომელსაც დამხვედრი/მასპინძელი საზოგადოება სთავაზობს. ამ მორგებას ისინი ინკულტურაციით თუ აკულტურაციით სხვადასხვანაირად ახერხებენ, იმის მიხედვით, რომელ ეტაპზეა მათი ცხოვრება დამხვედრ საზოგადოებაში (Camilleri & Malewska-Peyre, 1980). ეს დამოკიდებულია მათი მიგრაციის ხანგრძლივობაზე, ოჯახთან ერთად მიგრირებენ თუ მარტო, ასევე, მიგრაციის მიზანზე, საგანმანათლებლოა ეს მიგრაცია თუ შრომითი, და კიდევ ერთი გარემოება – საკუთარ ქვეყანაში აპირებენ დაბრუნებას თუ რჩებიან ახალ გარემოში.

ინდივიდუალური ინტეგრაციის დროს, ემიგრანტს დიდ დახმარებას უწევს განათლება, რომელსაც ის იღებს მასპინძელ ქვეყანაში და სოციალიზაცია (Camilleri & Malewska-Peyre, 1980). ურთიერთობა ადგილობრივ სოციალურ გრემოსთან განსხვავებულად, უფრო ძალდაუტანებლად უწევს, რადგანაც კლასელები, სკოლელები, უნივერსიტეტის ამხანაგები შედარებით უკეთეს გარემოს ქმნიან ინტეგრაციისთვის, რაც მეტია განათლების (საშუალო, უმაღლესის სამივე საფეხური) და სოციალიზაციის წილი, მით უფრო ადვილად ხდება ინტეგრირება საზოგადოებაში, თუმცა ამ პროცესში დიდ როლს ასრულებს შედარება წეს-ჩვეულებებსა და ღირებულებებს შორის, რაც მასპინძელ და მის საკუთარ კულტურას შორის არსებობს, ეს თავისთავად ისახება სოციალურ აღქმაში და ისინი ან აკოპირებენ გარკვეულ წესებს, ახალს და მათთვის უჩვეულოს, ან არ იღებენ და ეძებენ საკუთარი კულტურის წარმომადგენლებს სოციალური შემსუბუქებისთვის, ამ განსხვავებების გაზიარებისთვის. ინტერაქციული და ინტერაქციული კომუნიკაციის შედეგად ადამიანები არა მხოლოდ აყალიბებენ ნორმებს, არამედ ახდენენ მათ ინტერნალიზებას საკუთარ სელფში.

როგორც მკვლევრები (Hassan & El Kinani, 2002) ამტკიცებენ, მიგრაციის პროცესში ახალი გარემო მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ემიგრანტზე. ახალი გარემოს

ქართველი მიგრანტები გერმანიაში: ქართველობა – ეთნიკური იდენტობა, ჯგუფის შიგნით...

მოთხოვნებთან გამკვლავებას სხვადასხვა სახის ფსიქოლოგიური პრობლემა ახლავს, ფიშერის (Fisher, 1990) თანახმად, „გეოგრაფიული გადაადგილების ეფექტი ინდივიდზე დიდწილად მისი პიროვნული ცვლილებებით განისაზღვრება“. რუტინის დარღვევამ, არსებული ცხოვრების წესის და ტერიტორიის/სამშობლოს შეცვლამ შეიძლება ხელი შეუწყოს ფიზიკური და ფსიქოლოგიური პრობლემების გაჩენას (Fisher, 2016). სახლიდან წასვლისა და უცნობ გარემოში ცხოვრების შედეგად ადამიანებს აქვთ ფსიქოლოგიური დისტრესი, რომელსაც სახელად შიშის გრძნობა ჰქვია (Tilburg et al., 1996). ძლიერ ენატრებათ ოჯახი და მეგობრები და ის, რაც სახლთან არის დაკავშირებული (Thurber et al., 2007). ზოგჯერ ის ასოცირდება მრავალფეროვან სომატურ დაავადებებთან, დეპრესიასთან, ფსიქოლოგიურ დისტრესთან და ასე შემდეგ (Thurber et al., 2007). ფიშერის (Fisher, 2016) მიხედვით, სახლის მონატრება დაკავშირებულია ოჯახთან, მეგობრებთან, ზრუნვასთან, სახლთან და რუტინასთან. ამ დროს მიგრანტებმა ახალ ქვეყანაში ცხოვრების გამოწვევას უნდა დაუპირისპირონ შემუშავებული საკუთარი სტრატეგიები.

ირვინგ გოფმანი (Goffman, 2009) წიგნში „სტიგმა: შენიშვნები წარუმატებელი იდენტობის მართვაზე“ ხაზს უსვამს იმას, რომ ადამიანები საკუთარი თავის პოზიტიურად წარმოჩენას ძალიან ცდილობენ, სურთ გავლენა მოახდინონ ადამიანებზე, ჰქონდეთ კარგი იმიჯი და აკონტროლონ საკუთარი გარემო. ეს ყველაფერი ქმნის პოზიტიურ იდენტობას, რომლის საპირისპიროდაც, დაუცველად ყოფნის შეგრძნება გადამწყვეტ როლს თამაშობს იმიგრანტების ნეგატიური იდენტობის ჩამოყალიბებაში (Camilleri & Malewska-Peyre, 1996). იდენტობის სტრატეგიების შემუშავება, როგორც მკვლევრები (Camilleri & Malewska-Peyre, 1996) აღნიშავენ, ამსუბუქებს ყოფას ავტოქტონებთან. კამილერი და მალევსკა პეირის (Camilleri & Malewska-Peyre, 1996) მიხედვით, ადამიანი საკუთარი თავისთვის მინიჭებული ღირებულების ხელყოფის პასუხად, შეიმუშავებს დაცვის იდენტობის სტრატეგიებს. მათ თავისი კვლევის საფუძველზე ჩამოაყალიბეს 2 სახის სტრატეგია: ონტოლოგიური და პრაგმატული. ონტოლოგიური სტრატეგია გულისხმობს უცხო კულტურაში ყოფნის დროს საკუთარი კულტურის ერთგულებას, ხოლო პრაგმატული – დომინანტურ კულტურასთან შეგუებას და მისი ღირებულებების გარკვეულ გაზიარებას. ასევეა ე.წ. „ქამელეონის“ იდენტობა, ასეთ შემთხვევაში მიმართავენ გარემოებებიდან გამომდინარე ქცევას.

ავტორების მიხედვით (Camilleri & Malewska-Peyre, 1996) ამ სტრატეგიებში არის კოლექტიური და ინდივიდუალური სტრატეგიები; მიგრანტებისთვის კოლექტიური სტრატეგიებიდან დამახასიათებელია საკუთარი კულტურის იდეალიზება და დასავლური ცივილიზაციისადმი უარყოფითი დამოკიდებულება. მეორე კოლექტიური სტრატეგია არის ხაზგასმა არა ეროვნულზე, არამედ საერთო ადამიანურსა და ეგალიტარულზე. ეს სტრატეგია გულისხმობს იმ ღირებულებების თავმოყრას, რომლებიც საერთოა ადგილობრივი და მიგრანტი ადამიანებისათვის.

ისინი გამოყოფენ შემდეგ ინდივიდუალურ სტრატეგიებს: „ნეგატიური“ იდენტობა (ამა თუ იმ სოციალური ობიექტის იდენტობის მიუღებლობა/უარყოფა), „იდენტობა-დაცვა“ (რეაქცია ძველი სტერეოტიპების ნგრევაზე), „განმასხვავებლური რეაქცია“, ანუ „რეაქტიული იდენტობა“ (სხვებზე რეაქცია მათგან განსხვავებულობის აღქმის

საფუძველზე). ადამიანი ნეგატიური იდენტობისგან თავისუფლდება, როცა თავს აი- გივებს იმასთან, ვინც მომგებიან პოზიციაშია. მას გამაუფასურებელი მიწერილობა გადააქვს თავისი ეთნოსის სხვა წევრებზე, ამით ცდილობს დაშორდეს თავისი ეთნოსის წევრებს. ეს არის ქვესტრატეგია – „გადატანილი ნეგატიური იდენტობა“ (ან „ნეგატიური იდენტობის გადატანა“). ასევე, ძალიან ხშირია შემდეგი ინდივიდუალური ქვესტრატეგიები, მაგალითად, იდენტობა „უჩინარი“ როცა ადამიანი ცდილობს ჩუმად და შეუმჩნეველად იყოს არსებულ ახალ გარემოში სტიგმატიზაციის თავიდან ასაცილებლად. მეორე ქვესტრატეგია „ასიმილირება“, როცა ძალიან ემსგავსები ავტოქტონებს და ცდილობ განსხვავება არ შეიმჩნიო.

მეთოდოლოგია

მიგრაციის მკვლევარები, რომლებიც საზოგადოებაში ასიმილაციის, აკულტურაციის, ინტეგრაციისა და ადაპტაციის პროცესებს სწავლობენ, გვირჩევენ თვისობრივი მეთოდების გამოყენებას, რომ სიღრმისეულად შევისწავლოთ ის, თუ რას განიცდიან იმიგრანტები ახალ გარემოში ცხოვრებისას (Kim et al., 2001). კვლევა ჩატარდა თვისობრივი კვლევის მეთოდის, კერძოდ, სიღრმისეული ინტერვიუების გამოყენებით. ინტერვიუ ჩატარდა ქართულ ენაზე.

კვლევაში მონაწილეობა მიიღეს გერმანიაში მცხოვრებმა ქართველმა ემიგრანტებმა. კვლევის პროცესში გამოყენებული იქნა შერჩევის არაალბათური მეთოდი, „თოვლის გუნდა“. შერჩევის კრიტერიუმები იყო ემიგრაციის მინიმუმ 10-წლიანი გამოცდილება. ინტერვიუები ტარდებოდა რესპონდენტებისთვის მოსახერხებელ ადგილას.

საველე სამუშაოები 2021 წლის ზაფხული-შემოდგომის პერიოდში მიმდინარეობდა. კვლევაში მონაწილეობაზე თანახმა იყო ბევრად ნაკლები ადამიანი, ვიდრე შევხვდით ამ კვლევის ფარგლებში. კვლევა ჩატარდა კვლევის ეთიკური ნორმების დაცვით, სულ ჩატარდა 28 სიღრმისეული ინტერვიუ. კვლევაში მონაწილეობა მიიღო 22-მა ქალმა და 6-მა მამაკაცმა რესპონდენტმა. მათი ასაკი 30-დან 50 წლამდე მერყეობდა.

ცხრილი 1. მონაწილეთა სოციო-დემოგრაფიული მონაცემები

ცვლადი	ასაკი	სქესი	გერმანიაში ცხოვრების ხანგრძ.	ცვლადი	ასაკი	სქესი	გერმანიაში ცხოვრების ხანგრძ.
P1	45+	ქალი	20	P15	33	ქალი	10
P2	30	მამაკაცი	10	P16	33	მამაკაცი	10
P3	39	ქალი	21	P17	46	ქალი	23
P4	39	ქალი	15	P18	49	მამაკაცი	26
P5	30	ქალი	10	P19	39	ქალი	17
P6	30+	ქალი	11	P20	34	ქალი	12
P7	36	ქალი	14	P21	33	ქალი	10
P8	33	ქალი	10	P22	49	მამაკაცი	10
P9	49	ქალი	29	P23	44	ქალი	10

ქართველი მიგრანტები გერმანიაში: ქართველობა – ეთნიკური იდენტობა, ჯგუფის შიგნით...

P10	47	ქალი	23	P24	41	ქალი	20
P11	30	ქალი	10	P25	30	ქალი	10
P12	46	ქალი	26	P26	66	ქალი	21
P13	34	მამაკაცი	14	P27	48	ქალი	15
P14	38	მამაკაცი	19	P28	53	ქალი	15

ინტერვიუების 1/4 ჩატარდა ZOOM Online პლატფორმის საშუალებით. Covid-19 რეგულაციების გამო, ნაწილმა არ ისურვა შეხვედრა პირისპირ და დათანხმდა მონაწილეობას მხოლოდ ონლაინფორმატში.

კითხვებში ასახული იყო კვლევის მიზნის შესაბამისი საკითხები: პირველი ნაწილი ორიენტირებული იყო ინდივიდუალურ თვითრეფლექსიაზე, მონაწილეებს ვთხოვე განესაზღვრათ რა გახდა მასპინძელი ქვეყნის არჩევის მიზეზი; რა ტიპის პრობლემებს აწყდებიან ისინი ინტეგრაციის პროცესში; შემდეგ ნაწილში კითხვები ეხებოდა მათ აღქმებს და ჯგუფის კატეგორიზაციის გავლენას ქართველი მიგრანტების ახალ სოციალურ-კულტურულ სივრცეში ინტეგრაციის პროცესზე; მესამე ნაწილში კითხვები ეხებოდა ეთნიკურ იდენტობას, იმას, თუ როგორ ინარჩუნებენ ქართველები ეთნიკურ იდენტობას მასპინძელ ქვეყანაში, რათა განსაზღვრულიყო რა ტიპის სტრატეგიებს იყენებდნენ ისინი იდენტობის შესანარჩუნებლად გერმანიაში. მონაწილეები საკმაოდ თამამად აზიარებდნენ ინფორმაციას თავიანთი ოჯახის, ზოგადი ურთიერთობებისა და ადგილობრივ საზოგადოებაში მათი ინტეგრაციის შესახებ, ყვებოდნენ მათი აღქმების შესახებ მიგრაციის, წარსულის, აწმყოს, მომავლის, ეთნიკური იდენტობის შესახებ, ასევე, ჯგუფის შიგნით და ჯგუფებს შორის არსებულ კონფლიქტებსა და მათი მიზეზების შესახებ. კითხვების ნაწილი ეხებოდა მათ შეხედულებებსა და დამოკიდებულებებს თანამედროვე საქართველოს მიმართ და მათ მომავალ კავშირებს სამშობლოსთან.

ინტერვიუს ტრანსკრიპტების ანალიზის პროცესში გამოიყო შემდეგი კატეგორიები და ქვეკატეგორია:

ძირითადი კატეგორიები	პირველი რიგის სუბკატეგორია	რმეორე რიგის სუბკატეგორია
1. დასახლება გერმანიაში	ჩამოსვლის მიზეზი	სოციო-ეკონომიკური და პოლიტიკური სიტუაცია საქართველოში სწავლა- განათლება
2. იდენტობა	კოგნიტური დისონანსი	სამშობლოს მიმართ ჯგუფის შიგნით და ჯგუფთაშორისი კონფლიქტები და სტიგმატიზება;
	რქართველობა	სამშობლო, ენა სარწმუნოება/ რელიგია
3. აღქმები და სოციალიზაცია	იდენტობის სტრატეგიები	იდენტობის კოლექტიური და ინდივიდუალური სტრატეგიები

ძირითადი მიგნებები და დისკუსია

1. დასახლება გერმანიაში – ჩამოსვლის მიზეზი

კვლევაში მონაწილეების უმრავლესობის გერმანიაში ჩამოსვლის მიზეზი თითქმის ერთგვაროვანია და ორ მიმართულებას ასახავს. საქართველოში არსებული სოციო-ეკონომიკური, პოლიტიკური სიტუაცია და სწავლის ევროპაში გაგრძელების სურვილი. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ სამოქალაქო ომი და აფხაზეთის ომი საქართველოში ეკონომიკური კოლაფსის მიზეზი გახდა და ახალგაზრდები ცდილობდნენ საკუთარი ცხოვრების გაუმჯობესების გზები უცხოურ განათლებაში ეპოვათ. კვლევის მონაწილეთა უმრავლესობა გერმანიაში სწავლის გასაგრძელებლად ჩამოვიდა. ამ პერიოდში „au pair programs“-ის პროგრამის დახმარებით ჩამოსულებმა, შემდეგ ენის სიღრმისეული შესწავლის საფუძველზე უნივერსიტეტებში სწავლა გააგრძელეს. კვლევის მონაწილეებმა განათლება გერმანიის უნივერსიტეტებში მიიღეს, ნაწილმა სადოქტორო საფეხურიც წარმატებულად დაასრულა და დღეს ნაწილი სამეცნიერო კარიერას უნივერსიტეტებსა და კვლევით ორგანიზაციებში აგრძელებს, ხოლო მეორე ნაწილი დასაქმებულია მისი პროფილის მიხედვით. კვლევაში მონაწილეების უმრავლესობა ქალები არიან, რომლებიც უმაღლესი განათლების მიღების შემდეგ, სოციალური მასწავლებლები არიან და, ასევე, გერმანულ ენას ასწავლიან „ინტეგრაციის კურსებზე“. რესპონდენტებიდან მხოლოდ რამდენიმე აღმოჩნდა ისეთი, რომლებმაც არ ინდომეს აკადემიური განათლება და პროფესიული განათლების მიღების შემდეგ გააგრძელეს მუშაობა და ცხოვრება გერმანიაში.

„სწავლის ნაცვლად აქ სხვა შემოთავაზებები იყო და ის შევეცადე გამეკეთებინა, უფრო მალე რომ დამეწყო მუშაობა“ (ქალი 47 წლის).

კვლევაში მონაწილეთა უმრავლესობა დაქორწინებულია, ნაწილს ქართული ოჯახი აქვს (ძირითადად მამაკაცებს), ნაწილს ინტერნაციონალური (ძირითადად ქალებს), გერმანელი მეუღლეები და შვილები.

„მამაკაცებს ძირითადად ქართველი ცოლები ყავთ, იშვიათად აქაური გერმანელი იყოს, თუ ჰყავს ვინმეს უცხოელი, პოსტსაბჭოთა ქვეყნიდანაა, რუსულად მოლაპარაკე, ან გერმანელი, ისინი ვინც საბჭოთა კავშირიდან დაბრუნდნენ გერმანიაში“ (მამაკაცი 38 წლის).

რესპონდენტების ნაწილი დაახლოებით 20 წელიაა უკვე გერმანიაში ცხოვრობს და „უშუქო და გათბობის გარეშე“ დარჩენილი პოსტსაბჭოთა საქართველოს შემდეგ გერმანიაში მონესრიგებულ პირობებში ცხოვრება ჯერ შოკის მომგვრელი და შემდეგ, როგორც ამბობენ, მომხიბვლელი იყო.

„რომ ჩამოვედი და აეროპორტიდან ტაქსით მიმავალს ჩაბნელებული თბილისის მეორე ქალაქი ისეთი განათებულ-გაჩახჩახებული დამხვდა ..., ეს იყო ყველაზე დიდი შოკი, რაც იმ დროს მე შეიძლებოდა მქონოდა“ (ქალი 42 წლის).

მონაწილეთა ნაწილი უფრო გვიან ჩამოვიდა ეგრეთ წოდებული „ვარდების რევოლუციის“ შემდეგ, როცა საქართველოში უშუქობის და უგაზობის პრობლემა ნაკლებად

ქართველი მიგრანტები გერმანიაში: ქართველობა – ეთნიკური იდენტობა, ჯგუფის შიგნით...

იყო. რესპონდენტთა ეს ნაწილი ამბობს, რომ მათთვის მთავარი შესაბამისი განათლების მიღება და ნორმალურ პირობებში ცხოვრება იყო გადამწყვეტი გერმანიაში ჩამოსვლისთვის.

„მნიშვნელოვანი ევროპული განათლება იყო, ამისთვის ყველაფერს ვაკეთებდი, კერძოდ ენის მაღალ დონეზე შესწავლა სკოლაში და რეპეტიტორთან, გადამწყვეტილებაც ამის საფუძველზე მივიღე“ (მამაკაცი 33 წლის).

დღეს, როცა კვლევის ყველა მონაწილე, მათი შეფასებით, წარმატებულია თავის საქმეში, ყველა დასაქმებული და კმაყოფილია თავისი ცხოვრებით, ისინი თავიანთ ნარატივებში ჰყვებიან სხვადასხვა ტიპის ურთიერთობების შესახებ ადგილობრივ, „დამხვედრ“ საზოგადოებასთან.

2. იდენტობა – კოგნიტური დისონანსი

კვლევის მონაწილეთა ნარატივის თვისებრივი კონტენტ ანალიზის დროს, იდენტობის ორი ქვეკატეგორია გამოიყო: იდენტობა გერმანიაში ცხოვრებისას და იდენტობის შენარჩუნების განსხვავებული აღქმა, რომელსაც ისინი სამშობლოდან შორს ყოფნას უკავშირებენ.

იდენტობაში ისინი – ქართველობას ილია ჭავჭავაძის ფრაზის „ენა, მამული, სარწმუნოების“ (ჭავჭავაძე, 1860) ტრიადაში განიხილავენ. ნარატივის ანალიზისას გამოჩნდა, რომ უფრო „კარგი“ ქართველია ის, ვინც შვილებს ენას არ უკარგავს, ინარჩუნებს რელიგიას – სახლში ხატების კუთხის არსებობით, ასევე, სამშობლოში საკუთრების (საცხოვრებელი ბინა, მიწა სოფელში) შენარჩუნებით ან შექენით.

იდენტობის მეორე ნაწილი არის სამშობლოს მიმართ მათი დამოკიდებულება, რომელიც მათ უკან დაბრუნებას უკავშირდება. უკან დაბრუნება – დროში განუსაზღვრელია, რაც საუბრებში ან პენსიაში გასვლის შემდეგ დაბრუნებაზე ან აუცილებლად სამშობლოში დასაფლავებაზე საუბრით გამოიხატება. თუკი ამ აზრს გავუყვებით და გავაანალიზებთ, ცალკეულ მოვლენებს კოგნიტურ დისონანსთან (Festinger, 1957) მივყავართ. როგორც ფესტინჯერი აღნიშნავს, იდენტობის შენარჩუნების, სტრატეგიების შემუშავებისა და შერჩევის პროცესი ძალიან ჰგავს კოგნიტურ დისონანსს (Festinger, 1957).

ქართველი ემიგრანტების შემთხვევაში ეს დისონანსი, ჩემი დაკვირვებით, რამდენიმე საკითხში იხატება:

2.1. საქართველოსთან, როგორც სამშობლოსთან დაკავშირებული დისონანსი

ვინ არის ქართველი? – ქართველი არის ადამიანი, რომელიც დაბადებულია და ცხოვრობს საქართველოში, საუბრობს ქართულად და მართლმადიდებელი ქრისტიანია. ქართველისთვის კონცეფტუალიზებულია სამი მთავარი რამ – „სამი ღვთაებრივი საუნჯე დაგვრჩა მამაპაპათაგან: მამული, ენა და სარწმუნოება“ (ჭავჭავაძე, 1860) – დღემდე ერის საიდენტიფიკაციო საპროგრამო სიტყვებად არის მიჩნეული. 3 ეთნიკური მარკერი აქვს ქართველის იდენტობას 1. ტერიტორია, რომელიც ჭავჭავაძის მიერ არის გადმოცემული, როგორც მამული; 2. ენა, რომლის ეროვნული სული მანიშნებ-

ლია და 3. ქრისტიანული სარწმუნოება, რომლის მიმართ, ილიას აზრით, ქართველების ერთგულება უპრეცედენტო იყო (Chkhartishvili, 2013).

იდენტობის განმტკიცება საბავშვო ბაღსა და სკოლაში ხდება. კოლინზი (Collins, 2015) ამბობს, რომ ყველა ეროვნების ეთნიკური იდენტობა ყალიბდება ბავშვობაში, არსებული ანდაზების, ლექსების და ზღაპრების საფუძველზე, რომელიც მის სამშობლოს ეხება. „ნებისმიერი ერის სამშობლო, მითოლოგია თავის კულტურულ ნარატივებს შორის მოიცავს მისი დაარსების გარკვეულ ცნობებს, რომლებიც უბრალოდ ადიდებენ მის მიღწევებს“ (Collins, 2015). ქართველობის, როგორც ერთნიკური იდენტობის განმტკიცება სწორედ საბავშვო ბაღსა და სკოლაში ნასწავლი ქართველი ავტორების და ხალხური ლექსების მიხედვით მტკიცდება. ქართული საზოგადოების ცნობიერებაში სამშობლოს ერთგულება და სიყვარული ლექსებთან და პოემების სწავლით ყალიბდება, მათ შორის შეიძლება შემდეგი ორი მაგალითი მოვიყვანოთ, კერძოდ: რაფიელ ერისთავის საშობლო ხევისურისა, რომელიც ამბობს: „...არ გავცვლი სალსა კლდეებსა უკვდავებისა ხეზედა, არ გავცვლი მე ჩემს სამშბლოს სხვა ქვეყნის სამოთხეზედა...“ (ერისთავი & ცინცაძე, 1974) და დუტუ მეგრელის პატარა ქართველი, რომელშიც ნათქვამია: „მე პატარა ქართველი ვარ, კავკასიის მთების შვილი და განცხრომით სხვაგან ყოფნას მირჩენია აქ სიკვდილი“ (დუტუ მეგრელი, 1932).

ეს ლექსები ყველა ქართველი ბავშვის სამაგიდო ლექსია, სადაც მყარად წერია, რომ სამშობლოს გაცვლა (სამშობლოდან წასვლა) არ არის კარგი საქციელი და ჯობია სამშობლოში მოკვდე, ვიდრე სხვაგან (სხვა ქვეყნის სამოთხეში) კარგად იცხოვრო. ჩემი აზრით, ბავშვობაში დაგრუნტული ეს ინფორმაცია გავლენას ახდენს ქართველზე ყველგან – საქართველოში და მის ფარგლებს გარეთ. ეს გავლენა ძლიერია ემიგრანტების აღქმებსა და შეფასებებზე, რადგან ეს შეფასება მათ სამშობლოს და მათ მიგრაციაში ცხოვრებას ეხება. ეს კი იდენტობის შენარჩუნების სტრატეგიების შემუშავების პროცესში კოგნიტური დისონანსის ერთ-ერთ საფუძველს შეადგენს.

ამ კვლევის მონაწილეები, შერჩევის კრიტერიუმის თანახმად, 10 წელი და მეტი ხანია ცხოვრობენ გერმანიაში. მათ თხრობაში საქართველოსთან დაკავშირებით განსაკუთრებით იგრძნობა შიში საკუთარი ჯგუფის მიერ სტიგმატიზების (მათ მიერ გარიყვის), როგორც მათი ქცევის „სამშობლოს ღალატად“ აღქმის შიში, რომელიც, ჩემი აზრით, მათ ნარატივებში მაკომპენსირებელ არგუმენტებში ვლინდება. სკოლაში მიღებული ცოდნის ნაწილია ხედულება, რომ საქართველოს დატოვება სამშობლოს ღალატია და ეს მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევაშია შესაძლებელი.

ინტერვიუების დროს მათი საქართველოდან წასვლის მიზეზებზე საუბრისას უმრავლესობის მიგრაციის მიზეზებში ხაზგასმულია სწორედ ის უკიდურესი მდგომარეობა, რომელიც ამ დროს საქართველოში იყო, რამაც განაპირობა მათი წამოსვლა. ცხოვრების გასაუმჯობესებლად მიგრაცია – საუკეთესო გზად არის მიჩნეული. კვლევაში მონაწილეები ჩამოვიდნენ, ისწავლეს და მერე დარჩნენ საცხოვრებლად, ნაწილმა ოჯახი შექმნა, ნაწილმა – კარიერა გაიკეთა.

კითხვაზე, ახლა ამ გადასახედიდან შეაფასეთ საქართველოს მდგომარეობა იმასთან შედარებით, როცა თქვენ წამოხვედით – კვლევის მონაწილეების უმრავლესობა აღნიშნავს, რომ საქართველოში ბევრი არაფერი შეცვლილა. ამბობენ, რომ იქ დღესაც შეუძლებელია ცხოვრება, ახლაც ცხოვრების გაუსაძლისობას უსვამენ ხაზს.

ქართველი მიგრანტები გერმანიაში: ქართველობა – ეთნიკური იდენტობა, ჯგუფის შიგნით...

„გაუსაძლისია ცხოვრება საქართველოში, იქ რა უნდა აკეთო? სანამ იქ მდგომარეობა ასეთი იქნება აბა სად დავბრუნდე“ (52 წლის ქალი).

*„არაფერი არ შეცვლილა, ისევ ისეთი მდგომარეობაა რომ ჩამოვედი...“
(29 წლის მამაკაცი)*

მონაწილეების გერმანიაში წამოსვლის მერე 10 წელზე, და ზოგისთვის 20 წელზე მეტი გავიდა. თუ ობიექტურად შევხედავთ, საერთაშორისო შეფასებების (*World Bank Report WB, 2021*) საფუძველზეც კი ძალიან განსხვავებულია მდგომარეობა 90-იან წლებთან, 2000-იანების დასაწყისთან და თუნდაც 2010 წელთან შედარებით.

ჩემ მიერ სხვა ქვეყნებში ჩატარებული კვლევების დროს, ყველა იმ ქვეყანაში, სადაც ქართველ ემიგრანტებს ვხვდებოდი, თითქმის ყველა ერთნაირად აფასებდა საქართველოს დღევანდელ რეალობას, როგორც გაუსაძლისს და შეუძლებელს, და მიზეზად იმისა თუ რატომ არ ბრუნდებიან სამშობლოში (თუმცა კითხვა დაბრუნდებით თუ არა საქართველოში არ ყოფილა, მომავლის შეფასების დროს ეხებოდნენ ამ საკითხს). კვლევის მონაწილე ყველა ემიგრანტი თითქმის ერთნაირად აფასებდა მიუხედავად იმისა ბნელ 90-იან წლებში იყო ემიგრირებული თუ XXI საუკუნის დასაწყისში.

გერმანიაში ჩატარებული სავსე კვლევის დროს ხმამაღლა მოვისმინე მათი შიშები, როცა ერთმა რესპონდენტმა ასეთი ფრაზა თქვა:

„მიუხედავად იმისა, რომ ემიგრაციაში ფსიქოლოგიურად ცხოვრება ძნელია, მაინც აქ ყოფნით ცხოვრებას იმარტივებ. შენი კომფორტის ზონიდან გამოსვლით – ზიხარ სინდისის დასაყრუებლად (კოგნიტური დისონანსის შესამცირებლად) და უგზავნი აქედან ფულს ოჯახს და ახლობლებს...“ (42 წლის ქალი)

ჩემი აზრით, ეს სწორედ იმ კოგნიტური დისონანსის შედეგია, რომელიც სამშობლოს დატოვებით არის გამოწვეული, ისინი იმ დისონანსის შესამცირებელ არგუმენტებს ეძებენ, რათა სამშობლოს დატოვების (ლაღატის) კომპენსირება შეძლონ, რადგან მათ „განცხრომით“ სხვაგან ყოფნა არჩიეს და სხვა „ქვეყნის სამოთხეში“ ცხოვრობენ.

კვლევაში მონაწილე გერმანიაში მცხოვრები მიგრანტებიდან, ისევე როგორც კვლევებში პორტუგალიასა (2016) და საფრანგეთში (2017), მხოლოდ ერთეულები აღიარებენ, რომ სხვა ქვეყანაში საკუთარი და შვილების ცხოვრების შესაცვლელად არიან წამოსულნი, მაგრამ ამ დროსაც კი, ნაწილის აზრით, მათი შვილები, განათლების მიღების შემდეგ უკან დაბრუნდებიან და სამშობლოს გამოადგებიან, ხოლო თვითონ აუცილებლად სიცოცხლის ბოლო წლებს საქართველოში გაატარებენ, პენსიაზე გასვლის შემდეგ დაბრუნდებიან და „დაიმარხებიან“ საქართველოში. ესეც ჩემი აზრით, იმ დისონანსის ნაწილია, რომელიც სამშობლოში დაბრუნების თუნდაც შორეულ გეგმას – „სამშობლოს ღალატად“ არჩათვლას გულისხმობს.

2.2. კოგნიტური დისონანსის – ჯგუფის შიგნით და ჯგუფთაშორისი კონფლიქტები და სტიგმატიზება

ახალ გარემოში კულტურებს შორის კომუნიკაციაში, მიგრანტი თავისი იდენტობის დაცვის მექანიზმებს ეძებს, ისეთს, სადაც მისი იდენტობა არც სტიგმატიზებული და არც ისე რეალიზებული იქნება.

მიგრანტების სტიგმატიზება ორი მიმართულებით ხდება (ორმაგი სტიგმატიზება), პირველი, როცა სტიგმატიზება ხდება ადგილობრივი, დამხვედრი საზოგადოების მიერ და მეორე, როცა თვითონ მიგრანტთა ჯგუფის შიგნით ხდება სტიგმატიზება (Tsuladze, 2013).

ჯგუფის გარედან არსებული სტიგმები, მათი აღქმით არის ის, რომ ქართველები, როგორც კრიმინალები – „ბინის ქურდები“ მოიხსენიებიან ევროპაში და, მათ შორის, გერმანიაშიც. გერმანიაში არსებული სტატისტიკა და ხანდახან მედიის საშუალებით გავრცელებული ინფორმაცია ხელს უწყობს ამ სტიგმატიზების პროცესს. ქართული იდენტობის ამ მიმართულებით განზოგადება ძალიან მტკივნეული პროცესია როგორც გერმანიაში, ასევე სხვა ქვეყნებში მცხოვრები ქართველი ემიგრანტებისთვის (ფირცხალავა, 2017, 2021) ქართველი ემიგრანტების მხრიდან შეფასებისას ხშირად ობიექტურობას სუბიექტურობა ჯაბნის და ირთვება თავდაცვის მექანიზმი, რომლის დროსაც მიგრანტები სიტუაციიდან თავის დასაღწევად საკუთარ ჯგუფს სხვა ჯგუფთან ადარებენ.

„ქართველები რა კრიმინალები არიან? კრიმინალებით სავსეა ევროპა. მაშინ როცა 2019-ში 16 ტონა კოკაინი შემოვიდა გერმანიაში... სხვების მიერ, და აქ ასეთ კრიმინალში ქართველი რა მოსატანია... ქართველი მაქსიმუმ ბოტასებს იპარავს...“ (მამაკაცი, 49 წლის).

ქართველების „გაკრიმინალების“ მიზეზებს სხვაგან ეძებენ, კერძოდ ნაწილ ემიგრანტს ქვეყნის წინააღმდეგ „აგორებული კამპანიის“ ნაწილად მიაჩნია:

„წელიწადში ერთხელ გერმანია აქვეყნებს კრიმინალის სტატისტიკას, პრესკონფერენციაზე უნდა დაისვას მხოლოდ 10 კითხვა. ყოველ წელს ამ 10 კითხვიდან ერთი კითხვა აუცილებლად არის ქართველებზე, ეს არის რუსული გადაცემა „პლანეტა“, რომლის ჟურნალისტი ყოველწლიურად კითხულობს ერთსა და იმავეს. ამ პრესკონფერენციის შედეგები იბეჭდება და ვრცელდება... და გამოდის, რომ ყოველ წელს ხდება ამ პასუხებში ქართველი, როგორც არ უნდა იყოს მისი დანაშაული... პოლიციური ძალებიც გვიდასტურებენ, რომ ასეთი აღსანიშნავი კი არ არიან ქართველი კრიმინალები...“ (მამაკაცი 49 წლის).

კოლექტიური იდენტობის ამ დისონანსთან გასამკლავებლად ქართველები სხვადასხვა ტიპის არგუმენტს იშველიებენ, ერთ-ერთი შედარების ტაქტიკა/სტრატეგიაა, რაც დისონანსის დასაძლევად და იდენტობის შესანარჩუნებლად მნიშვნელოვანია:

„ერთმა პოლონელმა პოლიციელმა მითხრა, ისე შემრცხვა როცა საკანში 25 დაკავებულიდან 24 პოლონელი იყო, ასე რომ, მხოლოდ ჩვენ არ ვართ ასეთ დღეში.“ (49 წლის მამაკაცი).

არის სხვა არგუმენტებიც:

„პროცენტულად ამდენი არა ვართ(კრიმინალს გულისხმობს), როგორც ეს ჩანს...“ (55 წლის მამაკაცი).

შემდეგი არგუმენტი არის სხვა საზოგადოების მოხსენიება, კერძოდ მსჯელობა იმაზე, რომ არის კატეგორია დამხვედრი საზოგადოებისა, რომლისთვისაც ეს არ არის მნიშვნელოვანი:

ქართველი მიგრანტები გერმანიაში: ქართველობა – ეთნიკური იდენტობა, ჯგუფის შიგნით...

„გერმანიაში მაღალ საზოგადოებაში, ინტელექტუალურ, განათლებულ საზოგადოებაში ამას ყურადღებას არ აქცევენ“ (46 წლის ქალი).

თუმცა ეს გასწავლებულობა ჯგუფის შიგნით სხვადასხვანაირად იხსნება. თუკი ამას ქართველთა ჯგუფში განიხილავენ, მაშინ სხვა ტიპის შეფასებები ირთვება, თითქოს გარემოებებიდან გამომდინარე მისაღები და ახსნადი ხდება მათი კრიმინალური ქცევა:

„ვინც ლტოლვილებად ბარდებიან მათი მდგომარეობა საშინელებაა, და ვერასდროს ვერ ვიტყვი მათზე ვერაფერს“ (38 წლის ქალი).

„მორბენალ ბიჭებთან (მორბენალებს ეძახიან სწორედ იმ „ე.წ. ბოტასების ქურდებს“) ვერ ვურთიერთობ“ (40 წლის მამაკაცი).

„ამის გამო საერთოდ ვცდილობ ნაკლებად გავეკარო ქართველებს“ (27 წლის ქალი).

ქართველები საკუთარი ჯგუფის იდენტობის შეფასებების დროს ცდილობენ დადებით თავისებურებებზე გააკეთონ აქცენტი, საუბრისას ხდება „ქართველობის“ კარგ მხარეებზე ხაზგასმა, რომ არც ისეთი ცუდები ვართ, რადგანაც აი გერმანელები, რომლებიც ქართველებთან კარგ ურთიერთობაში არიან ცდილობენ ქართული ისწავლონ, სხვანაირად ასე ხომ არ იქნებოდა...

„შერეული ოჯახების გერმანული ნაწილი ცდილობს ჩვენს ენაზე ლაპარაკს და ამისთვის ჩვენ ძალისხმევას არ ვიშურებთ; გერმანელი ქმრებისთვის ქართული ენის წრეები გვაქვს, სადაც სიამოვნებით დადიან ქართველი ქალების მეუღლეები“ (55 წლის მამაკაცი).

სტიგმატიზება ხდება ჯგუფის შიგნით. აღსანიშნავია რომ ჯგუფის შიგნით სტიგმატიზების დიდი წილი, სწორედ საქართველოსთან ქართველების დამოკიდებულებაზე მოდის. მიგრანტების აღქმა სამშობლოს სიყვარულის და სამშობლოს „ღალატის“ ტერმინებში იდენტიფიცირდება.

კვლევაში მონაწილეთა ნარატივების მიხედვით, ქართველი მიგრანტების ჯგუფის შიდა სტიგმატიზება გენდერულად სეგრეგირებულია. ქართველი ქალის უცხოელზე, ამ შემთხვევაში გერმანელზე გათხოვება, აღქმულია ნეგატიურად და სასიყვარულო მოტივისგან დაცლილად, უფრო გამორჩენით, მოქალაქეობის მიღების მოტივაციას უკავშირებენ, ვიდრე გრძნობებს. მამაკაცების შემთხვევაში ეს მოსაზრება განსხვავებულია. მონაწილეთა ინტერვიუების მიხედვით, იშვიათია მამაკაცი, რომელიც დაქორწინებულია ადგილობრივ გერმანელზე, თუ ისინი ქორწინებაში იმყოფებიან უცხოელთან, მათი უცხოელი მეუღლეები უფრო მეტად პოსტსაბჭოთა სივრციდან ან „საბჭოთა“ გერმანელები (რუსულად მოლაპარაკე) არიან. ქართველ მიგრანტებს ჰყავთ გერმანელი „მეგობარი გოგოები“ (girlfriends) იშვიათად, მაგრამ ნაკლებად მეუღლეები. ხოლო რაც შეეხება ქართველ ქალებს, მათ, ძირითადად, გერმანელებთან აქვთ შექმნილი ოჯახები. ქართველი ქალების ეს „ქცევა“ უარყოფითად არის შეფასებული, რაც განსაკუთრებით კარგად ჩანს მიგრანტი ქართველი ქალების ნარატივებში:

„გერმანელზე გათხოვება თითქმის მოღალატეობასთან არის გათანაბრებული, თითქოს სიყვარულით არ შეიძლებოდეს ადგილობრივთან ოჯახის შექმნა“ (56 წლის ქალი).

„სინდისის ქეჯნა აქვთ და არის სიტუაცია „გრინგო ვერსუს ჯიგიტი“. ვინ ვის მიჰყვება ის არის მნიშვნელოვანი, ხოლო ის, თუ ვინ მოჰყავს ცოლად ნაკლებად. გოგოები

რომ მიჰყვებიან უცხოელებს, ან ჰყავთ უცხოელი პარტნიორი არის სულ სალაპარაკო. დახურულ ჯგუფებში სულ კონფლიქტის მიზეზია... თუ ქართველი გოგო გერმანელს გაყევი – ცუდია, მაგრამ თუ სხვა ეროვნებას გაყევი ხომ საერთოდ... ქართველი ქალი, რომელიც ქართველ კაცს არ გაჰყვა ცოლად, არის ყველაზე მონყვლადი ჯგუფი აქ (ჭორაობენ)...“ (ქალი 49 წლის).

„ჯგუფში ხშირად განიხილება ეს საკითხი, მაგრამ მე ყურადღებას არ ვაქცევ, მე ჩემი ცხოვრება მაქვს“ (41 წლის ქალი).

გერმანულ გარემოში ინტეგრაცია არის ერთგვარი დაპირისპირების მიზეზი, მასპინძელი ქვეყნის მიმართ დამოკიდებულება, მის მიმართ გამოხატული დადებითი და უარყოფითი შეფასებები წარმოადგენს კამათის საგანს. ზოგისთვის იდეალიზებულია გერმანია, ზოგიერთი, პირიქით, კრიტიკის ქარცეცხლში ატარებს, იმის მიხედვით რამდენად გრძნობენ თავს ინტეგრირებულებად ეს განაპირობებს ამ ტიპის შიდა ჯგუფურ კონფლიქტებს.

„ინტეგრაცია კონფლიქტის საგანია. ბევრი ემიგრანტი იწყებს რეფლექსიას და ზოგი აიდეალებს, ზოგი აკრიტიკებს ქვეყანას, ეს იწვევს წყენას და კონფლიქტებს... ეს, გარკვეულწილად, იდენტობის შემანარჩუნებელია (ქალი 49 წლის).

ჯგუფის შიგნით სტიგმატიზების მიზეზი არის ქართული პოლიტიკაც, რომელიც ხშირად შიდა კონფლიქტამდე მიდის. მიგრანტები იყოფიან სამთავრობო და ოპოზიციის მომხრეებად და ეს, ძირითადად, სოციალურ სივრცეში დაპირისპირებაში გამოიხატება. ეს საკითხი არანაირად არ უკავშირდება მათ გერმანიაში ცხოვრებას. კვლევებაში მონაწილე ქართველების უმრავლესობას ამომწურავი ინფორმაცია აქვს საქართველოში მიმდინარე პროცესებზე. შეიძლება არ იცოდნენ რა ხდება გერმანიაში დღეს, მაგრამ რა ხდება საქართველოში, რომელი აქცია სად და როდის ტარდება ამის შესახებ უმრავლესობა საქმის კურსშია.

„საქართველოშიც ვეხმარებით ძალიან, აქციები, საზოგადოებრივ ცხოვრებაში... ამ ყველაფერს ახლავს კონფლიქტები ადამიანურ დონეზე, გაუგებრობები, პატარა უთანხმოებები... ძირითადად არის ღირებულებები, პოლიტიკაც, კონფლიქტში წამყვანი ყოველთვის პოლიტიკაა. „ქოცები“, „ნაცები“...“ (ქალი 49 წლის).

ერთმანეთს ბრალს სდებენ ან ადანაშაულებენ სხვადასხვა პოლიტიკური მხარისა თუ პოზიციის მხარდაჭერაში და მთელი ემოციებით ერთგებიან ამაში, რაც ცალკეული ადამიანების იარლიყების მიწებებას იწვევს.

მიუხედავად იმისა, რომ ემიგრანტების უმრავლესობას (გამონაკლისების გარდა, მხოლოდ მათ ვისაც ორმაგი მოქალაქეობა აქვთ) არ აქვთ ქართულ არჩევნებში მონაწილეობის უფლება, სოციალური ქსელით აქტიურად არიან ჩართულები ამა თუ იმ პოლიტიკური პარტიის მხარდამჭერ თუ საპირისპირო აქციებში. როგორც კვლევაში მონაწილეები აღნიშნავენ, ეს სანაწილმდეგო პოზიციები ხშირად კონფლიქტებამდე მიდის როგორც ონლაინსივრცეში, ისე მათი იშვიათი შეკრებების დროს.

ჩემი აზრით, ესეც იმ დისონანსის ნაწილია, რომელიც მათ აქვთ „სხვაგან“ ცხოვრებასთან დაკავშირებით. პოლიტიკურ საკითხებზე დებატებით, მისი „ილუზორული“ ჩართულობით საკუთარი ქვეყნის ცხოვრებაში, თითქოს კომპენსირდება და მცირდება „სხვა ქვეყნის სამოთხეში“ „განცხრომით“ ცხოვრებით გამოწვეული დისონანსი.

ქართველი მიგრანტები გერმანიაში: ქართველობა – ეთნიკური იდენტობა, ჯგუფის შიგნით...

ვფიქრობ, საქართველოს მთავრობის პოლიტიკამაც ხელი შეუწყო მათ ასეთ ჩართულობას, მთავრობა ხაზს უსვამს საქართველოს ეკონომიკაში მიგრანტების ფინანსური მონაწილეობის საკითხს, რაც, ერთი მხრივ, მათთვის კოგნიტური დისონანსის შემცირებას უწყობს ხელს და, მეორე მხრივ, ამწვავებს და აძლიერებს მათი ჩართულობის მოთხოვნების განცდას, თუნდაც ასე, სოციალური ქსელის დონეზე.

თუმცა, საკმარისია რამე საერთო „მიგრანტული“ პრობლემა გამოჩნდეს, რომ ეს კონფლიქტი მეორეხარისხოვანი ხდება და ერთიანდება რამის გასაკეთებლად ან ვინეს დასახმარებლად.

„როგორც კი რაიმე საერთო ხდება ვერთიანდებით, ვთანხმდებით სხვისი დახმარებისას, ამ დროს პოლიტიკაც გვაკინძვება და სხვა ყველაფერი... მერე მაინც ვუბრუნდებით ღირებულებებს...“ (ქალი 49 წლის).

2.3. ქართველობა – სამშობლო, ენა, სარწმუნოება/რელიგია

მკვლევრების (Chkhartishvili, 2013; Gamsakhurdia, 2022) აზრით, ეროვნულობის ფუნდამენტური ელემენტები „ენა, მამული, სარწმუნოება“ მოიხსენიება, როგორც დევიზი „ქართველობის“, რელიგია და ენა ქართული იდენტობის ისეთივე მნიშვნელოვანი ასპექტის ნაწილს წარმოადგენს, როგორც სამშობლო. მიგრაციაში ენის და რელიგიის შენარჩუნება წარმოადგენს „სამშობლოს არღალატის“ მნიშვნელოვან ასპექტს, რომელიც შენი ჯგუფის წევრების მიერ ფასდება, როგორც ერთგულება და პატრიოტიზმი. თუკი ადამიანი სამშობლოში არ ცხოვრობს, მაგრამ მშობლიურ ენას და რელიგიას ინარჩუნებს, ეს ქართველობის შენარჩუნებასთან არის გაიგივებული.

კვლევაში მონაწილე მიგრანტების უმრავლესობა აღნიშნავს, რომ უცხოეთში ქართველების გამაერთიანებელი წლების განმავლობაში იყო რელიგია. თავიდან, მიგრაციის სანყის ეტაპზე, ქართველები სწორედ ქართული ეკლესიის გარშემო ერთიანდებოდნენ, ეს მხოლოდ რწმენასთან არ იყო დაკავშირებული, ეს იყო ერთიანობის და სამშობლოს შეგრძნება, რაც გერმანიაში არსებულ ქართულ ეკლესიას უკავშირდებოდა. როგორც კვლევის მონაწილეები, მათ შორის ეკლესიის მღვდელი, ინტერვიუებში აღნიშნავენ, დღეს ასეთი ერთიანობა ეკლესიასთან არ შეინიშნება, ყველა სხვადასხვანაირად გამოხატავს თავის ერთგულებას ქართული ენისა და რელიგიის მიმართ. საეკლესიო დღესასწაულებში დღესაც მრავლად იყრიან თავს შტუტგარტში, იქ სადაც ქართული ეკლესიაა. თუმცა ხაზი უნდა გაესვას იმასაც, რომ ზოგიერთი ემიგრანტი ემიგრაციაში იმაზე მეტად რელიგიური ხდება ვიდრე სამშობლოში იყო.

კითხვაზე თუ როგორ ინარჩუნებენ ქართველები საკუთარ იდენტობას, პასუხები ერთგვაროვანია და, ძირითადად, რელიგიას, ენას და ქართულ სამზარეულოს უტრიალებს.

ქართველები ჯგუფის შიგნით სხვადასხვანაირად ყოფენ მიგრანტებს, ისინი ვინც ცდილობენ თავი ძალიან ქართველად წარმოაჩინონ გარეგანი მარკერებით: ხატების კუთხე სახლში, საეკლესიო დღესასწაულების ფართო წრეში აღნიშვნა, ქართული წიგნები და ქართველი მხატვრების ტილოების კედელზე გამოფენა.

„ვინ, როგორ?!“ „ქართველობის“ შენარჩუნებას რელიგიის შემთხვევაში ხატი ედება საფუძვლად... სამი კატეგორია ქართველის არსებობს აქ: 1. ხატი აქვს კედელზე 2.

ლამფა აქვს, როგორც ინტელექტუალობის მაჩვენებელი 3. სნობს ქართველი მხატვრის ტილო. ზოგი დადის ეკლესიაში, ცდილობს ჩადებულ ღირებულებები არ შეიცვალოს, ზოგი სინთეზს აკეთებს, ზოგი...“ (ქალი 43 წლის).

ინტერპერსონალურ კომუნიკაციაში ამას ძალიან არ გამოხატავენ, მაგრამ ქართველებზე საუბრის დროს ხაზი ესმევა, იმას თუ რამდენად გამართულად ლაპარაკობენ მიგრანტების შვილები ქართულ ენაზე. ენის და რელიგიის შენარჩუნების თვალსაზრისით საინტერესოა შერეული ოჯახების შემთხვევები. თუ ოჯახში დედა ქართველია, თითქმის ყველას შვილი ქართულ ენაზე ლაპარაკობს, დიდ ქალაქებში, შეძლებისდაგვარად, საკვირაო სკოლებში დაჰყავთ შვილები, ზოგ ოჯახში გერმანელი მამაც დაინტერესებულია ენის სწავლით და ისინიც დადიან ამ საკვირაო სკოლებში. ასევე მონაწილეთა ნარატივების მიხედვით აღსანიშნავია ისიც, რომ იმ ოჯახებში, სადაც გერმანელი მამები ძალიან რელიგიურები არ არიან (ძირითადად ეს კათოლიკე მამის შემთხვევაში ხდება), ყველა ბავშვი მართლმადიდებლურად არის მონათლული, ესეც როგორც კვლევის მონაწილეები ამბობენ, ერთგვარი ფორმაც ქართველობის შენარჩუნების და სამშობლოს „არღალატის“.

ყველა ოჯახში ქართული იქნება თუ შერეული, ქართული სამზარეულო ითვლება იდენტობის მთავარ ატრიბუტად და, ასევე, ხაზგასმულად სტუმართმოყვარეობის ქართული ვერსია, როცა სტუმარს აუცილებლად სახლში ეპატიჟები გაშლილი სუფრით და სასმელით. ხაზგასმულია ნარატივებში ის „სისავსე“ რაც ქართულ სუფრას ახლავს თან, და გაკვირვების ფონს არ ცვლის სტუმრებისას, მაგრამ მონაწილეები ამას აღნიშნავენ, რომ ეს არის ის, რაც მნიშვნელოვნად ქართული თავისებურება და ხასიათია.

„აქ მიღებულია, როცა გეპატიჟებიან სადმე ნასადილევი უნდა წახვიდე, რადგან იქ სასმელი და „სნეკი“ დაგვდება მხოლოდ, მე ასე სად შემიძლია... მე სადილებს ვმლი ჩვეულებრივად, ჩემთან ადამიანი რომ მოვა, იმას ხომ უნდა ვასიამოვნო – ჰოდა ეს ქართულია და უყვარს ეს ჩემს ქმარსაც და მეგობრებს ჩვენთან სტუმრობა“ (ქალი 42 წლის).

ქართული სამზარეულოს ქართული მარკერები „ხინკალი“ და „ხაჭაპური“, ყველა მიგრანტის ირგვლივ მყოფისთვის ნაცნობია და მიგრანტებისთვის ესეც ქართველობის აქაური მახასიათებელია.

3. აღქმები და სოციალიზაცია – იდენტობის სტრატეგიები

ქართველი მიგრანტების ადგილობრივ საზოგადოებაში ინტეგრირებას იდენტობის სხვადასხვა სტრატეგია უწყობს ხელს. კვლევის მონაწილეები კითხვების შესაბამისად საუბრობენ ქართველებსა და ადგილობრივი საზოგადოების მსგავსება-განსხვავებაზე, ურთიერთობებზე, მათ შორის და ასევე საკუთარი ეთნიკური ჯგუფის შიგნით არსებულ მსგავსება-განსხვავებაზე, დამოკიდებულებებზე.

კვლევის მონაწილე გერმანიაში მცხოვრები ქართველი მიგრანტებისთვის ყველაზე გამოყენებადი სტრატეგიები არის „პრაგმატული“, „განმასხვავებელი“ და „გადატანილი ნეგატიური“ იდენტობის სტრატეგიები.

კვლევის მონაწილეების ნარატივში „განმასხვავებელი იდენტობის“ სტრატეგიის გამოყენება ხშირად ხდება. კითხვაზე რა რის მსგავსი და რა არის განსხვავებული ქარ-

ქართველი მიგრანტები გერმანიაში: ქართველობა – ეთნიკური იდენტობა, ჯგუფის შიგნით...

თველებსა და გერმანელებს შორის – ქართველი ემიგრანტები ისევე, როგორც პორტუგალიასა და საფრანგეთში, (ფირცხალავა, 2017, 2021) აქაც, გერმანიაში მცხოვრები ქართველები განსხვავებებს უფრო მეტს ხედავენ ვიდრე მსგავსებას.

რა არის განსხვავება ადგილობრივ საზოგადოებასა და ქართველებს შორის? პირველ რიგში, რასაც კვლევის მონაწილეთა უმრავლესობა აღნიშნავს, ეს არის მათი დისტანციურობა ურთიერთობებში. აქვე ისინი ხაზს უსვამენ, რომ დისტანციურობა მათი ზოგადი დამახასიათებელი თავისებურებაა, რადგან ამას ამჩნევ მართო იმიტომ კი არა, რომ ემიგრანტი ხარ, რესპონდენტების აღქმით, ისინი საკუთარ შვილებთანაც დისტანციურები არიან. ასეთ დისტანციას იკავენენ ყველაფერში საკუთარ მეგობრებთანაც, მათ შორის. კვლევის ერთ-ერთი მონაწილე, რომელიც თვლის, რომ კარგად არის ინტეგრირებული ადგილობრივებთან და, სხვა ქართველებისგან განსხვავებით, ჰყავს გერმანელი მეგობრები, ზოგადად მეგობრობის ცნების/შინაარსის გაგებაში ხედავს განსხვავებებს ქართველებსა და ადგილობრივებს შორის:

„ჩემმა უახლოესმა გერმანელმა მეგობარმა, ჩემგან გაიგო მისი მეგობრის, რომელიც მან გამაცნო წლების წინ, თხილამურებით გატაცების შესახებ. გაოცებულმა მკითხა შენ საიდან იცი ეს ამბავი? ისინი, ჩვენგან განსხვავებით, კითხვებს არ სვამენ, თუ არ იკითხა ისე, ხომ არ მოუყვები. ჩვენ კი კითხვებს ვსვამთ, ესაა განსხვავება“ (ქალი 39 წლის).

მეგობრობის აღქმის და გაგების განსხვავებულობას კვლევის ყველა მონაწილე ხაზს უსვამს და თან ცდილობენ ახსნან გარკვეული გარემოებით:

„ჩვენთან მეგობრობა ხანგრძლივია და, შეიძლება ითქვას, მუდმივი. მნიშვნელობა არა აქვს ტერიტორიულად სად ხარ, სად ცხოვრობ, აქ კი ისინი „მეგობრობის ხელშეკრულების“ გაუქმებას ახდენენ. მოვა შენთან და გეტყვის სხვა ქალაქში გადავდივარ საცხოვრებლად და უნდა შევწყვიტოთ მეგობრობა.... გამაოგნებელია ჩვენთვის – აი რა შეიძლება იყოს კიდევ განსხვავებული“ (ქალი 43 წლის).

კვლევაში მონაწილე ქართველი მიგრანტები გერმანიაში, ისევე როგორც პორტუგალიასა და საფრანგეთში (ფირცხალავა, 2017, 2021) ოჯახში შვილების აღზრდის სტილის და დედამიწვილობის განსხვავებულ აღქმას უსვამენ ხაზს.

საინტერესოა ისიც, რომ ეს გასხვავება არის, მაგრამ ძალიან მოსაწონია.

მაგალითისთვის:

„მართალია, ჩვენსავით არ იხუტებენ შვილებს ყოველ წუთში გულში და არ კოცნიან, მაგრამ რაც ძალიან მომწონს ეს არის, რომ შვილებს ელაპარკებიან. მაგიდასთან სხდება მთელი ოჯახი და ეკითხებიან შვილებს, რა პრობლემები აქვთ, მათთან გადის კონსულტაციებს სხვადასხვა ოჯახურ და პირადულ საკითხებზე. ჩვენს კულტურაში ეს არ არის მიღებული, ვინ გვეკითხებოდა ბავშვობაში რამეს? ყველამ ჩვენზე უკეთ იცოდა ყველაფერი, ჰოდა მე ეს მომწონს და ვიყენებ კიდევ შვილებთან ურთიერთობაში“ (ქალი 42 წლის).

კვლევის მონაწილეები აღნიშნავენ, რომ გერმანიაში ცხოვრების განმავლობაში გერმანული ცხოვრების წესის გარკვეული ინტერიორიზაცია მოხდა მათში და ცხოვრების წესში ამის დანერგვას ცდილობენ. ისინი ამას უდგებიან, როგორც კულტურულ

გაცვლას სოციალიზაციის პროცესში, რაც მათი ყოფის მრავალფეროვნების და ადგილობრივ გარემოსთან მორგების კარგი საშუალებაა.

კვლევის მონაწილეების აღქმები განსხვავდება იმის მიხედვით, თუ რა სოციალური სტატუსი აქვთ მათ ამ გარემოში, კერძოდ, საუნივერსიტეტო სივრცეში მყოფი ქართველი ემიგრანტები აღნიშნავენ, რომ ამ განსხვავებებს დიდი ყურადღება არ ექცევა და მათი ემიგრანტობა არ იძენს განსაკუთრებულობას,

*„აკადემიურ სივრცეში ამას არა აქვს მნიშვნელობა, ვინ ხარ საიდან ხარ“
(ქალი, 48 წლის).*

თუმცა ისინი ვინც არ საქმიანობენ აკადემიურ სივრცეში, ხაზს უსვამენ იმას, რომ:

„რაც არ უნდა კარგად იყო სოციალიზებული შენი აზრით, მათთვის მაინც ყოველთვის ემიგრანტი ხარ და ამ განსხვავებას ყოველ ნაბიჯზე გრძნობ“ (მამაკაცი 49 წლის).

მსგავსებას რაც შეეხება, ცნობისმოყვარეობაზე ამახვილებენ ყურადღებას, როგორც საზოგადოდ მსგავს თავისებურებაზე მასპინძელ და დამხვედრ საზოგადოებას შორის:

„რომ მგონია, არაფერი აინტერესებთ, თურმე ზუსტად იციან ვინ მოდის ჩემთან, რამდენი ხნით და რას აკეთებს. ეს სრულიად შემთხვევით აღმოვაჩინე და გაოგნებული ვიყავი... ასე რომ, ამით გვგვანან“ (ქალი 36 წლის).

ასევე მრავლადაა მონაწილეთა ნარატივებში „გადატანილი ნეგატიური იდენტობა“. ჩემი აზრით, „გადატანილი ნეგატიური იდენტობის“ სტრატეგია შემუშავებულია, როგორც თავდაცვის რეაქცია, სტიგმის თავიდან ასაცილებლად სხვა „მორბენალი“ (მორბენალი ბიჭებს ეძახიან წვრილმან ქურდებს), „ქურდი“ და „ბინის გამტეხი“ ქართველებისგან დისტანცირებისთვის. საუბრის დროს ის თავს წარმოაჩენს სხვა ქართველებისგან გამოცალკევებულად, ამბობს, რომ მას ამ ხალხთან საერთო არაფერი აქვს და ცდილობს თავი აარიდოს ასეთ ქართველებს.

„მორბენალ ბიჭებთან ვერ ვურთიერთობ“ (40 წლის მამაკაცი).

„ამის გამო საერთოდ ვციდლობ ნაკლებად გავეკარო ქართველებს“ (27 წლის ქალი).

აღნიშნავდ ღირს ის, რომ განსხვავებით სხვა ქვეყნებისგან (პორტუგალია (2016) და საფრანგეთი (2017)), კვლევის მონაწილე ქართველი ემიგრანტები გერმანიაში არ იყენებენ „უჩინარის“ იდენტობის სტრატეგიას, პირიქით, კარგად ამჩნევენ თავს და კოლექტიურ იდენტობაზე ხაზგასმით კულტურის იდეალიზაციის გზას ირჩევენ. მათ აქვთ ამის პოტენციალი, რადგან კვლევაში მონაწილე ყველა ემიგრანტს გერმანული განათლება აქვს, რეგისტრირებული და დასაქმებულია გერმანულ გარემოში. შეიძლება ითქვას, რომ ამ საკითხს ხელს უწყობს ქვეყნის პოლიტიკა და განათლების სისტემა, სადაც ყველას აქვს სწავლის და სპეციალობის მიღების შანსი. როგორც კვლევის მონაწილეები აღნიშნავენ, ბოლო წლებში საკუთარი იდენტობის წინ წამოწევა ხელი შეუწყო ფრანკფურტში გამართულმა წიგნების ფესტივალმა (Frankfurt Book Fair (Frankfurter Buch Messe) 2020), სადაც საქართველო მასპინძელი ქვეყანა იყო. ბევრი წიგნი ითარგმნა გერმანულად და ბევრი ავტორი გაიცნო გერმანულმა საზოგადოებამ, ამან კი, როგორც კვლევის მონაწილეები ამბობენ, ქართველები დადებითი მხარით

ქართველი მიგრანტები გერმანიაში: ქართველობა – ეთნიკური იდენტობა, ჯგუფის შიგნით...

წარმოაჩინა, აღარ მალავენ თავიანთ იდენტობას, რადგან, როგორც ისინი აღნიშნავენ, განათლებულ წრეებში ისედაც ცნობილი იყო საქართველო, რადგანაც გერმანია ერთ-ერთი ის ქვეყანაა, რომელში მიგრაციით ქართველები საბჭოთა კავშირის დაშლისთანავე დაინტერესდნენ.

შეჯამება

კვლევა მიზნად ისახავდა საქართველოდან გერმანიაში მიგრირებულ პირთა აღქმისა და დამოკიდებულების გაანალიზებას. როგორც მკვლევრებმა სხვა კვლევებში (Bhugra, 2004; Gäbel et al., 2006; Lersner, 2008) აღმოაჩინეს, ერთი ქვეყნიდან მეორეში გადაადგილებამ შეიძლება გამოიწვიოს ფსიქოლოგიური გამოწვევები. ფსიქოლოგიური დისკომფორტი/კოგნიტური დისონანსი თან ახლავს ემიგრანტების ცხოვრებას (Fisher, 1990; Hassan & El Kinani, 2002; Thurber et al., 2007; Tilburg et al., 1996), მათი ინტეგრაციის პროცესს მასპინძელ საზოგადოებაში. მოცემულმა კვლევამ ასევე აჩვენა, რომ მიმღებ ქვეყანაში დასახლების გამოცდილება, ახალ კულტურაში, სხვა საზოგადოებაში ადაპტაცია და ინტეგრაცია ხშირად სტრესულია ინდივიდებისთვის და ეს სხვადასხვანაირად გამოიხატება.

ქართველი მიგრანტები კოგნიტური დისონანსის/ფსიქოლოგიური დისკომფორტისა და მონატრების შესამცირებლად სხვადასხვა კომპენსატორულ სტრატეგიას იყენებენ, ამას იდენტობის შენარჩუნების დონეზე გამოხატავენ. შემცირების პროცესი მიმდინარეობს ორივე დონეზე როგორც კოლექტიური იდენტობის, ასევე პიროვნული იდენტობის დონეზე.

კვლევაში ქართველ მიგრანტებს განსაკუთრებული შიში აქვთ საქართველოში მცხოვრები საკუთარი ჯგუფის მიერ სტიგმატიზების, რაც „სხვა ქვეყნის სამოთხეში“ ცხოვრებით „სამშობლოს ღალატის“ შიშს გულისხმობს. ეს გამოიხატება საკომპენსაციო არგუმენტებსა და ქცევებში როგორც ინდივიდუალურ, ისე კოლექტიურ დონეზე. კვლევის მონაწილეთა უმრავლესობას აქვს საქართველოში საკუთარი ქონება სამშობლოსთან დასაკავშირებლად და ახლა, როდესაც ისინი საქართველოში ჩამოვლენ, საკუთარ სახლში დარჩებიან და არ იქნებიან სტუმრები. ხაზგასმულია, რომ მათი სურვილია, მათი შვილები, ახალი თაობა გაიზარდოს საზღვარგარეთ, მიიღონ კარგი ევროპული განათლება და შემდეგ იფიქრონ სამშობლოში დაბრუნებაზე; რადგან ეს ნიშნავს, რომ აღარ არის „მოღალატე“.

კოლექტიურ დონეზეც აქვთ საკომპენსაციო არგუმენტები, რომ ფულს უგზავნიან ოჯახის წევრებს, ახლობლებს და ასე ეხმარებიან „საქართველოს ეკონომიკურ სტაბილურობას“, ამით მხარს უჭერენ სამშობლოს და არ „ღალატობენ“.

ნარატივების მიხედვით, საბჭოთა კავშირის პერიოდში დაბადებული მონაწილეებისთვის კოგნიტური დისონანსის/ფსიქოლოგიური დისკომფორტის და მონატრების შემცირების კომპენსატორული სტრატეგიები უფრო არაცნობიერია, ვიდრე საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ დაბადებული სხვა ნაწილის.

რაც შეეხება კატეგორიზაციას და იდენტობის სტრატეგიებს, ქართველი ემიგრანტები, როგორც მოსალოდნელი იყო კატეგორიზაციისას, „სხვა“ კატეგორიაში განიხი-

ლავენ ადგილობრივ, დამხვედრ საზოგადოებას. განმასხვავებლად მასპინძელ საზოგადოებასთან (ჯგუფებს შორის ურთიერთობებში) გამოიყოფა მეგობრობა, აღზრდის სისტემა, დედაშვილური და დედამამიშვილური ურთიერთობები.

ინდივიდუალური იდენტობის ქვესტრატეგიებში გერმანიაში მცხოვრები კვლევის მონაწილე ქართველი ემიგრანტებისთვის ყველაზე გამოყენებადი სტრატეგიებია (Camilleri & Malewska-Peyre, 1996) „პრაგმატული“, „განმასხვავებელი“ და „გადატანილ ნეგატიური“. მასპინძელ საზოგადოებასთან განსხვავების კატეგორიები და იდენტობის სტრატეგიები იგივეა, რასაც იყენებენ ქართველი მიგრანტები პორტუგალიაში და საფრანგეთში (ფირცხალავა, 2017, 2021), მხოლოდ ერთი სტრატეგია – „უჩინარი“, რომელსაც გერმანიაში მცხოვრები კვლევის მონაწილე მიგრანტები არ იყენებენ, რაც მეტად იყო წარმოდგენილი პორტუგალიასა და საფრანგეთში მცხოვრებ კვლევაში მონაწილე ქართველი მიგრანტების ნარატივებში. ვვარაუდობ, რომ ეს შესაძლებელია მიგრანტების სოციალური სტატუსით და მასპინძელი სახელმწიფოს მიგრაციული პოლიტიკით არის განპირობებული. კვლევის მონაწილე ყველა ქართველი მიგრანტი გერმანიაში ლეგალურად არის შემოსული, ქვეყანაში რეგისტრირებულია და თითქმის ყველას გამოყენებული აქვს გერმანიის მთავრობის მიერ შეთავაზებული შანსი უმაღლესი განათლების მიღებისა, ყველას აქვს ლეგალური სამსახური და სწორედ ეს განაპირობებს ამ სტრატეგიის გამოყენების უსაფუძვლობას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- Berry, J. W. (2001). A Psychology of Immigration. *Journal of Social Issues*, 57(3), 615–631. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00231>
- Bhugra, D. (2004). Migration and mental health. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 109(4), 243–258. <https://doi.org/10.1046/j.0001-690X.2003.00246.x>
- Camilleri, C., & Malewska-Peyre, H. (1980). Socialization and Identity Strategies. In *Handbook of Cross-cultural Psychology: Vol. Basic Processes and Human Development* (second, pp. 41–67).
- Camilleri, C., & Malewska-Peyre, H. (1996). Socialization and Identity Strategies. In *Handbook of Cross-Cultural Psychology* (2nd ed., 1–2, pp. 43–64).
- Chindea, A., Siar, S., Majkowska-Tomkin, M., Mattila, H., & Pastor, I. (2008). *Migration in Georgia: A country profile 2008*. Geneva: International Organization for Migration.
- Chkhartishvili, M. (2013). Georgian Nationalism and the Idea of Georgian Nation. *Codrul Cosminului*, 19, 189–206.
- Chumburidze, M., Ghvinadze, N., Gvazava, S., Hosner, R., Wagner, V., & Zurabishvili, T. (2015). *The State of Migration in Georgia*. ICMPD International Centre for Migration Policy Development.
- Collins, C. (2015). Homeland Mythology: Biblical Narratives in American Culture. In *Homeland Mythology*. Penn State University Press. <https://doi.org/10.1515/9780271056517>
- de Haas, H., & Fokkema, T. (2011). The effects of integration and transnational ties on international return migration intentions. *Demographic Research*, 25(24), 755–782. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2011.25.24>

- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance* (pp. xi, 291). Stanford University Press.
- Fisher, S. (1990). Environmental change, control and vulnerability. *On the Move: The Psychology of Change and Transition*, 53–65.
- Fisher, S. (2016). *Homesickness, Cognition and Health*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315636900>
- Gäbel, U., Ruf, M., Schauer, M., Odenwald, M., & Neuner, F. (2006). Prävalenz der Posttraumatischen Belastungsstörung (PTSD) und Möglichkeiten der Ermittlung in der Asylverfahrenspraxis. *Zeitschrift Für Klinische Psychologie Und Psychotherapie*, 35(1), 12–20. <https://doi.org/10.1026/1616-3443.35.1.12>
- Gamsakhurdia, V. L. (2022). *Semiotic Construction of the Self in Multicultural Societies: A Theory of Proculturation*. Taylor & Francis Group.
- Goffman, E. (2009). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Simon and Schuster.
- Gorgoshidze, K., Noack, M., Pilipenko, X., Sabadello, M., Wagner, V., Abesadze, G., Gachechiladze, N., & Keburia, M. (2014). *Georgian Diaspora and Migrant Communities in Germany, Greece and Turkey Transnational realities and ties with Georgia*. ICMPD International Centre for Migration Policy Development.
- Hassan, K. I., & El Kinani, I. A. (2002). Sudanese international migration: Causes and social and psychological effects. *Soc. Aff.*, 74, 43–62.
- Kim, B. S. K., Yang, P. H., Atkinson, D. R., Wolfe, M. M., & Hong, S. (2001). Cultural value similarities and differences among Asian American ethnic groups. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 7(4), 343–361. <https://doi.org/10.1037/1099-9809.7.4.343>
- Lersner, U. von. (2008). *Flüchtlinge in Deutschland: Eine psychologische Analyse der Freiwilligen Rückkehr*. <http://kops.uni-konstanz.de/handle/123456789/10899>
- Padilla, B. (2006). *Redes sociales de los brasileiros recién llegados a Portugal: ¿solidaridad étnica o empatía étnica?* <https://doi.org/10.14198/ALTERN2006.14.4>
- Rashid, N. M. (n.d.). UNDP in Action – Annual Report 2010/2011. *United Nations and the Rule of Law*. Retrieved July 16, 2023, from <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/undp-in-action-annual-report-20102011/>
- Sam, D. L., & Berry, J. W. (2006). *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*. Cambridge University Press.
- Sammut, G. (2010). *Points of view and the reconciliation of identity oppositions: Examples from the Maltese in Britain*. <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/83171>
- Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information/Sur Les Sciences Sociales*, 13(2), 65–93. <https://doi.org/10.1177/053901847401300204>
- Thurber, C. A., Walton, E., & and the Council on School Health. (2007). Preventing and Treating Homesickness. *Pediatrics*, 119(1), 192–201.
<https://doi.org/10.1542/peds.2006-2781>
- Tilburg, M. A. L. V., Vingerhoets, A. J. J. M., & Heck, G. L. V. (1996). Homesickness: A review of the literature. *Psychological Medicine*, 26(5), 899–912.
<https://doi.org/10.1017/S0033291700035248>

Tsuladze, L. (2013). Western Imaginary and Imagined Defense Strategies of Eastern Europe and its Borderlands. *Central European Journal of International and Security Studies*, 7(4), 107–126.

World Bank Report WB. (1990).

World Bank Report WB. (2011).

World Bank Report WB. (2021).

ბადურაშვილი, ი., & ნადარეიშვილი, მ. (2012). *ემიგრაციისა და სოფელ-ქალაქს შორის მიგრაციის სოციალური გავლენა ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში*.

მეგრელი, დ. (1932). *ჩემი სიტყვა: ახალი ლექსები*. სახელგამი.

ერისთავი, რ., & ცინცაძე, ს. (1974). *სამშობლო ხევსურისა: ლექსი*. ნაკადული.

ფირცხალავა, ე. (2017). ქართველი მიგრანტების სოციალური ქსელები ჩრდილოეთ პორტუგალიაში. ქესჟ: განათლების მეცნიერებანი და ფსიქოლოგია, 3(45), 32–46.

ფირცხალავა, ე. (2021). ქართველი მიგრანტები საფრანგეთში: ჯგუფის შიგნით (ინტრა-ჯგუფური) და ჯგუფთაშორის (ინტერჯგუფური) ურთიერთობების აღქმა და შეფასებები. ქესჟ: განათლების მეცნიერებანი და ფსიქოლოგია, 1(58), 77–91.

ჭავჭავაძე, ი. (1860). ორიოდ სიტყვა თავად რევაზ შალვას ძე ერისთავის კაზლოვიდან „შემლილის“ თარგმანზედა. ცისკარი.

GEORGIAN MIGRANTS IN GERMANY: BEING GEORGIAN – ETHNIC IDENTITY, INTRAGROUP AND INTERGROUP RELATIONSHIPS IN IMMIGRATION

Ekaterine Pirtskhalava¹

Javakhishvili Tbilisi State University, Associate professor

Abstract

The given article presents data analysis from the study concerning adjustment and integration of Georgians in a new social environment after their migration to Germany. Long-lasting political, social and economic instability following the disintegration of the Soviet Union, forced many citizens to immigrate to save their families. Outflow of the population is still the case. The number of immigrants from Georgia increased in the last three years (2014-2016). Migrants changed target countries from time to time. Later, EU countries became more attractive for Georgians. The given study examines intragroup and intergroup relationships of Georgians residing in Germany. The material has been provided by in-depth interviews conducted with the Georgian immigrants living in the host country for at least 10 years. The study examines adjustment to the new cultural environment, which involves the dynamics of the integration process, intragroup and intergroup stigmatization which is based on subjective perceptions, the strategies aimed at the reduction of cognitive dissonance and the maintenance of cognitive identity.

Key words: *migration, Germany, identity, cognitive dissonance*

Introduction

After Georgia gained independence following the disintegration of the Soviet Union in the 90s, migration of Georgians to foreign countries sharply increased because of the long-lasting political, social and economic instability. In 1992-1996 the country's economy was paralyzed due to the shortness of energy resources. As a result, a large part of Georgian population migrated to other countries for a better life. The migration process did not slow down in the 21st century. According to the 2002 general population census, the country's population decreased by about 640,000 and, for the last two decades, by 1, 241 000 (22, 72%) (Rashid, n.d.; *World Bank Report WB*, 1990). The World Bank report (*World Bank Report WB*, 2011) says that over 1 million of Georgian immigrants have been working and living abroad since 2011. Furthermore, according to the data as of January 1, 2015 which is based on the 2014 general population census, Georgian population was 3,729,500 people. Outflow of Georgian population is still the case and the number of migrants who left the country in the last three years (2014-2016) is increasing.

¹ Responsible author:
Ekaterine Firtskhalava, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
ekaterine.pirtskhalava@tsu.ge

Georgian migrants changed the target countries from time to time. Due to certain circumstances the post-Soviet space was replaced by Western Europe. In the first decade after gaining independence, most immigrants from Georgia chose the post-Soviet space because of the knowledge of the Russian language, visa-free regime [until 2008] and geographic location. Georgians migrated to Russia, Belarus, Ukraine, and other post-Soviet countries. However, the economic embargo in 2006 and the military conflict in 2008 made Russia less attractive for Georgians.

Introduction of visa-free regime with Turkey in 2006 made Turkey one of the main target countries for migration (Chindea et al., 2008; Badurashvili & Nadareishvili, 2012).

Later, the EU member states and the US became more attractive for Georgian migrants. According to "The State of Migration in Georgia", western European countries, especially Italy, Spain, Greece, Ukraine as well as US, have become migration targets since 2011 (Chumburidze et al., 2015). According to "Migration profile of Georgia 2019", most frequently visited countries were Germany, Italy and Greece.

The present article concerns Georgian migrants who arrived in Germany a number of years ago to get education and settled down in the country. The article focuses on the migrants' perceptions during adjustment and integration and their attitudes to modern Georgia.

The Georgia-Germany relations already count 200 years. They started with the migration of (Swabian) farmers from South Germany to Georgia. Germany was the first country which recognized Georgia's independence and established diplomatic relations. The German Embassy in Tbilisi opened in 1992. It should be also noted that in many Georgian schools German was and is still taught as the first or second foreign language (Gorgoshidze et al., 2014). In addition, German Academic Exchange Service provides annual grants to Georgian students to continue higher education in Germany, which also contributed to the strengthening of ties between the two countries. Furthermore, au pair programs have been operating in Georgia for many years. The programs offer Georgian youth the opportunity to stay for one year in a German family, help the family and their children and study German (Gorgoshidze et al., 2014). After this, the young people can continue education in an institute for higher education or develop skills for a job offered by the German State to immigrants and local population.

According to the 2020 statistics provided by the Consulate of Georgia in Germany, Georgian population in Germany makes up 27 315 people, out of which 56,8% are women. The average age is 31,4 for men and 33,0 for women. The largest age group is 30-35 years old, followed by 20-25 and 35-40-year olds.

The purpose of the present study is to examine dynamics of the adaptation and integration of Georgian migrants living in Germany, the perception based intragroup and intergroup stigmatization, the strategies used for the preservation of ethnic identity and reduction of cognitive dissonance.

The study was conducted in Marburg, in the State of Hesse and was funded by Joint Rustaveli-DAAD Postdoctoral fellowship program.

Literature review

Moving to a new place of living, adjustment to a new environment or country, and being an immigrant create a lot of problems for any individual. People face new challenges, which requires development of new strategies. Migration takes place within the context of interaction between two or several social groups. Consequently, it is important to know how these groups influence and change each other. These questions are also relevant to the individual's influence on a social group or vice versa. In this case, we need to look at intragroup and intergroup relations (Tajfel, 1974).

Intergroup processes are based on social categorization which starts with the search for general characteristics of objects, events and individuals and ends with the formation of categories by identified characteristics (Tajfel, 1974).

Social categorization plays an important role in ethnic and religious relationships in different countries. When immigrants 'transform' into other groups, people have an exaggerated perception of how similar they are to the members of their own group or how they differ from them. This is important for structuring and organizing social environment in a new community of migrants. Adjustment to a new life and being a migrant often cause problems which new migrants have to deal with by developing new strategies. Adjustment and integration are complex processes and it becomes very important to maintain balance between the preservation of one's own cultural identity and relationship with the host community.

Immigrants choose different ways to live in a new society. Researchers (Berry, 2001; Padilla, 2006; Sam & Berry, 2006; Sammut, 2010) single out a number of factors which help integration (e.g., immigrant's new skills, willingness to learn the new culture and language), adjustment to the dominant host cultural values, host society's tolerance and openness to new members, etc. Researchers (de Haas & Fokkema, 2011) emphasize that social integration has two components: structural integration and sociocultural integration. Structural integration implies the acquisition of rights and status in basic social institutions (employment, living space, education, political and citizenship rights). Sociocultural integration implies correspondence with the host society's values, cognitive, behavioral and attitudinal changes (social relations, friendship, marriage, membership of different organizations and sense of belonging).

At the beginning, migrants find themselves in a conflict situation. This normally happens when they come from a different society because the deeply rooted peculiarities of their own culture need to be adjusted to the new rules established in the host society. Adjustment can be achieved in two ways: through enculturation or acculturation, depending on the stage of their life in the host society (Camilleri & Malewska-Peyre, 1980). This depends on the duration of migration, whether they migrate alone or together with their families, the purpose of migration, whether migration is educational or work related and whether the migrant intends to return to the home country or stay in the new environment.

Education received in the host country and socialization are of a great help to migrants during individual integration (Camilleri & Malewska-Peyre, 1980). Communication with lo-

cal social environment takes less effort thanks to classmates, schoolmates and university friends who create a better environment for integration. The bigger the share of education (secondary, higher) the easier it is to integrate into the environment. However, the differences between the individual's cultural values and traditions and those of the host society are very important. These differences are automatically reflected in social perceptions and individuals either copy new and unusual rules of the host culture or reject them. They might also look for the members of their own culture to share this kind of experience and make their social life easier. As a result of intragroup and intergroup communication people not only develop norms, but also internalize them into their self.

Some researchers argue (Hassan & El Kinani, 2002) that the new environment significantly influences individuals in the course of migration. Coping with the requirements of the new environment is accompanied by different psychological problems. "The effect of geographical transition on an individual is determined to a large extent by the personal importance of the change." (Fisher, 1990). Breaking routine, changing lifestyle and territory/homeland might provoke somatic and psychological problems (Fisher, 2016). After leaving home, settling down in an unknown environment provokes psychological distress which is called fear (Tilburg et al., 1996). People long for their friends and families, for everything that is linked to their home (Thurber et al., 2007). This is often related to different somatic diseases, depression, psychological distress, etc. (Thurber et al., 2007). According to Fisher (Fisher, 2016) homesickness is related to family, friends, care, the space you used to live in and routine. In such a case, migrants need to use their own strategies they have developed to face new challenges.

In his book "Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity", Erving Goffman (Goffman, 2009) emphasizes that people try hard to present themselves in a positive way, influence others, have a positive image and control their environment. All this creates positive identity contrary to which insecurity feeling plays a decisive role in the formation of negative identity (Camilleri & Malewska-Peyre, 1996). Development of identity strategies makes the life of autochthons easier (Camilleri & Malewska-Peyre, 1996). According to Camilleri and Malewska – Peyre (Camilleri & Malewska-Peyre, 1996), in response to threat to one's own values, people develop identity defense strategies. The authors have singled out two strategies: ontological and pragmatic. The ontological strategy implies loyalty to your cultural values when living in a foreign culture, whereas pragmatic strategy implies adjustment to the dominant culture and sharing its values. There is also 'chameleon' identity, which implies the selection of a suitable behavior depending on circumstances.

According to the authors (Camilleri & Malewska-Peyre, 1996), these strategies involve collective and individual strategies. Out of the collective strategies migrants typically idealize one's own culture and develop a negative attitude towards western civilization. Another collective strategy gives priority to human and egalitarian over national. This strategy is related to the values that are common to local and migrant individuals.

Individual strategies involve 'negative' identity (rejecting identity of this or that social object), 'identity maintenance' (reaction to the breakdown of stereotypes), 'differentiated reaction' or 'reactive identity' (reaction to others based on the perception of difference be-

tween oneself and the others). An individual gets free from negative identity by identifying himself/herself with those who are in an advantageous position. She/he transfers devaluing attributes to other members of one's own ethnos and by doing so tries to distance oneself from its members. This substrategy is labeled 'transferred negative identity' (or 'transfer of negative identity'). Another common individual sub-strategy is accepting identity of unobtrusiveness, 'avoidance of being noticed', when an individual tries to stay silent and unnoticed to avoid stigmatization. Another sub-strategy is 'assimilation'. The individual using this strategy tries to be similar to autochthons as much as possible and ignores differences.

Methodology

Students of migration who focus on assimilation, acculturation, integration and adaptation consider qualitative methods most relevant for this kind of research, since these methods enable us to deeper understand what immigrants experience when they start living in a new environment (Kim et al., 2001). Our study used a qualitative method, namely in-depth interview. The interview was conducted in Georgian.

Research participants were Georgian immigrants in Germany. We used a non-probability sampling method – snowball sampling. At least a 10-year immigrant experience was used as sampling criteria. Interviews were conducted in the spaces convenient for respondents.

Field work was carried out in summer-autumn 2021. Fewer people took part in the study than expected. All the ethical standards were considered. The total number of in-depth interviews was 28. Participants were 22 female and 6 male respondents within the age range of 30 – 50.

Table 1. Socio-Demographic Data

<i>Variable</i>	<i>Age</i>	<i>Gender</i>	<i>Duration of residence in Germany</i>	<i>Variable</i>	<i>Age</i>	<i>Gender</i>	<i>Duration of residence in Germany</i>
P1	45+	<i>Female</i>	20	P15	33	<i>Female</i>	10
P2	30	<i>Male</i>	10	P16	33	<i>Male</i>	10
P3	39	<i>Female</i>	21	P17	46	<i>Female</i>	23
P4	39	<i>Female</i>	15	P18	49	<i>Male</i>	26
P5	30	<i>Female</i>	10	P19	39	<i>Female</i>	17
P6	30+	<i>Female</i>	11	P20	34	<i>Female</i>	12
P7	36	<i>Female</i>	14	P21	33	<i>Female</i>	10
P8	33	<i>Female</i>	10	P22	49	<i>Male</i>	10
P9	49	<i>Female</i>	29	P23	44	<i>Female</i>	10
P10	47	<i>Female</i>	23	P24	41	<i>Female</i>	20
P11	30	<i>Female</i>	10	P25	30	<i>Female</i>	10
P12	46	<i>Female</i>	26	P26	66	<i>Female</i>	21
P13	34	<i>Male</i>	14	P27	48	<i>Female</i>	15
P14	38	<i>Male</i>	19	P28	53	<i>Female</i>	15

1/4 of interviews was held using the ZOOM Online platform. Due to Covid-19 regulations, part of respondents refused to participate in face-to-face interviews and agreed only to online format.

Interview questions concerned the issues corresponding to the research purpose. The first part focused on individual self-reflection. Participants were asked to explain what the reason for choosing the host country was and what problems they were facing during integration. The questions in the next part referred to their perceptions and the impact of group categorization on the integration of Georgian migrants into the new social and cultural environment. The third part of the questionnaire focused on ethnic identity, the ways Georgians used to preserve ethnic identity in the host country. This would reveal the strategies they were using to preserve their identity in Germany. Participants were quite open when sharing information about their family, relationships with other people, and integration into local community. They spoke about their perceptions of migration, their past, present and future, and ethnic identity as well as intragroup and intergroup conflicts and their reasons. Part of questions was related to their opinions and attitudes to modern Georgia, as well as their future links with their homeland.

The analysis of interview transcripts singled out the following categories and sub-categories:

Main categories	First rank sub-category	Second rank sub-category
1. Settling down in Germany	Purpose of arrival	Socio-economic and political situation in Georgia Education
2. Identity	Cognitive dissonance	Dissonance related to homeland Intragroup and intergroup conflicts and stigmatization;
	Being Georgian	Motherland, Language, Faith/Religion
3. Perceptions and socialization	Identity strategies	Collective and individual identity strategies

Main findings and discussion

1. Settling down in Germany – Purpose of arrival

Most participants named two reasons for arriving in Germany: socio-economic and political situation in Georgia and continuation of studies in Europe. After the disintegration of the Soviet Union, the civil war and the war in Abkhazia resulted in economic collapse and young people started to think about the ways of improving their lives, which, in their understanding, was linked with receiving education abroad. The majority of participants arrived in Germany to continue their studies. Those who arrived in that period through 'au pair program', improved their linguistic skills and continued their studies at university. The research participants received education in German universities. Part of them succeeded

in achieving doctoral degree and pursue their scientific careers in universities and research organizations. Others were employed and worked in the fields they had specialized in. The majority of research participants were women, who after receiving higher education worked as social teachers and also taught German at 'integration courses'. Only few respondents decided not to receive academic education and after receiving professional education continued to live and work in Germany.

"There were other opportunities rather than studying and I tried to take them to start working earlier." (Woman aged 47)

Most participants were married. Some of them had Georgian families (mostly men), others – mixed families (mostly women) – German spouses and children.

"Men mostly have Georgian wives, very seldom local Germans. If they are married to a foreigner, she is from a post-Soviet country, Russian-speaking or German, who returned to Germany from the Soviet Union." (Man aged 38)

Part of respondents had been living in Germany for about 20 years. After leaving post-Soviet Georgia "without electricity supply and heating", they were first shocked and later fascinated by organized living conditions in Germany.

"After arriving from dark Tbilisi and travelling by taxi from the airport, the town was so brightly lit... It was the biggest shock I could experience that time." (Woman aged 42)

Part of respondents left later, after the so-called Rose Revolution, when electricity supply and heating was not such a big problem. Part of those respondents said that receiving needed education and living in normal conditions was crucial for arriving in Germany.

"European education was important. I did everything for this purpose. In particular, I was learning the language seriously at school and also took private lessons. That is why I made this decision." (Man aged 33)

All research participants said that they were successful at present. All of them were employed and happy in their life. They told us about different types of relations with local 'host' society.

2. Identity – Cognitive dissonance

Qualitative content analysis of narratives revealed two sub-categories of identity: identity while living in Germany and different perceptions of the preservation of identity related to living far from homeland.

Identity was understood as the triad "Motherland, Language, Faith" (Chavchavadze, 1860). The analysis showed that 'a good Georgian' is the person who preserves the language for their children, preserves religion, has a special space for icons at home and keeps or buys property (apartment, land in a village) in their motherland.

The other aspect of identity – attitude to homeland – was related to return to the country of origin. The time of return was quite uncertain. Respondents linked it to the period of their retirement. It was also revealed in their talks about burial in homeland. Analysis of

these types of narratives points to cognitive dissonance (Festinger, 1957). According to Festinger, maintenance of identity, choice and development of corresponding strategies, is the processes that closely resembles cognitive dissonance (Festinger, 1957).

In the case of Georgian immigrants, dissonance was manifested in the following cases:

2.1. Dissonance related to Georgia as homeland

Who is a Georgian? The person who was born in Georgia and lives in Georgia, speaks Georgian and is an Orthodox Christian. Georgians consider the following three things as most important: “We have inherited three divine treasures from our ancestors: Motherland, Language and Faith” (Chavchavadze, 1860). These words identifying Georgians are still relevant today. Georgian identity has 3 markers: 1. Territory, labeled by Chavchavadze as motherland; 2. Language, which reflects the national spirit; and 3. Christian faith. Chavchavadze believed that the Georgians’ loyalty to Christin faith was unprecedented (Chkhartishvili, 2013).

Identity is strengthened in kindergarten. According to Collins (Collins, 2015), in any ethnic group ethnic identity is always formed in childhood and is fed by tales, rhymes and sayings about homeland. “Any nation’s homeland mythology will include, among its cultural narratives, certain accounts of its founding that do not simply magnify its achievements” (Collins, 2015). Ethnic identity of Georgians is reinforced by folk poetry and Georgian authors learned in kindergarten and at school. In the consciousness of the Georgian society loyalty to homeland and its love is developed through rhymes and poetry. For example: Rapiel Eristavi’s poem ‘The Home of Khevsur’, which says the lyrical hero will not swap his tall cliffs for the tree of immortality, neither his homeland for a paradise of another country (Eristavi & Tsintsadze, 1974). Another example, Dutu Megreli’s poem ‘The Little Georgian’ says: ‘I’m a little Georgian, the son of the Caucasian Mountains, and prefer to die in my homeland than have a carefree life elsewhere’ (Dutu Megreli, 1932).

These poems which are in all schoolbooks for Georgian children clearly say that changing your homeland (leaving for another country) is not an acceptable behavior and it is better to die in your homeland than have a good life somewhere else, in the paradise of another country. I think that this information which is deeply rooted from childhood has a strong impact on Georgians, no matter where they are, in Georgia or abroad. The immigrants’ perceptions and judgments are most strongly affected when these are related to their homeland and their life in migration. The above creates a ground for cognitive dissonance during development of identity maintenance strategies.

As already said, the research participants were selected by the duration of their stay in Germany which had to be at least 10 years. The narratives about Georgia revealed fear of stigmatization (exclusion) by their group members. The participants feared that their behavior would be interpreted as ‘betrayal of homeland’. In my opinion, the above was manifested in the narratives expressed in the form of compensatory arguments. According to the values taught by school education, leaving Georgia is perceived as betrayal of homeland and the person can leave homeland only in extreme conditions.

When talking about the reasons for leaving Georgia, most respondents emphasized extremely unbearable conditions which prevailed in Georgia at that time. Migration was thought to be the best way to improve their living. The research participants arrived in Germany, received education and then settled down in the country. Some of them married; others pursued their carrier.

When the respondents were asked what the current situation in Georgia was like and how it compared to what it was in the past, most participants said that nothing changed much, that it was still impossible to live in Georgia and that living conditions were still unbearable.

“It is unbearable to live in Georgia. What can you do there? Where can I return as long as the situation is like this?” (Woman aged 52)

“Nothing has changed. The situation is the same as it was at the time when I arrived...” (Man aged 29)

10 years passed for some respondents after their arrival in Germany, while others had been living in Germany for 20 years already. On the other hand, if we look at the objective evaluation of the situation in Georgia by some international experts (*World Bank Report WB*, 2021), it is very different from what it was like in the 1990s, the beginning of 2000 and even 2010.

When, as a researcher, I had meetings with Georgian immigrants in different countries, I observed identical responses which were the following: Almost all of them evaluated current situation in Georgia as unbearable and impossible and named this as the reason for their prolonged stay abroad (Note: They were not asked questions about the time of their return to Georgia. This was discussed when talking about the future). Evaluations made by immigrants were identical irrespective of when they had left Georgia: in the dark 90s or the beginning of the 21st century.

One of the participants of the field study conducted in Germany voiced her fears in the following way:

“Although it is psychologically difficult to live in immigration, anyway you make your life easier by living here. By going out of your comfort zone – you sit there to mute your consciousness (reduce cognitive dissonance) and send money to your close people and family from here...” (Woman aged 42).

In my opinion, it is the result of the cognitive dissonance caused by leaving the homeland. They were looking for the arguments for dissonance reduction to compensate for leaving their homeland (betrayal), as they chose to live ‘carefree’ somewhere else, in the ‘paradise of a foreign country.’

Out of the migrants residing in Germany, as well as respondents in Portugal (2016) and France (2017), only very few admitted that they were in the foreign country to change their lives and the lives of their children. Some of them said that after their children finished education, they would be back to be useful for their homeland. As for their personal plans, they would spend the last part of their life in Georgia, would be back in Georgia after retiring and would be ‘buried’ in Georgia. In my opinion, it is part of the dissonance which links

even a remote plan of returning to Georgia to its reduction as the compensation for the 'betrayal of homeland'.

2.2. Cognitive dissonance – intragroup and intergroup conflicts and stigmatization

In the new environment of intercultural communication, the migrant is looking for its identity defense mechanisms which will protect him/her from stigmatization and, on the other hand, will avoid idealization.

Migrants are stigmatized in two ways (double stigmatization): stigmatization by host society and stigmatization by the migrant group (Tsuladze, 2013).

One of the examples of migrants' perception of outside stigmatization is that Georgians are called criminals ("apartment thieves") in Europe, including Germany. Statistical records in Germany and the information disseminated by the media contributes to this kind of stigmatization. Generalization of these facts to a Georgian identity is very painful for Georgians immigrants in Germany and other countries (Pirtskhalava, 2017, 2021). Perceptions of Georgian immigrants are quite biased, revealing different defense mechanisms. One of them is comparison of their own group with the other group.

"So it means that Georgians are criminals? Europe is full of criminals. It was in 2019, when 16 tons of cocaine were brought into Germany... by others. Georgians should not be mentioned when talking about such crime... A Georgian will steal running shoes, at most..." (Man aged 49)

The reasons of turning Georgians into criminals are sought elsewhere; in particular, some immigrants believed that it was part of the 'campaign' against the country.

"Germany publishes criminal statistics once a year. Only 10 questions are asked at the press conference. Out of these 10 questions, one question is always about Georgians. It is the Russian broadcaster "Planeta". The journalist asks one and the same question every year. Results of this press conference are published and disseminated... As a result, a Georgian is always mentioned in these answers, no matter what crime she/he has committed... The police also confirm that Georgian criminals should not be mentioned so often..." (Man aged 49)

To reduce this kind of dissonance related to collective identity, Georgians bring different types of arguments. One of them is using comparison as a strategy to reduce dissonance and preserve identity.

"One of the Polish policemen told me that they were very much ashamed when out of the 25 detainees in the prison cell 24 were Polish. So, we are not exception in this respect..." (Man aged 49)

There are also other arguments:

"The percentage is not as high (means criminal cases) as it seems to be..." (Man aged 55)

Another argument refers to the host society which finds this unimportant:

"In the high society of Germany, intellectual, educated society, they find it unimportant." (Woman aged 46)

However, this difference is given various explanations within the group. If it is discussed in a Georgian group, then different judgments are involved which make the criminal behavior acceptable and explainable in certain circumstances:

“The situation of those who want to gain the refugee status is so awful. I will never say anything about them.” (Woman aged 38)

“I can’t communicate with running boys (i.e., thieves of running shoes).” (Man aged 40)

“For this reason, I try to distance myself from Georgians.” (Woman aged 27)

When judging the identity of their own group, Georgians try to emphasize positive attributes, the positive sides of ‘being Georgian’ and demonstrate that they are not that bad. For instance, Germans who have good relationships with Georgians try to study the Georgian language, which would be different if otherwise.

“Germans in mixed families are trying to speak our language and we do everything to help them. We have Georgian language circles for German husbands of Georgian women and they attend them with great pleasure.” (Man aged 55)

Intragroup stigmatization. A large share of intragroup stigmatization is related to Georgians’ attitude to Georgia. Migrants’ perceptions can be verbalized as love for homeland and ‘betrayal’ of homeland.

The respondents’ narratives show that intragroup stigmatization is segregated by gender. A Georgian woman marrying a foreigner (in this case, a German) is perceived as something negative and deprived of romantic love. It is perceived as a pragmatic step which is mostly related to a way to obtain citizenship. Judgments are different in the case of men. According to respondents, there are not many men who are married to local Germans. If they are married to a foreigner, the women are mainly from post-Soviet space or are ‘Soviet’ Germans (Russian speaking Germans). Georgian migrants have German ‘girlfriends’, but more rarely German wives. As for Georgian women, they mainly have German spouses. Such a ‘behavior’ of Georgian women is negatively evaluated, which is often manifested in the narratives of Georgian female migrants:

“Marrying a German man is considered almost equal to betrayal as if it can’t be a love-based marriage.” (Woman aged 56)

“They experience pangs of conscience and the situation you have is ‘gringo versus jigiti’. It is important why women marry, but who men marry is less important. When girls marry a foreigner or have a foreign partner this always becomes an issue for discussion. It is always a source of conflict in closed groups... If a Georgian girl marries a German it is bad, but if she marries someone of a different nationality it is even worse... A Georgian woman who did not marry a Georgian man is the most vulnerable group here (subject of gossip).” (Woman aged 49)

“The group sometimes discusses this issue, but I don’t mind; I have my own life.” (Woman aged 41)

In addition, integration into German environment is another source of disagreement. Participants argue about their attitudes to the host country, their personal positive or nega-

tive evaluations. Some of them idealize Germany, others harshly criticize the country. This depends on how integrated they feel themselves, which, on its part, results in this type of inner conflicts.

“Integration is a source of conflict. Many immigrants start to reflect. Some of them idealize the country, others criticize it. This insults people and results in conflicts... This preserves identity to some extent.” (Woman aged 49)

Another reason of intragroup stigmatization is the Georgian politics, which often entails conflicts. Migrants are divided into the supporters of the government and opposition and mainly confront each other in a social space. This is not at all related to their living in Germany. Most respondents have a comprehensive knowledge of the processes taking place in Georgia. They might not know what is happening in Germany today, but most of them know where and when this or that political activity is scheduled.

“We also help in Georgia a lot, political actions, social life... All this is accompanied by interpersonal conflicts, misunderstanding, minor disagreements... This is mainly about values, also politics. Conflicts are mostly about politics: supporters of the Georgian Dream, or supporters of the National Movement.” (Woman aged 49)

They blame each other, accuse of supporting this or that political party or opposition and are very emotional, which ultimately results in labelling people.

Even though most immigrants (with the exception of those with dual citizenship) have no right to participate in Georgian elections, they are politically actively involved in social networks and participate in the political actions supporting (or opposing) this or that political party. Respondents note that these polarized positions often develop into conflict, both online and, also, during their rare offline meetings.

In my opinion, it is part of the dissonance related to living ‘somewhere else.’ By participating in political debates and ‘illusory’ involvement in their homeland’s life, they seem to reduce the dissonance caused by ‘living in another country’s paradise’.

The Georgian government’s policy might have also contributed to this kind of involvement by emphasizing migrants’ financial participation in Georgian economy, which, on the one hand, helps the reduction of cognitive dissonance, and, on the other hand, provokes the need of involvement at least in the role of social network users.

However, as soon as a common ‘migrant problem’ emerges, this kind of conflict becomes less important and people unite to do something or help someone.

“We unite as soon as something common happens and agree to help those in need. At this point we forget politics and all that... Then we go back to our values anyway...” (Woman aged 49)

2.3. Being Georgian – Motherland, Language, Faith/Religion

Some researchers (Chkhartishvili, 2013; Gamsakhurdia, 2022) believe that “Language, Motherland, Faith” are fundamental components of the Georgian national identity, as a motto of ‘being Georgian’. At the same time, religion and language are as important

for Georgian identity as homeland. When being a migrant, preservation of the language and religion is an important attribute of 'non-betrayal of motherland', evaluated by intragroup members as loyalty and patriotism. If a person does not reside in one's homeland, but still preserves the native language and religion, it means that she/he preserves the Georgian identity.

Most research participants noted that for many years Georgians were united by religion. At the beginning of migration, Georgians united around the Georgian church. It was not related only to faith; it was a feeling of unity and homeland which was linked to the Georgian church in Germany. Both, research participants and the clergy from the church noted that currently such a unity around the church was no longer observed and people expressed their loyalty to the Georgian language and religion in different ways. Many people still gather in Stuttgart at religious festivals where the Georgian church is located. However, it has to be emphasized that some immigrants became more religious in immigration than they were in their native country.

Responses to the question about the ways the Georgians preserve their identity are homogenous. Respondents mostly mention religion, language and Georgian cuisine.

Georgians differentiate migrants in the following way: Those who try to position themselves as real Georgians using different external markers: a special corner with icons, celebrating festivals with a large number of people, Georgian books, and hanging works of Georgian artists on the walls.

"In various ways. In the case of religion, preservation of 'Georgian' identity is based on icons There are three categories of Georgians in this respect: 1. Has an icon on the wall; 2. Has a lamp, as a sign of being an intellectual; 3. Snobs – exposing works of Georgian artists. Some go to church, try not to change original values, others..." (Woman aged 43)

They did not show it much in interpersonal communication, but when talking about Georgians it was emphasized how well migrants' children speak Georgian. It is worth noting how language and religion are preserved in mixed families. If a mother is Georgian, almost all children speak Georgian. In big towns they take children to Sunday schools if they can. In some families a father is also interested in studying Georgian and they also go to Sunday school. Narrative analysis also shows that in those families where German fathers are not very religious (this mostly happens when they are Catholics) all children are baptized as Orthodox Christians. According to the research participants, it is a form of preservation of the Georgian identity and 'non betrayal' of homeland.

In all families, whether Georgian or mixed, Georgian cuisine was considered the main attribute of identity. They also emphasized the Georgian version of hospitality: inviting a guest to one's home to a Georgian meal with plenty of food and drinks. The narratives emphasize how very special Georgian 'table' is with its abundance of food, which surprises the guests, but seems so natural to Georgians for whom it is a manifestation of a peculiarity of Georgian character.

“When you are invited somewhere here, it is expected that you have already had dinner, because they will serve ‘snack’ and drinks, only. But I can’t do that... I invite guests to dinner. When someone visits me, I should please the guest, right? And this is something Georgian which they love. My husband also loves it and our friends also like visiting us.”
(Woman aged 42)

Khinkali and *khachapuri* which are Georgian markers of Georgian cuisine are well known to everyone who is in touch with migrants. Migrants also perceive them as the attributes of the Georgian identity, of being a Georgian.

3. Perceptions and socialization – identity strategies

Integration of Georgian migrants into the local community is facilitated by different identity strategies. In response to the questions asked during the interview, the research participants talked about the similarities and differences between Georgians and the local society, similarities and differences within their ethnic group, relationships and attitudes.

The research participants who are Georgian migrants living in Germany most often use ‘pragmatic’, ‘differentiated’ and ‘transferred negative identity’ strategies.

Narrative analysis shows that ‘differentiated identity’ strategy is used quite often. When asked about the similarities and differences between the Georgians and Germans, Georgian immigrants in Germany, just like Georgian immigrants in Portugal and France (Pirtskhalava, 2017, 2021) see more differences than similarities.

What is the difference between the Georgians and the local society? As mentioned by most participants, it is the distance in relationships in the first place. They also emphasize that maintaining distance is their general trait. They not only keep distance when communicating with immigrants, but in their relationship with children as well. They keep distance in any kind of relationships, including their friends. One of the participants who thought that she was well integrated in local society and as opposed to other Georgians had German friends, said that Georgians and locals were different in their understanding of friendship:

“One of my closest German friends learned from me that her friend, who she introduced to me many years ago, was keen on skiing. She was very much surprised and asked me how I knew that. Differently from us, they do not ask questions. If you do not ask questions, people will not tell you about themselves. As for us, we ask questions. This is what makes difference.” (Woman aged 39)

Difference in the understanding of friendship was mentioned by all respondents. They also tried to explain this by certain circumstances:

“Our friendship is long-lasting, and even eternal. It does not matter where you are geographically, where you live. But those here abolish ‘friendship agreement’. They come to you and tell you that they are moving to another city and that we should stop our relationship as friends... It is shocking for us. This is another thing that makes difference.”
(Woman aged 43)

Our respondents, Georgian migrants in Germany as well as in Portugal and France (Pirtskhalava, 2017, 2021) also emphasized a different understanding of parenting style

and parent–child relationship. It is interesting to note that this difference was very positively evaluated by respondents:

“It is true that differently from us they do not hug or kiss their children every minute, but what I like very much is that they talk to their children. All family members sit around the table and ask the children what problems they have and discuss various family and private issues. This is not the case in our culture. Nobody asked us anything when we were children. As if everyone knew everything better than us. I like this and try to do the same in my relationship with my children.” (Woman aged 42)

The research participants noted that when living in Germany they somewhat interiorized German lifestyle and were trying to adopt it. They perceived this as a cultural exchange in the course of socialization, which is a good way to enrich your life and better adjust to the local environment.

The research participants' perceptions depend on their social status in their environment. In particular, Georgian immigrants who were in the university space said that no attention was paid to these differences and the fact that they were immigrants was not considered as something special.

*“In the academia it is not important who you are and where you are from.”
(Woman aged 48)*

However, those whose activity was not related to the academic space noted the following:

“No matter how well you are socialized, you are still an immigrant for them and you feel the difference every single moment.” (Man aged 49)

As for similarity, the respondents noted curiosity as a characteristic that could be found in both host and local societies.

“I thought that they were not interested in anything, but they know exactly who visits me, for how long, what she or he does. I found out this quite accidentally and I was really shocked... So, we are similar just in this way.” (Woman aged 36)

'Transferred negative identity' can be also frequently encountered in respondents' narratives. I think that as a strategy 'transferred negative identity' has been developed to avoid stigma, distance oneself from other Georgians like 'running boys' (the name for those who steal small things), 'thieves' and 'burglars', the Georgians who they reject, from whom they separate themselves in their narratives showing that they have nothing in common or who they try to avoid.

“I can't communicate with running boys.” (Man aged 40)

“I try not to be in touch with Georgians for this reason.” (Woman aged 27)

It should be noted that differently from the Georgian research participants in other countries (Portugal, 2016 and France 2017), the strategy of 'an invisible' is not used in Germany. Contrary to this, they try to be visible and choose the idealization of culture by emphasizing collective identity. They have enough potential for this as all immigrants have

German education and are registered and employed in German environment. This is also determined by the country's policy and education system which gives everyone a chance to receive education. Research participants noted that in the last years Frankfurt Book Fair (Frankfurter Buch Messe, 2020), hosted by Georgia, did contribute to the prominence of the Georgian identity. Many books were translated into German and German society got to know many Georgian authors. The research participants noted that this enabled Georgians to show their positive side. They no longer conceal their identity. According to the respondents, educated circles knew Georgia before because Germany is one of the countries which became interesting for Georgian migrants immediately after the disintegration of the Soviet Union.

Conclusion

The study aimed to examine Georgian migrants' perceptions and their attitude to Germany. As proved by other studies (Bhugra, 2004; Gäbel et al., 2006; Lersner, 2008), moving to another country might be related to psychological challenges. Psychological discomfort and cognitive dissonance accompany immigrants' lives (Fisher, 1990; Hassan & El Kinani, 2002; Thurber et al., 2007; Tilburg et al., 1996) and their integration into the host society. The given study shows that settling down in a host country and adjustment to a new culture and new society are often a stressful experience, which may have different manifestations. Georgian migrants use different compensatory strategies to cope with cognitive dissonance/psychological discomfort and homesickness, which is expressed at the identity maintenance level. Reduction of cognitive dissonance and psychological discomfort take place at both individual and collective levels.

The Georgian migrants participating in the study are especially scared of stigmatization from their own group living in Georgia, which can be described as a fear of 'betrayal of homeland' by living in the 'paradise of another country'. This is manifested in compensatory arguments and behaviors observed at individual and collective levels. Most study participants own property in Georgia to maintain bonds with homeland. And when they go back to Georgia they will stay at home and will no longer be guests. The respondents emphasize that they want their children, new generation, to grow up abroad, receive good European education and only after that start thinking about returning to Georgia, which means that they are not 'traitors' any more.

The compensatory arguments that are used at the collective level are the following: they send money to family members and close people and help 'Georgia's economic stability' in this way. By doing so they support their homeland and do not 'betray' it.

The narratives show that for the participants born in the Soviet Union, the compensatory strategies used to reduce cognitive dissonance/psychological discomfort and homesickness are more unconscious than for those respondents who were born after the disintegration of the Soviet Union.

As for categorization and identity strategies, Georgian immigrants place local, host society into a different category from the perspective of intergroup relationships. These are

judged in terms of friendship, the system of upbringing, parent-child relationship and the relationship between siblings.

Out of the individual identity sub-strategies, the research participants (Georgian immigrants in Germany) most often use 'pragmatic', 'differentiated identity' and 'transferred negative identity' strategies (Camilleri & Malewska-Peyre, 1996). Differentiation from the host society and identity strategies are the same as those used by Georgian migrants in Portugal and France (Pirtskhalava, 2017, 2021). The strategy 'invisible' is the only strategy which, differently from Georgian migrants in Portugal and France, is not used by the research participants/migrants living in Germany. I assume that this might be caused by migrants' social status and the migration policy of the host state. All the Georgian migrants in Germany, participating in the study, entered the country legally, were registered in the country, had legal employment and almost all of them used the opportunity of receiving higher education offered by the German government. This could explain the fact that there is no necessity of using the latter strategy.

Bibliography:

- Berry, J. W. (2001). A Psychology of Immigration. *Journal of Social Issues*, 57(3), 615–631. <https://doi.org/10.1111/0022-4537.00231>
- Bhugra, D. (2004). Migration and mental health. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 109(4), 243–258. <https://doi.org/10.1046/j.0001-690X.2003.00246.x>
- Camilleri, C., & Malewska-Peyre, H. (1980). Socialization and Identity Strategies. In *Handbook of Cross-cultural Psychology: Vol. Basic Processes and Human Development* (second, pp. 41–67).
- Camilleri, C., & Malewska-Peyre, H. (1996). Socialization and Identity Strategies. In *Handbook of Cross-Cultural Psychology* (2nd ed., 1–2, pp. 43–64).
- Chindea, A., Siar, S., Majkowska-Tomkin, M., Mattila, H., & Pastor, I. (2008). *Migration in Georgia: A country profile 2008*. Geneva: International Organization for Migration.
- Chkhartishvili, M. (2013). Georgian Nationalism and the Idea of Georgian Nation. *Codrul Cosminului*, 19, 189–206.
- Chumburidze, M., Ghvinadze, N., Gvazava, S., Hosner, R., Wagner, V., & Zurabishvili, T. (2015). *The State of Migration in Georgia*. ICMPD International Centre for Migration Policy Development.
- Collins, C. (2015). Homeland Mythology: Biblical Narratives in American Culture. In *Homeland Mythology*. Penn State University Press. <https://doi.org/10.1515/9780271056517>
- de Haas, H., & Fokkema, T. (2011). The effects of integration and transnational ties on international return migration intentions. *Demographic Research*, 25(24), 755–782. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2011.25.24>
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance* (pp. xi, 291). Stanford University Press.
- Fisher, S. (1990). Environmental change, control and vulnerability. *On the Move: The Psychology of Change and Transition*, 53–65.

- Fisher, S. (2016). *Homesickness, Cognition and Health*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315636900>
- Gäbel, U., Ruf, M., Schauer, M., Odenwald, M., & Neuner, F. (2006). Prävalenz der Posttraumatischen Belastungsstörung (PTSD) und Möglichkeiten der Ermittlung in der Asylverfahrenspraxis. *Zeitschrift Für Klinische Psychologie Und Psychotherapie*, 35(1), 12–20.
<https://doi.org/10.1026/1616-3443.35.1.12>
- Gamsakhurdia, V. L. (2022). *Semiotic Construction of the Self in Multicultural Societies: A Theory of Proculturation*. Taylor & Francis Group.
- Goffman, E. (2009). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Simon and Schuster.
- Gorgoshidze, K., Noack, M., Pilipenko, X., Sabadello, M., Wagner, V., Abesadze, G., Gachechiladze, N., & Keburia, M. (2014). *Georgian Diaspora and Migrant Communities in Germany, Greece and Turkey Transnational realities and ties with Georgia*. ICMPD International Centre for Migration Policy Development.
- Hassan, K. I., & El Kinani, I. A. (2002). Sudanese international migration: Causes and social and psychological effects. *Soc. Aff.*, 74, 43–62.
- Kim, B. S. K., Yang, P. H., Atkinson, D. R., Wolfe, M. M., & Hong, S. (2001). Cultural value similarities and differences among Asian American ethnic groups. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 7(4), 343–361. <https://doi.org/10.1037/1099-9809.7.4.343>
- Lersner, U. von. (2008). *Flüchtlinge in Deutschland: Eine psychologische Analyse der Freiwilligen Rückkehr*. <http://kops.uni-konstanz.de/handle/123456789/10899>
- Padilla, B. (2006). *Redes sociales de los brasileiros recién llegados a Portugal: ¿solidaridad étnica o empatía étnica?* <https://doi.org/10.14198/ALTERN2006.14.4>
- Rashid, N. M. (n.d.). UNDP in Action—Annual Report 2010/2011. *United Nations and the Rule of Law*. Retrieved July 16, 2023, from <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/document/undp-in-action-annual-report-20102011/>
- Sam, D. L., & Berry, J. W. (2006). *The Cambridge Handbook of Acculturation Psychology*. Cambridge University Press.
- Sammut, G. (2010). *Points of view and the reconciliation of identity oppositions: Examples from the Maltese in Britain*. <https://www.um.edu.mt/library/oar/handle/123456789/83171>
- Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behaviour. *Social Science Information/Sur Les Sciences Sociales*, 13(2), 65–93. <https://doi.org/10.1177/053901847401300204>
- Thurber, C. A., Walton, E., & and the Council on School Health. (2007). Preventing and Treating Homesickness. *Pediatrics*, 119(1), 192–201. <https://doi.org/10.1542/peds.2006-2781>
- Tilburg, M. A. L. V., Vingerhoets, A. J. J. M., & Heck, G. L. V. (1996). Homesickness: A review of the literature. *Psychological Medicine*, 26(5), 899–912.
<https://doi.org/10.1017/S0033291700035248>
- Tsuladze, L. (2013). Western Imaginary and Imagined Defense Strategies of Eastern Europe and its Borderlands. *Central European Journal of International and Security Studies*, 7(4), 107–126.
- World Bank Report WB*. (1990).

World Bank Report WB. (2011).

World Bank Report WB. (2021).

Badurashvili, I., & Nadareishvili, M. (2012). *ემიგრაციისა და სოფელ-ქალაქს შორის მიგრაციის სოციალური გავლენა ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში.* [Social impact of immigration and rural-urban migration in Central and Eastern Europe].

Megreli, D. (1932). *ჩემი სიტყვა: ახალი ლექსები.* [My word: New poems] სახელგამი. (publisher Sakhelgami).

Eristavi, R., & Tsintsadze, S. (1974). *სამშობლო ხევსურისა: ლექსი.* ნაკადული (Motherland of a Khevsur, the Poem; Nakaduli Publisher).

Pirtskhalava, E. (2017). ქართველი მიგრანტების სოციალური ქსელები ჩრდილოეთ პორტუგალიაში. [Social networks of Georgian migrants in North Portugal] ქესჟ: განათლების მეცნიერებანი და ფსიქოლოგია, 3(45), 32–46 (Journal Education Sciences and Psychology).

Pirtskhalava, E. (2021). ქართველი მიგრანტები საფრანგეთში: ჯგუფის შიგნით (ინტრა-ჯგუფური) და ჯგუფთაშორის (ინტერჯგუფური) ურთიერთობების აღქმა და შეფასებები. [Georgian migrants in France: Perception and evaluation of intragroup and intergroup relations]. ქესჟ :განათლების მეცნიერებანი და ფსიქოლოგია, 1(58), 77–91 (Journal Education Sciences and Psychology).

Chavchavadze, I. (1860). ორიოდ სიტყვა თავად რევაზ შალვას ძე ერისთავის კაზლოვიდან „შეშლილის“ თარგმანზედა. ცისკარი (A Short Comment on Count Revaz Eristavi's Translation of Kozlov's 'Madman', magazine Tsiskari).

ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის ტექტიკები: პიროვნული ნიშნების როლი

ხათუნა მარწყვიშვილი ¹

თსუ ფსიქოლოგიისა და განათლების მეცნიერებათა ფაკულტეტის
ასოცირებული პროფესორი

მაია მესტვირიშვილი

თსუ ფსიქოლოგიისა და განათლების მეცნიერებათა ფაკულტეტის
ასოცირებული პროფესორი

ლილი ხეჩუაშვილი

თსუ ფსიქოლოგიისა და განათლების მეცნიერებათა ფაკულტეტის
ასოცირებული პროფესორი

თეკლა ნემანიშვილი

თსუ ფსიქოლოგიისა და განათლების მეცნიერებათა ფაკულტეტის დოქტორანტი

აბსტრაქტი

სოციალურ სამყაროში საკუთარი თავის სტრატეგიულად წარმოჩენა-თვითპრეზენტაციის ტექტიკები, სოციალური მეცნიერებების შესწავლის საგანს წარმოადგენს. პიროვნება მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ინდივიდის ონლაინ ქცევის ფორმირებაში. თანამედროვე სოციალურ ქსელებში უხვად მოიპოვება ქცევის მანიშნებლები, მათ შორის თვითპრეზენტაციის ტექტიკები, რომლებიც მომხმარებელთა პიროვნებაზე მსჯელობის საშუალებას გვაძლევს. წინამდებარე კვლევა მიზნად ისახავს პიროვნული ნიშნებისა და „ფეისბუქის“ გამოყენების მოტივების ურთიერთმიმართების და თვითპრეზენტაციების იმ ტექტიკების შესწავლას, რომლებსაც ფეისბუქის მომხმარებლები საკუთარი მიზნების მისაღწევად იყენებენ. მიზანი იყო პიროვნული ნიშნებისა და თვითპრეზენტაციის ტექტიკების ურთიერთმიმართებაში ფეისბუქის გამოყენების მოტივების როლის კვლევა. კერძოდ, კვლევის კითხვაა: გაშუალებული არის თუ არა პიროვნების ნიშნებისა და თვითპრეზენტაციის ტექტიკების კავშირი მოტივებით. შედეგებმა გამოავლინა, რომ პიროვნული ნიშნები წინასწარმეტყველებენ ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის ტექტიკებს. ისინი ინდივიდებს ფეისბუქის გამოყენების კონკრეტული მოტივებისკენ და, აქედან გამომდინარე, თვითპრეზენტაციის სპეციფიკური ტექტიკებისკენ წარმართავენ. ამასთან, პიროვნული ნიშნებისა და თვითპრეზენტაციის ტექტიკების ურთიერთმიმართება გაშუალებულია ფეისბუქის გამოყენების მოტივებით. წარმოდგენილი კვლევა ნათელს აფენს იმ მექანიზმებს, რომლითაც გარკვეულ პიროვნულ ნიშნებს, შესაძლოა, მივყავდეთ ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის გარკვეულ ტექტიკამდე.

საკვანძო სიტყვები: თვითპრეზენტაციის ტექტიკები, სოციალური ქსელები, პნელი ტრიადა, პიროვნების ექვსფაქტორიანი მოდელი

¹ ხათუნა მარწყვიშვილი, თსუ ფსიქოლოგიისა და განათლების მეცნიერებათა ფაკულტეტის ასოცირებული პროფესორი

შესავალი

ადამიანებს ოდითგანვე აღეგებდათ ის, თუ როგორ ჩანდნენ სოციალურ სამყაროში და საკუთარი თავის სტრატეგიულად წარმოჩენას ცდილობდნენ (Goffman, 1959), თუმცა სოციალური ქსელების პლატფორმების რაოდენობის მატებამ მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინა ამგვარ სოციალურ წამოწყებებზე. ისეთი სოციალური ქსელი, როგორც ფეისბუქია, სოციალურ მეცნიერებებს რეალურ გარემოში ქცევაზე დაკვირვებისა და სხვადასხვა ქვეყნიდან და დემოგრაფიული ჯგუფიდან კვლევის მონაწილეებზე წვდომის უნიკალურ საშუალებას სთავაზობს (Wilson et al., 2012). თანამედროვე სოციალურ ქსელებში უხვად მოიპოვება ქცევის მანიშნებლები, მათ შორის, თვითპრეზენტაციის ტაქტიკები, რომლებიც მომხმარებელთა პიროვნებაზე მსჯელობის საშუალებას გვაძლევს.

ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის ტაქტიკები სოციალური მედიის მკვლევართა შესწავლის საგანს წარმოადგენს. სოციალურ მედიაში თვითპრეზენტაცია არის ქცევა, რომლითაც ინდივიდი საკუთარ თავს წარუდგენს სხვებს. უფრო კონკრეტულად რომ ვთქვათ, ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის სტრატეგიები შეეხება იმას, თუ როგორ ახდენენ ინდივიდები თვითმოდისფიკაციას, რათა მეტად სასურველი სახით წარმოიჩინონ თავი სოციალურ ქსელში. ფეისბუქზე თვითპრეზენტაცია, დიდწილად, შერჩევით ექსპოზიციას, სოციალურ შედარებასა და იდენტობის მართვაზეა ფოკუსირებული. ამ ტენდენციების ძირითადი მიზეზი, ნაწილობრივ მაინც, უკავშირდება გარეგნობისა და სოციალური შთაბეჭდილების მართვის მოთხოვნილებას და ეს სწორედ ის მომენტია, როდესაც თვითმოდისფიკაცია იწყებს მოქმედებას.

უხვად შემოთავაზებული ისეთი ქცევითი ინფორმაციის გამოყენებით, როგორც თვითპრეზენტაციის ტაქტიკებია, ინდივიდების პიროვნული ნიშნების შესახებ შეგვიძლია ვიმსჯელოთ (Shen et al., 2015), ან სოციალურ მედიაში პიროვნული ნიშნების ციფრული კვალის პრედიქტორული ღირებულების შესახებ გავაკეთოთ დასკვნები (Azucar et al., 2018). პიროვნული ნიშნები ონლაინ ქცევის, კერძოდ, თვითპრეზენტაციის ტაქტიკების წინასწარმეტყველებისთვისაც შეიძლება გამოგვადგეს (Akbari et al., 2023; Amichai-Hamburger & Vinitzky, 2010; Ross, et al., 2009; Carpenter et al., 2011; Seidman, 2013; Lee, Ahn, & Kim, 2014; Marino et al., 2018; Moore K. &, 2012; Sindermann et al., 2020; Rajesh & Rangaiah, 2022). კვლევათა დიდი ნაწილი დიდი ხუთეულის ნიშნებზე, მორცხვობასა და მარტობაზე ახდენს ფოკუსირებას Fox & Rooney, 2015). ზოგი მკვლევარი ფეისბუქზე ქცევის კონტექსტში ბნელ ტრიადასა და ექვსფაქტორიან მოდელებში (HEXACO) შემავალი პიროვნული ნიშნებით ინტერესდება (მაგალითად, იხ. Brown et al., 2023; Garcia & Sikström, 2014; Fox & Rooney, 2015; Freyth et al., 2023; Nitschinsk et al., 2022; Pabian et al., 2015; Goodboy & Martin, 2015; Grieve & Watkinson, 2016; Zafar et al., 2018). თუმცა, ეს კვლევები არაფერს გვეუბნება იმის შესახებ, თუ რა როლს ასრულებს ფეისბუქის გამოყენების სხვადასხვა მოტივი პიროვნული ნიშნებისა და ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის სტრატეგიების ურთიერთმიმართებაში; არც იმაზე, თუ რამდენად შეიძლება იყოს გაშუალებული ეს ურთიერთმიმართება ამ მოტივებით.

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, წინამდებარე კვლევაში ფეისბუქის მოხმარების ორი კომპონენტი – მოტივები და თვითპრეზენტაციის ტაქტიკებია გაანალიზებული. ასევე, შესწავლილია, რამდენად წინასწარმეტყველებს პიროვნული ნიშნები ფეისბუქის გამოყენების მოტივებს და თვითპრეზენტაციის რომელ სტრატეგიებს იყენებენ ადამიანები ამ მიზნების მისაღწევად. არსებულ რელევანტურ ლიტერატურაში მწირია სოციალური ქსელის გამოყენების მოტივებსა და განზრახვებზე პიროვნული ნიშნების გავლენის კვლევები. ამასთან, არ მოიპოვება მონაცემები მოტივების შესაბამისი თვითპრეზენტაციების ტაქტიკების შესახებ, რომლებსაც სოციალური ქსელების მომხმარებლები ამ მიზნების მისაღწევად იყენებენ. მოცემულ კვლევას თავისი წვლილი შეაქვს სოციალური მედიისა და პიროვნული ნიშნების ურთიერთმიმართების გაგებაში და ციფრული ლანდშაფტის ემპირიულად კვლევის საშუალებას გვაძლევს.

ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის ტაქტიკები

ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის ტაქტიკებს განეკუთვნება ინდივიდის მიერ საკუთარი ონლაინ იდენტობის მიზანმიმართული მართვა და კონტროლი, სპეციფიკური ხატების შექმნითა და სხვებზე გარკვეული შთაბეჭდილებების მოხდენის მეშვეობით. ამ პროცესზე მიღების, აღიარებისა და სოციალური ვალიდაციის სურვილი ახდენს გავლენას. სოციალურ მედიაში საკუთარი თავის წარმოჩინებისას ადამიანები ისეთი სტრატეგიების გამოყენებას ცდილობენ, რომლებიც მეტი პატივისცემისა და მოწონების მოპოვებაში დაეხმარება. როდესაც გადანყვეტილებას იღებენ, თუ როგორ წარმოჩინდნენ ონლაინ, მოსალოდნელია სასურველი მახასიათებლებისა და ნიშნების გაზვიადება (Bareket-Bojmel et al., 2016). ფეისბუქისნაირი სოციალური მედიის პლატფორმების განვითარებამ ინდივიდებს იმის არნახული შესაძლებლობა მისცა, რომ თავად აერჩიათ, როგორ იქნენ აღქმულნი სოციალურ ქსელში. ზოგჯერ ადამიანები „ფეისბუქ-სელფის“ ყალბ იმიჯსაც ქმნიან, რომელიც მნიშვნელოვნად განსხვავდება (უკეთესია) მათი რეალური სელფისგან (მაგ., იხ. Gil-Or et al., 2015; Michikyan et al., 2015; Turel & Gil-Or, 2019).

ზოგადად, მკვლევრები თანხმდებიან თვითპრეზენტაციის სხვადასხვა ტაქტიკის არსებობაზე. ლისა და კოლეგების (1999) მიხედვით, თვითპრეზენტაციის ტაქტიკები არის ხანმოკლე ინტერპერსონალური მიზნების მისაღწევად, სხვებზე შთაბეჭდილების მოსახდენად გამოყენებული ქცევები. ისინი განასხვავებენ თვითპრეზენტაციის ასერტიულ და თავდაცვით ტაქტიკებს. პირველი გარკვეული შთაბეჭდილების შექმნასა და შენარჩუნებას ემსახურება, მეორე კი მაშინ გამოიყენება, როდესაც სასურველი შთაბეჭდილება არაეფექტური აღმოჩნდება ან საფრთხე დაემუქრება მას.

ასერტიული თვითპრეზენტაციის ცნება ფეისბუქისნაირი სოციალური მედიის პლატფორმების კონტექსტში შთაბეჭდილების მართვის (Goffman, 1959), თვითშეფასებისა და სოციალური იდენტობის თეორიებს განეკუთვნება. ფეისბუქზე ასერტიული თვითპრეზენტაციის ტაქტიკები მიზანმიმართული სტრატეგიებია, რომლებსაც ინდივიდი საკუთარი თავის თავდაჯერებულად წარმოსაჩენად იყენებს. უწყობენ რა ხელს სხვებში პატივისცემისა და აღტაცების გამოწვევას, ეს ტაქტიკები ძლიერი და დადებითი პერსონალური იმიჯის დამკვიდრების მიზანს ემსახურება.

ფეისბუქის გამოყენების მოტივები

მკვლევრები თვლიან (Nadkarni & Hofmann, 2012), რომ სოციალური მედიის გამოყენების ერთ-ერთ ძირითად მოტივს თვითპრეზენტაციის მოთხოვნილების დაკმაყოფილება წარმოადგენს. ის სელფის სხვადასხვა ასპექტის წარმოჩენის შესაძლებლობას ქმნის; ასპექტებისა, რომლებიც მომხმარებლებმა, შესაძლოა, საერთოდ ვერ გამოავლინონ რეალურ ცხოვრებაში (Seidman, 2014; Tosun, 2012). გამოყენებისა და დაკმაყოფილების თეორია¹ ერთ-ერთი ყველაზე ნაკვლევია და გამოყენებადი მოდელია მედიის გამოყენების ფსიქოლოგიური მოტივების კვლევის სფეროში (McQuail, 1985). ამ მიდგომის მიხედვით, ინდივიდს მიზნით მართული პრიორიტეტები აქვს კომუნიკაციის არსების შერჩევისას. იგი სპეციფიკურ საკომუნიკაციო ტექნოლოგიებს იმის მიხედვით არჩევს, თუ რამდენად ეფექტურად ემსახურება ინდივიდის მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას, სხვა ვარიანტებთან შედარებით (Joinson et al., 2008).

ფეისბუქის გამოყენების რამდენიმე მოტივი კარგადაა ნაკვლევია. ზოგი ინდივიდი ფეისბუქს იმ ადამიანებთან ურთიერთობის გასამყარებლად და შესანარჩუნებლად იყენებს, რომლებსაც რეალურად შეხვდნენ ან დაუმეგობრდნენ (Ellison et al., 2007, Joinson et al., 2008, Lampe et al., 2006; Alam et al., 2011; Clark et al., 2007; Urista, Dong & Day, 2009). შედარებით იშვიათად, ფეისბუქს ახალი ადამიანების მოსაძებნად და გასაცნობად იყენებენ (Ellison et al., 2007, Joinson et al., 2008, Lampe et al., 2006).

პოსტების განთავსება, კომენტარების დატოვება და გაზიარებული ფოტოების მიზმა ფეისბუქის გამოყენების კიდევ ერთი, ცალკე მდგომი მოტივია. ფეისბუქი საშუალებას აძლევს თავის მომხმარებლებს, რომ ხშირად გამოჩნდნენ, აღიარება და სოციალური ვალიდაცია მოიპოვონ. ისინი პოპულარობას ესწრაფვიან, რაც დიდი რაოდენობით მონონების, კომენტარებისა და გაზიარების დაგროვების საშუალებით მიიღწევა, ვინაიდან ეს ინტერაქციები მათი პოსტების პოპულარობისა და სოციალური მიღების ინდიკატორებს წარმოადგენს. ზოგიერთი მომხმარებელი, შესაძლოა, მიზანმიმართულად ქმნიდეს ისეთ პოსტებს, რომლებიც ყურადღებას მიიპყრობს და დააინტერესებს სხვა ადამიანებს. მომხმარებლები პოპულარობის მოსაპოვებლად მიმდევართა რიცხვის გაზრდას ცდილობდნენ, ვინაიდან დიდი რაოდენობის მიმდევარი მოცემულ პლატფორმაზე პოპულარობისა და გავლენის საზომად მიიჩნევა.

ფეისბუქის გამოყენების კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი მოტივი სხვა ადამიანების საქმიანობის შესახებ საქმის კურსში ყოფნის სურვილია. მკვლევრები (Rau, et. a., 2008) ერთმანეთისგან განასხვავებენ აქტიურ მომხმარებლებს, რომლებიც აქტიურად აქვეყნებენ პოსტებსა და კომენტარებს და „დამკვირვებლებს“, ანუ მათ, ვინც პასიურად აკვირდება სხვების ონლაინ აქტივობებს. აქტიური მონაწილეობა აქტიურ ჩართულობასა და ურთიერთქმედებას მოიცავს მაშინ, როცა მალულად ყოფნა, აქტიური ჩართულობის გარეშე, სხვების პოსტებისა და კომენტარების რეგულარულად კითხვას გულისხმობს. ონლაინ კომუნიკაციის ნებისმიერ სისტემაში, ფეისბუქის ჩათვლით, აუცილებლად მოიაზრებს როგორც აქტიურ, ისე პასიური მომხმარებლების ყოფნისა და მოტივაციის გათვალისწინებას.

¹ Uses and Gratification Theory

ფეისბუქის გამოყენების კიდევ ერთი მოტივი გართობა (Sheldon & Gevorgyan, 2008; Park et al., 2009) და დროის გაყვანა (Foregger, 2008; Sheldon & Gevorgyan, 2008). ზოგი ადამიანი პლატფორმას მოსადუნებლად და დასასვენებლად მიმართავს. 2009 წელს პენინგტონის მიერ ჩატარებულმა კვლევამ, რომელშიც ფეისბუქის მომხმარებლები გამოკითხეს, დაადასტურა, რომ ფეისბუქის გამოყენების უპირველეს მიზანს მეგობრებთან ურთიერთობა წარმოადგენდა, მეორე მნიშვნელოვან მიზანს კი – „ყურადღების გადატანა/გაჭიანურება.“ ეს შედეგები კიდევ ერთხელ გამოკვეთს სოციალური ქსელის პლატფორმის როლს გართობაში, მონყენილობის გაქარვებასა თუ დასვენებაში.

ფეისბუქის სოციალური გარემო ხელს უწყობს სოციალურ შედარებას, როდესაც მომხმარებლები საკუთარ პოპულარობასა და სოციალურ სტატუსს სხვისას ადარებენ. ზოგიერთი მათგანი, შესაძლოა, ფეისბუქს იმ მოტივით მოიხმარდეს, რომ იქ მოპოვებული პოპულარობით გაიუმჯობესოს აღქმული სოციალური პოზიცია თანატოლებთან მიმართებით (Foregger, 2008).

მკვლევრები მიიჩნევენ (Nadkarni & Hofmann, 2012), რომ ფეისბუქის გამოყენების მოტივი ორი ბაზისური – მიკუთვნებულობისა და თვითპრეზენტაციის – მოთხოვნილებიდან მომდინარეობს. ადამიანები უაღრესად დამოკიდებულნი არიან სხვების მიერ სოციალურ მიღებაზე. იყო სოციალურად მისაღები, რაც გულისხმობს თავის მხიარულ ინდივიდად წარმოჩენას, ვისთან ერთადაც გართობა ღირს ან მოსაწონ საინტერესო პიროვნებად ყოფნას, ვისთან დროის გატარებაც სასიამოვნოა, ფეისბუქის მოხმარების მნიშვნელოვანი მოტივი შეიძლება იყოს. ეს მოტივაცია განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი შეიძლება იყოს სპეციფიკური (მაგალითად, ბნელი ტრიადის) პიროვნული ნიშნების მქონე ადამიანებისთვის. კვლევა სისტემატურად აჩვენებს, რომ ბნელი ტრიადა ფეისბუქის მოხმარების სხვადასხვა მოტივს უკავშირდება. მაგალითად, კვლევამ გამოავლინა კავშირი ბნელი ტრიადის პიროვნულ ნიშნებსა და ფეისბუქის მოხმარების ისეთ მოტივებს შორის, როგორებიცაა გართობა, კომუნიკაცია და თვითგამოხატვა (Tang et al., 2022). ასევე, ვიცით, რომ ნარცისიზმი სოციალური მედიის გამოყენების ისეთ მოტივებთან ასოცირდება, როგორებიცაა სასურველი უკუკავშირის – „მონონებების“ – ხშირად ძიება და მიღება (Dumas et al., 2017). ამასთან, როგორც ჩანს, ნარცისისტული ინდივიდები ხშირად არიან დაკავებულნი როგორც თვითრეკლამირებით (Carpenter, 2012), ისე – „სელფების“ გაზიარებით (Fox & Rooney, 2015). ნარცისიზმი ბნელი ტრიადის ყველაზე რელევანტური ნიშანია, როდესაც თვითპრეზენტაციას, მონონებისა და ონლაინ აღტაცების აქტიურ ძიებას ეხება საქმე (Lyons, 2019). ყოველივე ზემოთ თქმული გვაფიქრებინებს, რომ ბნელი ტრიადის ნიშნებისა და თვითპრეზენტაციის სტრატეგიების ურთიერთმიმართება ფეისბუქის გამოყენების ისეთი მოტივით უნდა იყოს გაშუალებული, როგორიც თანატოლებთან „მაგარ ტიპად“ გამოჩენის სურვილია.

პიროვნული ფაქტორები და ფეისბუქის გამოყენება

პიროვნება მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ინდივიდის ონლაინ ქცევის ფორმირებაში. ეს განსაკუთრებით თვალსაჩინოა, როდესაც პიროვნულ ნიშნებსა და ფეისბუქში ინდივიდის აქტივობას შორის კავშირს ვუყურებთ. მრავლად მოიძებნება პიროვნული

ნიშნებისა და ფეისბუქის გამოყენების ურთიერთმიმართების კვლევა (მიმოხილვისთვის იხ. Akbari et al., 2022; Carvalho & Pianowski, 2017; Liu & Campbell, 2017; Marino et al., 2018; Rajesh & Rangaiah, 2022). ფეისბუქში ქცევაზე პიროვნების გავლენის კატეგორიზირებისთვის ყველაზე ხშირად ხუთფაქტორიანი მოდელის (ექსტრავერსია, ნევროტიზმი, კეთილგანწყობა, გამოცდილებისადმი ლიაობა და პატიოსნება) თეორიული ჩარჩო გამოიყენება (McCrae, & Costa, 1999). ზოგადად, ექსტრავერსია და ლიაობა სოციალურ ქსელში აქტივობის (მაგალითად, თამაშის, ონლაინ ურთიერთქმედებისა და ა. შ.) ყველაზე მძლავრ პრედიქტორებს წარმოადგენენ მაშინ, როცა პატიოსნება, ნევროტიზმი და კეთილგანწყობა მხოლოდ რამდენიმე ცალკეულ აქტივობასთან ასოცირდება (Liu & Campbell, 2017). ფეისბუქის მომხმარებლებს ექსტრავერსიის უფრო მაღალი და პატიოსნების უფრო დაბალი მაჩვენებლები აქვთ, ვიდრე მათ, ვინც არ მოიხმარს მას (Sindermann et al., 2020). ბოლოდროინდელმა მეტაანალიზმა (Huang, 2019) აჩვენა, რომ, მთლიანობაში, სოციალური ქსელის ვებგვერდების გამოყენება სუსტად დადებითად უკავშირდება ნევროტიზმსა და ექსტრავერსიას, სუსტად უარყოფითად – პატიოსნებას, ხოლო ლიაობასა და კეთილგანწყობასთან სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი კავშირი არ დასტურდება.

ისინი, ვისაც ექსტრავერსიის მაჩვენებელი მაღალი აქვს, ფეისბუქზე უფრო მეტ ჯგუფში არიან გაერთიანებულნი (Ross, et al., 2009) და მეგობარიც მეტი ჰყავთ (Amichai-Hamburger & Vinitzky, 2010). ამასთან, ექსტრავერსია დადებითად კორელირებს ფეისბუქზე აქტივობის დონესთან (Michikyan et al., 2014). თუმცა, აქვე უნდა ითქვას, რომ კვლევებით არ დასტურდება კავშირი ექსტრავერსიასა და ფეისბუქის გამოყენების სიხშირეს შორის (Skues et al., 2012). მეორე მხრივ, ექსტრავერსია მოჭარბებულ ონლაინ თვითრეკლამირებაში გამოიხატება (Gosling et al., 2011). ექსტრავერსიის მაღალი მაჩვენებლის მქონე ადამიანები საკუთარი თავის წარმოჩენის ტენდენციით ხასიათდებიან და ფეისბუქზე სტრატეგიულ თვითპრეზენტაციას მიმართავენ (Seidman, 2013).

მართალია, კეთილგანწყობა რეალურ ცხოვრებაში წარმატებულ მეგობრობასა და რომანტიკურ ურთიერთობებთან ასოცირდება, ფეისბუქის კონტექსტში არ ფიქსირდება სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი კავშირი (Ross, et al., 2009). კეთილგანწყობა დადებითად უკავშირდება ფეისბუქზე საკუთარი რეალური სელფის გამოხატვის ტენდენციას (Seidman, 2013). ის სოციალურ ქსელში მწირ აქტივობასთანაც კორელირებს და არ დასტურდება მნიშვნელოვანი კავშირი სოციალური ქსელის გამოყენებასთან (Huang, 2019). გარდა ამისა, კეთილგანწყობა, შესაძლოა, სოციალურ მედიაზე მიჯაჭვისგან დამცავ ფაქტორს წარმოადგენდეს (Huang, 2022). გამოცდილებისადმი ლიაობის მაღალი მაჩვენებლის მქონე ადამიანები აღნიშნავენ, რომ ხშირად პოსტავენ სხვა ადამიანების ფეისბუქ-კედელზე (Carpenter et al., 2011). ისინი ფეისბუქს რეალური ცხოვრების ურთიერთობების ასაწყობად, სხვების შესახებ ინფორმაციის მისაღებად და მათთან ერთად აქტივობების დასაგეგმად იყენებენ (Carpenter et al., 2011).

დაბალი თვითშეფასების მქონე ნევროტული ინდივიდები თავიანთი იდეალური სელფის პრეზენტაციისკენ არიან მიდრეკილნი და არა – რეალურისა (Seidman, 2013). ასე რომ, ისინი ხშირად ფეისბუქზე თავად წარმოაჩენენ თავიანთ როგორც რეალურ,

ისე – ვირტუალურ ცხოვრებას (Seidman, 2013). მეტიც, როგორც ერთ-ერთი კვლევა აჩვენებს, მათი თვითპრეზენტაცია სტრატეგიულია (Michikyan et al., 2014). ზოგადად, ნევროტიზმისა და სოციალური ქსელების გამოყენების ურთიერთმიმართების შესახებ მონაცემები არაერთგვაროვანია. კერძოდ, ზოგი კვლევა ზომიერ დადებით (Giota & Kleftras, 2013; Wang & Ching, 2013) კავშირზე მიუთითებს, ზოგი – სუსტ დადებით (Huang, 2019; Michikyan et al., 2014), ანდა სულაც ნულოვან კორელაციაზე (Garcia & Sikström, 2014). მაშინ, როცა სხვა კვლევები ნევროტიზმსა და სოციალური ქსელების მოხმარებას შორის უარყოფით კავშირს აჩვენებენ Lee et al., 2011; Marino et al., 2016; Moore & McElroy, 2012). ნევროტიზმი დადებითად უკავშირდება სელფის იდეალური და ფარული ასპექტების გამოხატვას (Seidman, 2013) და ფეისბუქის გამოყენების აშლილობის განვითარების ტენდენციას (Sindermann et al., 2020). ის სოციალურ მედიაზე დამოკიდებულების რისკფაქტორია და დადებითად კორელირებს სოციალური მედიის ადიქციურ გამოყენებასთან (Marengo et al., 2020).

პატიოსნების მაღალი მაჩვენებლის მქონე ინდივიდები ნაკლებად იყენებენ სოციალური ქსელის ვებგვერდებს (Ryan & Xenos, 2011). ის უარყოფითად კორელირებს ფეისბუქის გამოყენების აშლილობისკენ მიდრეკილებასთანაც (Sindermann et al., 2020). საინტერესოა, რომ რეალური ცხოვრებისგან განსხვავებით, პატიოსნების მაღალი მაჩვენებლის მქონე ადამიანები არ გამოიჩენიან ფეისბუქზე წინდახედულობითა და სიფრთხილით და ხშირად ეუფლებათ სინანული პოსტის დადების შემდეგ (Moore & McElroy, 2012); თუმცა, ერთ-ერთი კვლევა აჩვენებს, რომ ასეთი ადამიანები ფრთხილბენ ფეისბუქზე საკუთარი თავის წარმოჩენისას (Seidman, 2013), ხოლო პატიოსნება სოციალურ მედიაზე დამოკიდებულებისგან დამცავ ფაქტორს წარმოადგენს (Huang, 2022).

ნაკვლევა ბნელი ტრიადის პიროვნულ ნიშნებსა (მაკიაველიანიზმი, ნარცისიზმი და ფსიქოპათია) (Paulhus & Williams, 2002) და ფეისბუქის მოხმარებას შორის კავშირიც. ბნელი ტრიადა ისეთ სოციალურად არასასურველ ქცევებს აერთიანებს, როგორცაა თვითრეკლამირება, ემოციური სიცივე, ორპირობა და აგრესიულობა (Paulhus & Williams, 2002). როზენბერგის (2011) მიხედვით, მაკიაველიანიზმი ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის ტაქტიკების მნიშვნელოვანი პრედიქტორია. მაკიაველიანიზმის სკალაზე მაღალი მაჩვენებლების მქონე ადამიანები ფეისბუქზე თვითრეკლამირებისა და მანიპულაციის ტენდენციით ხასიათდებიან და ეს მათი თვითპრეზენტაციის სტრატეგიებია (Rosenberg & Egbert, 2011).

ნარცისიზმი ფეისბუქის კონტექსტში ერთ-ერთი ყველაზე კარგად შესწავლილი ნიშანია (Buffardi & Campbell, 2008). კვლევა კონსისტენტურად აჩვენებს, რომ ის არსებით როლს ასრულებს სოციალური მედიის გამოყენებასა და ამ პლატფორმაზე განხორციელებულ ქცევაში – ნარცისიზმი დადებითად უკავშირდება როგორც ფეისბუქზე აქტივობის დონეს (Mehdizadeh, 2010), ისე – ფეისბუქ-მეგობრებისა და პოსტების რაოდენობას (Buffardi & Campbell, 2008). გარდა ამისა, ნარცისული ინდივიდებისთვის ჩვეული ტენდენციაა ფეისბუქის ახალი კავშირების დამყარების საშუალებად გამოყენება (Eşkisu et al., 2017). ნარცისიზმი დადებითად კორელირებს ფეისბუქ მეგობრების მხრიდან აღტაცების სურვილთან (Davenport et al., 2014), ფეისბუქზე ყოფნისთვის

მინიჭებულ მნიშვნელობასთან (Blachnio et al., 2016) და თავად პლატფორმაზე ემოციურ მიჯაჭვულობასთან (Blachnio & Przepiorka, 2018). როგორც ერთ-ერთი კვლევა გვიჩვენებს, სოციალურ ქსელში ნარცისული ადამიანების მიერ ატვირთული ფოტოები მეტი თვითრეკლამით გამოირჩევა (Buffardi & Campbell, 2008). მათ პოსტებში მეტად შევხვდებით სელფებს (Kim & Chock, 2017) და ნარცისიზმის ზოგიერთი განზომილება მომხმარებელთა მიერ გადაღებული სელფების სპეციფიკურ კატეგორიას უკავშირდება (Barry et al, 2015). ისინი ხშირად პოსტავენ ფოტოებს, რომლებზეც მათი მატერიალური ქონებაა აღბეჭდილი (Scott et al., 2018) და ხშირად აახლებენ სტატუსს თავიანთი მიღწევების თაობაზე (Marshall et al., 2015). ასევე, მეტაანალიზი (McCain & Campbell, 2018) ნარცისიზმსა და სოციალურ მედიაში სხვადასხვა აქტივობას შორის მნიშვნელოვან კავშირს აჩვენებს. აქ შედის დადებითი კორელაცია პლატფორმაზე გაცხადებულ მეტ დროსთან, მეგობრების უფრო ფართო წრესთან, მიმდევართა მეტ რაოდენობასთან და განახლებული სტატუსის (ფეისბუქზე), ტვიტების, სელფებისა და მათ მიერ გადაღებული ფოტოების უფრო ხშირად გაზიარებასთან.

კვლევა აჩვენებს, რომ ვირტუალური სივრცე თვითპრეზენტაციას უფრო თამამს ხდის (Subrahmanyam et al., 2006). ფეისბუქი ხელს უწყობს მორცხვ ადამიანებს, რომ თავი აარიდონ პირისპირ კომუნიკაციას და წარმატებით მართონ დაგეგმილი და თანმიმდევრული თვითპრეზენტაცია (Ellison et al., 2007). კვლევის მიხედვით, ადამიანები, ზოგადად, ამჯობინებენ, რომ არ იცრუონ და ფეისბუქზე თავიანთი რეალური სელფი წარმოაჩინონ, თუმცა საკუთარი თავის შესახებ ინფორმაციას შერჩევითად აზიარებენ (Zarghooni, 2007). როგორც რეალურ ცხოვრებაში, ისე – ფეისბუქზე ისინი თვითპრეზენტაციის სპეციფიკურ ტაქტიკებს იყენებენ (Rosenberg, 2011). ლიი და კოლეგები (2014) თვითპრეზენტაციის ორ ფართო კატეგორიაზე საუბრობენ. ესენია: თავდაცვითი და ასერტიული, რომლებიც სხვადასხვა ინტერპერსონალურ მიზანს ემსახურება. „ასერტიული თვითპრეზენტაცია იდენტობის განვითარების ან შექმნის საშუალებას წარმოადგენს, ხოლო თავდაცვითი ტაქტიკები შელახული იდენტობის დასაცავად ან აღსადგენად არის მოწოდებული“ (Lee et al., 2014).

წინამდებარე კვლევა

წინამდებარე კვლევა მიზნად ისახავს პიროვნული ნიშნებისა და „ფეისბუქის გამოყენების მოტივების ურთიერთმიმართების და თვითპრეზენტაციების იმ ტაქტიკების შესწავლას, რომლებსაც ფეისბუქის მომხმარებლები საკუთარი მიზნების მისაღწევად იყენებენ. უფრო კონკრეტულად, ჩვენი მიზანი შემდეგ კითხვებზე პასუხის გაცემაა: როგორ უკავშირდება ბაზისური (HEXACO მოდელი) და ავერსიული („ბნელი ტრიადა“) პიროვნული ნიშნები ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის ტაქტიკებს? რამდენად თანხვდება ფეისბუქის მომხმარებელთა მოტივები სოციალურ ქსელებში თვითპრეზენტაციის სტრატეგიებს? გაშუალებულია თუ არა პიროვნული ნიშნებისა და თვითპრეზენტაციის სტრატეგიების ურთიერთმიმართება ფეისბუქის გამოყენების მოტივებით? მოველოდით, რომ (ა) პიროვნული ნიშნები ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის ტაქტიკების პრედიქტორი იქნებოდა; (ბ) პიროვნული ნიშნები ფეისბუქის გამოყენების კონკრეტულ

ხათუნა მარწყვიშვილი, მაია მესტირიშვილი, ლილი ხეჩუაშვილი, თეკლა ნემანიშვილი

მოტივებამდე და, შესაბამისად, თვითპრეზენტაციის სპეციფიკურ ტაქტიკებამდე მიიყვანდა ინდივიდებს და ბოლოს, (გ) პიროვნული ნიშნებისა და თვითპრეზენტაციის ტაქტიკების ურთიერთმიმართება გაშუალებული იქნებოდა ფეისბუქის გამოყენების მოტივებით.

მეთოდი

მონაწილეები და პროცედურა

კვლევაში ფეისბუქის 231-მა მომხმარებელმა მიიღო მონაწილეობა, რომელთა ასაკი 18-დან 28 წლამდე ($M_{ასაკი}=20.05$; $SD=2.47$) მერყეობდა. ხელმისაწვდომი თოვლის გუნდის პრინციპით შექმნილ შერჩევა შედეგობდა 144 ქალისა (62.4%) და 87 კაცი-საგან (37.7%). მონაწილეთა 84.4% სტუდენტი იყო, დანარჩენს კი უმაღლესი (12.1%) ან საშუალო (3.4%) განათლება ჰქონდა. მონაწილეთა უმრავლესობას (75.3%) ფსიქოლოგიის საბაკალავრო პროგრამის სტუდენტები შეადგენდნენ. რაც შეეხება კვლევის მონაწილეთა ოჯახურ მდგომარეობას, 95.2% დაუოჯახებელი იყო, დანარჩენი კი – დაქორწინებული (2.6%) ან განქორწინებული (0.4%).

ყველა მონაწილე ინფორმირებული იყო კვლევის მიზნებისა და ნებისმიერ დროს კვლევის ახსნა-განმარტების გარეშე დატოვების შესაძლებლობის შესახებ. მათ, ასევე, იცოდნენ, რომ მათი პასუხები კონფიდენციალურად შეინახებოდა და მხოლოდ კვლევის მიზნებისთვის იქნებოდა გამოყენებული. ყველა მათგანისგან მიღებულ იქნა წერილობითი ინფორმირებული თანხმობა. კვლევაში მონაწილეობა ნებაყოფლობითი იყო და ამისათვის მონაწილეებს არანაირი ჯილდო ან ანაზღაურება არ მიუღიათ.

კვლევის ინსტრუმენტები

ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის ტაქტიკების გასაზომად თვითპრეზენტაციის ტაქტიკის სკალა (Lee et.al., 1999) გამოვიყენეთ, რომლის თითოეულ დებულებას დავამატეთ ფრაზა „ფეისბუქზე...“. ეს არის 12 ქვესკალად გაერთიანებული 63 დებულებისგან შემდგარი ინსტრუმენტი, რომლის თითოეული დებულება ლიკერტის ტიპის 7-ქულიან სკალაზე ფასდება (1 = ძალიან იშვიათად და 7 = ხშირად) და თვითპრეზენტაციის 12 ტაქტიკას (გამართლება (0.792), პასუხისმგებლობის თავიდან არიდება (0.742), ბოდიშის მოხდა (0.729),

პატიების თხოვნა (0.812), საკუთარი თავისთვის დაბრკოლების შექმნა (0.666), გულის მოგება (0.793), სანიმუშოობა (0.812), დაშინება (0.687), თავის შეცოდება (0.643), პრივილეგირებულობის ჩვენება (0.765), მეტოქეობა (0.614), გაზვიადება (0.687)) აფასებს. ეს ქვესკალები ორ ფართო კატეგორიას ქმნიან: თვითპრეზენტაციის თავდაცვითი ($\alpha=.88$) და ასერტიული ($\alpha=.89$) ტაქტიკა.

ფეისბუქის მომხმარებლის მოტივების შესაფასებლად ფეისბუქის გამოყენების მოტივების სკალა (Sheldon, 2008) გამოვიყენეთ. ეს არის 26 დებულებისგან შემდგარი თვითანგარიშის კითხვარი, რომლის თითოეული დებულება ლიკერტის ტიპის 5-ქულიან სკალაზე ფასდება (1 = სრულიად არ ვეთანხმები და 5 = სრულიად ვეთანხმები). სკალაზე 6 ფაქტორი იზომება: ურთიერთობების შენარჩუნება ($\alpha=.75$), კომპანიონობა

($\alpha=.81$), გართობა ($\alpha=.75$), დროის გაყვანა ($\alpha=.67$), ვირტუალური თემი ($\alpha=.79$) და „მარტივი ტიპობა“ ($\alpha=.81$).

ბნელი ტრიადა. ბნელი ტრიადის ნიშნების გასაზომად „ბნელი ტრიადის ბინძური თორმეტის“ (Jonason & Webster, 2010) სკალა გამოვიყენეთ, რომელიც 12 დებულებისგან შედგება და თითოეული დებულება ლიკერტის ტიპის 7-ქულიან სკალაზე ფასდება (1 = სრულიად არ ვეთანხმები, 7 = სრულიად ვეთანხმები) და ბნელი ტრიადის სამივე პიროვნულ ნიშანს – მაკიაველიანიზმს ($\alpha=.61$), ფსიქოპათიასა ($\alpha=.55$) და ნარცისიზმს ($\alpha=.60$) – ზომავს. ასევე, იძლევა ბნელი ტრიადის ჯამურ მაჩვენებელს ($\alpha=.81$).

ექვსფაქტორიანი მოდელი. პიროვნული ნიშნების შესაფასებლად HEXACO-PI-R-ის (Lee, & Ashton, 2018) ქართული ვერსია (Martskvishvili et al., 2022) გამოვიყენეთ. ეს 100 დებულებისგან შემდგარი თვითანგარიშის კითხვარია, რომლის დებულებები 5-ქულიან ლიკერტის ტიპის სკალაზე (1 = სრულიად არ ვეთანხმები და 5 – სრულიად ვეთანხმები) ფასდება და ექვს განზომილებას ზომავს. ეს განზომილებებია: პატიოსნება-თავმდაბლობა ($\alpha=.76$), ემოციურობა ($\alpha=.76$), ექსტრავერსია ($\alpha=.79$), კეთილგანწყობა ($\alpha=.73$), პატიოსნება ($\alpha=.75$) და გამოცდილებისადმი ღიაობა ($\alpha=.68$). თითოეული განზომილება ოთხი მახასიათებლის მეშვეობით იზომება და თითოეული მახასიათებელი ოთხ დებულებას აერთიანებს. ამ 24 მახასიათებლის გარდა, ინსტრუმენტი მოიცავს ალტრუიზმის ინტერსტიციულ ასპექტს, რომელიც, ასევე, ოთხი დებულებით იზომება.

ანალიზის გეგმა

ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციაზე მოქმედი ფაქტორების საკვლევად ჯერ საკვლევ ცვლადებს შორის კორელაციები (პირსონის კორელაციის კოეფიციენტი) გავანალიზეთ, შემდეგ მრავლობითი რეგრესიული ანალიზის მეშვეობით, ვნახეთ, წინასწარმეტყველებდა თუ არა პიროვნება, ბაზისური პიროვნული ნიშნებისა და ბნელი ტრიადის სახით, თვითპრეზენტაციის ტაქტიკებს. პიროვნული ნიშნებისა და თვითპრეზენტაციის ტაქტიკების ურთიერთმიმართებაზე მოტივაციის ეფექტის სანახავად მედიაციური ანალიზი (Conditional Process Modeling by Hayes, 2018; მოდელი 4) გამოვიყენეთ.

შედეგები

კორელაციური ანალიზის შედეგები (ცხრილი N1) გვიჩვენებს, რომ ბაზისური პიროვნული ნიშნები თვითპრეზენტაციის ასერტიულ ტაქტიკებსაც უკავშირდება და თავდაცვითსაც. უფრო კონკრეტულად, პატიოსნება-თავმდაბლობა უარყოფითად კორელირებს თვითპრეზენტაციის ასერტიულ ტაქტიკებთან (-.25), ხოლო ექსტრავერსია – დადებითად (.25). ემოციურობა დადებითად უკავშირდება თავდაცვით ტაქტიკებს (.15). ბნელი ტრიადის სამივე ნიშანი დადებით კავშირშია თვითპრეზენტაციის ასერტიულ ტაქტიკებთან. ყველაზე მჭიდრო კავშირი ნარცისიზმთან (.31) დაფიქსირდა, ყველაზე სუსტი კი – მაკიაველიანიზმთან (.28).

კორელაციური ანალიზი იმასაც აჩვენებს, რომ პიროვნული ნიშნები ფეისბუქის გამოყენების მოტივებთანაც ასოცირდება. უფრო კონკრეტულად, პატიოსნება-თავმდაბლობა უარყოფითად კორელირებს ფეისბუქის გამოყენების თითქმის ყველა მოტივთან: დროის გაყვანა (-.16); ვირტუალური თემი (-.19); გართობა (-.16) და „მარტივი ტიპობა“ (-.20). ემოციურობა დადებითად უკავშირდება მოტივთა უმრავლესობას,

რომელთაგან ყველაზე მჭიდრო კავშირი ურთიერთობების შენარჩუნებასთან (.22) და გართობასთან (.28) აღინიშნება. პატიოსნება უარყოფითად კორელირებს დროის გაყვანასა (-.14) და კომპანიონობასთან (1.15). რაც შეეხება ბნელი ტრიადის ნიშნების მიმართებას ფეისბუქის გამოყენების მოტივებთან, ნარცისიზმი დადებითად უკავშირდება „მაგარი ტიპობისა“ (.17) და ვირტუალური თემის (.15) მოტივებს.

კორელაციური ანალიზი იმაზეც მიუთითებს, რომ ფეისბუქის გამოყენების მოტივები ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის ტაქტიკებსაც უკავშირდება. ყველაზე მჭიდრო კორელაცია თვითპრეზენტაციის ასერტიულ ტაქტიკებსა და ვირტუალური თემის შენარჩუნების მოტივს (.46) შორის დაფიქსირდა, ხოლო ყველაზე სუსტი (.15) – ასერტიულ თვითპრეზენტაციასა და ფეისბუქზე დროის გაყვანის მოტივს შორის.

წრფივი მრავლობითი რეგრესიის გამოყენებით ვნახეთ, რამდენად წინასწარმეტყველებდა პიროვნული ნიშნები და ფეისბუქის გამოყენების მოტივები სოციალურ მედიაში თვითპრეზენტაციის ტაქტიკებს (იხ. ცხრილი N2). თავდაპირველად შევამოწმეთ მოდელი პიროვნული ფაქტორებისა და თვითპრეზენტაციის ასერტიული ტაქტიკების კომბინაციისთვის, რომელმაც ვარიაციის 12% ახსნა და მნიშვნელოვნად წინასწარმეტყველებდა თვითპრეზენტაციის ასერტიულ ტაქტიკებს ($R^2=.12$, $adjusted\ R^2=.09$), $F(6, 204)=4.63$, $p<.000$), როდესაც თავმდაბლობა ($\beta = -.23$, $t=-3.30$, $p<.01$) მნიშვნელოვან უარყოფით პრედიქტორს წარმოადგენდა, ექსტრავერსია ($\beta =.22$, $t=3.20$, $p<.01$) კი – მნიშვნელოვან დადებით პრედიქტორს. რაც შეეხება თვითპრეზენტაციის თავდაცვით ტაქტიკებს, პიროვნების ექვსი განზომილებისთვის აგებული მოდელი ვარიაციის 6%-ს ხსნიდა და მნიშვნელოვნად წინასწარმეტყველებდა თვითპრეზენტაციის თავდაცვით ტაქტიკებს ($R^2=.06$, $adjusted\ R^2=.03$), $F(6, 206)= 2.10$, $p<.05$), როდესაც ემოციურობა ($\beta =.16$, $t=2.41$, $p<.05$) ერთადერთ მნიშვნელოვან პრედიქტორს წარმოადგენდა თვითპრეზენტაციის თავდაცვითი ტაქტიკებისთვის.

ბნელი ტრიადის ნიშნების მოდელი ვარიაციის 12%-ს ხსნიდა და მნიშვნელოვნად წინასწარმეტყველებდა თვითპრეზენტაციის ასერტიულ სტრატეგიებს ($R^2=.12$, $adjusted\ R^2=.1$), $F(3, 203)=9.03$, $p<.001$), როდესაც ნარცისიზმი ($\beta =.18$, $t=2.08$, $p<.05$) თვითპრეზენტაციის ასერტიული ტაქტიკების მნიშვნელოვან პრედიქტორს წარმოადგენდა. რაც შეეხება თვითპრეზენტაციის თავდაცვით ტაქტიკებს, ბნელი ტრიადის ნიშნების მოდელი არ იყო სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი თვითპრეზენტაციის თავდაცვითი ტაქტიკების ვარიაციის ახსნისას.

ფეისბუქის მოტივების მოდელი ვარიაციის 25%-ს ხსნიდა და მნიშვნელოვნად წინასწარმეტყველებდა თვითპრეზენტაციის ასერტიულ სტრატეგიებს ($R^2=.25$, $adjusted\ R^2=.22$), $F(6, 204)=11.02$, $p<.001$), როდესაც ვირტუალური თემისა ($\beta =.37$, $t=4.90$, $p<.001$) და გართობის ($\beta =.18$, $t=2.24$, $p<.01$) მოტივები თვითპრეზენტაციის ასერტიული ტაქტიკების მნიშვნელოვან პრედიქტორს წარმოადგენდნენ. ფეისბუქის მოხმარების სხვადასხვა მოტივის კომბინაცია ვარიაციის 15%-ს ხსნიდა და მნიშვნელოვნად წინასწარმეტყველებდა თვითპრეზენტაციის თავდაცვით სტრატეგიებს ($R^2=.18$, $adjusted\ R^2=.15$), $F(6, 208)=7.43$, $p<.001$), როდესაც ვირტუალური თემისა ($\beta =.21$, $t=2.71$, $p<.01$) და გართობის ($\beta =.22$, $t=2.73$, $p<.01$) მოტივები თვითპრეზენტაციის თავდაცვითი ტაქტიკების მნიშვნელოვან პრედიქტორს წარმოადგენდა.

ცხრილი N1. საკვლევი ცვლადების აღწერითი სტატისტიკა და ინტერკორელაციები

	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
M(Sd)																
შეხვედრითიანი მოდელი																
თავდაბლობა (1)	.05	-.17*	.19**	.113	.16*	-.46**	-.51**	-.50**	-.08	-.25**	-.03	-.16*	-.19**	-.16*	-.20**	-.05
ემოციურობა (2)		-.05	-.02	-.01	0.02	-.30**	-.15*	-.08	.15*	.04	.22**	.20**	.07	.28**	.09	.14*
ექსტრავერსია (3)			-.05	.23**	.13	.18**	.17*	.38**	.08	.25**	.12	-.09	.05	.08	.06	-.19**
კეთილგანწყობა (4)				-.25**	-.01	-.23**	-.16*	-.33**	.06	.03	.09	.01	.07	-.03	.02	.07
პატოსნება (5)				.34**	.07	.06	.12	.09	.09	.00	.03	-.14*	-.11	-.09	-.06	-.15*
ლიაობა (6)				.08	.07	.03	.06	-.02	.06	-.02	.06	-.04	-.06	-.07	-.16*	.02
ბნელი ტრიადის ნიშნები																
მაკიველიანობა (7)						.59**	.56**	.09	.28**	-.02	.02	.02	.10	.02	.13	.04
ფსიქოპათია (8)						.62**	.13	.29**	.03	.05	.05	.05	.07	.08	.08	.04
ნარცისიზმი (9)						.10	.31**	.02	.03	.15*	.01	.17*	.06			
ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის ტაქტიკები																
თავდაცვითი (10)							.81**	.01	.16*	.33**	.28**	.20**	.30**			
ასერტიული (11)							.07	.15*	.46**	.26**	.30**	.30**				
ფეისბუქის გამოყენების მოტივები																
ურთიერთობების შენარჩუნება (12)							.48**	.11	.40**	.07	.20**					
დროის გაყვანა (13)							.24**	.59**	.20**	.26**						
ვირტუალური თემი (14)							.27**	.49**	.50**							
გართობა (15)							.22**	.33**								
„მაგარი ტიპობა“ (16)																
კომპანიონობა (17)																

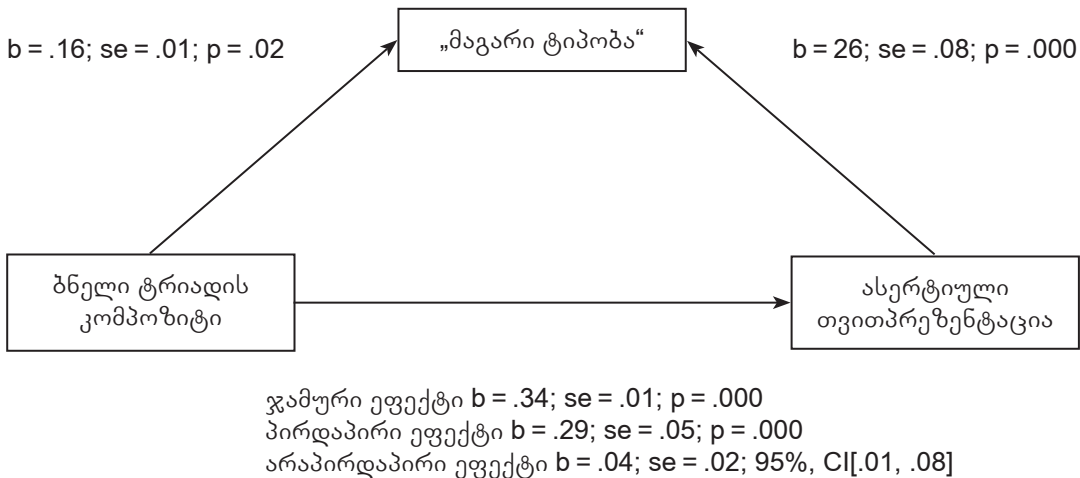
შენიშვნა: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

ცხრილი N2. თვითპრეზენტაციის ტაქტიკების პრედიქტორები

პრედიქტორი	თვითპრეზენტაციის ასერტიული პრაქტიკები			
	B	SE	β	95% CI
ექსპლორატორიანი მოდელი				
თავმდაბლობა	-.31	.10	-.23**	[-.49, -.12]
ემოციურობა	.11	.11	.07	[-.10, .33]
ექსტრავერსია	.36	.11	.22**	[.14, .58]
კეთილგანწყობა	.15	.13	.09	[-.10, .40]
პატიოსნება	.01	.13	.02	[-.24, .27]
ღიაობა	-.03	.13	-.012	[-.3, .23]
R^2			.12	
F			4.63***	
ბნელი ტრიადა				
მაკიაველიანიზმი	.02	.02	.11	
ფსიქოპათია	.02	.02	.11	
ნარცისიზმი	.04	.02	.18*	
R^2			.12	
F			9.03***	
ფეისბუქის გამოყენების მოტივები				
ურთიერთობის შენარჩუნება maintenance	-.03	.08	-.03	[-.19, .13]
დროის გაყვანა	-.06	.08	-.06	[-.21, .09]
ვირტუალური თემი	.37	.08	.37 ***	[.22, .52]
გართობა	.17	.08	.18*	[.02, .32]
„მაგარი ტიპობა“	.09	.08	.08	[-.07, .26]
კომპანიონობა	.05	.07	.05	[-.11, .20]
R^2			.25	
F			11.02***	
თვითპრეზენტაციის თავდაცვითი ტაქტიკები				
პრედიქტორი	B	SE	β	95% CI
	ექსპლორატორიანი მოდელი			
თავმდაბლობა	-.19	.12	-.12	[-.42, .04]
ემოციურობა	.32	.13	.16 *	[.6, .59]
ექსტრავერსია	.10	.14	.05	[-.18, .38]
კეთილგანწყობა	.26	.16	.12	[-05, .56]
პატიოსნება	.24	.16	.11	[-.81, .55]
ღიაობა	.06	.17	.02	[-.27, .38]
R^2			.06	
F			2.10*	

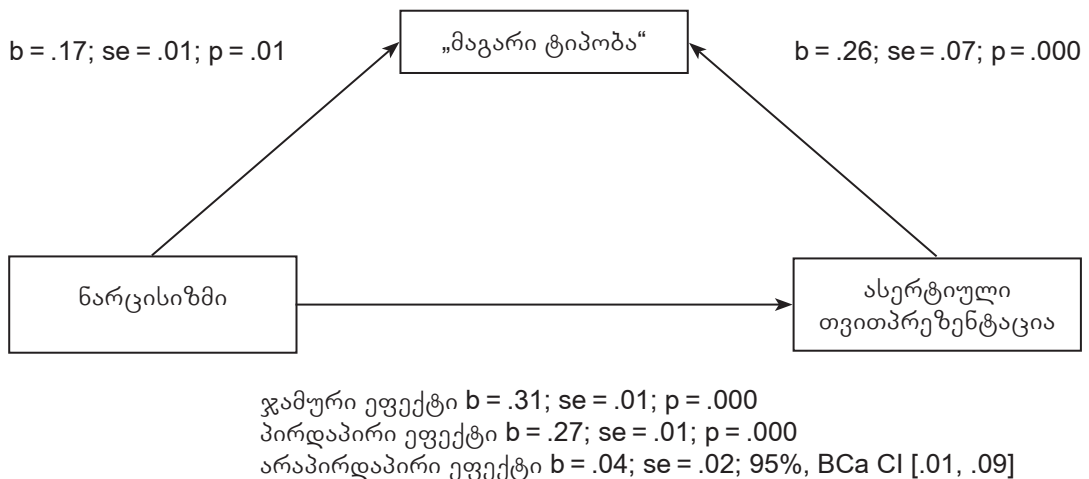
ფეისბუქის გამოყენების მოტივები				
ურთიერთობის შენარჩუნება maintenance	-.19	.10	-.13	[-.39, .15]
დროის გაყვანა	.01	.10	.01	[-.17, .02]
ვირტუალური თემი	.26	.10	.21**	[.22, .52]
გართობა	.26	.10	.22**	[.07, .45]
„მაგარი ტიპობა“	-.01	.11	-.01	[-.22, .20]
კომპანიონობა	.19	.10	.15	[-.00, .38]
R^2			.18	
F			7.34***	
შენიშვნა: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.				

ბნელი ტრიადის ნიშნებსა და თვითპრეზენტაციის ტაქტიკებს შორის ურთიერთ-მიმართებაზე მოტივაციის ეფექტის შესამოწმებლად, მედიაციური ანალიზი გამოვიყენეთ (Conditional Process Modeling by Hayes, 2018; მოდელი 4). ბნელი ტრიადის კომპოზიტსა და თვითპრეზენტაციის ასერტიულ ტაქტიკებს შორის ურთიერთობის გამაშუალებელ მოტივს „მაგარი ტიპობა“ წარმოადგენდა. ამ მოტივის, როგორც ბნელი ტრიადის კომპოზიტისა და თვითპრეზენტაციის ასერტიულ ტაქტიკების ურთიერთმიმართების მედიატორის როლის ანალიზი მიუთითებს, რომ ბნელი ტრიადის კომპოზიტი მნიშვნელოვნად არაპირდაპირ, „მაგარი ტიპობის“ მოტივის გავლით, ზემოქმედებს თვითპრეზენტაციის ასერტიულ ტაქტიკებზე ($R^2 = .18$, $F(2,198) = 21.29$, $p = .000$, $b = .04$; $se = .02$; BCa CI [.01, .08]). ბნელი ტრიადის კომპოზიტის ჯამური ეფექტი ასერტიულ ტაქტიკებზე მნიშვნელოვანია ($(b = .34$, $se = .01$, $t = 5.02$; $p = .000$). მედიატორის გაკონტროლების პირობებში, ბნელი ტრიადის კომპოზიტის პირდაპირი ეფექტი ინარჩუნებს მნიშვნელოვნებას ($(b = .29$, $se = .05$, $t = 4.51$; $p = .000$) (იხ. სურათი N1).

სურათი N1. ბნელი ტრიადის არაპირდაპირი ეფექტი ასერტიულ თვითპრეზენტაციაზე

იმის სანახავად, თუ ბნელი ტრიადის რომელი კომპონენტების ხარჯზე ინარჩუნებს მედიაციის მოდელი მნიშვნელოვნებას, სამივე ავერსიული პიროვნული ნიშანი შევამოწმეთ. როგორც აღმოჩნდა, მოდელი სანდოა ნარცისიზმის შემთხვევაში. ნარცისიზმისა და თვითპრეზენტაციის ასერტიული ტაქტიკების ურთიერთმიმართებაში „მაგარი ტიპობის“ მოტივის ანალიზი აჩვენებს, რომ ნარცისიზმი არაპირდაპირ, „მაგარი ტიპობის“ გავლით, მნიშვნელოვნად ზემოქმედებს თვითპრეზენტაციის ასერტიულ ტაქტიკებზე $R^2 = .53, F(2, 204) = 19.92, p = .000. b = .04; se = .02; BCa CI [.01, .09]$. ნარცისიზმის ჯამური ეფექტი თვითპრეზენტაციის ასერტიულ ტაქტიკებზე სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია $b = .31, se = .01, t(204) = 4.68; p = .000$). გაკონტროლებული მედიატორის პირობებში ნარცისიზმის პირდაპირი ეფექტი თვითპრეზენტაციის ასერტიულ ტაქტიკებზე სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი რჩება [$b = .27, se = .01, t(204) = 4.12; p = .000$] (იხ. სურათი N2).

სურათი N2. ნარცისიზმის არაპირდაპირი ეფექტი ასერტიულ თვითპრეზენტაციაზე

დისკუსია

კვლევა მიზნად ისახავდა პიროვნული ნიშნების (ექვსფაქტორიანი მოდელი და ბნელი ტრიადა), ფეისბუქის გამოყენების მოტივებისა და ფეისბუქის მომხმარებელთა მიერ საკუთარი მიზნების მისაღწევად გამოყენებული თვითპრეზენტაციების ტაქტიკების ურთიერთმიმართების შესწავლას. უფრო კონკრეტულად, ჩვენი მიზანი იყო პიროვნული ნიშნებისა და თვითპრეზენტაციის ტაქტიკების ურთიერთმიმართებაში ფეისბუქის გამოყენების მოტივების როლის კვლევა. კერძოდ, გვინტერესებდა, გაშუალებული იყო თუ არა პიროვნების ნიშნებსა და თვითპრეზენტაციის ტაქტიკების კავშირი მოტივებით. როგორც მოსალოდნელი იყო, პიროვნული ნიშნები წინასწარმეტყველებენ ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის ტაქტიკებს. ისინი ინდივიდებს ფეისბუქის გამოყენების კონკრეტული მოტივებისკენ და, აქედან გამომდინარე, თვითპრეზენტაციის სპეციფიკური ტაქტიკებისკენ წარმართავენ. ამასთან, პიროვნული ნიშნებისა

და თვითპრეზენტაციის ტაქტიკების ურთიერთმიმართება გაშუალებულია ფეისბუქის გამოყენების მოტივებით.

კორელაციური და რეგრესიული ანალიზი პიროვნულ ნიშნებსა და ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის ტაქტიკებს შორის კავშირზე მიუთითებს. ეს შედეგი კარგად ეთანადება მეცნიერული ლიტერატურის დიდ ნაწილს (მაგალითისთვის იხ. Akbari et al., 2022; Back et al., 2010; Carvalho & Pianowski, 2017; Gosling et al. 2007; Lee et al., 2014; Liu & Campbell, 2017; Marino et al., 2018; Rajesh & Rangaiah, 2022; Rosenberg & Egbert, 2011). უფრო კონკრეტულად, რეგრესიულმა ანალიზმა აჩვენა, რომ ექსტრავერსია თვითპრეზენტაციის ასერტიული ტაქტიკების მნიშვნელოვანი პრედიქტორია. ეს იმით შეიძლება აიხსნას, რომ ასერტიულობა ექსტრავერსიის ნაწილია (McCrae, & Costa, 1999). მათ მსგავსი ტენდენციები და მახასიათებლები აქვთ. ექსტრავერტები, ჩვეულებისამებრ, ენერგიას სოციალური ინტერაქციებიდან იღებენ, რაც მათ ასერტიული უნარების განვითარების შესაძლებლობას უქმნის. ექსტრავერტები მეტად თავდაჯერებულნი არიან თვითგამოხატვისას, გაბედულად იღებენ ხმას და საკუთარ მოსაზრებებსაც აფიქსირებენ. თავდაჯერებულობას თავისი წვლილი შეაქვს ასერტიულ ქცევაში. ექსტრავერტები სოციალური დომინაციისკენ ძლიერი მიდრეკილებით გამოირჩევიან, რაც მჭიდროდ ებმის საკუთარ თავში დარწმუნებულობას. მათგან მეტად არის მოსალოდნელი, რომ სოციალურ ინტერაქციებში მოძებნიან თავიანთ ადგილს და ლიდერის ან წამყვანი მოთამაშის პოზიციას დაიკავებენ. ასევე, ექსტრავერტებს ხშირად აღწერენ, როგორც ენერგიულ, ენთუზიაზმით აღსავსე და ქმედებაზე ორიენტირებულ ადამიანებს. მათ შეუძლიათ ინიციატივის საკუთარ ხელში აღება და მიზნებისკენ აქტიურად სვლა. ასეთი პროაქტიულობა ასერტიულობაში შეიძლება მანიფესტირდეს, როდესაც საქმე აზრების გამოხატვას, გადაწყვეტილების მიღებასა თუ სიტუაციაზე პასუხისმგებლობის აღებას შეეხება.

ბნელი ტრიდის ნიშნებიდან თვითპრეზენტაციის ასერტიული ტაქტიკების პრედიქტორს ნარცისიზმი წარმოადგენდა. ეჭვგარეშეა, რომ სოციალური მედიის პლატფორმები უამრავ საშუალებას სთავაზობს ნარცისული ტენდენციების მქონე ადამიანებს, რომ თვითრეკლამირებით დაკავდნენ და ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის ასერტიული ტაქტიკა გამოავლინონ, რასაც მნიშვნელოვანი ყურადღება მოაქვს მათთვის, ვინც არც თუ ისე მორიდებული ქცევით გამოირჩევა. აღმოჩნდა, რომ ეს ავერსიული ნიშანი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სოციალურ ქსელთან ასოცირებული სხვადასხვა ცვლადის, მაგალითად, ონლაინ თემში სოციალური აქტივობის მაღალი დონის (მაგალითად, დღის განმავლობაში ფეისბუქის შემონმების რაოდენობა, ვებგვერდზე გატარებული დროის ხანგრძლივობა, სტატუსის განახლების ან ფოტოების ატვირთვის სიხშირე) წინასწარმეტყველებაში. ნარცისიზმი ფეისბუქზე სტატუსის განახლების დადებით პრედიქტორს წარმოადგენს. ის სოციალურ ქსელში ყოფნის რამდენიმე ასპექტში თვითრეკლამირების შინაარსებსაც უკავშირდება. ნარცისიზმის მაღალი მაჩვენებლის მქონე ადამიანებს მეტად მიმზიდველი პროფილის ფოტოები აქვთ, ატვირთული ფოტოებით ცდილობენ ყურადღების მიქცევას და ბევრი ფეისბუქ მეგობარი ჰყავთ (მაგალითისთვის იხ. Buffardi & Campbell 2010; Grieve et al, 2019; Lee et al., 2014; Mehdizadeh, 2010). აქედან გამომდინარე, არ არის გასაკვირი, რომ ნარცისული

ინდივიდებისგან მეტად მოსალოდნელია ციფრულად დამუშავებული სელფ-იმიჯების გაზიარება (Kim & Chock, 2017; Lowe-Calverley & Grieve, 2018). არც ისაა გასაკვირი, რომ ნარცისიზმი ფეისბუქზე თვითრეპრეზენტაციის ასერტიული სტრატეგიების მნიშვნელოვანი პრედიქტორია.

შედეგების მიხედვით, ნარცისიზმი დადებით კავშირშია „მაგარი ტიპობის“ მოტივებთან. მეტიც, ეს უკანასკნელი, როგორც ფეისბუქის გამოყენების მოტივი, ბნელ ტრიადასა და თვითრეპრეზენტაციის ასერტიული სტრატეგიების ურთიერთმიმართების გამაშუალებელი ფაქტორია. სოციალური ქსელის ვებგვერდების (მაგ., ფეისბუქის) გამოყენების ერთ-ერთ ძირითად მოტივაციას თვითრეპრეზენტაციის მოთხოვნილების დაკმაყოფილება წარმოადგენს (Nadkarni & Hofmann, 2012). შესაბამისად, მოსალოდნელია, რომ ნარცისული პიროვნება ხელიდან არ გაუშვებს საზოგადოებისთვის თავის მონონების შანსს, აუცილებლად ექნება ფეისბუქ გვერდი და „მაგარ ტიპად“ წარმოიჩინოს თავს. ამასთან, ნარცისიზმს საკუთარი თავის მნიშვნელოვნების მოჭარბებული განცდა, მისით აღფრთოვანების მოთხოვნილება, სხვებისადმი ემპათიის უქონლობა ახასიათებს (Jones & Paulhus, 2009). კვლევა გვაფიქრებინებს, რომ ნარცისული ტენდენციების მქონე ინდივიდები, შესაძლოა, მეტად ირეკმალებენ თავს და სხვებისგან ვალიდაციას ელიან. ფეისბუქის „მაგარ ტიპად“ გამოჩენის მიზნად გამოყენება, ნარცისული ნიშნების მქონე ინდივიდებისთვის, შესაძლოა, საკუთარი მიღწევების, პოპულარობისა და უნიკალური თვისებების დემონსტრირების საშუალებას წარმოადგენდეს, რაც ონლაინ მეგობრებისა თუ მიმდევრებისგან აღფრთოვანებისა და ვალიდაციისთვის ესაჭიროებათ. ეს სივრცე ონლაინ იმიჯის კონტროლის საშუალებას იძლევა, რაც კარგად ეთანადება ყურადღებისა და აღტაცების მიღების სურვილს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ჩვენი კვლევის მონაწილეების დიდი ნაწილი ახალგაზრდები იყვნენ, სოციალური მედიის ანგარიშის ქონა კი, როგორც წესი, ნიშნავს, რომ ინდივიდი სოციალურად მისაღები და ღირებულიც კია, და სავალდებულოდ ითვლება ახალგაზრდა თაობაში. მაშასადამე, სრულიად გასაგებია, თუ რატომ არის „მაგარი ტიპობა“ ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მოტივი, რომელსაც ფეისბუქზე ასერტიულ თვითრეპრეზენტაციამდე მივყავართ.

კორელაციური ანალიზის შედეგების მიხედვით, ექვსფაქტორიანი მოდელის პატიოსნება-თავმდაბლობის ფაქტორი უარყოფით კავშირშია ფეისბუქის გამოყენების თითქმის ყველა მოტივთან, კერძოდ, დროის გაყვანასთან, ვირტუალურ თემთან, გართობასა და „მაგარ ტიპობასთან“, რაც კარგად ეთანადება არსებულ კვლევებს. ავტორები მიუთითებენ, რომ პატიოსნება-თავმდაბლობა ასოცირდება ფეისბუქის ხანმოკლე დროით გამოყენებასთან (Freyth et al., 2023); ასევე, მნიშვნელოვნად და უარყოფითად კორელირებს ფეისბუქზე დამოკიდებულებასთან (Zafar et al., 2018) და საერთოდ არ არის კავშირში ფეისბუქის გამოყენებასთან ან ფეისბუქ ქსელის მახასიათებლებთან (Brown et al., 2023). არ არის გასაკვირი, რომ პატიოსნება-თავმდაბლობის ფაქტორს არაფერი აქვს საერთო ფეისბუქთან დაკავშირებული ცვლადების ზოგიერთ ასპექტთან. ექვსფაქტორიანი მოდელის პატიოსნება-თავმდაბლობის ფაქტორი ისეთ ნიშნებს მოიცავს, როგორიცაა პატიოსნება, გულწრფელობა, მოკრძალებულობა და

სიხარბისთვის თავის არიდება. ამიტომ ის ასახავს ინდივიდის ტენდენციას, იყოს გულწრფელი და თავმდაბალი, თავი აარიდოს პირადის სარგებლის მისაღებად სხვებით მანიპულირებას, ნაკლებად ჰქონდეს წესების დარღვევის ცდუნება, არ აინტერესებდეს სიმდიდრე და ფუფუნება და არ ჰქონდეს განცდა, რომ რალაცით სპეციალურად უნდა აიმაღლოს სოციალური სტატუსი (Lee, & Ashton, 2013). პატიოსნება-თავმდაბლობისა და ფეისბუქთან დაკავშირებულ ცვლადების მნიშვნელოვანი უარყოფითი კავშირის რამდენიმე მიზეზი შეიძლება არსებობდეს. ერთ-ერთი, შესაძლოა, შენიღბვის ონლაინ შესაძლებლობები იყოს. სოციალური მედიის პლატფორმები მომხმარებლებს ანონიმურად დარჩენისა და ისეთი ქცევების განხორციელების საშუალებას აძლევს, რომელთაც ვერასოდეს განახორციელებდნენ რეალურ ცხოვრებაში და ეს ქცევები, შესაძლოა, სრულიად განსხვავებული იყოს მათი რეალური პიროვნებისგან. ასევე, სოციალური ქსელის პლატფორმები თვითპრეზენტაციის შერჩევით ონლაინ საშუალებას იძლევა. სოციალური მედია მომხმარებლებს საკუთარი პიროვნების მხოლოდ გარკვეული ასპექტების წარმოჩენისა და ხაზგასმის და, ამავდროულად, სხვა ასპექტების დაფარვის პირობებს უქმნის. ამგვარი ქცევის გამოვლენა არ შეესაბამება პატიოსნება-თავმდაბლობის სკალაზე მაღალი მაჩვენებლის მქონე ინდივიდთა მახასიათებლებს. ასევე, უნდა აღინიშნოს, რომ პატიოსნება-თავმდაბლობა განსაკუთრებულად ჰგავს პიროვნების ბნელ ფაქტორს და ბაზისური პიროვნული განზომილებაა, რომელიც ყველაზე მეტად უახლოვდება მას (Moshagen et al., 2018), თუმცა, დამატებითი ინსაიტების წყაროც შეიძლება იყოს და უაღრესად დიდი წვლილი შეიტანოს ბნელი მახასიათებლების გაგებაში. ეს უკანასკნელი კი გაცილებით მრავალფეროვანია, ვიდრე სტანდარტული ტაქსონომია აღწერს. ეს ყოველივე კი მნიშვნელოვნად აფართოვებს ჩვენს თვალსაწიერს პიროვნების დიდი ხუთეულის თეორიული ჩარჩოს პოზიციიდან ტრადიციული ხედვის მიღმა.

კვლევას გარკვეული შეზღუდვებიც აქვს. პირველი, ფეისბუქთან დაკავშირებული ცვლადების გასაზომად მხოლოდ თვითანგარიშის კითხვარები გამოვიყენეთ. ამგვარი ინსტრუმენტები ფსიქოლოგიაში შეფასების ყველაზე ფართოდ გამოყენებული სტრატეგიაა, თუმცა რეალური ქცევითი შედეგების სანახავად, ქცევის გაზომვა გააუმჯობესებდა მიღებული შედეგების ვალიდობას. კიდევ ერთი შეზღუდვა წმინდად კროს-სექციურ დიზაინს და, შესაბამისად, მონაცემებს უკავშირდება. ჩვენ ვერაფერს ვიტყვით იმის შესახებ, თუ რამდენად წინასწარმეტყველებს ფეისბუქის გამოყენების მოტივები თვითპრეზენტაციის ტაქტიკებს ან პირიქით. და ბოლოს, კვლევის შეზღუდვა თვითგამოხატვის სპეციფიკური ტაქტიკების ანალიზს შეეხება, რომელსაც ვერ განვხორციელებდით წინამდებარე კვლევის ფარგლებში და სამომავლო კვლევის მიზანს შეიძლება წარმოადგენდეს. მიუხედავად აღნიშნული შეზღუდვებისა, წარმოდგენილი კვლევა ნათელს ჰფენს იმ მექანიზმებს, რომლითაც გარკვეულ პიროვნულ ნიშნებს, შესაძლოა, მივყავდეთ ფეისბუქზე თვითპრეზენტაციის გარკვეულ ტაქტიკამდე. კვლევას თავისი წვლილი შეაქვს ფეისბუქის გამოყენების მოტივებისა და ფეისბუქის მომხმარებელთა მიერ, საკუთარი მიზნების მისლწევად, გამოყენებული თვითპრეზენტაციის ტაქტიკების ურთიერთმიმართების შესახებ არსებულ ცოდნაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- Akbari, M., Seydavi, M., Jamshidi, S., Marino, C., & Spada, M. M. (2023). The big-five personality traits and their link to problematic and compensatory Facebook use: A systematic review and meta-analysis. *Addictive Behaviors*, 139, 107603. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2022.107603>
- Alam, S. S., Yeow, P. H., & Loo, H. S. (2011). An empirical study on online social networks sites usage: Online dating sites perspective. *International Journal of Business and Management*, 6(10), 155.
- Amichai-Hamburger, Y., & Vinitzky, G. (2010). Social network use and personality. *Computers in Human Behavior*, 26(6), 1289–1295.
- Azucar, D., Marengo, D., & Settanni, M. (2018). Predicting the big 5 personality traits from digital footprints on social media: A meta-analysis. *Personality and Individual Differences*, 124, 150–159. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.12.018>
- Back, M. D., Stopfer, J. M., Vazire, S., Gaddis, S., Schmukle, S. C., Egloff, B., & Gosling, S. D. (2010). Facebook Profiles Reflect Actual Personality, Not Self-Idealization. *Psychological Science*, 21(3), 372–374. <https://doi.org/10.1177/0956797609360756>
- Bareket-Bojmel, L., Moran, S., & Shahar, G. (2016). Strategic self-presentation on Facebook: Personal motives and audience response to online behaviour. *Computers in Human Behavior*, 55, 788–795. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.10.033>
- Barry, C. T., Doucette, H., Loflin, D. C., Rivera-Hudson, N., & Herrington, L. L. (2015). “Let me take a selfie”: associations between self-photography, narcissism, and self-esteem. *Psychology of Popular Media Culture*. Advance online publication <http://dx.doi.org/10.1037/ppm0000089>
- Blachnio, A., & Przepiorka, A. (2018). Facebook intrusion, fear of missing out, narcissism, and life satisfaction: A cross-sectional study. *Psychiatry Research*, 259, 514–519. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.11.012>
- Blachnio, A., Przepiorka, A., & Rudnicka, P. (2016). Narcissism and self-esteem as predictors of dimensions of Facebook use. *Personality and Individual Differences*, 90, 296–301. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.11.018>
- Brown, R. M., Roberts, S. G., & Pollet, T. V. (2023). HEXACO Personality Factors and their Associations with Facebook use and Facebook Network Characteristics. *Psychological reports*, 332941231176403. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/00332941231176403>
- Buffardi, L. E., & Campbell, W. K. (2008). Narcissism and social networking websites. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(10), 1303–1314.
- Carpenter, C. (2012). Narcissism on Facebook: Self-promotional and anti-social behavior. *Personality and Individual Differences*, 52(4), 482–486. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.11.011>
- Carpenter, J. M., Green, M. C., & LaFlam, J. (2011). People or profiles: Individual differences in online social networking use. *Personality and Individual Differences*, 50(5), 538–541.
- Carvalho, L. D., & Pianowski, G. (2017). Pathological personality traits assessment using Facebook: Systematic review and meta-analyses. *Computers in Human Behavior*, 71, 307–317. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.01.061>

- Clark, N., Lee, S., & Boyer, L. (2007). A place of their own: An exploratory study of college students' uses of Facebook. Annual Meeting of the International Communication Association, San Francisco, CA.
- Davenport, S. W., Bergman, S. M., Bergman, J. Z., & Fearington, M. E. (2014). Twitter versus Facebook: Exploring the role of narcissism in the motives and usage of different social media platforms. *Computers in Human Behavior*, 32, 212–220. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.12.011>
- Dumas, T., Maxwell-Smith, M., Davis, J., & Giuliatti, P. (2017). Lying or longing for likes? Narcissism, peer belonging, loneliness and normative versus deceptive like-seeking on Instagram in emerging adulthood. *Computers in Human Behavior*, 71, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.01.037>
- Ellison, N. B., Steinfield, C., & Lampe, C. (2007). The benefits of Facebook “friends:” Social capital and college students' use of online social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12(4), 1143–1168.
- Eşkisü, M., Hoşoğlu, R., & Rasmussen, K. (2017). An investigation between Facebook usage, Big Five, self-esteem, and narcissism. *Computers in Human Behavior*, 69, 294–301. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.036>.
- Fear, C. F., Littlejohns, C. S., Rouse, E., & McQuail, P. (1994). Propofol anaesthesia in electroconvulsive therapy: reduced seizure duration may not be relevant. *The British Journal of Psychiatry*, 165(4), 506–509.
- Foregger, S. K. (2008). Uses and gratifications of Facebook. com. Michigan State University. Department of Communication.
- Fox, J., & Rooney, M. C. (2015). The Dark Triad and trait self-objectification as predictors of men's use and self-presentation behaviors on social networking sites. *Personality and Individual Differences*, 76, 161–165.
- Freyth, L., Batinic, B., & Jonason, P. K. (2023). Social media use and personality: Beyond self-reports and trait-level assessments. *Personality and Individual Differences*, 202, 111960. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2022.111960>
- Garcia, D., & Sikström, S. (2014). The dark side of Facebook: Semantic representations of status updates predict the Dark Triad of personality. *Personality and Individual Differences*, 67, 92–96.
- Garcia, D., & Sikström, S. (2014). The dark side of Facebook: Semantic representations of status updates predict the dark triad of personality. *Personality and Individual Differences*, 67, 92–96. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.10.001>
- Gil-Or, O., Levi-Belz, Y., & Turel, O. (2015). The “Facebook-self”: characteristics and psychological predictors of false self-presentation on Facebook. *Frontiers in Psychology*, 6, 99. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00099>
- Giota, K. G., & Kleftharas, G. (2013). The role of personality and depression in problematic use of social networking sites in Greece. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 7(3), <https://doi.org/10.5817/CP201336>
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Bantam Doubleday Dell Publishing Group.

- Goodboy, A. K., & Martin, M. M. (2015). The personality profile of a cyberbully: Examining the Dark Triad. *Computers in Human Behavior*, 49, 1–4.
- Gosling, S. D., Augustine, A. A., Vazire, S., Holtzman, N., & Gaddis, S. (2011). Manifestations of personality in Online Social Networks: self-reported Facebook-related behaviors and observable profile information. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 14(9), 483–488. <https://doi.org/10.1089/cyber.2010.0087>
- Grieve, R., & Watkinson, J. (2016). The psychological benefits of being authentic on Facebook. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 19(7), 420–425.
- Grieve, R., March, E., & Watkinson, J. (2020). Inauthentic self-presentation on facebook as a function of vulnerable narcissism and lower self-esteem. *Computers in Human Behavior*, 102, 144–150. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.08.020>
- Hanson, G., Haridakis, P. M., Cunningham, A. W., Sharma, R., & Ponder, J. D. (2010). The 2008 presidential campaign: Political cynicism in the age of Facebook, MySpace, and YouTube. *Mass Communication and Society*, 13(5), 584–607.
- Huang, C. (2019). Social network site use and Big Five personality traits: A meta-analysis. *Computers in Human Behavior*, 97, 280–290. doi:10.1016/j.chb.2019.03.009
- Huang, C. (2022). Social media addiction and personality: A meta-analysis. *Asian Journal of Social Psychology*, 25(4), 747-761. <https://doi.org/10.1111/ajsp.12531>
- Joinson, A. N. (2008). Looking at, looking up or keeping up with people? Motives and use of Facebook. *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, 1027–1036.
- Joinson, A. N., Paine, C., Buchanan, T., & Reips, U.-D. (2008). Measuring self-disclosure online: Blurring and non-response to sensitive items in web-based surveys. *Computers in Human Behavior*, 24(5), 2158–2171.
- Kim, J. W., & Chock, T. M. (2017). Personality traits and psychological motivations predicting selfie posting behaviours on social networking sites. *Telematics and Informatics*, 34, 560–571. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2016.11.006>.
- Lampe, C., Ellison, N., & Steinfield, C. (2006). A Face (book) in the crowd: Social searching vs. social browsing. *Proceedings of the 2006 20th Anniversary Conference on Computer Supported Cooperative Work*, 167–170.
- Lee, E., Ahn, J., & Kim, Y. J. (2014). *Personality traits and self-presentation at Facebook. Personality and Individual Differences*, 69, 162–167. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.05.020>
- Lee, G., Lee, J., & Kwon, S. (2011). Use of social-networking sites and subjective wellbeing: A study in South Korea. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14, 151–155. <https://doi.org/10.1089/cyber.2009.0382>
- Lee, K., & Ashton, M. C. (2013). *The H factor of personality: Why some people are manipulative, self-entitled, materialistic, and exploitive – And why it matters for everyone*. Wilfrid Laurier Univ. Press.
- Lee, S., Quigley, B. M., Nesler, M. S., Corbett, A. B., & Tedeschi, J. T. (1999). Development of a self-presentation tactics scale. *Personality and Individual Differences*, 26(4), 701-722. [https://doi.org/10.1016/s0191-8869\(98\)00178-0](https://doi.org/10.1016/s0191-8869(98)00178-0)

- Lin, P.-C., Hou, H.-T., Wu, S.-Y., & Chang, K.-E. (2014). Exploring college students' cognitive processing patterns during a collaborative problem-solving teaching activity integrating Facebook discussion and simulation tools. *The Internet and Higher Education*, 22, 51–56.
- Liu, D., & Campbell, W. K. (2017). The Big Five personality traits, big two metatraits and social media: A meta-analysis. *Journal of Research in Personality*, 70, 229-240. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2017.08.004>
- Lowe-Calverley, E., & Grieve, R. (2018). Self-ie love: Predictors of image editing intentions on Facebook. *Telematics and Informatics*, 35, 186–194. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2017.10.011>
- Lyons, M. (2019). The dark triad and internet behavior. In *The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and Psychopathy in Everyday Life* (pp. 161–186). Elsevier.
- Marengo, D., Poletti, I., & Settanni, M. (2020). The interplay between neuroticism, extraversion, and social media addiction in young adult Facebook users: Testing the mediating role of online activity using objective data. *Addictive Behaviors*, 102(106150), 106150. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2019.106150>
- Marino, C., Gini, G., Vieno, A., & Spada, M. M. (2018). A comprehensive meta-analysis on Problematic Facebook Use. *Computers in Human Behavior*, 83, 262–277. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.02.009>
- Marino, C., Gini, G., Vieno, A., & Spada, M. M. (2018). A comprehensive meta-analysis on problematic Facebook use. *Computers in Human Behavior*, 83, 262-277. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.02.009>
- Marshall, T. C., Lefringhausen, K., & Ferenczi, N. (2015). The Big Five, self-esteem, and narcissism as predictors of the topics people write about in Facebook status updates. *Personality and Individual Differences*, 85, 35–40.
- Marshall, T. C., Lefringhausen, K., & Ferenczi, N. (2015). The Big Five, self-esteem, and narcissism as predictors of the topics people write about in Facebook status updates. *Personality and Individual Differences*, 85, 35–40. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.04.039>.
- McCain, J. L., & Campbell, W. K. (2018). Narcissism and social media use: A meta-analytic review. *Psychology of Popular Media Culture*, 7(3), 308–327. <https://doi.org/10.1037/ppm0000137>.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T., Jr. (1999). A Five-Factor Theory of Personality. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (pp. 139–153). Guilford Press.
- McQuail, D. (1985). Sociology of mass communication. *Annual Review of Sociology*, 11(1), 93–111.
- Mehdizadeh, S. (2010). Self-presentation 2.0: Narcissism and self-esteem on Facebook. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13(4), 357–364.
- Michikyan, M., Dennis, J., & Subrahmanyam, K. (2015). Can you guess who I am? Real, ideal, and false self-presentation on Facebook among emerging adults. *Emerging Adulthood*, 3(1), 55–64. <https://doi.org/10.1177/2167696814532442>

- Michikyan, M., Subrahmanyam, K., & Dennis, J. (2014). Can you tell who I am? Neuroticism, extraversion, and online self-presentation among young adults. *Computers in Human Behavior*, 33, 179–183.
- Michikyan, M., Subrahmanyam, K., & Dennis, J. (2014). Can you tell who I am? Neuroticism, extraversion, and online self-presentation among young adults. *Computers in Human Behavior*, 33, 179–183. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.01.010>
- Moore, K., & McElroy, J. C. (2012). The influence of personality on Facebook usage, wall postings, and regret. *Computers in Human Behavior*, 28(1), 267–274.
- Moore, K., & McElroy, J. C. (2012). The influence of personality on Facebook usage, wall postings, and regret. *Computers in Human Behavior*, 28, 267–274. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2011.09.009>
- Moshagen, M., Hilbig, B. E., & Zettler, I. (2018). The dark core of personality. *Psychological Review*, 125(5), 656–688. <https://doi.org/10.1037/rev0000111>
- Nadkarni, A., & Hofmann, S. G. (2012). Why do people use Facebook? *Personality and Individual Differences*, 52(3), 243–249. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.11.007>
- Nitschinsk, L., Tobin, S. J., & Vanman, E. J. (2022). The dark triad and online self-presentation styles and beliefs. *Personality and Individual Differences*, 194, 111641. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2022.111641>
- Pabian, S., De Backer, C. J., & Vandebosch, H. (2015). Dark Triad personality traits and adolescent cyber-aggression. *Personality and Individual Differences*, 75, 41–46.
- Park, N., Kee, K. F., & Valenzuela, S. (2009). Being immersed in social networking environment: Facebook groups, uses and gratifications, and social outcomes. *Cyberpsychology & Behavior*, 12(6), 729–733.
- Paulhus, D. L., & Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality*, 36(6), 556–563.
- Rajesh, T., & Rangaiah, B. (2022). Relationship between personality traits and facebook addiction: A meta-analysis. *Heliyon*, 8(8), e10315. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e10315>
- Rosenberg, J., & Egbert, N. (2011). Online Impression Management: Personality Traits and Concerns for Secondary Goals as Predictors of Self-Presentation Tactics on Facebook. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 17(1), 1–18. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2011.01560.x>
- Ross, C., Orr, E. S., Sisic, M., Arseneault, J. M., Simmering, M. G., & Orr, R. R. (2009). Personality and motivations associated with Facebook use. *Computers in Human Behavior*, 25(2), 578–586.
- Ryan, T., & Xenos, S. (2011). Who uses Facebook? An investigation into the relationship between the Big Five, shyness, narcissism, loneliness, and Facebook usage. *Computers in Human Behavior*, 27(5), 1658–1664.
- Scott, G. G., Boyle, E. A., Czerniawska, K., & Courtney, A. (2018). Posting photos on Facebook: The impact of narcissism, social anxiety, loneliness, and shyness. *Personality and Individual Differences*, 133, 67–72. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.12.039>
- Seidman, G. (2013). Self-presentation and belonging on Facebook: How personality influences social media use and motivations. *Personality and Individual Differences*, 54(3), 402–407.

- Seidman, G. (2014). Expressing the “true self” on Facebook. *Computers in Human Behavior*, 31, 367–372. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.10.052>.
- Sheldon, P. (2008). Student favorite: Facebook and motives for its use. *Southwestern Mass Communication Journal*, 23(2).
- Shen, C., & Kuo, C.-J. (2015). Learning in massive open online courses: Evidence from social media mining. *Computers in Human Behavior*, 51, 568–577.
- Sindermann, C., Duke, É., & Montag, C. (2020). Personality associations with Facebook use and tendencies towards Facebook Use Disorder. *Addictive behaviors reports*, 11, 100264. <https://doi.org/10.1016/j.abrep.2020.100264>
- Skues, J. L., Williams, B., & Wise, L. (2012). The effects of personality traits, self-esteem, loneliness, and narcissism on Facebook use among university students. *Computers in Human Behavior*, 28(6), 2414–2419.
- Subrahmanyam, K., Smahel, D., & Greenfield, P. (2006). Connecting developmental constructions to the internet: Identity presentation and sexual exploration in online teen chat rooms. *Developmental Psychology*, 42(3), 395.
- Tang, W. Y., Reer, F., & Quandt, T. (2022). The interplay of the dark triad and social media use motives to social media disorder. *Personality and Individual Differences*, 187, 111402. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111402>
- Tosun, L. P. (2012). Motives for Facebook use and expressing “true self” on the internet. *Computers in Human Behavior*, 28(4), 15101517. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.03.018>
- Turel, O., & Gil-Or, O. (2019). To share or not to share? The roles of false Facebook self, sex, and narcissism in re-posting self-image enhancing products. *Personality and Individual Differences*, 151(109506), 109506. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.109506>
- Urista, M. A., Dong, Q., & Day, K. D. (2009). Explaining why young adults use MySpace and Facebook through uses and gratifications theory. *Human Communication*, 12(2), 215–229.
- Wang, C. Y., & Ching, G. S. (2013). A study on the relationship of Facebook and EFL learners’ personality. *International Journal of Research Studies in Educational Technology*, 2, 3–18. <https://doi.org/10.5861/ijrset.2013.434>
- Wiese, M., Martínez-Climent, C., & Botella-Carrubi, D. (2020). A framework for Facebook advertising effectiveness: A behavioral perspective. *Journal of Business Research*, 109, 76–87.
- Wilson, R. E., Gosling, S. D., & Graham, L. T. (2012). A Review of Facebook Research in the Social Sciences. *Perspectives on Psychological Science*, 7(3), 203–220. <https://doi.org/10.1177/1745691612442904>
- Zafar, M., Lodhi, I. S., & Shakir, M. (2018). Impact of personality traits on facebook addiction: The mediating role of perceived social support. *Journal of Research in Social Sciences*, 6(1), 239-258.
- Zarghooni, S. (2007). A study of self-presentation in light of Facebook. *Institute of Psychology, University of Oslo*.

UNVEILING THE SELF-PRESENTATION TACTICS ON FACEBOOK: THE ROLE OF PERSONALITY TRAITS

Khatuna Martskvishvili¹

Associate Professor of the Faculty of Psychology and Educational Sciences of TSU

Maia Mestvirishvili

Associate Professor of the Faculty of Psychology and Educational Sciences of TSU

Lili Khechuashvili

Associate Professor of the Faculty of Psychology and Educational Sciences of TSU

Tekla Nemanishvili

Doctoral student of the Faculty of Psychology and Educational Sciences of TSU

Abstract

Self-presentation tactics on Facebook are subjects of study by researchers in the area of Social Media Retrieval. Social networking sites, such as Facebook, offer social scientists a unique opportunity to observe behavior in a real setting and increase the accessibility of study participants from different countries and demographic groups. Modern social networking sites platforms provide abundant behavioral cues, including self-presentation tactics, which can potentially reveal an user's personality. In the present study, we analyze two components of Facebook use: motives and self-presentation tactics, and explore the ways in which they associate with the Dark Triad and HEXACO personality traits. personality traits predict self-presentation tactics on Facebook; they lead individuals to certain motives for Facebook use and consequently, to specific self-presentation tactics. Besides, the motives of Facebook use mediate the relationship between personality traits and self-presentation tactics. The current study sheds light on the mechanisms of how personality traits might lead to self-presentation tactics on Facebook; it enhances existing knowledge about the relationship between motives of Facebook use and the self-presentation tactics employed by the Facebook users to achieve their goals.

Key words: *Self-presentation tactics, Social networking sites, Dark Triad, Hexaco Personality Traits*

Introduction

Throughout history, human beings have always been concerned about their social image and have tried to present themselves strategically (Goffman, 1959). However, the increasing number of Social Networking Sites (SNS) has had a substantial influence on such social endeavors. Social networking sites, such as Facebook, offer social scientists

¹ Khatuna Martskvishvili, Associate Professor of the Faculty of Psychology and Educational Sciences of TSU.

a unique opportunity to observe behavior in a real setting and increase the accessibility of study participants from different countries and demographic groups (Wilson et al., 2012). Modern SNS platforms provide abundant behavioral cues, including self-presentation tactics, which can potentially reveal a user's personality.

Self-presentation tactics on Facebook are subjects of study by researchers in the area of Social Media Retrieval. Looking at social media, self-presentation is a behavior that represents how an individual portrays oneself to others. More precisely, self-presentation strategies on Facebook are about how individuals have been self-modifying to present themselves in a more favorable light to their social network. Self-presentation on Facebook overwhelmingly focuses on selective exposure, social comparison, and identity management. The fundamental reason for these tendencies is at least partially related to the need to manage appearance and social impressions, which is also where self-deception comes into play.

On the one hand, by utilizing this wealth of behavioral information like self-presentation tactics, we can infer the personality traits of individuals (Shen et al., 2015) or make a conclusion about the predictive power of digital footprints collected from social media for personality traits (Azucar et al., 2018). On the other hand, personality traits also can be useful in predicting the online behavior, such as self-presentation tactics. Many studies have examined personality traits as predictors of Facebook use (Akbari et al., 2023; Amichai-Hamburger & Vinitzky, 2010; Ross, et al., 2009; Carpenter et al., 2011; Seidman, 2013; Lee, Ahn, & Kim, 2014; Marino et al., 2018; Moore K. &, 2012; Sindermann et al., 2020; Rajesh & Rangaiah, 2022). Nevertheless, most of them were focused on the Big Five traits, shyness and loneliness (Fox & Rooney, 2015). Some researchers also examined Dark Triad or HEXACO personality traits in the context of Facebook behavior (e.g., Brown et al., 2023; Garcia & Sikström, 2014; Fox & Rooney, 2015; Freyth et al., 2023; Nitschinsk et al., 2022; Pabian et al., 2015; Goodboy & Martin, 2015; Grieve & Watkinson, 2016; Zafar et al., 2018). However, these studies do not provide information about the role that different motives for using Facebook play in the relationship between personality traits and self-presentation strategies on Facebook, or whether the relationship between personality traits and self-presentation tactics can be mediated by those motives.

Therefore, in the present study, we analyze two components of Facebook use: motives and self-presentation tactics, and explore the ways in which they associate with the Dark Triad and HEXACO personality traits. In the study, we examined whether personality traits predict Facebook use motives and which self-presentation tactics are used to achieve their goals. There is limited research on the impact of personality traits on SNS use motives and intentions. Besides, there is no data on motive-matching self-presentation strategies implied by SNS users to achieve their goals. This study contributes to understanding the relationship between the social media and personality traits and allows us to explore the digital landscape empirically.

Self-Presentation Tactics on Facebook

Self-presentation tactics on Facebook involve a deliberate management and control of one's online identity to create specific images or impressions to others. This process is influenced by the desire for approval, recognition, and social validation. When presenting the self on social media, people try to use strategies that help them to gain more respect and liking from others. When they make decisions how to present themselves online, exaggeration of favorable characteristics and traits is likely (e.g., Bareket-Bojmel et al., 2016). With the rise of social media platforms such as Facebook, individuals have enormous opportunities than ever to shape how they can be perceived by their social network. Sometimes people even present a false 'Facebook-self' image that significantly deviates (for the better) from their true self (e.g., see Gil-Or et al., 2015; Michikyan et al., 2015; Turel & Gil-Or, 2019).

In general, researchers agree on the existence of different tactics of self-presentation. According to Lee and colleagues (1999), self-presentation tactics are behaviors used to impress others to achieve short-term interpersonal goals. They distinguish assertive and defensive self-presentation tactics. Defensive self-presentation is used when the desired impression is threatened or ineffectiveness of the impression is expected. Assertive self-presentation serves to create and maintain a certain impression.

The concept of assertive self-presentation aligns with theories related to impression management (Goffman, 1959), self-esteem and social identity in the context of social media platforms such as Facebook. Assertive self-presentation tactics on Facebook involve deliberate strategies that individuals use to present themselves in a confident and self-assured manner. These tactics aim to establish a strong and positive personal image while fostering respect and admiration from others.

Understanding the motives of Facebook use

Some researchers (Nadkarni & Hofmann, 2012) claim that one of the basic motivations of using the social media is fulfilling self-presentation needs. It gives opportunity to present different aspects of selves – the aspects that users may not generally be able to reveal offline (Seidman, 2014; Tosun, 2012). Uses and Gratification (U&G) is one of the most studied and applied theories in the field of psychological motives for the media use (McQuail, 1985). As per the uses and gratifications approach, individuals exhibit goal-driven preferences for communication channels, selecting specific communication technologies based on how effectively they cater for their needs compared to other options (Joinson et al., 2008).

Numerous studies examining the motives of Facebook use have identified several common motives. A number of individuals utilize Facebook as a means to foster and sustain relationships with people they have encountered or become friends with offline (Ellison et al., 2007, Joinson et al., 2008, Lampe et al., 2006; Alam et al., 2011; Clark et al., 2007; Urista, Dong & Day, 2009). To a lesser extent, Facebook is also utilized as a platform for

individuals to explore and learn about new people (Ellison et al., 2007, Joinson et al., 2008, Lampe et al., 2006).

Posting, commenting, and tagging shared photos serve as a distinctive motivation for using Facebook. Facebook provides opportunities for users to gain visibility, recognition, and social validation. Seeking popularity by striving to accumulate a high number of likes, comments, and shares, as these interactions serve as indicators of their posts' popularity and social acceptance. Some users may deliberately create attention-seeking posts to attract attention and generate engagement. Users may seek popularity by attempting to increase their follower count, as a larger following can be seen as a measure of popularity and influence within the platform.

Another significant motivation for using Facebook is the desire to stay updated on what other people are doing. Rau and colleagues' (2008) study highlighted the distinction between active participants who engage in posting and commenting, and 'lurkers', who passively observe online activities. An active participation involves active engagement and interaction while lurking refers to the regular reading of others' posts and comments without actively contributing. Understanding user behaviors in any online communication system, including Facebook, necessitates acknowledging the presence and motivations of both active and passive users.

Another motive to use Facebook is seeking entertainment (Sheldon & Gevorgyan, 2008; Park et al., 2009), and passing time (Foregger, 2008; Sheldon & Gevorgyan, 2008). Some users turn to the platform for relaxation and leisure. Pennington's survey study in 2009 on Facebook users confirmed that using Facebook was to connect with friends, while the second important purpose was engaging in 'Distraction/Procrastination'. These results highlight the role of social networking platforms in providing entertainment and means to combat boredom or engage in leisure activities.

Facebook's social environment fosters social comparison where users compare their popularity and social status with others. Some individuals may engage in Facebook use with the motive of seeking popularity to enhance their perceived social standing relative to their peers (Foregger, 2008).

Researchers (Nadkarni & Hofmann, 2012) suggest that Facebook use is motivated by two primary needs: the need to belong and the need of self-presentation. Humans are highly dependent on the social acceptance of others. Social acceptability, appearing to be a person who is fun to hang out with or seeming a 'cool' person who is having a likable and engaging personality that makes someone pleasant to spend time with, might be an important motive for using Facebook. This motivation might be especially important for people with specific personality (e.g., dark personality) traits. Research consistently shows that the Dark Triad is related to different motives for using Facebook. For example, study has identified links between dark personality traits and motives of Facebook use such as entertainment, communication and self-expression (Tang et al., 2022). Research also found the link between narcissism and motives of using social media platforms such as frequently seeking and receiving favorable feedback – 'likes' (Dumas et al., 2017). Addi-

tionally, it has been noted that narcissistic individuals frequently tend to engage in self-promotion activities (Carpenter, 2012), as well as frequently sharing selfies (Fox & Rooney, 2015). Narcissism is the most relevant Dark Triad trait when it comes to self-presentation and actively seeking approval and online admiration-seeking (Lyons, 2019). All of this suggests that the relationship between Dark Triad traits and self-presentation strategies may be mediated by a motive for using Facebook, such as appearing 'cool' among peers.

Personality factors and Facebook use

Personality plays an important role in shaping one's online behaviors. This is especially evident through the link between personality traits and the ways individuals engage on Facebook. A lot of studies investigated the relationship between personality traits and Facebook use (for the review see Akbari et al., 2022; Carvalho & Pianowski, 2017; Liu & Campbell, 2017; Marino et al., 2018; Rajesh & Rangaiah, 2022). The Five Factor Model (extraversion, neuroticism, agreeableness, openness to experience and conscientiousness) is the most frequently used framework for categorizing personality influences on Facebook behavior (McCrae, & Costa, 1999). Generally, extraversion and openness are the strongest predictors of social network site activities (e.g., gaming, online interaction, etc.), while conscientiousness, neuroticism and agreeableness are only correlated with a few of the SNS activities (Liu & Campbell, 2017). Facebook users report higher levels of extraversion and lower levels of conscientiousness compared to non-users (Sindermann et al., 2020). The recent meta-analysis (Huang, 2019) showed that the overall correlations of social network site use with neuroticism and extraversion are positively small, while conscientiousness has a negative small correlation with SNS use, and openness and agreeableness are not significantly correlated.

Those who are high in extraversion reported being a member of more groups (Ross, et al., 2009), as well as having more friends on Facebook (Amichai-Hamburger & Vinitzky, 2010). In addition, extraversion is in a positive correlation with the Facebook activity level (Michikyan et al., 2014). However, studies do not confirm the links between extraversion and the frequency of Facebook use (Skues et al., 2012). On the other hand, extroversion was found to be reflected by excessive online self-promotion (Gosling et al., 2011). People high in extraversion tend to represent themselves and use strategic self-presentation on Facebook (Seidman, 2013).

Even though agreeableness is associated with successful friendships and romantic relationships in real life, there is no significant connection in the Facebook context (Ross, et al., 2009). Agreeableness is positively associated with the tendency to express one's actual self on Facebook (Seidman, 2013). It shows correlation with a few of the social network activities (Liu & Campbell, 2017) and is not significantly related with SNS use (Huang, 2019). Furthermore, agreeableness might be a protective factor against social media addiction (Huang, 2022). People high in openness to the experience reported frequent posting on other people's Facebook walls (Carpenter et al., 2011). They use Face-

book to create real-life relationships, to get information about others and plan activities with them (Carpenter et al., 2011).

Neurotic individuals with low self-esteem tend to present their rather ideal and not real self (Seidman, 2013), thus they are frequently self-presenting in both, real and virtual life Facebook (Seidman, 2013). Moreover, as one study shows, their self-presentation is strategic (Michikyan et al., 2014). Generally, the findings about neuroticism and social network site use vary a lot. Namely, sometimes studies find a moderate positive (Giota & Klefтарas, 2013; Wang & Ching, 2013), a small positive (Huang, 2019; Michikyan et al., 2014), or a near zero correlation (Garcia & Sikström, 2014), while others show a negative correlation between neuroticism and SNS use (Lee et al., 2011; Marino et al., 2016; Moore & McElroy, 2012). Neuroticism is positively associated with the expression of ideal and hidden self-aspects (Seidman, 2013). Furthermore, neuroticism is positively related to tendencies towards Facebook-use disorder (Sindermann et al., 2020), it is a risk factor for the social media addiction and has a direct positive association with the addictive social media use (Marengo et al., 2020)

Individuals who score higher on consciousness do not tend to use social networking sites (Ryan & Xenos, 2011). Conscientiousness is also negatively related to tendencies towards the Facebook-use disorder (Sindermann et al., 2020) Interestingly, unlike their real-life, conscious people do not tend to be careful on Facebook and often regret after they post (Moore & McElroy, 2012). However, other study claims that conscious individuals are careful about self-presentation on Facebook (Seidman, 2013) and conscientiousness is a protective factor for the social media addiction (Huang, 2022).

The relationship between Dark Triad personality traits (Machiavellianism, narcissism, and psychopathy) (Paulhus & Williams, 2002) and Facebook use was also explored. The Dark Triad involves socially malevolent behavior such as self-promotion, emotional coldness, duplicity and aggressiveness (Paulhus & Williams, 2002). According to Rosenberg (2011), Machiavellianism is a significant predictor of Facebook's self-presentation tactics. People who scored higher on Machiavellianism tend to use self-promotion and manipulation on Facebook as strategies of self-presentation (Rosenberg & Egbert, 2011).

Narcissism is one of the most well-studied traits in the context of Facebook (Buffardi & Campbell, 2008). Research constantly indicates that it plays a substantial role in social media usage and behavior – there is a positive association between narcissism and Facebook activity level (Mehdizadeh, 2010), as well as the number of Facebook friends and posts (Buffardi & Campbell, 2008). Moreover, narcissistic individuals tend to employ Facebook as a means to establish new connections (Eşkisu et al., 2017). Narcissism positively correlates with the desire for admiration from Facebook friends (Davenport et al., 2014), the significance individuals attribute to their Facebook presence (Blachnio et al., 2016) and emotional attachment to the platform itself (Blachnio & Przepiorka, 2018). As one study shows, the photos uploaded on social networks by narcissist people tend to be more self-promotional (Buffardi & Campbell, 2008). They are more likely to post selfies (Kim & Chock, 2017) and some dimensions of narcissism are related to specific categories of self-

files taken by participants (Barry et al., 2015). They frequently post images of their material possessions (Scott et al., 2018) and update status about their accomplishments (Marshall et al., 2015). Furthermore, a meta-analysis (McCain & Campbell, 2018) shows significant associations between narcissism and various social media activities. This includes a positive correlation with the increased time spent on platforms, larger friend networks, higher numbers of followers, and more frequent sharing of status updates (on Facebook), tweets, their own photographs and selfies.

Studies show that virtual space makes self-presentation bolder (Subrahmanyam et al., 2006). Facebook helps shy people to avoid face-to-face communication and manage planned and consistent self-presentation (Ellison et al., 2007). As studies show, in general people prefer not to lie and present their real selves on Facebook, whilst they share information about themselves selectively (Zarghooni, 2007). In real life, as well as on Facebook, they use specific self-presentation tactics (Rosenberg, 2011). Lee et al. (2014) reported two broad strategies of self-presentation: defensive and assertive, which serve different interpersonal purposes. 'Assertive self-presentations are meant to develop or create identities, whereas defensive tactics are used to defend or restore an identity which has been spoiled' (Lee et al., 2014).

The present study

The present study aims to investigate the relationship between personality traits and motives of Facebook use, as well as the self-presentation tactics employed by Facebook users to achieve their goals. Specifically, we aim to answer the following questions: How basic (HEXACO model) and aversive (Dark Triad) personality traits are related to self-presentation tactics revealed on Facebook; to what extent Facebook users match their motives with self-presentation strategies on social networking sites, and whether the relationship between personality traits and self-presentation strategies are mediated by the motives of Facebook use. It was expected that personality traits would predict self-presentation tactics on Facebook; personality traits would lead individuals to certain motives of Facebook use and, consequently, to specific self-presentation tactics; and finally, it was assumed that the motives of Facebook use would mediate the relationship between personality traits and self-presentation tactics.

Method

Participants and Procedure

The sample was composed of 231 Facebook users aged 18-28 (recruited via convenience snowball sampling; $M_{age}=20.05$; $SD=2.47$), 144 women (62.3%), and 87 men (37.7%). 84.4% of the participants reported being students, while the rest had higher (12.1%), or secondary (3.4%) education. The majority of the participants (75.3%) were psychology undergraduate students. As for the marital status, 95.2% of participants were single, while the rest was either married (2.6%) or divorced (0.4%).

All participants have been informed about the goal of the study and the possibility to withdraw at any time, without any explanation. They also have been informed that their responses will be kept confidential and will only be used for research purposes. All of them have given informed consent. Participation in the study was voluntary, and no reward was given for taking part.

Research Instruments

Facebook self-presentation tactics. For measuring self-presentation tactics on Facebook, we modified The Self-Presentation Tactic Scale (Lee et al., 1999) by adding the phrase: 'On Facebook' to each item. The scale contains 63 items assessed on a 7-point Likert type scale (1 = *Very Infrequently*; 7 = *frequently*) and measures 12 subscales/self-presentation tactics (excuse, justification, disclaimer, self-handicapping, apology, ingratiation, intimidation, supplication, enhancement, blasting, basking and exemplification). These subscales make up two wide categories: Defensive ($\alpha=.88$) and assertive ($\alpha=.89$) self-presentation tactics.

Motives of Facebook use. To measure participants' motives for using Facebook, we used the Motives of Facebook Use Scale (Sheldon, 2008). It is a self-report questionnaire and consists of 26 items assessed on a 5-point Likert scale ranging from 1 (*strongly disagree*) to 5 (*strongly agree*). The scale measures six factors: relationship maintenance ($\alpha=.75$); companionship ($\alpha=.81$); entertainment ($\alpha=.75$); passing time ($\alpha=.67$); virtual community ($\alpha=.79$) and coolness ($\alpha=.81$).

Dark Triad. The Dark Triad traits were measured by The Dark Triad Dirty Dozen (Jonason & Webster, 2010). The scale contains 12 items that are evaluated on a 7-point Likert-type scale (1 = *Strongly disagree*; 7 = *Strongly agree*) and measures all of three personality traits of Dark Triad: Machiavellianism ($\alpha=.61$); psychopathy ($\alpha=.55$) and narcissism ($\alpha=.60$), as well as a composite of Dark Triad ($\alpha=.81$).

The HEXACO model. To assess basic personality traits, the Georgian version (Martskvishvili et al., 2022) of the HEXACO-PI-R (Lee, & Ashton, 2018) was used. It is a self-report inventory containing 100 items rated on a 5-point scale from 1 (*I disagree completely*) to 5 (*I agree*) and measures six dimensions. The Cronbach's alphas of the domains in our study are: Honesty-humility ($\alpha=.76$); Emotionality ($\alpha=.76$); Extraversion ($\alpha=.79$); Agreeableness ($\alpha=.73$); Conscientiousness ($\alpha=.75$); Openness to experience ($\alpha=.68$). Each of the dimensions is measured via four facets and each facet contains four items. In addition to these 24 facets, the instrument contains the interstitial facet of Altruism, which is measured also via four items.

Analysis plan

To investigate the factors that affect self-presentation tactics on Facebook, we first analyzed the correlations (the Pearson product-moment correlation coefficient) between the study variables. Next, we examined whether personality, including basic personality traits and Dark Triad, predicts self-presentation strategies using multiple regression analysis. To

test the effects of motivation on the relationship between personality traits and self-presentation strategies, we employed mediation analyses (Conditional Process Modeling by Hayes, 2018; Model 4).

Results

The results of the correlational analysis (Table 1) show that basic personality traits are related to both, assertive and defensive self-presentation strategies. Specifically, honesty-humility negatively correlates with assertive self-presentation tactics (-.25), while extraversion (.25) shows a positive correlation. Emotionality is positively related to defensive tactics (.15). All three Dark Triad traits are positively related to assertive self-presentation strategies. The highest correlation is observed with Narcissism (.31) and the lowest – with Machiavellianism (.28).

The results of the correlational analysis also showed that personality traits are related to motives for Facebook use. Specifically, honesty-humility is negatively related to almost all motives of Facebook use: passing time (-.16); virtual community (-.19); entertainment (-.16) and coolness (-.20). Emotionality is positively related with most motives, with the highest correlation showing with the relationship maintenance (.22) and entertainment (.28). Consciousness shows negative correlations with the following motives: passing time (-.14) and companionship (.15). As for the Dark Triad traits relationship with Facebook using motives, Narcissism is positively related to the motives of coolness (.17) and virtual community (.15).

The correlational analysis also shows that the motives for Facebook use are related to self-presentation tactics on Facebook. The highest correlation was revealed between assertive self-presentation strategies and the motives of keeping the virtual community (.46) while the lowest correlation (.15) was revealed between assertive self-presentation and the motive of passing time on Facebook.

We used multiple linear regression analyses to test whether personality traits and motives of Facebook use predict self-presentation strategies on social media (see Table 2). First, we tested the model for combined personality factors and assertive self-presentation strategies (A-SPT). This explained 12% of the variance and significantly predicted A-SPT ($R^2=.12$, $adjusted\ R^2=.09$), $F(6, 204)=4.63$, $p<.000$) with Humility ($\beta = -.23$, $t=-3.30$, $p<.01$) as a significant negative predictor and extraversion ($\beta = .22$, $t=3.20$, $p<.01$) as a significant positive predictor of A-SPT. Regarding the defensive self-presentation strategies, the model for six personality dimensions explained 6% of the variance and significantly predicted the defensive self-presentation strategies (D-SPT) ($R^2=.06$, $adjusted\ R^2=.03$), $F(6, 206)= 2.10$, $p<.05$) with only emotionality ($\beta = .16$, $t=2.41$, $p<.05$) as a significant positive predictor of D-SPT.

The model of Dark Triad traits explained 12% of the variance and significantly predicted assertive self-presentation strategies (A-SPT). ($R^2=.12$, $adjusted\ R^2=.1$), $F(3, 203)=9.03$, $p<.001$) with narcissism ($\beta = .18$, $t=2.08$, $p<.05$) as a significant predictor of A-SPT. Regarding the defensive self-presentation tactics, the model of Dark Triad traits was not statistically significant explaining the variance of defensive self-presentation strategies.

Table 1. Descriptive statistics and intercorrelations of study variables

M(Sd)	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
HEXACO																	
Humility (1)	3.44(0.68)	.05	-.17*	.19**	.113	.16*	-.46**	-.51**	-.50**	-.08	-.25**	-.03	-.16*	-.19**	-.16*	-.20**	-.05
Emotionality (2)	3.13(0.56)	3.13(0.56)	-.05	-.02	-.01	0.02	-.30**	-.15*	-.08	.15*	.04	.22**	.20**	.07	.28**	.09	.14*
Extraversion (3)	3.32(0.56)	3.32(0.56)	-.05	.23**	.13	.18**	.17*	.38**	.08	.25**	.12	-.09	.05	.08	.06	.06	-.19**
Agreeableness (4)	2.80(0.51)	2.80(0.51)		-.25**	-.01	-.23**	-.16*	-.33**	.06	.03	.09	.01	.07	-.03	.02	.07	.07
Conscientiousness (5)	3.33(0.52)	3.33(0.52)			.34**	.07	.06	.12	.09	.00	.03	-.14*	-.11	-.09	-.06	-.15*	-.15*
Openness (6)	3.58(0.48)	3.58(0.48)				.08	.07	.03	.06	-.02	.06	-.04	-.06	-.07	-.16*	.02	.02
Dark Triad traits																	
Machiavellianism (7)	9.55(4.49)	9.55(4.49)					.59**	.56**	.09	.28**	-.02	.02	.10	.02	.13	.04	.04
Psychopathy (8)	12.82(4.62)	12.82(4.62)					.62**	.13	.29**	.03	.05	.05	.05	.07	.08	.04	.04
Narcissism (9)	12.86(4.77)	12.86(4.77)					.10	.31**	.02	.03	.15*	.03	.15*	.01	.17*	.06	.06
Self-presentation Tactics on Facebook																	
Defensive (10)	2.94(1.10)	2.94(1.10)						.81**	.01	.16*	.33**	.28**	.20**	.20**	.30**	.30**	.30**
Assertive (11)	2.37(0.91)	2.37(0.91)						.07	.15*	.46**	.26**	.30**	.30**	.30**	.30**	.30**	.30**
Motives for Facebook use																	
Relationship maintenance (12)	3.87(0.78)	3.87(0.78)							.48**	.11	.40**	.07	.20**	.20**	.26**	.26**	.26**
Passing time (13)	3.29(0.97)	3.29(0.97)								.24**	.59**	.20**	.20**	.26**	.26**	.26**	.26**
Virtual community (14)	2.01(0.90)	2.01(0.90)									.27**	.49**	.50**	.50**	.50**	.50**	.50**
Entertainment (15)	3.14(0.93)	3.14(0.93)										.22**	.33**	.33**	.33**	.33**	.33**
Coolness (16)	1.43(0.77)	1.43(0.77)														.40**	.40**
Companionship (17)	1.61(0.87)	1.61(0.87)															.40**

Note: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$.

The model of Facebook motives explained 25% of the variance and significantly predicted assertive self-presentation strategies (A-SPT). ($R^2=.25$, *adjusted* $R^2=.22$), $F(6, 204)=11.02$, $p<.001$) with having a virtual community ($\beta =.37$, $t=4.90$, $p<.001$) and entertainment motives ($\beta =.18$, $t=2.24$, $p<.01$) as significant predictors of A-SPT. The combination of Facebook’s different motives explained 15% of the variance and significantly predicted defensive self-presentation strategies (D-SPT). ($R^2=.18$, *adjusted* $R^2=.15$), $F(6, 208)=7.43$, $p<.001$) with having a virtual community ($\beta =.21$, $t=2.71$, $p<.01$) and entertainment motives ($\beta =.22$, $t=2.73$, $p<.01$) as significant predictors of D-SPT.

Table 2. Predictors of self-presentation tactics.

Predictor	Assertive self-presentation tactics			
	B	SE	β	95% CI
HEXACO				
Humility	-.31	.10	-.23**	[-.49, -.12]
Emotionality	.11	.11	.07	[-.10, .33]
Extraversion	.36	.11	.22**	[.14, .58]
Agreeableness	.15	.13	.09	[-.10, .40]
Conscientiousness	.01	.13	.02	[-.24, .27]
Openness	-.03	.13	-.012	[-.3, .23]
R^2			.12	
F			4.63***	
Dark Triad				
Machiavellianism	.02	.02	.11	
Psychopathy	.02	.02	.11	
Narcissism	.04	.02	.18*	
R^2			.12	
F			9.03***	
Motives of Facebook use				
Relationship maintenance	-.03	.08	-.03	[-.19, .13]
Passing time	-.06	.08	-.06	[-.21, .09]
Virtual community	.37	.08	.37 ***	[.22, .52]
Entertainment	.17	.08	.18*	[.02, .32]
Coolness	.09	.08	.08	[-.07, .26]
Companionship	.05	.07	.05	[-.11, .20]
R^2			.25	
F			11.02***	
Predictor	Defensive self-presentation tactics			
	B	SE	β	95% CI
HEXACO				
Humility	-.19	.12	-.12	[-.42, .04]
Emotionality	.32	.13	.16 *	[.6, .59]

Unveiling the Self-Presentation Tactics on Facebook: The Role of Personality Traits

Extraversion	.10	.14	.05	[-.18, .38]
Agreeableness	.26	.16	.12	[-.05, .56]
Conscientiousness	.24	.16	.11	[-.81, .55]
Openness	.06	.17	.02	[-.27, .38]
R^2			.06	
F			2.10*	
Motives of Facebook use				
Relationship maintenance	-.19	.10	-.13	[-.39, .15]
Passing time	.01	.10	.01	[-.17, .02]
Virtual community	.26	.10	.21**	[.22, .52]
Entertainment	.26	.10	.22**	[.07, .45]
Coolness	-.01	.11	-.01	[-.22, .20]
Companionship	.19	.10	.15	[-.00, .38]
R^2			.18	
F			7.34***	
<i>Note: *$p < .05$; **$p < .01$; ***$p < .001$.</i>				

To test the effects of motivation on the relationship between Dark Triad traits and self-presentation strategies, we run mediation analyses (Conditional Process Modeling by Hayes, 2018; Model 4). The motive which mediated the relationship between the Dark Triad composite and assertive self-presentation strategies, was coolness. Examining the role of the coolness motive of Facebook use as the mediator in the relationship between the Dark Triad composite and assertive self-presentation tactics indicate that there is a significant indirect effect of Dark Triad composite on assertive self-presentation tactics through Facebook motives of coolness $R^2 = .18$, $F(2, 198) = 21.29$, $p = .000$. $b = .04$; $se = .02$; BCa CI [.01, .08]. The total effect of the Dark Triad composite on assertive tactics is significant ($b = .34$, $se = .01$, $t = 5.02$; $p = .000$). When controlling for the mediator, the direct effect of the Dark Triad composite remains significant [$b = .29$, $se = .05$, $t = 4.51$; $p = .000$] (Figure 1).

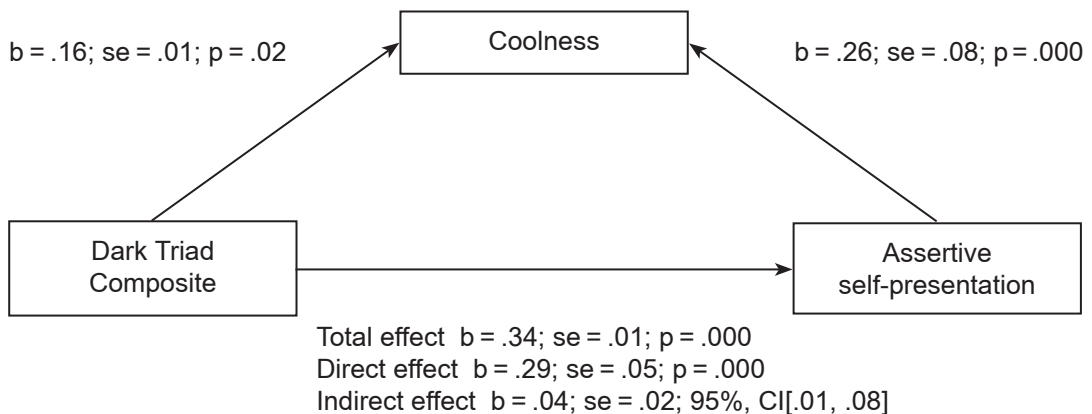

Figure 1. The indirect effect of Dark Triad composite on assertive self-presentation

To examine which components of the Dark Triad contributed whether the mediational model stays significant, we tested all three aversive personality traits. As it turns out, the model is reliable in the case of Narcissism. Examining the role of Coolness motive in the relationship between Narcissism and assertive self-presentation strategies indicate that there is a significant indirect effect of Narcissism on assertive self-presentation tactics through coolness $R^2 = .53$, $F(2, 204) = 19.92$, $p = .000$. $b = .04$; $se = .02$; BCa CI [.01, .09]. The total effect of Narcissism on assertive self-presentation is significant ($b = .31$, $se = .01$, $t(204) = 4.68$; $p = .000$). When controlling for the mediator, the direct effect of Narcissism on assertive self-presentation remains significant [$b = .27$, $se = .01$, $t(204) = 4.12$; $p = .000$] (see Figure 2).

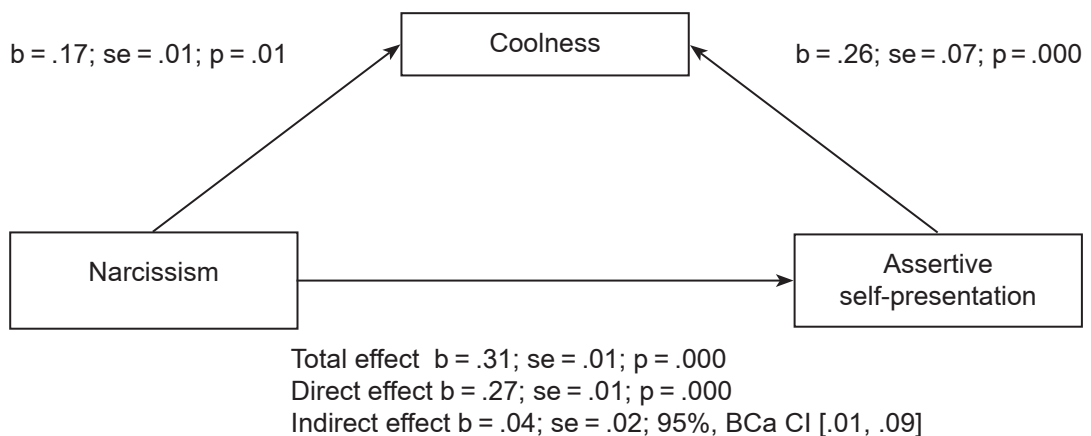

Figure 2. The indirect effect of Narcissism on assertive self-presentation

Discussion

The study aimed to investigate the relationship between personality traits (HEXACO model; Dark Triad), motives of Facebook use and the self-presentation tactics employed by Facebook users to achieve their goals. Specifically, to explore the role of Facebook usage motives in the relationship between personality traits and self-presentation tactics – whether the relationship between personality and self-presentation strategies are mediated by the motives. As it was expected, personality traits predict self-presentation tactics on Facebook; they lead individuals to certain motives for Facebook use and consequently, to specific self-presentation tactics. Besides, the motives of Facebook use mediate the relationship between personality traits and self-presentation tactics.

The results of correlation and regression analysis revealed the association between personality traits and Facebook self-presentation tactics, which nicely fits with the majority of scientific literature (e.g., Akbari et al., 2022; Back et al., 2010; Carvalho & Pianowski, 2017; Gosling et al. 2007; Lee et al., 2014; Liu & Campbell, 2017; Marino et al., 2018; Rajesh & Rangaiah, 2022; Rosenberg & Egbert, 2011). Specifically, regression analysis

showed that extraversion is a significant predictor of assertive self-presentation tactics. This can be explained by the fact that, basically, assertiveness is part of extraversion (McCrae, & Costa, 1999). They share common tendencies and characteristics. Extraverts usually gain energy through social interaction, which provides the opportunity to develop assertiveness skills. Extraverts tend to be more self-confident in expressing themselves, speaking up and sharing their opinions. This confidence contributes to their assertive behavior. Extraverts are characterized by a high tendency for social dominance which can be closely tied to self-confidence. They are more likely to take their place and establish themselves as leaders or key players in social interactions. Finally, extraverts are frequently described as energetic, enthusiastic and action-oriented. They have a tendency to take initiative and actively pursue their goals. This proactivity can manifest in assertiveness when it comes to expressing their thoughts, making decisions and taking charge of situations.

From the Dark Triad traits, Narcissism was a significant predictor of assertive self-presentation tactics. Undoubtedly, social media platforms offer numerous of ways for individuals with narcissistic tendencies to indulge in self-promotion and unveil the assertive self-presentation strategies on Facebook, resulting in substantial attraction for those inclined towards immodesty. This aversive trait has been found to play an important role in predicting various social network related variables: e.g., higher levels of social activity in the online community (e.g., the number of times Facebook is checked per day, the time spent on the website, the frequency of status updates or photo uploads). Narcissism serves as positive predictor of status update at Facebook. It is also related to self-promoting content in several aspects of the social networking. Individuals with higher levels of narcissism tend to have more attractive profile pictures, seek attention through photo uploads, and have a higher number of Facebook friends (e.g., see Buffardi & Campbell 2010; Grieve et al, 2019; Lee et al., 2014; Mehdizadeh, 2010). It is, therefore, not surprising that narcissistic individuals are more likely to intend sharing digitally enhanced self-images (Kim & Chock, 2017; Lowe-Calverley & Grieve, 2018) and even more unsurprising that narcissism appears to be a significant predictor of assertive self-presentation strategies employed on Facebook.

Results show that narcissism is positively related to the motives of coolness. Moreover, coolness as a Facebook-using motive mediates the relationship between Dark traits and assertive self-presentation strategies. One of the core motivations for using the Social Networking Site (e.g., Facebook) is to fulfil self-presentation needs (Nadkarni & Hofmann, 2012). So, a narcissistic person is unlikely to take a chance on being liked by the public not having a Facebook account and not being seen as the 'cool guy'. Furthermore, narcissism is characterized by an excessive sense of self-importance, a need for admiration and a lack of empathy for others (Jones & Paulhus, 2009). Research has suggested that individuals with narcissistic tendencies may be more likely to engage in self-promotion and seek validation from others. Using Facebook to appear 'cool' can be seen as a way for individuals with narcissistic traits to showcase their achievements, popularity and unique qualities in order to gain admiration and validation from their online friends or followers. It

allows them to control their online image, which aligns with their desire for attention and admiration. It should also be mentioned that our study participants are mostly young people and having a social media account is typically considered to be socially accepted, even valued or a mandatory thing by the young generation. Therefore, it is understandable why coolness can be one of the important strategies, which leads to assertive self-presentation on Facebook.

The results of correlational analysis showed that HEXACO honesty-humility factor is negatively related to almost all motives of Facebook use: passing time, virtual community, entertainment and coolness, which is in line with other studies showing that honesty-humility is related with a shorter Facebook usage time (e.g. Freyth et al., 2023), also significantly and negatively correlate with Facebook Addiction (Zafar et al., 2018) and all this is not associated with Facebook use or Facebook network characteristics (Brown et al, 2023). Not surprisingly, the honesty-humility factor does not show correlations with certain aspects of Facebook related variables, because HEXACO Honesty-Humility factor refers to traits such as honesty, fairness, modesty and greed-avoidance. It reflects an individual's tendency to be honest and humble, avoid manipulating others for personal gain, feel little temptation to break rules, are uninterested in lavish wealth and luxuries, and feel no special entitlement to elevated social status (Lee, & Ashton, 2013). There may be several reasons that contribute to the significant negative correlations between honesty-humility and Facebook related variables. One reason may be online opportunities of camouflaging. Social media platforms allow users to remain anonymous, exhibit behaviors that they would never engage in real life, and those may even be different from their true personalities. Also, social network platforms give online opportunities of selective self-presentation. The social media allows users to present and emphasize only certain aspects of their personality and hide others. Unraveling such behavior is not consistent with the characteristics of the individual with high scores on honesty-humility. It should also be mentioned that Honesty-Humility notably resembles the Dark Factor of Personality and is the basic personality dimension that most closely approximates to it (Moshagen et al., 2018), but it has the potential to provide additional insights and contribute incrementally to understanding the darker facets that extend beyond standard taxonomies and broadening our comprehension beyond conventional personality frameworks such as the Big Five.

The study has some limitations. First, we used only self-report questionnaires for measuring Facebook-related variables. Although self-report questionnaires are among one of the most widely used assessment strategies in psychology, nevertheless, in addition to actual behavioral outcomes, the use of behavioral measures would enhance the validity of the results. Another limitation is related to the purely cross-sectional data. We cannot conclude whether the motive of Facebook uses predicts the self-presentation tactics or the reverse, because both could make sense. And finally, a limitation of the study is related to the analysis of the specific self-expression tactics, which could not be carried out within the scope of this study and could represent the goals of future research. Notwithstanding these restrictions, the current study sheds light on the mechanisms of how personality

traits might lead to self-presentation tactics on Facebook; it enhances existing knowledge about the relationship between motives of Facebook use and the self-presentation tactics employed by the Facebook users to achieve their goals.

Bibliography:

- Akbari, M., Seydavi, M., Jamshidi, S., Marino, C., & Spada, M. M. (2023). The big-five personality traits and their link to problematic and compensatory Facebook use: A systematic review and meta-analysis. *Addictive Behaviors, 139*, 107603. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2022.107603>
- Alam, S. S., Yeow, P. H., & Loo, H. S. (2011). An empirical study on online social networks sites usage: Online dating sites perspective. *International Journal of Business and Management, 6*(10), 155.
- Amichai-Hamburger, Y., & Vinitzky, G. (2010). Social network use and personality. *Computers in Human Behavior, 26*(6), 1289–1295.
- Azucar, D., Marengo, D., & Settanni, M. (2018). Predicting the big 5 personality traits from digital footprints on social media: A meta-analysis. *Personality and Individual Differences, 124*, 150-159. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.12.018>
- Back, M. D., Stopfer, J. M., Vazire, S., Gaddis, S., Schmukle, S. C., Egloff, B., & Gosling, S. D. (2010). Facebook Profiles Reflect Actual Personality, Not Self-Idealization. *Psychological Science, 21*(3), 372–374. <https://doi.org/10.1177/0956797609360756>
- Bareket-Bojmel, L., Moran, S., & Shahar, G. (2016). Strategic self-presentation on Facebook: Personal motives and audience response to online behaviour. *Computers in Human Behavior, 55*, 788–795. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.10.033>
- Barry, C. T., Doucette, H., Loflin, D. C., Rivera-Hudson, N., & Herrington, L. L. (2015). “Let me take a selfie”: associations between self-photography, narcissism, and self-esteem. *Psychology of Popular Media Culture*. Advance online publication <http://dx.doi.org/10.1037/ppm0000089>
- Blachnio, A., & Przepiorka, A. (2018). Facebook intrusion, fear of missing out, narcissism, and life satisfaction: A cross-sectional study. *Psychiatry Research, 259*, 514–519. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2017.11.012>
- Blachnio, A., Przepiorka, A., & Rudnicka, P. (2016). Narcissism and self-esteem as predictors of dimensions of Facebook use. *Personality and Individual Differences, 90*, 296–301. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.11.018>
- Brown, R. M., Roberts, S. G., & Pollet, T. V. (2023). HEXACO Personality Factors and their Associations with Facebook use and Facebook Network Characteristics. *Psychological reports, 332941231176403*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/00332941231176403>
- Buffardi, L. E., & Campbell, W. K. (2008). Narcissism and social networking websites. *Personality and Social Psychology Bulletin, 34*(10), 1303–1314.
- Carpenter, C. (2012). Narcissism on Facebook: Self-promotional and anti-social behavior. *Personality and Individual Differences, 52*(4), 482–486. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.11.011>

- Carpenter, J. M., Green, M. C., & LaFlam, J. (2011). People or profiles: Individual differences in online social networking use. *Personality and Individual Differences*, 50(5), 538–541.
- Carvalho, L. D., & Pianowski, G. (2017). Pathological personality traits assessment using Facebook: Systematic review and meta-analyses. *Computers in Human Behavior*, 71, 307–317. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.01.061>
- Clark, N., Lee, S., & Boyer, L. (2007). A place of their own: An exploratory study of college students' uses of Facebook. Annual Meeting of the International Communication Association, San Francisco, CA.
- Davenport, S. W., Bergman, S. M., Bergman, J. Z., & Fearington, M. E. (2014). Twitter versus Facebook: Exploring the role of narcissism in the motives and usage of different social media platforms. *Computers in Human Behavior*, 32, 212–220. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.12.011>
- Dumas, T., Maxwell-Smith, M., Davis, J., & Giulietti, P. (2017). Lying or longing for likes? Narcissism, peer belonging, loneliness and normative versus deceptive like-seeking on Instagram in emerging adulthood. *Computers in Human Behavior*, 71, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2017.01.037>
- Ellison, N. B., Steinfield, C., & Lampe, C. (2007). The benefits of Facebook “friends:” Social capital and college students' use of online social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12(4), 1143–1168.
- Eşkisü, M., Hoşoğlu, R., & Rasmussen, K. (2017). An investigation between Facebook usage, Big Five, self-esteem, and narcissism. *Computers in Human Behavior*, 69, 294–301. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2016.12.036>.
- Fear, C. F., Littlejohns, C. S., Rouse, E., & McQuail, P. (1994). Propofol anaesthesia in electroconvulsive therapy: reduced seizure duration may not be relevant. *The British Journal of Psychiatry*, 165(4), 506–509.
- Foregger, S. K. (2008). Uses and gratifications of Facebook. com. Michigan State University. Department of Communication.
- Fox, J., & Rooney, M. C. (2015). The Dark Triad and trait self-objectification as predictors of men's use and self-presentation behaviors on social networking sites. *Personality and Individual Differences*, 76, 161–165.
- Freyth, L., Batinic, B., & Jonason, P. K. (2023). Social media use and personality: Beyond self-reports and trait-level assessments. *Personality and Individual Differences*, 202, 111960. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2022.111960>
- Garcia, D., & Sikström, S. (2014). The dark side of Facebook: Semantic representations of status updates predict the Dark Triad of personality. *Personality and Individual Differences*, 67, 92–96.
- Garcia, D., & Sikström, S. (2014). The dark side of Facebook: Semantic representations of status updates predict the dark triad of personality. *Personality and Individual Differences*, 67, 92–96. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.10.001>
- Gil-Or, O., Levi-Belz, Y., & Turel, O. (2015). The “Facebook-self”: characteristics and psychological predictors of false self-presentation on Facebook. *Frontiers in Psychology*, 6, 99. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.00099>

- Giota, K. G., & Kleffaras, G. (2013). The role of personality and depression in problematic use of social networking sites in Greece. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 7(3), <https://doi.org/10.5817/CP201336>
- Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. Bantam Doubleday Dell Publishing Group.
- Goodboy, A. K., & Martin, M. M. (2015). The personality profile of a cyberbully: Examining the Dark Triad. *Computers in Human Behavior*, 49, 1–4.
- Gosling, S. D., Augustine, A. A., Vazire, S., Holtzman, N., & Gaddis, S. (2011). Manifestations of personality in Online Social Networks: self-reported Facebook-related behaviors and observable profile information. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, 14(9), 483–488. <https://doi.org/10.1089/cyber.2010.0087>
- Grieve, R., & Watkinson, J. (2016). The psychological benefits of being authentic on Facebook. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 19(7), 420–425.
- Grieve, R., March, E., & Watkinson, J. (2020). Inauthentic self-presentation on facebook as a function of vulnerable narcissism and lower self-esteem. *Computers in Human Behavior*, 102, 144–150. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2019.08.020>
- Hanson, G., Haridakis, P. M., Cunningham, A. W., Sharma, R., & Ponder, J. D. (2010). The 2008 presidential campaign: Political cynicism in the age of Facebook, MySpace, and YouTube. *Mass Communication and Society*, 13(5), 584–607.
- Huang, C. (2019). Social network site use and Big Five personality traits: A meta-analysis. *Computers in Human Behavior*, 97, 280–290. doi:10.1016/j.chb.2019.03.009
- Huang, C. (2022). Social media addiction and personality: A meta-analysis. *Asian Journal of Social Psychology*, 25(4), 747-761. <https://doi.org/10.1111/ajsp.12531>
- Joinson, A. N. (2008). Looking at, looking up or keeping up with people? Motives and use of Facebook. *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems*, 1027–1036.
- Joinson, A. N., Paine, C., Buchanan, T., & Reips, U.-D. (2008). Measuring self-disclosure online: Blurring and non-response to sensitive items in web-based surveys. *Computers in Human Behavior*, 24(5), 2158–2171.
- Kim, J. W., & Chock, T. M. (2017). Personality traits and psychological motivations predicting selfie posting behaviours on social networking sites. *Telematics and Informatics*, 34, 560–571. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2016.11.006>.
- Lampe, C., Ellison, N., & Steinfield, C. (2006). A Face (book) in the crowd: Social searching vs. social browsing. *Proceedings of the 2006 20th Anniversary Conference on Computer Supported Cooperative Work*, 167–170.
- Lee, E., Ahn, J., & Kim, Y. J. (2014). *Personality traits and self-presentation at Facebook*. *Personality and Individual Differences*, 69, 162–167. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.05.020>
- Lee, G., Lee, J., & Kwon, S. (2011). Use of social-networking sites and subjective wellbeing: A study in South Korea. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14, 151–155. <https://doi.org/10.1089/cyber.2009.0382>
- Lee, K., & Ashton, M. C. (2013). *The H factor of personality: Why some people are manipulative, self-entitled, materialistic, and exploitive – And why it matters for everyone*. Wilfrid Laurier Univ. Press.

- Lee, S., Quigley, B. M., Nesler, M. S., Corbett, A. B., & Tedeschi, J. T. (1999). Development of a self-presentation tactics scale. *Personality and Individual Differences*, 26(4), 701-722. [https://doi.org/10.1016/s0191-8869\(98\)00178-0](https://doi.org/10.1016/s0191-8869(98)00178-0)
- Lin, P.-C., Hou, H.-T., Wu, S.-Y., & Chang, K.-E. (2014). Exploring college students' cognitive processing patterns during a collaborative problem-solving teaching activity integrating Facebook discussion and simulation tools. *The Internet and Higher Education*, 22, 51–56.
- Liu, D., & Campbell, W. K. (2017). The Big Five personality traits, big two metatraits and social media: A meta-analysis. *Journal of Research in Personality*, 70, 229-240. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2017.08.004>
- Lowe-Calverley, E., & Grieve, R. (2018). Self-ie love: Predictors of image editing intentions on Facebook. *Telematics and Informatics*, 35, 186–194. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2017.10.011>
- Lyons, M. (2019). The dark triad and internet behavior. In *The Dark Triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and Psychopathy in Everyday Life* (pp. 161–186). Elsevier.
- Marengo, D., Poletti, I., & Settanni, M. (2020). The interplay between neuroticism, extraversion, and social media addiction in young adult Facebook users: Testing the mediating role of online activity using objective data. *Addictive Behaviors*, 102(106150), 106150. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2019.106150>
- Marino, C., Gini, G., Vieno, A., & Spada, M. M. (2018). A comprehensive meta-analysis on Problematic Facebook Use. *Computers in Human Behavior*, 83, 262–277. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.02.009>
- Marino, C., Gini, G., Vieno, A., & Spada, M. M. (2018). A comprehensive meta-analysis on problematic Facebook use. *Computers in Human Behavior*, 83, 262-277. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2018.02.009>
- Marshall, T. C., Lefringhausen, K., & Ferenczi, N. (2015). The Big Five, self-esteem, and narcissism as predictors of the topics people write about in Facebook status updates. *Personality and Individual Differences*, 85, 35–40.
- Marshall, T. C., Lefringhausen, K., & Ferenczi, N. (2015). The Big Five, self-esteem, and narcissism as predictors of the topics people write about in Facebook status updates. *Personality and Individual Differences*, 85, 35–40. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.04.039>.
- McCain, J. L., & Campbell, W. K. (2018). Narcissism and social media use: A meta-analytic review. *Psychology of Popular Media Culture*, 7(3), 308–327. <https://doi.org/10.1037/ppm0000137>.
- McCrae, R. R., & Costa, P. T., Jr. (1999). A Five-Factor Theory of Personality. In L. A. Pervin & O. P. John (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (pp. 139–153). Guilford Press.
- McQuail, D. (1985). Sociology of mass communication. *Annual Review of Sociology*, 11(1), 93–111.
- Mehdzadeh, S. (2010). Self-presentation 2.0: Narcissism and self-esteem on Facebook. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13(4), 357–364.

- Michikyan, M., Dennis, J., & Subrahmanyam, K. (2015). Can you guess who I am? Real, ideal, and false self-presentation on Facebook among emerging adults. *Emerging Adulthood, 3*(1), 55–64. <https://doi.org/10.1177/2167696814532442>
- Michikyan, M., Subrahmanyam, K., & Dennis, J. (2014). Can you tell who I am? Neuroticism, extraversion, and online self-presentation among young adults. *Computers in Human Behavior, 33*, 179–183.
- Michikyan, M., Subrahmanyam, K., & Dennis, J. (2014). Can you tell who I am? Neuroticism, extraversion, and online self-presentation among young adults. *Computers in Human Behavior, 33*, 179–183. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2014.01.010>
- Moore, K., & McElroy, J. C. (2012). The influence of personality on Facebook usage, wall postings, and regret. *Computers in Human Behavior, 28*(1), 267–274.
- Moore, K., & McElroy, J. C. (2012). The influence of personality on Facebook usage, wall postings, and regret. *Computers in Human Behavior, 28*, 267–274. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2011.09.009>
- Moshagen, M., Hilbig, B. E., & Zettler, I. (2018). The dark core of personality. *Psychological Review, 125*(5), 656–688. <https://doi.org/10.1037/rev0000111>
- Nadkarni, A., & Hofmann, S. G. (2012). Why do people use Facebook? *Personality and Individual Differences, 52*(3), 243–249. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.11.007>
- Nitschinsk, L., Tobin, S. J., & Vanman, E. J. (2022). The dark triad and online self-presentation styles and beliefs. *Personality and Individual Differences, 194*, 111641. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2022.111641>
- Pabian, S., De Backer, C. J., & Vandebosch, H. (2015). Dark Triad personality traits and adolescent cyber-aggression. *Personality and Individual Differences, 75*, 41–46.
- Park, N., Kee, K. F., & Valenzuela, S. (2009). Being immersed in social networking environment: Facebook groups, uses and gratifications, and social outcomes. *Cyberpsychology & Behavior, 12*(6), 729–733.
- Paulhus, D. L., & Williams, K. M. (2002). The dark triad of personality: Narcissism, Machiavellianism, and psychopathy. *Journal of Research in Personality, 36*(6), 556–563.
- Rajesh, T., & Rangaiah, B. (2022). Relationship between personality traits and facebook addiction: A meta-analysis. *Heliyon, 8*(8), e10315. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e10315>
- Rosenberg, J., & Egbert, N. (2011). Online Impression Management: Personality Traits and Concerns for Secondary Goals as Predictors of Self-Presentation Tactics on Facebook. *Journal of Computer-Mediated Communication, 17*(1), 1–18. <https://doi.org/10.1111/j.1083-6101.2011.01560.x>
- Ross, C., Orr, E. S., Sisic, M., Arseneault, J. M., Simmering, M. G., & Orr, R. R. (2009). Personality and motivations associated with Facebook use. *Computers in Human Behavior, 25*(2), 578–586.
- Ryan, T., & Xenos, S. (2011). Who uses Facebook? An investigation into the relationship between the Big Five, shyness, narcissism, loneliness, and Facebook usage. *Computers in Human Behavior, 27*(5), 1658–1664.
- Scott, G. G., Boyle, E. A., Czerniawska, K., & Courtney, A. (2018). Posting photos on Facebook: The impact of narcissism, social anxiety, loneliness, and shyness. *Personality and Individual Differences, 133*, 67–72. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2016.12.039>

- Seidman, G. (2013). Self-presentation and belonging on Facebook: How personality influences social media use and motivations. *Personality and Individual Differences*, 54(3), 402–407.
- Seidman, G. (2014). Expressing the “true self” on Facebook. *Computers in Human Behavior*, 31, 367–372. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.10.052>.
- Sheldon, P. (2008). Student favorite: Facebook and motives for its use. *Southwestern Mass Communication Journal*, 23(2).
- Shen, C., & Kuo, C.-J. (2015). Learning in massive open online courses: Evidence from social media mining. *Computers in Human Behavior*, 51, 568–577.
- Sindermann, C., Duke, É., & Montag, C. (2020). Personality associations with Facebook use and tendencies towards Facebook Use Disorder. *Addictive behaviors reports*, 11, 100264. <https://doi.org/10.1016/j.abrep.2020.100264>
- Skues, J. L., Williams, B., & Wise, L. (2012). The effects of personality traits, self-esteem, loneliness, and narcissism on Facebook use among university students. *Computers in Human Behavior*, 28(6), 2414–2419.
- Subrahmanyam, K., Smahel, D., & Greenfield, P. (2006). Connecting developmental constructions to the internet: Identity presentation and sexual exploration in online teen chat rooms. *Developmental Psychology*, 42(3), 395.
- Tang, W. Y., Reer, F., & Quandt, T. (2022). The interplay of the dark triad and social media use motives to social media disorder. *Personality and Individual Differences*, 187, 111402. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111402>
- Tosun, L. P. (2012). Motives for Facebook use and expressing “true self” on the internet. *Computers in Human Behavior*, 28(4), 15101517. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2012.03.018>
- Turel, O., & Gil-Or, O. (2019). To share or not to share? The roles of false Facebook self, sex, and narcissism in re-posting self-image enhancing products. *Personality and Individual Differences*, 151(109506), 109506. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2019.109506>
- Urista, M. A., Dong, Q., & Day, K. D. (2009). Explaining why young adults use MySpace and Facebook through uses and gratifications theory. *Human Communication*, 12(2), 215–229.
- Wang, C. Y., & Ching, G. S. (2013). A study on the relationship of Facebook and EFL learners’ personality. *International Journal of Research Studies in Educational Technology*, 2, 3–18. <https://doi.org/10.5861/ijrset.2013.434>
- Wiese, M., Martínez-Climent, C., & Botella-Carrubi, D. (2020). A framework for Facebook advertising effectiveness: A behavioral perspective. *Journal of Business Research*, 109, 76–87.
- Wilson, R. E., Gosling, S. D., & Graham, L. T. (2012). A Review of Facebook Research in the Social Sciences. *Perspectives on Psychological Science*, 7(3), 203–220. <https://doi.org/10.1177/1745691612442904>
- Zafar, M., Lodhi, I. S., & Shakir, M. (2018). Impact of personality traits on facebook addiction: The mediating role of perceived social support. *Journal of Research in Social Sciences*, 6(1), 239-258.
- Zarghooni, S. (2007). A study of self-presentation in light of Facebook. *Institute of Psychology, University of Oslo*.

ორგანიზაციული სამართლიანობისა და მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს როლი ფსიქოლოგიური მესაკუთრების ფორმირებაში

ია კუტალაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ფსიქოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი

ნინო წულაია¹

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ფსიქოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი

აბსტრაქტი

კვლევაში ორგანიზაციული სამართლიანობის (*organizational justice*) ჭრილში გააანალიზებულია ორი მნიშვნელოვანი ორგანიზაციულ-ფსიქოლოგიური კონსტრუქტის – ფსიქოლოგიური მესაკუთრების (*psychological ownership*) და მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს (*meaningful work*) – ურთიერთმიმართება. ორგანიზაციული სამართლიანობის აღქმები კვლევაში კონცეპტუალიზებულია, როგორც კონტექსტუალური ცვლადი, რომლის დახმარებითაც ვცდილობთ შევაფასოთ გარემოს (სამართლიანი, უსამართლო) გავლენა სამიზნე ცვლადებს შორის არსებულ მიმართებებზე. ამ ცვლადებს შორის არსებული კავშირების კომპლექსური ბუნების უკეთ გასაანალიზებლად კვლევაში შემოტანილია გადაწვა (*burnout*), როგორც შედეგობრივი ცვლადი. კვლევაში 536 საჯარო მოხელე მონაწილეობდა და ის თვითადმინისტრირებადი კითხვარის გამოყენებით ჩატარდა. კვლევის შედეგები ინტერპრეტირებულია სოციალური გაცვლის თეორიის ჭრილში.

კვლევამ გამოკვეთა მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს როლი ორგანიზაციისადმი ფსიქოლოგიური მესაკუთრების განცდის ფორმირებაში – რაც უფრო ღირებულად მიიჩნევენ დასაქმებულები თავიანთ საქმეს, მით უფრო მაღალია ორგანიზაციის მიმართ მესაკუთრების განცდა. მნიშვნელობის მქონე სამუშაო შესაძლებლობას აძლევს მათ, დაძლიონ რთული სიტუაციები სამუშაო ადგილზე და გაუმკლავდნენ გამონეგევებს. ორგანიზაციული სამართლიანობა მოდერატორია მნიშვნელობის მქონე სამუშაოსა და ორგანიზაციისადმი ფსიქოლოგიური მესაკუთრების კავშირში. განცდა, რომ ღირებულ, მნიშვნელოვან საქმეს აკეთებ, „აკომპენსირებს“ ორგანიზაციული უსამართლობის აღქმების ნეგატიურ გავლენას ფსიქოლოგიური მესაკუთრების განცდის ფორმირებაზე. სამუშაოს მნიშვნელობის სუბიექტურ აღქმასა და გადაწვას შორის კავშირი ნაწილობრივ გაშუალებულია ფსიქოლოგიური მესაკუთრების ცვლადით. დასაქმებულის აღქმა, რომ ღირებულ, მნიშვნელოვან სამუშაოს ასრულებს ფსიქოლოგიური მესაკუთრების ფორმირებას უწყობს ხელს, რაც თავის მხრივ, ამცირებს გადაწვის რისკს.

საკვანძო სიტყვები: მნიშვნელობის მქონე სამუშაო, ორგანიზაციული სამართლიანობა, ფსიქოლოგიური მესაკუთრება, გადაწვა, სოციალური გაცვლის თეორია

¹ პასუხისმგებელი ავტორი:

ნინო წულაია, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Nino.tsulaia@tsu.ge

შესავალი

კვლევაში ჩართული ძირითადი კონსტრუქტების მიმოხილვა

სამუშაო ცხოვრების გამორჩეული და ღირებული ნაწილია. ის ბევრ ფსიქოლოგიურ, სოციალურ თუ მატერიალურ სარგებელთან ასოცირდება; თუმცა, მას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ადამიანის ცხოვრებაში პიროვნული თუ პროფესიული ზრდის, განვითარების, თვითრეალიზაციის *პოტენციალი* ანიჭებს. *ფრანკლის ცხოვრების საზრისის კონცეფციაში* ადამიანისთვის მნიშვნელოვნადაა მიჩნეული შესაძლებლობა, ჰქონდეს შინაგანი მოტივაცია პიროვნული ზრდისა და თვითგანვითარებისთვის (Devivere, 2018). სამუშაო ეხმარება ადამიანს მნიშვნელობა მიანიჭოს თავის არსებობას. რაც უფრო აზრიანი და ღირებულია სამუშაო, მით უფრო მაღალია ცხოვრების საზრისის განცდა (Allan, Douglass, Duffy, & McCarty, 2015).

შრომისა და ორგანიზაციის ფსიქოლოგიაში არსებობს თანხმობა იმის თაობაზე, რომ სამუშაოს გამორჩეულობას სძენს მისი მნიშვნელობა, დასაქმებულის აღქმა იმის შესახებ, რომ მათი ქმედებები ღირებული და სასარგებლოა (Barrick, Mount, & Li, 2012); მნიშვნელობის მქონე სამუშაო დაკავშირებულია პიროვნებასთან, მის აქტიულობურ მიზნებთან, საჭიროებებთან და მნიშვნელოვან ხდომილებებში წვლილის შეტანის მოთხოვნილებასთან (Savvides & Stavrou, 2020). მნიშვნელობის მქონე სამუშაო ხელს უწყობს შინაგანი მოტივაციის ზრდას, პოზიტიურად აისახება შრომით განწყობებსა (შრომითი კმაყოფილება, ჩართულობა) და შესრულებაზე, ამცირებს არიდების ქცევებს, მათ შორის, გაცდენებსა და დენადობას (Savvides & Stavrou, 2020). თანამშრომელი, რომელიც საკუთარ სამუშაოს შინაარსიანად აღიქვამს, მეტად მოტივირებულია შეიტანოს წვლილი ორგანიზაციის წარმატებაში. მნიშვნელობის მქონე სამუშაო ორგანიზაციისთვის ისეთი პოზიტიური შედეგების მომტანია, როგორებიცაა მოტივაციისა და ორგანიზაციული ვალდებულების ზრდა, სამოქალაქო ორგანიზაციული ქცევისა და კომპანიის მიმართ ერთგულების გამოვლენა (Pickford, Joy, Roll, 2016).

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღწერილია მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს 4 წყარო, ესენია: სელფი, სხვა ადამიანები, სამუშაო კონტექსტი და სულიერება. სამუშაო უფრო ღრმა მნიშვნელობას იძენს იმ ადამიანისთვის, რომლისთვისაც სულიერება მნიშვნელოვანია (Rosso, 2010); ასეთი ადამიანებისთვის სამუშაო უფრო მაღალ მიზანთან და მნიშვნელობასთანაა დაკავშირებული (Steger, 2017).

წინამდებარე კვლევა ეფუძნება დაშვებას, რომ მნიშვნელობის მქონე სამუშაო დასაქმებულის *იდენტობის ნაწილი ხდება და ხელს უწყობს ორგანიზაციის მიმართ ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის (psychological ownership) განცდის ფორმირებას.*

ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობა არის მდგომარეობა, როდესაც კონკრეტული მატერიალური თუ არამატერიალური სამიზნე ობიექტი ინდივიდისთვის საკუთრებად მიიჩნევა (Van Dyne, Linn & Pierce, Jon, 2004). ის კოგნიტიური და ემოციური ნაწილებისგან შემდგარი კომპლექსური კონსტრუქტია, რომლის კოგნიტიური მხარე მოიცავს განცდებსა და რწმენას, რომ ინდივიდი ფლობს „სამიზნე ობიექტს“ (სამიზნე, შეიძლება

ორგანიზაციული სამართლიანობისა და მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს როლი ფსიქოლოგიური...

იყოს მაგალითად, ორგანიზაცია და/ან საქმე რომელსაც აკეთებ); ემოციურ მხარეში იგულისხმება უშუალოდ მესაკუთრეობით გამოწვეული სიამოვნების განცდა, რომელიც *თვითეფექტიანობისა და კომპეტენტურობის განცდით* არის პროვოცირებული. ამ და სხვა მრავალი გარემოების გამო, საბოლოოდ, ინდივიდი სამიზნეზე ემოციურად მიჯაჭვული ხდება (Avey et al., 2009), რაც ორგანიზაციის მიმართ პოზიტიური დამოკიდებულებისა და პროდუქტიული ქცევების გამოვლენას განაპირობებს. ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობა ენთუზიაზმის გამომწვევ მდგომარეობად ითვლება, რაც მეტად ღირებულ და მნიშვნელოვან სტატუსს სძენს ამ კონსტრუქტს (Kumar, & Nayak, 2019). კვლევები ცხადყოფს, რომ ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის განცდა, სამუშაოს შესრულების მაღალ დონეს უკავშირდება (Pierce, Jussila, & Cummings, 2009), პოზიტიურად აისახება სამუშაოთი კმაყოფილების განცდაზე (Avey et al., 2009), სამუშაო პროცესებსა და გადამწყვეტილების მიღების აქტივობებში ჩართულობაზე (Mayhew, Ashkanasy, Bramble, & Gardner, 2007); ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობა სამოქალაქო ორგანიზაციული ქცევის გამომწვევია (Van Dyne & Pierce, 2004, როჭიკაშვილი, 2021); ამასთან, უარყოფითი კავშირი აქვს ორგანიზაციის სანინალმდეგოდ დევიანტური ქცევის გამოვლენასა და თანამშრომელთა გადინებასთან (Dawkins, Tian, Newman & Martin, 2015).

ჯონ პირსის ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის თეორიის მიხედვით, მესაკუთრეობას სამი ძირითადი მოტივი უდევს საფუძვლად: 1. ქმედითობა, ეფექტურობა; 2. თვითიდენტიფიკაცია; 3. მიკუთვნებულობა (Pierce, & Jussila, 2011). ჩვენი ვარაუდით, ამ მოტივების აღმოცენებას და/ან რეალიზაციას ხელს უწყობს მნიშვნელობის მქონე სამუშაო; ამ კავშირის ფსიქოლოგიური მექანიზმი შეიძლება ასეთი იყოს: განცდა, რომ ღირებულ საქმეს აკეთებს, დასაქმებულის იდენტობას კუთვნილების საგანთან (ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ორგანიზაციასთან) კიდევ უფრო მეტად აკავშირებს და აძლიერებს ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის განცდას, ან სულაც ხელს უწყობს მის ფორმირებას.

ლოგიკურია დაშვება, რომ ისეთი გარემო პირობები, რომელიც ინდივიდს შესაძლებლობას აძლევს მნიშვნელოვანი პროცესების მიმდინარეობაზე გავლენა მოახდინოს, აკეთოს მნიშვნელოვანი საქმე, ხელს უწყობს კონტროლის, ეფექტურობისა და ქმედითობის მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას, შესაბამისად, ინდივიდი ფსიქოლოგიურად მჭიდროდ უკავშირდება სამიზნეს და მასზე მესაკუთრეობის განცდა უძლიერდება. ამასთან, ამ გზით ის სიმბოლურად წარმოაჩენს თავის თავს, და ეს საქმე და ორგანიზაცია ერთგვარად ინდივიდის თვითობის, მისი იდენტობის გამომხატველი ხდება.

მრავალდონიანი ორგანიზაციული კვლევის შედეგები, ასევე, სამუშაო გარემოს კომპლექსურობა (მასში ერთმანეთზე ზემოქმედი მრავალი სხვადასხვა დონის ფაქტორის არსებობა) გვაფიქრებინებს, რომ ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის განცდის ფორმირებასა და სამუშაოსთვის მნიშვნელობის მინიჭებაზე, ისევე როგორც მათ შორის კავშირზე, ორგანიზაციული გარემო, კონტექსტი ზემოქმედებს – ვვარაუდობთ, რომ ამ ცვლადებს შორის კავშირის შეფასებაში ორგანიზაციულ გარემოს, უფრო ზუსტად კი, ორგანიზაციულ სამართლიანობას განსაკუთრებული როლი ექნება.

ტერმინი „ორგანიზაციული სამართლიანობა“ პირველად გრინბერგის (1987) მიერ იქნა შემუშავებული და აღწერდა თანამშრომლის პირად, სუბიექტურ აღქმებს ორგანიზაციაში მიმდინარე პროცესებისა და გადაწყვეტილების მიღების სამართლიანობის შესახებ. ჩვეულებრივ, ინდივიდები სამართლიანობის შესახებ მსჯელობენ იმის მიხედვით, თუ რა გასცეს მათ და რას იღებენ ისინი ამის სანაცვლოდ. ორგანიზაციულ სამართლიანობას თანამშრომლები აფასებენ შედეგებზე, პროცედურებსა და მმართველ რგოლთან ინტერაქციაზე დაყრდნობით. შესაბამისად, ორგანიზაციული სამართლიანობა ასახავს ინდივიდთა აღქმას იმის შესახებ, თუ რამდენად სამართლიანად ან უსამართლოდ მიმდინარეობს ფორმალური პროცესები და პროცედურები ორგანიზაციაში და რამდენად სამართლიანი ან უსამართლოა ხელმძღვანელობა მათ მიმართ.

მზარდია იმ კვლევების რიცხვი, რომლებიც აჩვენებს სამართლიანობის პოზიტიურ გავლენას თანამშრომელთა შრომით განწყობებზე, შრომით ქცევებსა და, ზოგადად, ორგანიზაციის ეფექტიანობაზე (Cohen-Charash & Spector, 2001; Mengstie, 2020). კვლევები ცხადყოფს, რომ აღქმული ორგანიზაციული სამართლიანობა შრომითი კმაყოფილების, შრომის მოტივაციის, ორგანიზაციული ერთგულების, პოზიტიური ორგანიზაციული ქცევების წინაპირობაა (Bakhshi et al., 2009; Bashshur & Oc, 2015; Cheng et al., 2020; Cohen-Charash & Spector, 2001; Gillet et al., 2013; Harris et al., 2020; Mengstie, 2020; Moliner et al., 2008; Rasheed & Al, 2017). სამართლიანობის საერთაშორისო და ლოკალური კვლევები ცხადყოფს, რომ ორგანიზაციული სამართლიანობა არის ორგანიზაციაში დევიაციური, ანტაგონისტური ქცევების პრევენციისა და პოზიტიური სამსახურებრივი ქცევების წამახალისებელი ეფექტიანი მექანიზმი (კუტალაძე, წულაია, 2021). ის ამცირებს სამუშაოს გაცდენებსა (აბსენტიზმი) და თანამშრომელთა დენადობას, ხელს უწყობს სამუშაოთი კმაყოფილებას, ორგანიზაციულ ერთგულებას, სამუშაოს შესრულების მაღალ დონეს, სამოქალაქო ორგანიზაციულ ქცევას და ა. შ. (Bouazzaoui, Wu, Roehrich, Squire, & Roath, 2020). როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ამ კვლევაში ორგანიზაციული სამართლიანობა, მიუხედავად იმისა რომ სამართლიანობის სუბიექტური აღქმები ფასდება, განხილულია როგორც კონტექსტუალური ცვლადი.

შედეგობრივ ცვლადად კვლევაში პროფესიული გადაწვლა შემოტანილი. პროფესიული გადაწვა (burnout) – ფიზიკური, ემოციური და გონებრივი გამოფიტვის მდგომარეობაა, რომელიც განპირობებულია ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში ემოციურად მძიმე, რთულ სიტუაციაში ყოფნით. უსამართლო ორგანიზაციული გარემო, ალბათ ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი და „ემოციურად მძიმე სიტუაციაა“, რომელმაც დასაქმებული გადაწვამდე შეიძლება მიიყვანოს. ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობაც შეიძლება იყოს გადაწვასთან ასოცირებული. თუ საკუთრების ზრდა პოზიტიურ გამოცდილებად აღიქმება, მისი დაკარგვა სიცარიელის, გამოფიტვის განცდას ტოვებს. როდესაც ვკარგავთ იმას, რასაც „ჩვენად“ ვთვლით, უარყოფით ემოციებს განვიცდით. წარსული კვლევების და სოციალური გამოცდილების შეჯამებით ნათელია, რომ საკუთრების განცდას მნიშვნელოვანი ქცევითი, ემოციური და ფსიქოლოგიური შედეგები ახლავს თან (Pierce, Kostova, & Dirks, 2001). კვლევაში გადაწვის კონსტრუქტის შე-

ორგანიზაციული სამართლიანობისა და მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს როლი ფსიქოლოგიური...

მოტანა, საშუალებას გვაძლევს უფრო კომპლექსურად შევხედოთ სამიზნე ცვლადებს შორის ურთიერთმიმართებას.

კვლევის მიზანია ორგანიზაციული სამართლიანობის გავლენის შეფასება მნიშვნელობის მქონე სამუშაოსა და ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის აღქმების ფორმირებაზე და მათ ურთიერთკავშირზე. კვლევაში მნიშვნელობის მქონე სამუშაო ნეგატიური ორგანიზაციული შედეგების (მათ, შორის გადანვის) კონტექსტში განხილულია, როგორც ბუფერული, შემაკავებელი ცვლადი. კვლევის კონცეპტუალურ ჩარჩოდ შერჩეულია *სოციალური გაცვლის თეორია*, რომელზეც ინფორმაცია კვლევის შემაჯამებელ ნაწილშია წარმოდგენილი.

კვლევის დიზაინი

წარმოდგენილი კვლევა საჯარო სექტორში ჩატარებული მასშტაბური კვლევის ნაწილია. კვლევა მიზნად ისახავდა ემპირიული მტკიცებულების მოპოვებას იმის თაობაზე, თუ რამდენად უზრუნველყო საჯარო სამსახურის რეფორმამ ადამიანური რესურსის მართვის (HRM) ეფექტიანი, მერიტოკრატიულ პრინციპზე დაფუძნებული სისტემის შექმნა; საჯარო სექტორში ბოლო დროს გაჩენილი „ფსიქოლოგიზაციის“ ტენდენციის შესაბამისად, კვლევაში რამდენიმე მნიშვნელოვანი ორგანიზაციულ-ფსიქოლოგიური კონსტრუქტი შევიტანეთ, რომლითაც, ძირითად ინდიკატორებთან ერთად, ირიბად შეფასდა რეფორმის ეფექტიანობა; ამ კვლევის ფარგლებში მოპოვებული მონაცემებიდან, ჩვენი ინტერესის საგანი ზემოთ აღწერილი ოთხი კონსტრუქტი და მათ შორის არსებული მიმართებების კომპლექსური ანალიზია. სტატიაში ამ კონსტრუქტებს შორის მიმართებები გაანალიზებულია 536 საჯარო მოხელის მონაცემებზე დაყრდნობით.¹

კვლევაში გამოყენებულია მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს შესაფასებელი კითხვარისა (Work as meaning inventory – WAMI) და ჯეიმს ეივისა და მისი კოლეგების (2009) მიერ შემუშავებული ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის კითხვარის (Psychological Ownership Questionnaire) მოდიფიცირებული ვარიანტები²; ორივე კითხვარი ადაპტირებული იყო სამაგისტრო შრომის ფარგლებში³. კვლევაში ორგანიზაციული სამართლიანობა შეფასდა ნიჰოფისა და მურმენის ინსტრუმენტის ასევე ადაპტირებული, შემოკლებული სკალით (Niehoff & Moorman, 1993), გადანვა კი BMS-ის (Malach-Pines, 1988) გამოყენებით. ინსტრუმენტები შინაგანი კონსისტენტურობის მისაღები ხარისხით ხასიათდება (კრონბახის ალფა კოეფიციენტი .8-დან .83-ის ფარგლებში მერყეობს).

მონაცემთა ანალიზის დაწყებამდე შეფასდა თითოეული ინსტრუმენტის ფაქტორული სტრუქტურა, სანდოობა და ფსიქომეტრული პარამეტრები. კვლევაში გამოყენე-

¹ დემოგრაფიული მონაცემები: ქალი – 56%; კაცი – 44%; რესპონდენტთა საშუალო ასაკი: 44 წელი, სტ. გადახრა: 12; შერჩევაში რესპონდენტების უმრავლესობა ბაკალავრისა და მაგისტრის ხარისხს ფლობს (ჯამში 90%).

² გამომდინარე იქედან, რომ წინამდებარე კვლევა დიდი კომპლექსური კვლევის ნაწილია, ეკონომიურობის მიზნით კითხვარების შემოკლებული ვარიანტია გამოყენებული.

³ (1). მ. როჭიკაშვილი (2021); სამაგისტრო ნაშრომი „ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის ორგანიზაციული პრედიქტორებისა და შედეგების კვლევა“. ხელმძღვანელი: ი. კუტალაძე (2). ლ. ფარჯიანი (2021); სამაგისტრო ნაშრომი „სამუშაოს ღირებულების აღქმის პრედიქტორები“. ხელმძღვანელი: ი. კუტალაძე.

ბულმა ინსტრუმენტებმა უზრუნველყო პროექტის მიზნებისთვის ვალიდური ინფორმაციის შეგროვება.

კვლევაში ორიგინალი ინსტრუმენტების შემოკლებული ვერსიების გამოყენება, ძირითადი კონსტრუქტების განზომილებების შეფასების საშუალებას არ იძლევა, რაც კვლევის შეზღუდვად შეიძლება მივიჩნიოთ. ამასთან, კვლევა სპეციფიკურად საჯარო სამსახურის წარმომადგენლებზე ჩატარდა, რაც შედეგების განზოგადების თვალსაზრისით გარკვეულ ხარვეზებს შეიცავს. ეს ორი ფაქტორი კვლევის შეზღუდვად შეიძლება ჩაითვალოს, მიუხედავად იმისა, რომ ორივე მათგანს კვლევის ფარგლებში რაციონალური წინაპირობა ჰქონდა.

კვლევის შედეგები

მნიშვნელობის მქონე სამუშაოსა და ფსიქოლოგიურ მესაკუთრეობას შორის კავშირი სუბიექტურად აღქმულ სამართლიან და უსამართლო ორგანიზაციულ გარემოში

კვლევის ძირითადი სამიზნე ცვლადების – მნიშვნელობის მქონე სამუშაო და ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობა – ურთიერთმიმართება შეფასდა ორგანიზაციული სამართლიანობის აღქმების კონტექსტში. პირველ რიგში, ძირითად კონსტრუქტებს შორის კორელაცია შეფასდა. როგორც თანდართული ცხრილიდან ჩანს, მათ შორის სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი კავშირებია.

ცხრილი 1. აღწერითი სტატისტიკა და კორელაციური მიმართებები

	საშუალო	სტ. გადახრა	1	2	3
1. ორგანიზაციული სამართლიანობა	39.97	7.783			
2. მნიშვნელობის მქონე სამუშაო	4.30	.695	.408**		
3. ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობა	4.38	.685	.435**	.698**	
4. გადანვა	7.24	3.057	-.441**	-.476**	-.486**

** – მიმართება სტატისტიკურად არსებითია 0.01 დონეზე

წრფივი რეგრესიით შეფასდა ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის ფორმირებაში ორგანიზაციული სამართლიანობის როლი. ორგანიზაციული სამართლიანობა ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის ქულათა ვარიაციის 19%-ს ხსნის ($R^2 = .19$, $F(1, 534) = 124.4$, $p < .01$). ორგანიზაციული სამართლიანობის 1 სტანდარტული ერთეულით ზრდა საშუალოდ ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის 0.44 სტანდარტული ერთეულით მატებასთან ასოცირდება ($\beta = .44$, $p < .01$).

მრავლობითი წრფივი რეგრესიით შეფასდა მნიშვნელობის მქონე სამუშაოსა და ორგანიზაციული სამართლიანობის როლი ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის ფორმი-

ორგანიზაციული სამართლიანობისა და მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს როლი ფსიქოლოგიური...

რებაში. ანალიზმა გამოკვეთა **მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს დომინანტური როლი ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის ფორმირებაში**. ორივე ფაქტორი ერთად (მნიშვნელობის მქონე სამუშაო და ორგანიზაციული სამართლიანობა) ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის ქულათა ვარიაციის 51.5%-ს ხსნის ($R^2 = 0.515$, $F(2, 534) = 282.730$, $p < 0.001$). თუმცა ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის ფორმირებაში მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს როლი განსაკუთრებულია ($\beta = 0.63$, $p < 0.001$). მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს 1 სტანდარტული ერთეულით ზრდა საშუალოდ ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის 0.63 სტანდარტული ერთეულით მატებასთან ასოცირდება. ორგანიზაციული სამართლიანობის ეფექტი შედარებით სუსტი, თუმცა სტატისტიკურად არსებითია ($\beta = 0.18$, $p < 0.01$).

მნიშვნელობის მქონე სამუშაოსა და ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის კავშირში ორგანიზაციული სამართლიანობის (კონტექსტუალური ცვლადი) როლის შესაფასებლად მარტივი მოდერაციული მოდელი იქნა გამოყენებული. ორგანიზაციულ სამართლიანობის **მოდერაციული ეფექტის** შეფასების შედეგად აღმოჩნდა, რომ დასაქმებულთა აღქმა იმის შესახებ, რომ სამუშაო ადგილზე მათი ქმედებები ღირებული და სასარგებლოა და ისინი საზოგადოებისთვის მნიშვნელოვან საქმეს აკეთებენ (მნიშვნელობის მქონე სამუშაო), უსამართლო ორგანიზაციულ გარემოშიც კი მოქმედებს, როგორც ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის მაფორმირებელი და/ან წამახალისებელი ფაქტორი. აქვე აღვნიშნავთ, რომ ამ და ყველა ქვემოთ განხილულ შემთხვევაში ვიყენებთ ე. წ. კვაზი მოდერატორს, რადგან ყველა მოდერატორი ცვლადი კორელაციაში დამოკიდებულ ცვლადთან.

ცხრილი 2. მარტივი მოდერაციული მოდელი: ორგანიზაციული სამართლიანობა, როგორც მოდერატორი მნიშვნელობის მქონე სამუშაოსა და ფსიქოლოგიურ მესაკუთრეობას შორის კავშირში

დამოკიდებული ცვლადი: ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობა					
$R^2=.52$, $F(3, 532)=193.362$, $p<.001$					
ცვლადები	B	SE	T	P	95% CI
პრედიქტორი (პირდაპირი ეფექტი): მნიშვნელობის მქონე სამუშაო	.946	.124	7.64	.000	[.70, 1.189]
მოდერატორი: ორგანიზაციული სამართლიანობა	.054	.014	3.81	.000	[.026, .083]
ინტერაქციის ცვლადი: ორგანიზაციული სამართლიანობა და მნიშვნელობის მქონე სამუშაო	-.009	.003	-2.76	.05	[-.015, .003]
<i>A. F. Hayes პროგრამა PROCESS, მოდელი №1; (N=536)</i>					

ორგანიზაციული სამართლიანობის ყველა დონეზე მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს პოზიტიური ეფექტი აქვს ფსიქოლოგიურ მესაკუთრეობაზე. განცდა, რომ ღირებულ საქმეს აკეთებ, „აკომპენსირებს“ უსამართლო ორგანიზაციული გარემოს ნეგა-

ტიურ გავლენას დასაქმებულთა ფსიქოლოგიურ მესაკუთრეობაზე (ბუფერული მოდერაცია). სამართლიან ორგანიზაციულ გარემოში კი მნიშვნელობის მქონე სამუშაო აძლიერებს ორგანიზაციული სამართლიანობის პოზიტიურ ეფექტს ფსიქოლოგიურ მესაკუთრეობაზე (გამაძლიერებელი მოდერაცია).

კვლევის შედეგები ცხადყოფს, რომ რაც უფრო სამართლიანია ორგანიზაციული გარემო, მით უფრო მაღალია ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის ფორმირების შანსი. ვარაუდი, რომ ორგანიზაციული სამართლიანობა (კონტექსტუალური ცვლადი) გავლენას ახდენს ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობისა და მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს კავშირზეც, არ დადასტურდა. კვლევის მიგნებად შეიძლება ჩაითვალოს ის ფაქტი, რომ მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს პირობებში შედარებით სუსტია გარემოს ისეთი მნიშვნელოვანი მახასიათებლის ეფექტი, როგორცაა ორგანიზაციული სამართლიანობა. ამაზე მეტყველებს მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს მოდერაციული, „მაკომპენსირებელი“ ეფექტიც ორგანიზაციულ სამართლიანობასა და ფსიქოლოგიურ მესაკუთრეობას შორის კავშირში. თუ გავისხენებთ, რომ მნიშვნელობის მქონე სამუშაო, როგორც კონცეფცია, ცხოვრებისეულ მნიშვნელობასთან, არსებობის მიზანთანაა დაკავშირებული, ეს შედეგი ალბათ გასაკვირი არ უნდა იყოს.

ორგანიზაციული სამართლიანობა, მნიშვნელობის მქონე სამუშაო, ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობა და გადანვა

მნიშვნელობის მქონე სამუშაოსა და ფსიქოლოგიურ მესაკუთრეობასთან შედარებით, ორგანიზაციულ სამართლიანობას დომინანტური როლი არ აღმოაჩნდა პროფესიული გადანვის ფორმირებაში. ჩვენი ვარაუდი ამ მისი დომინანტური როლის შესახებ, ეყრდნობოდა კვლევის შედეგებს, რომლებიც ცხადყოფს ორგანიზაციული სამართლიანობის კრიტიკულ როლს შრომითი განწყობებისა და ქცევების პროგნოზირებაში (Choi, Sungjoo, 2011). აღმოჩნდა, რომ უშინაარსო, რუტინულ სამუშაოს (მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს საპირისპიროდ) და ორგანიზაციისაგან გაუცხოებას (ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის საპირისპიროდ) ისეთივე კონტრიბუცია აქვს პროფესიული გადანვის ფორმირებაში, როგორც ორგანიზაციული სამართლიანობის ფუნდამენტურ ცვლადს.

მნიშვნელობის მქონე სამუშაო, ორგანიზაციული სამართლიანობა და ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობა გადანვის ქულათა ვარიაციის 32%-ს ხსნის ($R^2 = 32.4\%$, $F(3,532) = 85.087$, $p < 0.001$). მნიშვნელობის მქონე სამუშაო, ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობა და ორგანიზაციული სამართლიანობა ასოცირდება პროფესიული გადანვის ნაკლებ რისკებთან და პირიქით.

მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს 1 სტანდარტული ერთეულით ზრდა საშუალოდ გადანვის 0.124 სტანდარტული ერთეულით კლებასთან ასოცირდება ($\beta = -0.214$, $p < 0.01$); ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის 1 სტანდარტული ერთეულით ზრდა საშუალოდ გადანვის 0.225 სტანდარტული ერთეულით კლებასთან ასოცირდება ($\beta = -0.225$, $p < 0.01$); ეს ორგანიზაციული სამართლიანობის ეფექტზე ოდნავ მეტია ($\beta = -0.256$, $p < 0.01$); თუმცა, სამიზნე ცვლადებთან შედარებით, მისი, როგორც კონტექსტუალური ფაქტორის, დომინაცია გადანვის ქულათა ვარიაციის ახსნაში არ იკვეთება.

კვლევაში ჩართული ცვლადების კომპლექსური ანალიზი: მედიაციური და მოდერაციული მედიაციის მოდელი

სამიზნე ცვლადთა შორის არსებული კავშირების უფრო კომპლექსური ანალიზისთვის მედიაციური და მოდერაციული მედიაციის მოდელებიც შეფასდა.

მედიაციური ანალიზი შემდეგი ცვლადების ჩართულობით გაკეთდა: მნიშვნელობის მქონე სამუშაო (პრედიქტორი), გადანვა (დამოკიდებული ცვლადი), ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობა (მედიატორი). დადასტურდა, რომ სამუშაოს მნიშვნელობის სუბიექტურ აღქმასა და გადანვას შორის კავშირი გაშუალებულია ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის ცვლადით (ნაწილობრივი მედიაცია).

ეს შედეგი ასე შეიძლება ინტერპრეტირდეს:

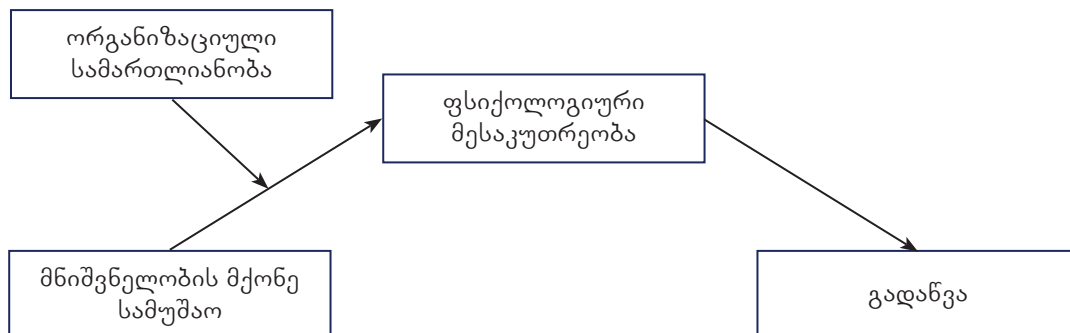
- დასაქმებულს, განცდა რომ უმნიშვნელო, ნაკლებად ღირებულ სამუშაოს ასრულებს, ხელს უშლის მას, რომ ორგანიზაცია საკუთარი იდენტობის ნაწილად აღიქვას და მისდამი მესაკუთრეობის განცდა დაეუფლოს. ეს გარემოება, პირიქით, ორგანიზაციისაგან გარკვეულ ფსიქოლოგიურ გაუცხოებას იწვევს, რაც საბოლოო ჯამში, გადანვის წინაპირობა შეიძლება გახდეს.
- ამის საპირისპიროდ, დასაქმებულის აღქმა, რომ ღირებულ, მნიშვნელოვან სამუშაოს ასრულებს ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის ფორმირებას უწყობს ხელს, რაც თავის მხრივ, ამცირებს გადანვის რისკს.

ცხრილი 3. მარტივი მედიაციური მოდელი: ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობა, როგორც მედიატორი მნიშვნელობის მქონე სამუშაოსა და გადანვას შორის კავშირში

დამოკიდებული ცვლადი: გადანვა					
$R^2 = .27, F(2, 533) = 99.810, p < .001$					
ცვლადები	B	SE	T	p	95% CI
<i>პრედიქტორი (პირდაპირი ეფექტი): მნიშვნელობის მქონე სამუშაო</i>	-1.17	.227	-5.15	.000	[-1.62, -.72]
<i>მედიატორი: ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობა</i>	-1.34	.23	-5.82	.000	[-1.79, -.89]
<i>ირიბი ეფექტი</i>	Effect1	BootSE			Boot 95%CI
<i>ირიბი ეფექტი: მნიშვნელობის მქონე სამუშაო → ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობა → გადანვა</i>	-.21	.04			[-.29, -.13]
A. F. Hayes პროგრამა PROCESS, მოდელი №7; (N=536)					

დადასტურდა **მოდერაციული მედიაციის** მოდელიც. ამ მოდელში პრედიქტორი ცვლადი მნიშვნელობის მქონე სამუშაოა, დამოკიდებული ცვლადი კი გადანვა. ამ ცვლადებს შორის კავშირი ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობითაა გაშუალებული; მნიშვნელობის მქონე სამუშაოსა და ფსიქოლოგიურ მესაკუთრეობას შორის კავშირში კი მოდერატორი – ორგანიზაციული სამართლიანობაა.

გამოსახულება 1. მოდერაციული მედიაციის მოდელი: ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობა, როგორც მედიატორი მნიშვნელობის მქონე სამუშაოსა და გადანვას შორის კავშირში, რომელიც მოდერირებულია ორგანიზაციული სამართლიანობით

ცხრილი 4. მოდერაციული მედიაციის მოდელი

დამოკიდებული ცვლადი: გადანვა					
R^2 მოდერაციული მედიაცია = .30, $F(2, 533)=115, p<.001$					
ცვლადები	B	SE	T	p	95% CI
პრედიქტორი (პირდაპირი ეფექტი): მნიშვნელობის მქონე სამუშაო	-.17	.22	-5.15	.000	[-.61, -.72]
მედიატორი: ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობა	-1.34	.23	-5.81	.000	[-1.79, -.89]
ირიბი ეფექტი: მნიშვნელობის მქონე სამუშაო (ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობა/გადანვა)	Effect ²	BootSE			Boot 95%CI
ორგანიზაციული სამართლიანობა: დაბალი	-.88	.18			[-1.2, -.53]
ორგანიზაციული სამართლიანობა: საშუალო	-.78	.15			[-1.07, -.49]
ორგანიზაციული სამართლიანობა: მაღალი	-.69	.14			[-.97, -.42]
მედიაციური მოდერაციის ინდექსი	Index	BootSE			Boot 95%CI
	.012	.0078			[.0004, .0304]
დამოკიდებული ცვლადი: ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობა					
პრედიქტორი: მნიშვნელობის მქონე სამუშაო	.95	.12	7.6	.000	[.70, 1.2]
მოდერატორი: ორგანიზაციული სამართლიანობა	.05	.01	3.8	.000	[.03, .08]
ინტერაქციის ცვლადი: მნიშვნელობის მქონე სამუშაო და ორგანიზაციული სამართლიანობა	-.009	.033	-2.76	.000	[-.02, -.003]

A. F. Hayes პროგრამა PROCESS, მოდელი №7; (N=536)

ორგანიზაციული სამართლიანობისა და მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს როლი ფსიქოლოგიური...

სამიზნე ცვლადების ეს კონფიგურაცია მოდერაციული მედიაციის ანალიზის საფუძველზე ასეთ საერთო სურათს იძლევა:

- ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის აღქმა დამოკიდებულია ორგანიზაციული სამართლიანობის და მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს სუბიექტური აღქმების ინტერაქციაზე;
- სამართლიან ორგანიზაციულ გარემოში არსებითად იზრდება ორგანიზაციის მიმართ ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის ჩამოყალიბების ალბათობა; ამასთან, მესაკუთრეობის განცდით გამოწვეული პოზიტიური ემოციები გადაწვის რისკს ამცირებს;
- მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს პოზიტიური ეფექტი უსამართლო ორგანიზაციულ გარემოშიც აქვს. თუ დასაქმებული მიიჩნევს, რომ ღირებულ სამუშაოს ასრულებს, უსამართლო ორგანიზაციული გარემოს უარყოფითი გავლენა ფსიქოლოგიურ მესაკუთრეობაზე სუსტდება; შესაბამისად, მცირდება გადაწვის რისკიც. ამასთან, რუტინული სამუშაო, განცდა რომ ღირებულს არაფერს აკეთებ, აფერხებს ორგანიზაციის მიმართ ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის ფორმირებას. ორგანიზაციისაგან გაუცხოება (ორგანიზაციის მიმართ კუთვნილების, მესაკუთრეობის განცდის არქონა) გადაწვის რისკს ზრდის.

დისკუსია

კვლევის შედეგების ინტერპრეტაციისთვის შრომისა და ორგანიზაციის ფსიქოლოგიაში ერთ-ერთ ყველაზე გავლენიან პარადიგმასა და ორგანიზაციულ კვლევებში ფართოდ გამოყენებულ კონცეპტუალურ ჩარჩოს¹ – სოციალური გაცვლის თეორიას – ვეყრდნობით; ეს თეორია გვეხმარება იმის გაგებაში, როგორ აყალიბებს და ავითარებს რესურსების გაცვლით პოტენციურად „მაღალი ხარისხის“ ურთიერთობას ორი მხარე – ორგანიზაცია და დასაქმებული.

ორგანიზაციული ქცევის ყველაზე მნიშვნელოვანი თემები – სამოქალაქო ორგანიზაციული ქცევა (Organ, 1994), ორგანიზაციული ვალდებულება (Bishop, Scott, & Burroughs, 2000), ორგანიზაციული მხარდაჭერა (Ladd & Henry, 2000) და ორგანიზაციული სამართლიანობა (Tepper & Taylor, 2003) – ფართოდაა შესწავლილი ამ კონცეპტუალური მოდელის გამოყენებით; ორგანიზაციული სამართლიანობის აღქმების კვლევათა ერთ-ერთი ბოლო მეტაანალიზი მიუთითებს, რომ სოციალური გაცვლის თეორიის ცვლადები – ნდობა, ორგანიზაციული ვალდებულება, აღქმული ორგანიზაციული მხარდაჭერა და ლიდერი-წევრის გაცვლა – მნიშვნელოვანია ორგანიზაციული სამართლიანობის პოზიტიური აღქმების, ამოცანის შესრულების მაღალი ხარისხისა (performance) და სამოქალაქო ორგანიზაციული ქცევის ფორმირებისთვის (Colquitt et al., 2013). სოციალური გაცვლის კონცეპტუალური მოდელი გამოყენებულია ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის კვლევებშიც, მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს არსი კი სოციალური გაცვლის პერსპექტივიდან თითქმის არ არის შესწავლილი. ამის მცდელობა ამ კვლევაშია წარმოდგენილი.

¹ Cropanzano, R., & Mitchell, M. S. (2005). Social exchange theory: An interdisciplinary review. *Journal of Management*, 31(6), 874–900. <https://doi.org/10.1177/0149206305279602>

სოციალური გაცვლა ორ ან მეტ მხარეს შორის თანმიმდევრული ტრანზაქციების სერიაა (Mitchell, Cropanzano, & Quisenberry, 2012), როდესაც ერთი მხარის ქმედებას მეორე მხარის ანალოგიური პასუხი მოსდევს (Cooper-Thomas, 2018). ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობა, დიდწილად სწორედ ასეთი სოციალური გაცვლის შედეგია. ორგანიზაციაში მიმდინარე პროცესებისა და გადაწყვეტილების მიღების პრაქტიკის სამართლიანობა ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის ფორმირებას უწყობს ხელს. ეს არის პოზიტიური გაცვლა – სამართლიან ორგანიზაციულ გარემოს, დასაქმებულები ფსიქოლოგიური მესაკუთრებით პასუხობენ, უსამართლო გარემოში კი ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის ფორმირების ალბათობა იკლებს. წინამდებარე კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით შეიძლება ითქვას, რომ სამართლიანი ორგანიზაციული გარემოსა და „აზრიანი“ სამუშაო დიზაინის შეთავაზება, ორგანიზაციის მხრიდან მნიშვნელოვანი „ინვესტირებაა“, რასაც დასაქმებული ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობით პასუხობს. თავის მხრივ, მესაკუთრეობის მაღალი განცდა ქმნის მჭიდრო, ოჯახის მსგავს დინამიკას ორგანიზაციის წევრებს შორის, შედეგად, დასაქმებულები უფრო დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ თავიანთ სამუშაოს (Steger, 2017).

სოციალური გაცვლის პრინციპით აიხსნება ორგანიზაციულ სამართლიანობასა და ფსიქოლოგიურ მესაკუთრეობას შორის კავშირი. თუმცა, მნიშვნელოვანია გავვერკვეთ, რა ფსიქოლოგიური მექანიზმებით შეიძლება აიხსნას ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის აღქმის ფორმირებაში, მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს დომინანტური როლი ისეთ ფუნდამენტურ ორგანიზაციულ ცვლადთან მიმართებით, როგორცაა სამართლიანობა. მნიშვნელობის ძიება ადამიანის ერთ-ერთი ძირეული მოტივია (Frankl, 1984); მნიშვნელობის მქონე სამუშაო, როგორც კონცეფცია, ფილოსოფიური პრინციპებიდან წარმოიშვა და, ზოგადად, ცხოვრებისეულ მნიშვნელობასთან, არსებობის მიზანთანაა დაკავშირებული. ცხოვრების მნიშვნელობის ძიებისკენ სწრაფვაში სამუშაოს მნიშვნელოვანი როლი აქვს (Frankl, 1984). მნიშვნელობის მქონე სამუშაო პროფესიულ გარემოში, და, მთლიანად ცხოვრებაში, ჰარმონიისა და სისრულის განცდის, ცხოვრების საზრისის ფორმირების არსებითი წინაპირობაა. ამით აიხსნება ის ფაქტი, რომ დასაქმებულთათვის „აზრიანი“, მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს შეთავაზებას უფრო ძლიერი პოზიტიური ეფექტი აქვს, ვიდრე ორგანიზაციულ სამართლიანობას, კონტექსტუალურ ფაქტორს. რაც უფრო მნიშვნელოვანი, ღირებული მოტივების რეალიზების შესაძლებლობა ეძლევა დასაქმებულს ორგანიზაციაში¹, მით უფრო მნიშვნელოვანია პოზიტიური ეფექტი, რომელსაც ორგანიზაცია სანაცვლოდ იღებს.

სოციალური გაცვლის პრინციპი მოქმედებს გადაწვასთან მიმართებითაც. ორგანიზაციული სამართლიანობითა და მნიშვნელობის მქონე სამუშაოთი გამოწვეული „საკუთრების ზრდა“ (სოციალური გაცვლა) პოზიტიურ გამოცდილებად აღიქმება, ხოლო „საკუთრების“ დაკარგვა ნეგატიური, გამოფიტვის, სიცარიელის განცდას ტოვებს, რითაც აიხსნება გადაწვის ქულათა ვარიაციაში ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის პრედიქტული როლი.

¹ სამუშაოს დომინანტურ როლს სხვადასხვა სახის კონტექსტუალურ, გარემო ფაქტორებთან შედარებით ადასტურებს ჰერცბერგის თეორიაც.

ორგანიზაციული სამართლიანობისა და მნიშვნელობის მქონე სამუშაოს როლი ფსიქოლოგიური...

დაბოლოს, მოკლედ მნიშვნელობის მქონე სამუშაოსა და ფსიქოლოგიურ მესაკუთრეობას შორის არსებული კავშირის ფსიქოლოგიურ მექანიზმზეც შევჩერდებით. როდესაც დასაქმებული ცხადად, მკაფიოდ ხედავს იმ საქმის მნიშვნელობას, რომელსაც ის აკეთებს ორგანიზაციაში, მისი ქმედითობის, ეფექტურობის მოტივის (ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის ერთ-ერთი ძირითადი მოტივი) რეალიზება ხდება. ამასთან, განცდა, რომ ღირებულ საქმეს აკეთებს, დასაქმებულის იდენტობას კუთვნილების საგანთან (ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ორგანიზაციასთან) კიდევ უფრო მეტად აკავშირებს. სავარაუდოდ, სწორედ **ქმედითობა/თვითეფექტიანობა, თვითიდენტურობა არის ის დომინანტური მექანიზმები**, რომლითაც მნიშვნელობის მქონე სამუშაო ორგანიზაციის მიმართ ფსიქოლოგიური მესაკუთრეობის ფორმირებას უწყობს ხელს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- Avey, James & Luthans, Fred & Jensen, Susan. (2009). Psychological Capital: A positive resource for combating employee stress and turnover. *Human Resource Management*. 48. 677-693. 10.1002/hrm.20294.
- Allan, B. A., Douglass, R. P., Duffy, R. D., & McCarty, R. J. (2015). Meaningful Work as a Moderator of the Relation Between Work Stress and Meaning in Life. *Journal of Career Assessment*, 1-12.
- Ba khshi, A., Kumar, K., & Rani, E. (2009). Organizational justice perceptions as predictor of job satisfaction and organization commitment. *International Journal of Business and Management*, 4(9). <https://doi.org/10.5539/ijbm.v4n9p145>
- Bashshur, M. R., & Oc, B. (2015). When Voice Matters: A Multilevel Review of the Impact of Voice in Organizations. *Journal of Management*, 41(5), 1530–1554. <https://doi.org/10.1177/0149206314558302>
- Barrick, M. R., Mount, M. K., & Li, N. (2012). The Theory of Purposeful Work Behavior: The Role of Personality, Higher-Order Goals, and Job Characteristics. *Academy of Management Review*, 1-52.
- Bishop, J. W., Scott, K. D., & Burroughs, S. M. (2000). Support, commitment, and employee outcomes in a team environment. *Journal of Management*, 26(6), 1113–1132. HYPERLINK “<https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/014920630002600603>” \t “_blank” <https://doi.org/10.1177/014920630002600603>
- Bouazzaoui, M., Wu, H-J., Roehrich, J., Squire, B., & Roath, T. (2020). Justice in inter-organizational relationships: A literature review and future research agenda. *Industrial Marketing Management*, 87, 128-137. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2020.02.003>
- Campbell Pickford, Helen and Joy, Genevieve and Roll, Kate, Psychological Ownership: Effects and Applications (October 20, 2016). *Saïd Business School WP 2016-32*, Available at SSRN: HYPERLINK “<https://ssrn.com/abstract=2893092>” \t “_blank” <https://ssrn.com/abstract=2893092> or HYPERLINK “<https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2893092>” \t “_blank” <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2893092>
- Cheng, Y., Nudelman, G., Otto, K., & Ma, J. (2020). Belief in a Just World and Employee Voice Behavior: The Mediating Roles of Perceived Efficacy and Risk. *Journal of Psychology*:

- Interdisciplinary and Applied*, 154(2), 129–143.
<https://doi.org/10.1080/00223980.2019.1670126>
- Choi, Sungjoo. (2011). Organizational Justice and Employee Work Attitudes: The Federal Case. *American Review of Public Administration – AMER REV PUBLIC ADM.* 41.185-204.
<https://doi.org/10.1177/0275074010373275>.
- Cooper-Thomas, H. D., & Morrison, R. L. (2018). Give and take: Needed updates to social exchange theory. *Industrial and Organizational Psychology: Perspectives on Science and Practice*, 11(3), 493–498. <https://doi.org/10.1017/iop.2018.101>
- Cohen-Charash, Y., & Spector, P. E. (2001). The role of justice in organizations: A meta-analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 86(2), 278–321.
<https://doi.org/10.1006/obhd.2001.2958>
- Colquitt, J. A., Scott, B. A., Rodell, J. B., Long, D. M., Zapata, C. P., Conlon, D. E., & Wesson, M. J. (2013). Justice at the millennium, a decade later: A meta-analytic test of social exchange and affect-based perspectives. *Journal of Applied Psychology*, 98(2), 199–236. <https://doi.org/10.1037/a0031757>
- Cropanzano, R., & Mitchell, M. S. (2005). Social exchange theory: An interdisciplinary review. *Journal of Management*, 31(6), 874–900. HYPERLINK “<https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/0149206305279602>”\t“_blank” <https://doi.org/10.1177/0149206305279602>
- Devivere, B. v. (2018). *Meaningful Work: Viktor Frankl's Legacy for the 21st Century*. Frankfurt: Springer International Publishing AG.
- Dittmar, H. (1992). *The social psychology of material possessions: To have is to be*. New York: St. Martin's Press.
- Etzioni, A. (1991). The socio-economics of property. *Journal of Social Behavior and Personality*(6 (Special issue)), 465-468.
- Frankl, V. E. (1984) *Man's Search for Meaning: An Introduction to Logotherapy*. New York: Simon & Schuster.
- Gillet, N., Colombat, P., Michinov, E., Pronost, A. M., & Fouquereau, E. (2013). Procedural justice, supervisor autonomy support, work satisfaction, organizational identification and job performance: The mediating role of need satisfaction and perceived organizational support. *Journal of Advanced Nursing*, 69(11), 2560–2571.
<https://doi.org/10.1111/jan.12144>
- Harris, C. M., Lavelle, J. J., & McMahan, G. C. (2020). The effects of internal and external sources of justice on employee turnover intention and organizational citizenship behavior toward clients and workgroup members. *International Journal of Human Resource Management*, 31(17), 2141–2164. <https://doi.org/10.1080/09585192.2018.1441163>
- James, W. (1890). *The Principles of Psychology*. New York: Holt. HYPERLINK “<https://www.emerald.com/insight/search?q=Jitender%20Kumar>”\o “Jitender Kumar” Kumar, J. and HYPERLINK “<https://www.emerald.com/insight/search?q=Jogendra%20Kumar%20Nayak>”\o “Jogendra Kumar Nayak” Nayak, J.K. (2019), “Brand engagement without brand ownership: a case of non-brand owner community members”, HYPERLINK “<https://www.emerald.com/insight/publication/issn/1061-0421>” *Journal of Product & Brand Management*, Vol. 28 No. 2, pp. 216-230. HYPERLINK “[140](https://doi.org/10.1108/JPBM-04-</p></div><div data-bbox=)

2018-1840” ო “DOI: <https://doi.org/10.1108/JPBM-04-2018-1840>”

<https://doi.org/10.1108/JPBM-04-2018-1840>

- Ladd, D., & Henry, R. A. (2000). Helping coworkers and helping the organization: The role of support perceptions, exchange ideology, and conscientiousness. *Journal of Applied Social Psychology, 30*(10), 2028–2049. HYPERLINK “<https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1559-1816.2000.tb02422.x>”\t “_blank” <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2000.tb02422.x>
- Lips-Wiersma, M., & Wright, S. (2012). Measuring the Meaning of Meaningful Work Development and Validation of the Comprehensive Meaningful Work Scale. *Group & Organization Management, 655-685*.
- Martela F and Pessi AB (2018) Significant Work Is About Self-Realization and Broader Purpose: Defining the Key Dimensions of Meaningful Work. *Front. Psychol. 9*:363. doi: 10.3389/fpsyg.2018.00363
- Malach-Pines, A. (2005). The Burnout Measure, Short Version. *International Journal of Stress Management, 12*(1), 78–88. HYPERLINK “<https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/1072-5245.12.1.78>”\t “_blank” <https://doi.org/10.1037/1072-5245.12.1.78>
- Mayhew, M. G., Ashkanasy, N. M., Bramble, T., & Gardner, J. (2007). A study of the antecedents and consequences of psychological ownership in organizational settings. *The Journal of Social Psychology, 147*(5), 477–500. HYPERLINK “<https://psycnet.apa.org/doi/10.3200/SOCP.147.5.477-500>”\t “_blank” <https://doi.org/10.3200/SOCP.147.5.477-500>
- Mitchell, M. S., Cropanzano, R. S., & Quisenberry, D. M. (2012). Social exchange theory, exchange resources, and interpersonal relationships: A modest resolution of theoretical difficulties. In K. Törnblom & A. Kazemi (Eds.), *Handbook of social resource theory: Theoretical extensions, empirical insights, and social applications* (pp. 99–118). Springer Science + Business Media. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-4175-5_6
- Mengstie, M. M. (2020). Perceived organizational justice and turnover intention among hospital healthcare workers. *BMC Psychology, 8*(1), 1–11. <https://doi.org/10.1186/s40359-020-0387-8>
- Moliner, C., Martinez-Tur, V., Ramos, J., Peiro, J. M., & Cropanzano, R. (2008). Organizational justice and extrarole customer service: The mediating role of well-being at work. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 17*(3), 327–348. <https://doi.org/10.1080/13594320701743616>
- Niehoff, B. P., & Moorman, R. H. (1993). Justice as a Mediator of the Relationship Between Methods of Monitoring and Organizational Citizenship Behavior. *Academy of Management Journal, 36*(3), 527–556. <https://doi.org/10.5465/256591>
- Organ, D. W. (1994). Personality and Organizational Citizenship Behavior. *Journal of Management, 20*(2), 465–478. <https://doi.org/10.1177/014920639402000208>
- ADDIN Mendeley Bibliography CSL_BIBLIOGRAPHY Pierce, J. L., Kostova, T., & Dirks, K. T. (2001). Toward a Theory of Psychological Ownership in Organizations. *The Academy of Management Review, 26*(2), 298-310. <https://doi.org/10.2307/259124>
- Pierce, J. L., Jussila, I., & Cummings, A. (2009). Psychological ownership within the job design context: Revision of the job characteristics model. *Journal of Organizational*

- Behavior, 30(4), 477–496. HYPERLINK “<https://psycnet.apa.org/doi/10.1002/job.550>”
\t “_blank” <https://doi.org/10.1002/job.550>
- Pierce, J. L., & Jussila, I. (2011). Psychological ownership and the organizational context: Theory, research evidence, and application. Edward Elgar Publishing. HYPERLINK “<https://psycnet.apa.org/doi/10.4337/9780857934451>” \t “_blank”
<https://doi.org/10.4337/9780857934451>
- Rasheed, H., & Al, A. (2017). The Impact of Organizational Justice on Job Loyalty and Behavioral Corruption in Jordanian Business Organizations: An Applied Study. *International Review of Management and Business Research*, 6(3), 949–965.
- Rosso, B. D. (2010). On the meaning of work: A theoretical integration and review. *Elsevier*, 91-127.
- Saeed, Arfa & Syed, Nida & Farrukh, Muhammad & Rabbi, Faria. (2015). The impact of organizational Justice on job burnout. 2. 519-522.
- Sartre, J.-P. (1969). *Being and nothingness: A phenomenological essay on ontology*. New York: Philosophical Library.
- Savvides, E., & Stavrou, E. (2020). Purpose, Meaning, Joy, and Fulfilment. In S. Dhiman, *The Palgrave Handbook of Workplace Well-Being* (pp. 1-27). Burbank: Palgrave Macmillan, Cham.
- Simonet, D. V., & Castille, C. M. (2020). The search for meaningful work: A network analysis of personality and the job characteristics model. *ELSEVIER*, 1-9.
- Steger, M. F. (2017). Creating Meaning and Purpose at Work. In L. G. Oades, M. F. Steger, A. D. Fave, & J. Passmore, *The Wiley Blackwell Handbook of the Psychology of Positivity and Strengths-Based Approaches at Work* (pp. 60-81). Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
- Tepper, B. J., & Taylor, E. C. (2003). Relationships among supervisors’ and subordinates’ procedural justice perceptions and organizational citizenship behaviors. *Academy of Management Journal*, 46(1), 97–105. HYPERLINK “<https://psycnet.apa.org/doi/10.2307/30040679>” \t “_blank” <https://doi.org/10.2307/30040679>
- Van Dyne, Linn & Pierce, Jon. (2004). Psychological Ownership and Feelings of Possession: Three Field Studies Predicting Employee Attitudes and Organizational Citizenship Behavior. *Journal of Organizational Behavior*. 25. 439 – 459.
<https://doi.org/10.1002/job.249>.
- Weston, S. J., Hill, P. L., & Cardador, T. M. (2020). Working toward a purpose: Examining the cross-sectional and longitudinal effects of work characteristics on sense of purpose. 1-14.
- კუტალაძე, ი., წულაია, ნ., (2021). სამართლიანობა, თანამშრომლის ხმა და ანტაგონისტური ქცევები ორგანიზაციაში, *ქართული ფსიქოლოგიური ჟურნალი*, ტ. 3., ნომერი 1, 57-71, ISSN 26679027

THE ROLE OF ORGANIZATIONAL JUSTICE AND MEANINGFUL WORK IN THE FORMATION OF PSYCHOLOGICAL OWNERSHIP

Ia Kutaladze

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Doctor of Psychology

Nino Tsulaia¹

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Doctor of Psychology

Abstract

The study examines the relationship between two important constructs in organizational psychology – *psychological ownership* and *meaningful work* in the context of *organizational justice*. Perception of organizational justice is conceptualized as a contextual variable which is used to evaluate environmental influence (fair, unfair) on the relationship between the target variables. To better analyze the complex relationship between the variables, we introduced burnout as a dependent variable. 536 public servants participated in the study. The study used a self-administered questionnaire and the results were interpreted from the perspective of social exchange theory.

According to the study, *meaningful work plays an important role in the development of the sense of psychological ownership towards the organization*. The more valuable the work is, the stronger is the sense of psychological ownership towards the organization. Meaningful work enables employees to overcome problems at the workplace and cope with difficulties. Organizational justice moderates the relationship between meaningful work and psychological ownership. The importance of work compensates for the negative effect of the perception of organizational injustice on the development of psychological ownership. The relationship between the perception of the meaning of work and burnout is partially mediated by psychological ownership. Employees' perception that they do valuable work contributes to the development of psychological ownership, which, in its turn, reduces the risk of burnout.

Key words: *meaningful work, organizational justice, psychological ownership, burnout, social exchange theory*

Introduction

Key constructs

Work is a very special and valuable part of our life. It is associated with a number of psychological, social and material benefits. However, the importance of work in human life is determined by its potential for personality growth, self-actualization and professional development. V. Frankl's concept of meaning of life emphasizes the importance of intrinsic

¹ Responsible author:
Nino Tsulaia, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
Nino.tsulaia@tsu.ge

motivation for personality growth and development (Devivere, 2018). Work helps people make their existence meaningful. The more meaningful and valuable the work is, the stronger the experience of the meaningfulness of life (Allan, Douglass, Duffy, & McCarty, 2015).

Professionals working in the field of industrial and organizational psychology agree that work is special because of its meaningfulness, the employee's perception of its usefulness and value (Barrick, Mount, & Li, 2012). **Meaningful work** is related to the individual, his/her purposes and necessities and their need to contribute to important events (Savvides & Stavrou, 2020). Meaningful work increases intrinsic motivation, has a positive impact on the work-related attitudes (job satisfaction, engagement), and reduces avoidance behavior such as absenteeism and turnover (Savvides & Stavrou, 2020). An employee who perceives his/her own work as meaningful is better motivated to contribute to organizational success. Meaningful work results in positive organizational outcomes, such as increased motivation and organizational responsibility, organizational citizenship behavior and organizational commitment (Pickford, Joy, Roll, 2016).

Self, others, work context and spirituality have been identified as four sources of meaningful work. Work acquires a deeper meaning for those people for whom spirituality is truly important (Rosso, 2010). For such people work is related to higher purposes and meaning (Steger, 2017).

The present study is based on the following assumption: ***Meaningful work becomes part of the employee's identity and contributes to the formation of psychological ownership towards the organization.***

Psychological ownership is the state in which an individual develops possessive feelings for a specific material or immaterial target object (Van Dyne, Linn & Pierce, Jon, 2004). It is a complex construct composed of cognitive and affective components. Its cognitive aspect involves the belief that the individual possesses the 'target object' (potential targets could be the organization and/or the work performed by the employee); affective aspect implies the feeling of pleasure caused by ownership and provoked by *self-efficacy* and experience of being *competent*. Because of the above mentioned and other reasons, the individual becomes attached to the target object (Avey et al., 2009), which results in positive attitude towards the organization and productive behavior. It is believed that psychological ownership evokes enthusiasm, which makes this construct especially important (Kumar, & Nayak, 2019). Research shows that psychological ownership is related to high level of performance (Pierce, Jussila, & Cummings, 2009), job satisfaction (Avey et al., 2009), work engagement and high level of participation in decision-making (Mayhew, Ashkanasy, Bramble, & Gardner, 2007). Psychological ownership contributes to organizational citizenship behavior (Van Dyne & Pierce, 2004, Rochikashvili, 2021). On the other hand, it is negatively related to deviant behavior against the organization and employee turnover (Dawkins, Tian, Newman & Martin, 2015).

According the psychological ownership theory developed by John Pierce, there are three key motives that underlie psychological ownership. These are: 1. Efficacy; 2. Self-identity; 3. Belongingness (Pierce, & Jussila, 2011). *We suggest that the arousal and/or realization of motives is facilitated by meaningful work.* This kind of relationship could

be explained as follows: When an employee has a feeling that she/he is doing meaningful work, *this links the employee's identity with the possessed object (organization in this case) even stronger and increases the sense of psychological ownership or contributes to its formation.*

It would be logical to assume that the conditions which enable the individual to influence the development of important processes and do meaningful work, can satisfy the needs for efficacy and control. Therefore, the individual strengthens the ties with the target, which increases the sense of ownership. At the same time, she/he symbolically presents oneself in this way and the given work and organization become an expression of the employee's identity.

The results of multilevel organizational research and the complexity of work environment, i.e., existence of different interacting multilevel factors, suggests that the *organizational environment, i.e., the context, has an impact on the relationship between the formation of sense of ownership and the endowment of work with meaning.* We expect that *organizational environment, specifically, **organizational justice**, will play a particular role in the relationship of these two variables.*

The term 'organizational justice' was coined by Greenberg (1987). It implies that *employees have their personal perception of fairness of organizational processes and the decisions made by the organization.* Individuals, normally, judge fairness by the proportion between what employees invest and what they receive in exchange. Employees judge the organizational justice by results, procedures and interaction with the management. Therefore, organizational justice refers to individuals' perceptions of fairness of formal processes and procedures in the organization and the way they are treated by management.

There is an increasing amount of research which demonstrates a positive impact of organizational justice on employees' attitude to work, performance and effectiveness of the organization (Cohen-Charash & Spector, 2001; Mengstie, 2020). The studies show that perceived organizational justice is a precondition of job satisfaction, work motivation, organizational commitment and positive organizational behavior (Bakhshi et al., 2009; Bashshur & Oc, 2015; Cheng et al., 2020; Cohen-Charash & Spector, 2001; Gillet et al., 2013; Harris et al., 2020; Mengstie, 2020; Moliner et al., 2008; Rasheed & Al, 2017). Both local and international research of justice show that organizational justice is an effective mechanism preventing deviant, antagonistic behavior and stimulating positive behavior at the workplace (Kutaladze, Tsulaia, 2021). It reduces absenteeism and turnover and contributes to job satisfaction, organizational commitment, high level of performance, organizational citizenship behavior, etc. (Bouazzaoui, Wu, Roehrich, Squire, & Roath, 2020). As already mentioned, even though organizational justice refers to perceived fairness, in our study it is considered as a *contextual variable.*

We chose *burnout* as a *dependent variable.* It is a state of physical, emotional and mental exhaustion which is caused by being in an emotionally difficult situation for a long time. Unfair organizational environment must be one of the most emotionally difficult situations. Psychological ownership can be also associated with burnout. If increased sense of ownership is a positive experience, its loss results in the feelings of emptiness and

exhaustion. When we lose what we believe is our 'possession', we experience negative feelings. Past research and social experience say that the sense of ownership is accompanied by significant behavioral, emotional and psychological outcomes (Pierce, Kostova, & Dirks, 2001). The introduction of burnout as a construct will enable us to reveal a more complex picture of interrelationship between the study variables.

The purpose of the study is the assessment of the impact of organizational justice on the formation of the perception of meaningful work and sense of ownership and the relationship of these two constructs. Meaningful work is viewed in the context of negative organizational outcomes (including burnout) as a buffer preventing negative results. The *social exchange theory*, presented in the final part of the document, has been used as a conceptual framework of the study.

Study design

The present research is a part of a large-scale study conducted in the public sector. The study aimed to obtain empirical evidence on the actual impact of public sector reform on the development of effective, meritocratic system of HR management. Due to 'psychological tendencies' observed in the public sector, together with direct indicators, we included several important constructs from organizational psychology, which were used for an indirect evaluation of the effectiveness of the reform. Our research mainly focused on the four constructs described above and their interrelationship, which could be examined through a complex analysis. Relationship between the constructs was analyzed using the data obtained from 536 public servants.¹

The study used the following instruments: Work as meaning inventory – WAMI and modified versions of Psychological Ownership Questionnaire developed by James Avey and his colleagues in 2009². Both questionnaires were adapted within the framework of a master's thesis.³ The organizational justice was measured using Niehoff and Moorman's short version of the instrument (Niehoff & Moorman, 1993), and BMS (Malach-Pines, 1988) was used to measure burnout. Internal consistency was measured with Cronbach's alpha which ranged from .8 to .83.

Before data analysis, factorial structure of each instrument, its reliability and psychometric properties were evaluated. The instruments used ensured collection of the information which was valid for the given study.

As already said, we used short versions of the instruments, due to which it was impossible to measure dimensions of the main constructs. In addition, participants of the study were public servants, which created difficulties in terms of the generalization of obtained results. These two points could be considered limitations of the study, even though the

¹ Demographic data: women – 56%; men – 44%; mean age – 44, standard deviation – 12. Most respondents in the sample held bachelor and master degrees (90% in total).

² Since the present study is part of a large-scale study, we used a short version of the questionnaire.

³ (1) M. Rochikashvili (2021), Organizational predictors and outcomes of psychological ownership. Master's thesis. Supervisor: I. Kutaladze. (2) L. Parjiani (2021), Predictors of the perceived value of work. Supervisor: I. Kutaladze.

The Role of Organizational Justice and Meaningful Work in the Formation of Psychological Ownership

selection of short versions of the instruments and the limitation of the study participants to public servants was rational and logical.

Results

Relationship between meaningful work and psychological ownership in fair and unfair organizational environment

The relationship between the target variables of the study – *meaningful work and psychological ownership* – was measured in the context of perceived organizational justice. The table below shows that correlation between the variables was statistically significant.

Table 1. Descriptive statistics and correlations between the variables

	Mean	Standard deviation	1	2	3
1. Organizational justice	39.97	7.783			
2. Meaningful work	4.30	.695	.408**		
3. Psychological ownership	4.38	.685	.435**	.698**	
4. Burnout	7.24	3.057	-.441**	-.476**	-.486**
** $p < 0.01$					

Linear regression analysis showed that *organizational justice* predicts 19%- of the variance in psychological ownership ($R^2 = .19$, $F(1,534) = 124.4$, $p < .01$). 1 standard unit increase in organizational justice was associated with 0.44 standard unit increase in psychological ownership ($\beta = .44$, $p < .01$).

Multiple liner regression was used to predict the role of *meaningful work and organizational justice* in the development of psychological ownership. **It was demonstrated that meaningful work plays a dominant role in the development of psychological ownership.** Both factors (meaningful work and organizational justice) jointly explained 51.5% of the variance in psychological ownership ($R^2 = 0.515$, $F(2, 534) = 282.730$, $p < 0.001$). However, the role of meaningful work in the development of psychological ownership was especially important ($\beta = 0.63$, $p < 0.001$). 1 standard unit increase in meaningful work was associated with 0.63 standard unit increase in psychological ownership. The effect of organizational justice was relatively weak ($\beta = 0.18$, $p < 0.01$).

Simple moderation model was used to examine the role of organizational justice (contextual variable) in the relationship between meaningful work and psychological ownership. As a result of the evaluation of the **moderating effect** of organizational justice in the relationship between meaningful work and psychological ownership, it turned out that the employees' perception that their activity at the workplace is valuable and useful and that the work they do is important for society (i.e. meaningful work), has a significant role in the

development and/or stimulation of psychological ownership. It needs to be emphasized that in this and other below stated cases we used the so-called quasi-moderator as all the moderating variables correlated with the dependent variable.

Table 2. Simple moderation model: Organizational justice as a moderator of the relationship between meaningful work and psychological ownership

Dependent variable : Psychological ownership						
$R^2=.52, F(3, 532)=193.362, p<.001$						
<i>Variables</i>	<i>B</i>	<i>SE</i>	<i>T</i>	<i>P</i>	<i>95% CI</i>	
<i>Predictor (direct effect): Meaningful work</i>	.946	.124	7.64	.000	[.70, 1.189]	
<i>Moderator: Organizational justice</i>	.054	.014	3.81	.000	[.026, .083]	
<i>Interaction variable: Organizational justice and meaningful work</i>	-.009	.003	-2.76	.05	[-.015, .003]	
<i>A. F. Hayes PROCESS, model1; (N=536)</i>						

Meaningful work has a positive effect on psychological ownership at any level of organizational justice. The feeling that you do valuable work 'compensates' for the negative effect of unfair organizational environment on employees' psychological ownership (buffering the effect of moderation). On the other hand, when organizational environment is fair, meaningful work strengthens the positive effect of organizational justice on psychological ownership (amplifying moderation).

The study results show that the fairer organizational environment is, the higher the probability of developing psychological ownership. The hypothesis that the organizational justice (contextual variable) has an effect on the relationship between psychological ownership and meaningful work, was not confirmed. The finding of the study is that in the presence of meaningful work the effect of an extremely important variable – organizational justice is relatively weak. This is also proved by moderating, 'compensatory' effect of meaningful work on the relationship between the organizational justice and psychological ownership. Such a result is not surprising since meaningful work, as a concept, is linked with the meaning of life and purpose of our existence.

Organizational justice, meaningful work, psychological ownership and burnout

Compared to meaningful work and psychological ownership, the organizational justice did not play a significant role in the development of burnout. Our assumption regarding its dominant role was based on the study results demonstrating a critical role of organizational justice in the prediction of work attitudes and behavior (Choi, Sungjoo, 2011). It turned out that meaningless, routine work (in contrast with meaningful work) and estrangement from the organization (in contrast with psychological ownership) equally contributed to the development of burnout.

Meaningful work, organizational justice and psychological ownership explain 32.4% of the variance in burnout ($R^2 = 32.4\%$, $F(3,532) = 85.087$, $p < 0.001$). Meaningful work, organizational justice and psychological ownership are associated with a lower risk of burnout and vice versa.

1 standard unit increase in meaningful work was associated with 0.124 standard unit decrease in burnout ($\beta = -0.214$, $p < 0.01$). 1 standard unit increase in psychological ownership was associated with 0.225 standard unit decrease in burnout ($\beta = -0.225$, $p < 0.01$), which is slightly stronger than the organizational justice effect ($\beta = -0.256$, $p < 0.01$), but compared to the target variable as a contextual factor it does not play a dominant role in the explanation of variance in burnout.

Complex analysis of study variables: Mediation and moderated mediation model

Mediation and moderated mediation models were used for a more complex analysis of the relationship between the study variables.

Mediation analysis was applied to meaningful work (predictor), burnout (dependent variable) and psychological ownership (mediator). It was confirmed that the subjective perception of meaningful work and burnout are mediated by psychological ownership (partial mediation).

The above result can be interpreted as follows:

- When an employee feels that his/her work is less valuable, it prevents them to perceive organization as part of their identity and develop a sense of ownership towards it. This, in its turn, creates estrangement from the organization, which, may, ultimately, become a precondition for burnout;
- In contrast with the above, an employee’s perception that she/he does valuable work, facilitates the development of psychological ownership, which, in its turn, reduces the risk of burnout.

Table 3. Simple mediation model: Psychological ownership as a mediator of relationship between meaningful work and burnout

<i>Dependent variable: Burnout</i>						
$R^2 = .27$, $F(2, 533) = 99.810$, $p < .001$						
Variables	B	SE	T	p	95% CI	
Predictor (direct effect): <i>Meaningful work</i>	-1.17	.227	-5.15	.000	[-1.62, -.72]	
Mediator: <i>Psychological ownership</i>	-1.34	.23	-5.82	.000	[-1.79, -.89]	
<i>Indirect effect</i>	Effect1	BootSE			Boot 95%CI	
Indirect effect: <i>Meaningful work</i> → <i>Psychological ownership</i> → <i>Burnout</i>	-0.21	.04			[-.29, -.13]	
<i>A. F. Hayes PROCESS, model 7; (N=536)</i>						

The study also demonstrated the role of *moderated mediation*. In the given model, meaningful work is a predictor and burnout is a dependent variable. The relationship between these two variables is mediated by psychological ownership. The relationship between meaningful work and psychological ownership is moderated by organizational justice.

Figure 1. Moderated mediation model: Psychological ownership as the mediator or relationship between meaningful work and burnout, moderated by organizational justice

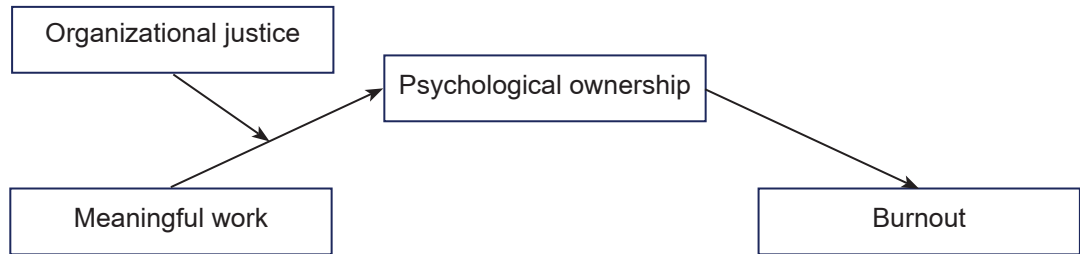

Table 4. Moderated mediation model

<i>Dependent variable: Burnout</i>					
R^2 მოდერაციული მედიაცია =.30, $F(2, 533)=115$, $p<.001$					
Variables:	B	SE	T	p	95% CI
Predictor (direct effect): Meaningful work	-.17	.22	-5.15	.000	[-.61, -.72]
Mediator: Psychological ownership	-1.34	.23	-5.81	.000	[-1.79, -.89]
Indirect effect: Meaningful work → Psychological ownership → Burnout	Effect ²	BootSE			Boot 95%CI
Organizational justice: Low level	-.88	.18			[-1.2, -.53]
Organizational justice: Medium level	-.78	.15			[-1.07, -.49]
Organizational justice: High level	-.69	.14			[-.97, -.42]
Mediated moderation index	Index	BootSE			Boot 95%CI
	.012	.0078			[.0004, .0304]
<i>Dependent variable: Psychological ownership</i>					
Predictor: Meaningful work	.95	.12	7.6	.000	[.70, 1.2]
Moderator: Organizational justice	.05	.01	3.8	.000	[.03, .08]
Interaction variable: Meaningful work and Organizational justice	-.009	.033	-2.76	.000	[-.02, -.003]
A. F. Hayes PROCESS, model 7; (N=536)					

The above configuration of target variable can be interpreted as follows:

- Perception of psychological ownership depends on the interaction of perceived organizational justice and meaningful work;
- The fair organizational environment increases the probability of the development of

psychological ownership towards organization. In addition, the positive emotions stimulated by sense of ownership reduce the risk of burnout;

- Meaningful work also has a positive effect on unfair organizational environment. If an employee believes that she/ he does meaningful work, this reduces the negative effect of unfair organizational environment on psychological ownership, which, in its turn, reduces the risk of burnout. In contrast with the above, routine work, the sense of doing something unimportant hinder the development of psychological ownership towards the organization. Estrangement from the organization (absence of belongingness to the organization or sense of ownership) increases the risk of burnout.

Discussion

The study results were interpreted from the perspective of social exchange theory which is one of the most influential paradigms and conceptual frameworks in industrial and organizational psychology¹. This theory helps understand how two parties (the organization and the employee) develop potentially 'quality relations' through the exchange of resources.

The most important constructs in the field of organizational behavior, such as organizational citizenship behavior (Organ, 1994), organizational commitment (Bishop, Scott, & Burroughs, 2000), organizational support (Ladd & Henry, 2000) and organizational justice (Tepper & Taylor, 2003) have been widely researched using the above conceptual model. One of the recent meta-analytical studies on the perceptions of organizational justice says that the variables of social exchange theory (*trust, organizational commitment, perceived organizational support and leader – member exchange*) are important for the perception of organizational justice, performance and organizational citizenship behavior (Colquitt et al., 2013). The conceptual model of social exchange has been applied to psychological ownership studies, whereas the essence of meaningful work has not been, actually, analyzed from the perspective of social exchange theory. Our study aims to fill just this research gap.

Social exchange is a series of transactions between two or more parties (Mitchell, Cropanzano, & Quisenberry, 2012), when one of the party's action is followed by an action from the other party (Cooper-Thomas, 2018). Psychological ownership is a result of this kind of exchange. The fairness of organizational processes and decision-making practices contribute to the development of psychological ownership. It is a case of positive exchange: employees react to a fair organizational environment with psychological ownership, whereas the development of psychological ownership in an unfair environment is less probable. The findings of the present study imply that the provision of fair organizational environment and 'meaningful' work design is an important investment on the part of the organization to which employees respond with the sense of psychological ownership. At the same time, a high level of the sense of ownership develops close links and fami-

¹ Cropanzano, R., & Mitchell, M. S. (2005), Social exchange theory: An interdisciplinary review. *Journal of Management*, 31(6), 874–900. <https://doi.org/10.1177/0149206305279602>

ly-like dynamics among the organization's employees, as a result of which, employees find their work more important (Steger, 2017).

The social exchange principle explains *the relationship between the organizational justice and psychological ownership. However, it is important to know which psychological mechanisms explain the dominant role of meaningful work in the formation of psychological ownership in relation to such fundamental organizational variables as organizational justice.* Search for meaning is one of the basic motives of human being (Frankl, 1984). Meaningful work as a concept has originated from philosophical principles and is associated with general meaning of life, the purpose of existence. Work plays an important role in search for the meaning of life (Frankl, 1984). In meaningful professional environment, as well as in human life, meaningful work is an essential precondition for the development of sense of harmony and completeness, of the meaning of life. This explains why offering meaningful work to employees has a stronger positive effect than organizational justice, i.e., contextual factor. The positive effect received in exchange gets more powerful when employees have an increased opportunity of realizing their leading motives ¹.

The social exchange principle also works in relation to burnout. An increased sense of psychological ownership caused by organizational justice and meaningful work (social exchange) are perceived as positive experience, whereas the loss of sense of ownership results in negative feelings, burnout and emptiness, which explains the predictive role of psychological ownership in the variance of burnout.

Finally, let's briefly discuss the psychological mechanism underlying the relationship between meaningful work and psychological ownership. When employees see the importance of work they do for the organization, the self-efficacy motive, which is one of the basic motives of psychological ownership, is realized. At the same time, the sense of doing valuable work creates closer ties between the employee's *identity* and the object of ownership, i.e., *organization*. Therefore, **self-efficacy, self-identity is the dominant mechanism** which contributes to the development of psychological ownership towards the organization.

Bibliography:

- Avey, James & Luthans, Fred & Jensen, Susan. (2009). Psychological Capital: A positive resource for combating employee stress and turnover. *Human Resource Management*, 48. 677-693. 10.1002/hrm.20294.
- Allan, B. A., Douglass, R. P., Duffy, R. D., & McCarty, R. J. (2015). Meaningful Work as a Moderator of the Relation Between Work Stress and Meaning in Life. *Journal of Career Assessment*, 1-12.
- Ba khshi, A., Kumar, K., & Rani, E. (2009). Organizational justice perceptions as predictor of job satisfaction and organization commitment. *International Journal of Business and Management*, 4(9). <https://doi.org/10.5539/ijbm.v4n9p145>

¹ The dominant role of work compared to other contextual, environmental factors, has also been demonstrated by Herzberg theory.

- Bashshur, M. R., & Oc, B. (2015). When Voice Matters: A Multilevel Review of the Impact of Voice in Organizations. *Journal of Management*, 41(5), 1530–1554. <https://doi.org/10.1177/0149206314558302>
- Barrick, M. R., Mount, M. K., & Li, N. (2012). The Theory of Purposeful Work Behavior: The Role of Personality, Higher-Order Goals, and Job Characteristics. *Academy of Management Review*, 1-52.
- Bishop, J. W., Scott, K. D., & Burroughs, S. M. (2000). Support, commitment, and employee outcomes in a team environment. *Journal of Management*, 26(6), 1113–1132. HYPERLINK “<https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/014920630002600603>” \t “_blank” <https://doi.org/10.1177/014920630002600603>
- Bouazzaoui, M., Wu, H-J., Roehrich, J., Squire, B., & Roath, T. (2020). Justice in inter-organizational relationships: A literature review and future research agenda. *Industrial Marketing Management*, 87, 128-137. <https://doi.org/10.1016/j.indmarman.2020.02.003>
- Campbell Pickford, Helen and Joy, Genevieve and Roll, Kate, Psychological Ownership: Effects and Applications (October 20, 2016). *Saïd Business School WP 2016-32*, Available at SSRN: HYPERLINK “<https://ssrn.com/abstract=2893092>” \t “_blank” <https://ssrn.com/abstract=2893092> or HYPERLINK “<https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2893092>” \t “_blank” <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2893092>
- Cheng, Y., Nudelman, G., Otto, K., & Ma, J. (2020). Belief in a Just World and Employee Voice Behavior: The Mediating Roles of Perceived Efficacy and Risk. *Journal of Psychology: Interdisciplinary and Applied*, 154(2), 129–143. <https://doi.org/10.1080/00223980.2019.1670126>
- Choi, Sungjoo. (2011). Organizational Justice and Employee Work Attitudes: The Federal Case. *American Review of Public Administration – AMER REV PUBLIC ADM*. 41.185-204. <https://doi.org/10.1177/0275074010373275>.
- Cooper-Thomas, H. D., & Morrison, R. L. (2018). Give and take: Needed updates to social exchange theory. *Industrial and Organizational Psychology: Perspectives on Science and Practice*, 11(3), 493–498. <https://doi.org/10.1017/iop.2018.101>
- Cohen-Charash, Y., & Spector, P. E. (2001). The role of justice in organizations: A meta-analysis. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 86(2), 278–321. <https://doi.org/10.1006/obhd.2001.2958>
- Colquitt, J. A., Scott, B. A., Rodell, J. B., Long, D. M., Zapata, C. P., Conlon, D. E., & Wesson, M. J. (2013). Justice at the millennium, a decade later: A meta-analytic test of social exchange and affect-based perspectives. *Journal of Applied Psychology*, 98(2), 199–236. <https://doi.org/10.1037/a0031757>
- Cropanzano, R., & Mitchell, M. S. (2005). Social exchange theory: An interdisciplinary review. *Journal of Management*, 31(6), 874–900. HYPERLINK “<https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/0149206305279602>” \t “_blank” <https://doi.org/10.1177/0149206305279602>
- Devivere, B. v. (2018). *Meaningful Work: Viktor Frankl’s Legacy for the 21st Century*. Frankfurt: Springer International Publishing AG.
- Dittmar, H. (1992). *The social psychology of material possessions: To have is to be*. New York: St. Martin’s Press.

- Etzioni, A. (1991). The socio-economics of property. *Journal of Social Behavior and Personality*(6 (Special issue)), 465-468.
- Frankl, V. E. (1984) *Man's Search for Meaning: An Introduction to Logotherapy*. New York: Simon & Schuster.
- Gillet, N., Colombat, P., Michinov, E., Pronost, A. M., & Fouquereau, E. (2013). Procedural justice, supervisor autonomy support, work satisfaction, organizational identification and job performance: The mediating role of need satisfaction and perceived organizational support. *Journal of Advanced Nursing*, 69(11), 2560–2571.
<https://doi.org/10.1111/jan.12144>
- Harris, C. M., Lavelle, J. J., & McMahan, G. C. (2020). The effects of internal and external sources of justice on employee turnover intention and organizational citizenship behavior toward clients and workgroup members. *International Journal of Human Resource Management*, 31(17), 2141–2164. <https://doi.org/10.1080/09585192.2018.1441163>
- James, W. (1890). *The Principles of Psychology*. New York: Holt. HYPERLINK "<https://www.emerald.com/insight/search?q=Jitender%20Kumar>"\o "Jitender Kumar" Kumar, J. and HYPERLINK "<https://www.emerald.com/insight/search?q=Jogendra%20Kumar%20Nayak>"\o "Jogendra Kumar Nayak" Nayak, J.K. (2019), "Brand engagement without brand ownership: a case of non-brand owner community members", HYPERLINK "<https://www.emerald.com/insight/publication/issn/1061-0421>" *Journal of Product & Brand Management*, Vol. 28 No. 2, pp. 216-230. HYPERLINK "<https://doi.org/10.1108/JPBM-04-2018-1840>" \o "DOI: <https://doi.org/10.1108/JPBM-04-2018-1840>"
<https://doi.org/10.1108/JPBM-04-2018-1840>
- Ladd, D., & Henry, R. A. (2000). Helping coworkers and helping the organization: The role of support perceptions, exchange ideology, and conscientiousness. *Journal of Applied Social Psychology*, 30(10), 2028–2049. HYPERLINK "<https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1559-1816.2000.tb02422.x>"\t "_blank" <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2000.tb02422.x>
- Lips-Wiersma, M., & Wright, S. (2012). Measuring the Meaning of Meaningful Work Development and Validation of the Comprehensive Meaningful Work Scale. *Group & Organization Management*, 655-685.
- Martela F and Pessi AB (2018) Significant Work Is About Self-Realization and Broader Purpose: Defining the Key Dimensions of Meaningful Work. *Front. Psychol.* 9:363. doi: 10.3389/fpsyg.2018.00363
- Malach-Pines, A. (2005). The Burnout Measure, Short Version. *International Journal of Stress Management*, 12(1), 78–88. HYPERLINK "<https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/1072-5245.12.1.78>"\t "_blank" <https://doi.org/10.1037/1072-5245.12.1.78>
- Mayhew, M. G., Ashkanasy, N. M., Bramble, T., & Gardner, J. (2007). A study of the antecedents and consequences of psychological ownership in organizational settings. *The Journal of Social Psychology*, 147(5), 477–500. HYPERLINK "<https://psycnet.apa.org/doi/10.3200/SOCP.147.5.477-500>"\t "_blank" <https://doi.org/10.3200/SOCP.147.5.477-500>
- Mitchell, M. S., Cropanzano, R. S., & Quisenberry, D. M. (2012). Social exchange theory, exchange resources, and interpersonal relationships: A modest resolution of theoretical

- difficulties. In K. Törnblom & A. Kazemi (Eds.), *Handbook of social resource theory: Theoretical extensions, empirical insights, and social applications* (pp. 99–118). Springer Science + Business Media. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-4175-5_6
- Mengstie, M. M. (2020). Perceived organizational justice and turnover intention among hospital healthcare workers. *BMC Psychology*, 8(1), 1–11. <https://doi.org/10.1186/s40359-020-0387-8>
- Moliner, C., Martinez-Tur, V., Ramos, J., Peiro, J. M., & Cropanzano, R. (2008). Organizational justice and extrarole customer service: The mediating role of well-being at work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 17(3), 327–348. <https://doi.org/10.1080/13594320701743616>
- Niehoff, B. P., & Moorman, R. H. (1993). Justice as a Mediator of the Relationship Between Methods of Monitoring and Organizational Citizenship Behavior. *Academy of Management Journal*, 36(3), 527–556. <https://doi.org/10.5465/256591>
- Organ, D. W. (1994). Personality and Organizational Citizenship Behavior. *Journal of Management*, 20(2), 465–478. <https://doi.org/10.1177/014920639402000208>
- ADDIN Mendeley Bibliography CSL_BIBLIOGRAPHY Pierce, J. L., Kostova, T., & Dirks, K. T. (2001). Toward a Theory of Psychological Ownership in Organizations. *The Academy of Management Review*, 26(2), 298-310. <https://doi.org/10.2307/259124>
- Pierce, J. L., Jussila, I., & Cummings, A. (2009). Psychological ownership within the job design context: Revision of the job characteristics model. *Journal of Organizational Behavior*, 30(4), 477–496. HYPERLINK “<https://psycnet.apa.org/doi/10.1002/job.550>” \t “_blank” <https://doi.org/10.1002/job.550>
- Pierce, J. L., & Jussila, I. (2011). Psychological ownership and the organizational context: Theory, research evidence, and application. Edward Elgar Publishing. HYPERLINK “<https://psycnet.apa.org/doi/10.4337/9780857934451>” \t “_blank” <https://doi.org/10.4337/9780857934451>
- Rasheed, H., & Al, A. (2017). The Impact of Organizational Justice on Job Loyalty and Behavioral Corruption in Jordanian Business Organizations: An Applied Study. *International Review of Management and Business Research*, 6(3), 949–965.
- Rosso, B. D. (2010). On the meaning of work: A theoretical integration and review. *Elsevier*, 91-127.
- Saeed, Arfa & Syed, Nida & Farrukh, Muhammad & Rabbi, Faria. (2015). The impact of organizational Justice on job burnout. 2. 519-522.
- Sartre, J.-P. (1969). *Being and nothingness: A phenomenological essay on ontology*. New York: Philosophical Library.
- Savvides, E., & Stavrou, E. (2020). Purpose, Meaning, Joy, and Fulfilment. In S. Dhiman, *The Palgrave Handbook of Workplace Well-Being* (pp. 1-27). Burbank: Palgrave Macmillan, Cham.
- Simonet, D. V., & Castille, C. M. (2020). The search for meaningful work: A network analysis of personality and the job characteristics model. *ELSEVIER*, 1-9.
- Steger, M. F. (2017). Creating Meaning and Purpose at Work. In L. G. Oades, M. F. Steger, A. D. Fave, & J. Passmore, *The Wiley Blackwell Handbook of the Psychology of Positivity*

- and Strengths-Based Approaches at Work* (pp. 60-81). Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
- Tepper, B. J., & Taylor, E. C. (2003). Relationships among supervisors' and subordinates' procedural justice perceptions and organizational citizenship behaviors. *Academy of Management Journal*, 46(1), 97–105. HYPERLINK "<https://psycnet.apa.org/doi/10.2307/30040679>" \t "_blank" <https://doi.org/10.2307/30040679>
- Van Dyne, Linn & Pierce, Jon. (2004). Psychological Ownership and Feelings of Possession: Three Field Studies Predicting Employee Attitudes and Organizational Citizenship Behavior. *Journal of Organizational Behavior*. 25. 439 – 459. <https://doi.org/10.1002/job.249>.
- Weston, S. J., Hill, P. L., & Cardador, T. M. (2020). Working toward a purpose: Examining the cross-sectional and longitudinal effects of work characteristics on sense of purpose. 1-14.
- Kotaladze, I., & Tsulaia, N. (2021). სამართლიანობა, თანამშრომლის ხმა და ანტაგონისტური ქცევები ორგანიზაციაში. [Justice, employee voice, and antagonistic behaviors in organizations]. *The Georgian Psychological Journal*, 3 (1), 57-71. ISSN 26679027

უზნაძის ფიქსირებული განწყობის მეთოდის დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები: ემპირიული გადამოწმება

მაია რობაქიძე¹

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ფსიქოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი

აბსტრაქტი

განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტული მეთოდის შექმნიდან რამდენიმე ათეული წელია გასული, მიუხედავად ამისა, თანამედროვე სამედიცინო ფსიქოლოგიურ და ფსიქოფიზიოლოგიურ კვლევებში მის მიმართ ინტერესი კვლავაც რჩება. მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის მკვლევრები იყენებენ მას „უზნაძის ეფექტის“ სახელწოდებით. განწყობის ფსიქოლოგიის წარმომადგენელ ქართველ მეცნიერთა კვლევების უმრავლესობისგან განსხვავებით, უცხოელი კოლეგების ექსპერიმენტები ჩატარებულია თანამედროვე დახვეწილი ტექნოლოგიებითა და სტატისტიკური მეთოდების გამოყენებით. ამიტომ, ჩვენ მიზნად დავისახეთ ავტომატიზებულ პროგრამულ უზრუნველყოფაზე დაფუძნებული განწყობის ექსპერიმენტების ჩატარება სტატისტიკური ანალიზის თანამედროვე მეთოდების გამოყენებით, რათა გადაგვემოწმებინა ქართველ მეცნიერთა კვლევებში აღმოჩენილი კანონზომიერებები ფიქსირებული განწყობის ცალკეულ ტიპებსა და პიროვნულ თავისებურებებს შორის. ფიქსირებული განწყობის ექსპერიმენტები ჩატარდა 171 კვლევის მონაწილეზე დ. უზნაძის კლასიკური მეთოდით, ვიზუალურ სფეროში სპეციალურად შექმნილი პროგრამული უზრუნველყოფისა და პასუხების ავტომატური დაფიქსირების მეთოდით. კვლევის მონაწილეები ავსებდნენ, ასევე, დიდი ხუთეულისა (NEO-FFI) და სპილბერგერის პიროვნული შფოთვის საზომი კითხვარების (STAI) ქართულ ვალიდირებულ ვერსიებს. დისპერსიული ანალიზის გამოყენებით დადასტურდა, რომ ფიქსირებული განწყობის სტატისტიკური განწყობის ტიპებს ნევროტიზმისა და პიროვნული შფოთვის უფრო მაღალი მახასიათებლები აქვთ, ვიდრე დინამიკურ ტიპებს; ხოლო პლასტიკური განწყობის ტიპებს ექსტრავერსიის უფრო მაღალი მახასიათებლები აქვთ, ვიდრე ფიქსირებული განწყობის ტიპებს. ლოჯისტიკური რეგრესიული ანალიზით დადასტურდა, რომ ნევროტიზმი წარმოადგენს ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის პროცესის დინამიკის, კერძოდ სტატიკურობა-დინამიკურობის პრედიქტორს.

საკვანძო სიტყვები: უზნაძის განწყობის თეორია, ფიქსირებული განწყობის ექსპერიმენტები, ფიქსირებული განწყობის ტიპები, დიდი ხუთეულის პიროვნული ნიშნები

გასული საუკუნის გამოჩენილმა ქართველმა მეცნიერმა დიმიტრი უზნაძემ ჩამოაყალიბა განწყობის ზოგადფსიქოლოგიური თეორია, რომელიც მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა იმ ეპოქის ცნობილი ფსიქოლოგიური თეორიებისაგან და მსოფლიო მეცნიერთა ყურადღება მიიპყრო. მიუხედავად იმისა, რომ ამ თეორიის პირველი პოსტულატებიდან თითქმის 100 წელია გასული, მის მიერ შექმნილ განწყობის თეორიას და განწყობის შესწავლის ექსპერიმენტულ მეთოდს დღესაც იყენებენ იტალიის, დი-

¹ პასუხისმგებელი ავტორი: მაია რობაქიძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი ფსიქოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი
maia.robakidze@tsu.ge

დი ბრიტანეთის, ლატვიისა და სხვა უნივერსიტეტების მკვლევრები (Uccelli, 2021; Lyakhovetskii & Karpinskaia, 2017; Daneyko, Maravita, & Zavagno, 2020). თანამედროვე ფსიქოლოგიურ მეცნიერებაში ის ცნობილია „უზნადის ეფექტის“ სახელით. ზემოხსენებული ავტორების კვლევები, ძირითადად, უკავშირდება ვიზუალური და სენსომოტორული ინფორმაციის გადამუშავების პროცესებს, კროსმოდალური ფენომენების შესწავლას, რისთვისაც იყენებენ განწყობის ინტერმოდალური ირადიაციის კვლევის მეთოდს. პირველად „უზნადის ეფექტის“ სახელით უზნადის ფიქსირებული განწყობის შესწავლის მეთოდი მოიხსენია პიაჟემ თავის კვლევაში, რამაც მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ამ მეთოდის პოპულარიზაციას; ხშირად მკვლევრები, „უზნადის ეფექტის“ გამოყენებისას, სწორედ პიაჟეს ამ ნაშრომს ციტირებენ. იმ პერიოდში ექსპერიმენტული კვლევების ჩატარებისას, მეცნიერული ჰიპოთეზების დასადასტურებლად, დასკვნითი სტატისტიკის მეთოდების გამოყენება არ ხდებოდა, თუმცა ორივე მკვლევარს, საფრანგეთშიც და საქართველოშიც, მსგავსი შედეგები აქვს მიღებული, რაც ადასტურებს ამ კვლევების მეცნიერულ ღირებულებას. მოგვიანებით, სხვადასხვა ქვეყნის მკვლევრებმა გაიმეორეს უზნადის და მისი კოლეგების რამდენიმე ცნობილი ექსპერიმენტი, უკვე დასკვნითი სტატისტიკის მეთოდების გამოყენებით, რითაც დაადასტურეს განწყობის ფსიქოლოგიის თეორიისათვის მნიშვნელოვანი გენერალიზაციის, ინტერმოდალური ირადიაციის მოვლენები და სხვა მიგნებები (Kawaguchi, 1984; Ghatani, 1984). თანამედროვე მკვლევრების მიერ ფიქსირებული განწყობის ექსპერიმენტული ჩატარების მეთოდები დაიხვეწა, გახდა ავტომატიზებული და მათ დიზაინში სულ უფრო ფართოდ გამოიყენება ზუსტი კომპიუტერული ტექნოლოგიები და პროგრამები (რობაქიძე, 2020), თავად კვლევების თემატიკა უფრო ხშირად დაკავშირებულია ინფორმაციის გადამუშავების მოდელებისა და ფსიქოფიზიოლოგიური საკითხების შესწავლასთან, მათ შორის „უზნადის ეფექტების“ პერიფერიული თუ ცენტრალური ფაქტორებით განპირობებულობის, მისი გენერალიზაციის თუ ინტერმოდალური ბუნების საკითხებთან (Magos, 2002; Uccelli, Pisu, Riggio, & Bruno, 2019).

ჩვენი კვლევის მიზნად დავისახეთ ფიქსირებული განწყობის მეთოდის დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტების გადამოწმება თანამედროვე ემპირიული კვლევების მეთოდოლოგიის გამოყენებით. ეს საკითხი, განწყობის ფსიქოლოგიის თანამედროვე ემპირიულ კვლევებში „შედარებით ჩრდილში მოქცეული“ აღმოჩნდა, განსხვავებით ზემოთ ნახსენები კვლევებისაგან. თავად უზნადის და შემდგომ განწყობის ფსიქოლოგიის სკოლის სხვა წარმომადგენელთა აზრით, მას დიდი პრაქტიკული ღირებულება ჰქონდა. ამავე დროს, უნდა აღინიშნოს თანამედროვე ქართველ მეცნიერთა საინტერესო თეორიული შრომები ამ მიმართულებით, სადაც სიღრმისეულადაა განალიზებული განწყობის სხვადასხვა სახეები, ობიექტივაციის პროცესი და მისი როლი ინდივიდის გარემოსთან ადაპტაციის პროცესში; სოციალური ღირებულებების, ნორმების, კულტურის როლი ინდივიდის დისპოზიციური განწყობის ჩამოყალიბების პროცესში (ნადარეიშვილი, 2020; 2022), თუმცა ამ საკითხების უფრო ღრმა ანალიზი სცილდება ჩვენი კვლევის მიზნებს, ის ეხება განწყობის ცნების უფრო შინაარსობრივ ასპექტებს, ვიდრე ისეთი პროცესის ფორმალურ მახასიათებლებს, როგორცაა განწყობის ჩაქრობის დინამიკა.

უზნაძის ფიქსირებული განწყობის მეთოდის დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები...

ცნობილია, რომ ადამიანები განსხვავდებიან ფიქსირებული განწყობის ფორმალური მახასიათებლებით: იმის მიხედვით, თუ რამდენად სწრაფად ჩნდება ფიქსირებული განწყობა, როგორია მისი სტაბილობა, ჩაქრობის დინამიკა და ა.შ. განწყობის თეორიაში განასხვავებენ განწყობის სხვადასხვა ტიპებს (სტატიკური, დინამიკური, ვარიანტული და ა.შ.). ქართველი მკვლევრების მთელ რიგ კვლევებში დადასტურდა განწყობის ტიპების კავშირი პიროვნულ მახასიათებლებთან (ილიაშვილი, 1975; ბუაღაია, 1958), თუმცა, სამწუხაროდ, ამ მიმართულების კვლევებშიც არ იყო გამოყენებული დასკვნითი სტატისტიკა (შრომებში ამის შესახებ ინფორმაცია არ არის) და შედეგების ინტერპრეტაცია მხოლოდ სიხშირეების ანალიზს (პროცენტების შედარებას) ეყრდნობა. ერთ-ერთი მეცნიერი, რომელმაც სცადა ფიქსირებული განწყობის ტიპებსა და აიზენკის პიროვნულ ნიშნებს შორის მიმართებების კვლევისას დასკვნითი სტატისტიკის მეთოდების გამოყენება, იყო კანადელი ფსიქოლოგი ჯ. ჰრიტიუკი (1971), რომლის ექსპერიმენტებში დადასტურდა სტატისტიკურად სანდო განსხვავება განწყობის რიგ მახასიათებლებსა და აიზენკის პიროვნების საკვლევი კითხვარით გაზომილ ექსტრავერსია-ინტროვერსიას შორის (Hritzuk, 1971). ჩვენი კვლევის მიზნად დავისახეთ დავადასტუროთ აღნიშნულ კვლევებში აღმოჩენილი კანონზომიერებანი და დავადგინოთ არსებობს თუ არა განსხვავება ფიქსირებული განწყობის ცალკეულ ტიპებს შორის პიროვნული ნიშნების მიხედვით. პიროვნული ნიშნების საკვლევად გამოვიყენეთ დიდი ხუთეულის მოდელი, რომელიც განწყობის ტიპებთან მიმართებაში შესწავლილი არ ყოფილა. ასევე, გადავწყვიტეთ გადავამოწმოთ ნორაკიძის (1975) ექსპერიმენტებში უკვე ნაკვლევი მიმართება ფიქსირებული განწყობის ტიპებსა და პიროვნულ შფოთვას შორის, რადგან მის კვლევებში სტატისტიკური მეთოდების გამოყენებაზე ინფორმაცია ხელმისაწვდომი არაა.

ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის ტიპები

უზნაძის (2009) მიხედვით, განწყობა არის მთლიანპიროვნული არაცნობიერი მდგომარეობა, რომელიც ყალბდება ინდივიდის აქტუალური მოთხოვნილებისა და მისი დაკმაყოფილების სიტუაციის თანხვედრისას. განწყობა არის ქცევისადმი ერთგვარი მზაობა, რომელიც განაპირობებს მომავალ ქცევას. ვინაიდან განწყობა მომავალი ქცევის სპეციფიკური ფორმის პროექციაა, ის ქცევის მიზანშეწონილობის საფუძველიცაა და უზრუნველყოფს ინდივიდის გარემოსთან ადაპტაციას. ასე ახასიათებს უზნაძე ე.წ. აქტუალურ განწყობას. ამასთანავე, ის განასხვავებს მას ფიქსირებული განწყობისაგან: ერთხელ შემუშავებული აქტუალური განწყობა, რომელიც კონკრეტულ მიზანს ემსახურებოდა, შეიძლება არ გაქრეს, „იგი ინარჩუნებს მზაობას ხელახალი აქტუალური საციისათვის და მაშინვე იჩენს თავს, რა წამს ამის შესაფერის პირობებში აღმოჩნდება“, ანუ გარდაიქმნება ე.წ. ფიქსირებულ განწყობად (უზნაძე, 2009, გვ. 64). ეს ფიქსირებული განწყობები ზოგჯერ იმდენად ძლიერია, რომ ადეკვატური განწყობების აღმოცენებას უშლის ხელს. ისინი შესაძლოა რეალური სიტუაციის შესატყვისი იყოს ან სრულად შეუსატყვისი. ცხადია, სუბიექტს შეუძლია ცვალოს თავისი განწყობები სიტუაციისადმი შეუსაბამობის შემთხვევაში და ამგვარად არეგულიროს თავისი მომავალ-

ლი ქცევა, უფრო ადეკვატური გახადოს არსებული რეალობისადმი. შესაბამისად, უზნადისეული განწყობა წარმოადგენს ინდივიდის გარემოსთან ადაპტაციის მექანიზმს.

უზნადისა და მისი კოლეგების მიერ ფიქსირებული განწყობის საკვლევად შემუშავებული, უკვე კლასიკურად ქცეული მეთოდიკა გულისხმობს ექსპერიმენტის პირველ ნაწილში საგანწყობო ცდაში არატოლი ობიექტების რამდენჯერმე ექსპოზიციას კვლევის მონაწილისათვის მათი სიდიდეების შეფასების დავალებით, ხოლო მეორე ნაწილში (კრიტიკული ცდაში) ტოლი ობიექტების მინოდებას, ასევე მათი სიდიდეების შეფასების მიზნით. ამ ტოლ ობიექტებს კვლევის მონაწილე, როგორც წესი, აღიქვამს არატოლად ექსპერიმენტის პირველი სერიაში შემუშავებული ფიქსირებული განწყობის გავლენის შედეგად. მონაწილეთა უმრავლესობას აღენიშნება ე.წ. კონტრასტული ილუზია, ანუ იმ მხარეს მდებარე ობიექტს, სადაც პირველ სერიაში მიენოდებოდა დიდი ობიექტი, ის აღიქვამს უფრო მცირე ზომისად მეორე ობიექტთან შედარებით; უფრო იშვიათად ვლინდება, ე.წ. ასიმეტრიული ილუზია, როცა კრიტიკულ ცდაში დიდად აღიქვამს იმ ობიექტს, რომელიც საგანწყობო ცდაშიც დიდი იყო. ტოლი ობიექტების რამდენჯერმე ექსპოზიციის შედეგად ფიქსირებული განწყობა ნელ-ნელა ქრება, ანუ კონტრასტული ილუზიების ნაცვლად კვლევის მონაწილე იწყებს ტოლი ობიექტების ადეკვატურ აღქმას. კვლევის მრავალრიცხოვან ექსპერიმენტებში გამოვლინდა, რომ ინდივიდები განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან სწორედ ამ პროცესის დინამიკით – ფიქსირებული განწყობის აღმოცენებისა და ჩაქრობის მიხედვით. კერძოდ, აღმოჩნდა, რომ ინდივიდებს საგანწყობო ცდების განსხვავებული რაოდენობა სჭირდებათ ფიქსირებული განწყობის ჩამოყალიბებისათვის (ილუზიების აღმოცენებისათვის), რის მიხედვითაც, უზნაძე განასხვავებს განწყობის დაბალი და მაღალი აღგზნებადობის ტიპებს; ასევე, მნიშვნელოვანი განსხვავება აღმოჩნდა ინდივიდებს შორის განწყობის ჩაქრობის მიმდინარეობის მიხედვით, კერძოდ, ზოგიერთი მონაწილე რამდენიმე კონტრასტული ილუზიის შემდეგ გადადის ადეკვატურ აღქმაზე (დინამიკური ტიპი),¹ ზოგი კი საერთოდ ვერ აღწევს ადეკვატურ აღქმას და რჩება ფიქსირებული განწყობის გავლენის ქვეშ ექსპერიმენტის მთელი მიმდინარეობის პერიოდში (სტატიკური ტიპი); ჩაქრობის მესამე ტიპს არ ახასიათებს ჩაქრობის გამოხატული ფორმა, ხან სტატიკურია, ხან დინამიკური, რომელსაც განწყობის ფსიქოლოგიაში ვარიაბელური ტიპის განწყობად მოიხსენიებენ; მონაწილეთა ნაწილი ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის პროცესს ნელ-ნელა სხვადასხვა ტიპის პასუხების მონაცვლეობით აღწევს (პლასტიკური ტიპი), ხოლო მეორე ნაწილი კი, მხოლოდ კონტრასტული ილუზიების ფაზით ხასიათდება (ტლანქი ტიპი). შემდგომ ჩატარებულ ცდებში დამტკიცდა, რომ სხვადასხვა მოდალობის (კერძოდ მხედველობით, ჰაპტურ და მოტორულ) განწყობის ცდებში ინდივიდი ინარჩუნებს განწყობის ჩაქრობის ტიპს (ავალიშვილი, 1940), რაც, უზნაძის აზრით, განწყობის, როგორც მთლიანპიროვნული მდგომარეობის დიფერენციალურ-

¹ როცა ვსაუბრობთ „დინამიკურ“ და „სტატიკურ“ ტიპზე, ვგულისხმობთ „დინამიკური განწყობის ფორმის მქონე ინდივიდს“ და „სტატიკური განწყობის ფორმის მქონე ინდივიდს“, ისევე, როგორც უზნაძე იყენებდა თავის შრომაში, ხან ვრცელ განმარტებას „დინამიკური განწყობის ტიპი“, ხან უბრალოდ „დინამიკური ტიპი“ და გულისხმობდა ამაში „დინამიკური განწყობის ტიპის მქონე“ ადამიანს (უზნაძე, 2009, გვ.188-190).

უზნადის ფიქსირებული განწყობის მეთოდის დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები...

ფსიქოლოგიური ასპექტების მნიშვნელობაზე მიუთითებს: „დადგენილად შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ჩვეულებრივ, თითოეულ ნორმალურ სუბიექტს ფიქსირებული განწყობის თავისი გარკვეული ტიპი აქვს, რომელიც უცვლელად რჩება ყველა სენსორული არისათვის“ (უზნაძე, 2009, გვ. 185).

ფიქსირებული განწყობის აღმოცენებისა და ჩაქრობის თავისებურებების კავშირი პიროვნულ მახასიათებლებთან ფართოდ არის ნაკვლევია ნორაკიძის შრომებში (1966; 1975). პიროვნების საკვლევად მან გამოიყენა სხვადასხვა მეთოდი: კლინიკურ-ბიოგრაფიული საუბრის მეთოდი, აიზენკის პიროვნების საკვლევი კითხვარი, პროექციული ტესტები (რორშახი და თემატური აპერცეფციის ტესტი). მიღებულ შედეგებში დადასტურდა, რომ სანგვინიკური, ქოლერიკული და ფლეგმატური ტიპის ტემპერამენტის ინდივიდები უფრო ხშირად ხასიათდებიან პლასტიურ-დინამიკური განწყობით, ხოლო მელანქოლიური ტემპერამენტის ინდივიდები – ტლანქი-სტატიკური განწყობით; განწყობის დინამიკური ტიპი უფრო ხშირად ექსტრავერტულობით ხასიათდება, ხოლო სტატიკური ტიპი – ინტროვერტულობით; ასევე დადასტურდა, რომ სტატიკური განწყობის ტიპებს შფოთვის უფრო მაღალი ქულები აქვს ტეილორის შფოთვის საზომ სკალაზე, ვიდრე დინამიკური განწყობის პირებს. დასკვნის სახით, ნორაკიძე (1966) სტატიკური ტიპის ადამიანს ახასიათებს, როგორც პიროვნებას, რომელიც თავს ვერ აღწევს ფიქსირებულ განწყობას, ვერ ადაპტირდა ახალ რეალობასთან, რიგიდულია, ახასიათებს შფოთვის მაღალი დონე, მიდრეკილია მელანქოლიისაკენ, ის ინტროსპექციულია, უფრო ხშირად ინტროვერტია და ხასიათდება შინაგანი კონფლიქტებით. ხოლო დინამიკური განწყობის ტიპი მარტივად ადაპტირდება არსებულ რეალობასთან, ფლექსიბურია, უფრო ჰარმონიულია, ახასიათებს შფოთვის დაბალი დონე, განონასნორებულია, მიმართულია გარე რეალობის ადეკვატურ აღქმაზე და უფრო ხშირად ექსტრავერტია.

ფიქსირებული განწყობის მეთოდის დიაგნოსტიკური შესაძლებლობანი გამოყენებული იყო ფსიქოპათოლოგიის სფეროში. ზოგადად, უზნაძე ფსიქოპათოლოგიას უფრო ფართო კონტექსტში განიხილავს „ავადმყოფობა არა რომელიმე ცალკე ფუნქციას აზიანებს, არამედ უფრო თვითონ პიროვნებას, რომელიც ამ ფუნქციას იყენებს“ (უზნაძე, 2009). კვლევებით დადასტურდა, რომ ფსიქოპათოლოგიის სხვადასხვა შემთხვევებში ფიქსირებული განწყობის თავისებურებანი განსხვავდება ნორმისაგან (ბჟალავა, 1958). ფიქსირებული განწყობის თავისებურებების კვლევისას შიზოფრენიით დაავადებულ პაციენტებში გამოვლინდა მისი ლოკალური ხასიათი, მათ განწყობას ახასიათებს მაღალი სიტლანქე, სიმტკიცე და სტატიკურობა; თუმცა მთელი რიგი სხვაობები დადასტურდა განსხვავებული ტიპის შიზოფრენიისას; ეპილეფსიით დაავადებულთათვის მეტად დამახასიათებელია განწყობის ალგზნებადობის მაღალი დონე, ტლანქი-სტატიკური განწყობა და სტაბილური განწყობა; ბიპოლარული აფექტური აშლილობის მანიაკალური ფაზის დროს კი – სტატიკურ-პლასტიური, ამასთანავე ვარიაბელური; ასეთი ადამიანი ხშირად იცვლის განწყობის ჩაქრობის ტიპს, ნაკლებად ახასიათებს თანმიმდევრულობა (ბჟალავა, 1958).

ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის ტიპების პიროვნული კორელატების ძიება საინტერესო აღმოჩნდა არამარტო ქართველ მეცნიერთათვის. ასე მაგალითად, კანა-

დელი მეცნიერი, ჯ. ჰრიციუკი (1971) თავის ნაშრომში მიმოიხილავს განწყობის ტიპების კავშირს აიზენკის პიროვნულ ნიშნებთან (ექსტრავერსია, ინტროვერსია, შესაბამისად ისტერია და დისთიმია), აანალიზებს აიზენკის და ნორაკიდის მიერ პიროვნების შესწავლის განსხვავებულ თეორიულ და ექსპერიმენტულ მეთოდებს და დასკვნითი სტატისტიკის მეთოდების გამოყენებით ადასტურებს მთელ რიგ კანონზომიერებებს (რაც ქართველ მეცნიერთა კვლევებში არ ყოფილა გამოყენებული): ისტერიის მაღალი მაჩვენებლების მქონე პირები ხასიათდებიან განწყობის უფრო დაბალი ალგზნებადობით და მაღალი ინტერმოდალური ირადიაციის დონით, ვიდრე დისთიმის მაღალი მაჩვენებლების მქონე პირები, არ დადასტურდა კავშირი ისტერიასა და განწყობის სიმტკიცეს შორის; ასევე არ დადასტურდა სხვაობა განწყობის ჩაქრობის მახასიათებლებს შორის ნევროტიზმის დონის მიხედვით და არც ექსტრავერსია-ინტროვერსიის მახასიათებლების მიხედვით (Hritzuk, 1971). ეს შედეგები, გარკვეულწილად, წინააღმდეგობაში მოდის აიზენკის შედეგებთან, რომელიც იკვლევდა კინესთეტიკური ფიგურისშემდგომი ეფექტების (ფიქსირებული განწყობის მსგავსი ფენომენი) ცალკეულ პარამეტრებს შორის სხვაობას, კერძოდ ალგზნებადობის, ჩაქრობის ხანგრძლივობის, ილუზიის სიმტკიცის მიხედვით სხვაობებს ისტერიისა და დისთიმის მაღალი ქულების მქონე კვლევის მონაწილეებში. კვლევის შედეგების სტატისტიკურმა ანალიზმა (t test) დაადასტურა, რომ ისტერიის მაღალი ქულების მქონე მონაწილეებს (ექსტრავერსიის პროტოტიპი) ახასიათებთ ფიგურისშემდგომი ეფექტის აღმოცენების უფრო მაღალი ალგზნებადობა, ილუზიის მეტი სიდიდე და ჩაქრობის ნელი ტემპი, ვიდრე დისთიმის მაღალი ქულების მქონე ინდივიდებს (ინტროვერსიის პროტოტიპი) (Eysenck, 1955). მოგვიანებით კანადელმა მეცნიერმა ჰ. ჯენზენმა¹ (Janzen, 1972) იკვლია განწყობის ალგზნებადობისა და ჩაქრობის პროცესის მახასიათებლების კავშირი პიროვნულ ნიშნებთან, რომლის საზომად გამოიყენა აიზენკის პიროვნების საკვლევი კითხვარი და MMPI; ფაქტორული ანალიზის (კერძოდ, ვარიანტის როტაციის მეთოდი) შედეგად გამოიყო 8 ფაქტორი, რომელიც ხსნიდა მთლიანი ვარიაციის 73.44%-ს. განწყობის ალგზნებადობისა და ჩაქრობის პროცესის მახასიათებლები წარმოდგენილი იყო უმეტეს ფაქტორებში, თუმცა მცირე ნონით; ავტორის ინტერპრეტაციით, „განწყობა ჩართულია იმ ნიშნებში, რომელსაც, ვახასიათებთ, როგორც პიროვნულ ნიშნებს“, თუმცა ეს არაა საკმარისი იმ დასკვნის გამოსატანად, რომ განწყობა მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ადამიანის ქცევის სტრუქტურის განსაზღვრაში. აღსანიშნავია, რომ ორივე კანადელმა ავტორმა განწყობის ჩაქრობის პროცესის მახასიათებლად გამოიყენა მხოლოდ ჩაქრობისათვის საჭირო ცდების რაოდენობა და არა განწყობის სტატიკურობა-დინამიკურობის ცნებები, რაც გასათვალისწინებელია მათ მიერ მიღებული შედეგების ქართველ მეცნიერთა კვლევების შედეგებთან შედარებისას.

სხვადასხვა ავტორის მიერ ფიქსირებული განწყობის დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური საკითხის კვლევისას მიღებულმა განსხვავებულმა შედეგებმა კიდევ მეტი ინტერესი წარმოშვა აღნიშნული თემის მიმართ, რისთვისაც გადაწყვიტეთ თანამედროვე კვლევის უფრო ზუსტი მეთოდებით (ექსპერიმენტების ავტომატიზაციით)

¹ ასევე, შეიძლება რიგ წყაროებში გვხვდება, როგორც იანსენი.

უზნადის ფიქსირებული განწყობის მეთოდის დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები...

გვეყვლია ფიქსირებული განწყობის ტიპებისა და პიროვნული ნიშნების მიმართების საკითხი. ზემოხსენებულ კვლევებში შესწავლილი საკითხებიდან ყველაზე თვალსაჩინო მიმართებები გამოიკვეთა ფიქსირებული განწყობის ტიპებსა და პიროვნების აფექტურ მახასიათებლებს შორის, ასევე, ექსტრავერსია-ინტროვერსიასა და რიგიდულობა-ფლექსიბურობას შორის, ამიტომ გადავწყვიტეთ ემპირიულად გადაგვემონებინა და გვეყვლია არსებობს თუ არა განსხვავება განწყობის ჩაქრობის ტიპებს შორის დიდი ხუთეულის მოდელის პიროვნული ნიშნების, კერძოდ ნევროტიზმის, ექსტრავერსიის და გამოცდილებისადმი ღიაობის მიხედვით; ასევე, პიროვნული შფოთვის მიხედვით. ცნობილია, რომ დიდი ხუთეულის ნიშნები ბაზისური ტენდენციებია, რომელიც დროში მდგრადობით ხასიათდება და, ფაქტობრივად, არ იცვლება ცხოვრების მანძილზე (Costa & McCrae, 1992). ნევროტიზმის მაღალი ქულები უკავშირდება მაღალ შფოთვას, აგრესიულობას, დეპრესიას, იმპულსურობას, ემოციურ არამდგრადობას და, შესაბამისად, გამოიხატება სტრესისადმი ნაკლები გამძლეობით, სუსტი ადაპტაციური მექანიზმით, რაც საფუძველს გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ სტატიკური განწყობის მქონე ინდივიდებისათვის უფრო მაღალი ნევროტიზმი იქნება დამახასიათებელი; ექსტრავერსიის მაღალი ქულები კი უკავშირდება სოციაბელურობას, აქტიურობას, გართობისა და მხიარულების სიყვარულს, რაც ზემოაღნიშნულ კვლევებში განწყობის დინამიკურ-პლასტიური ტიპებისათვის უფრო მეტადაა დამახასიათებელი; გამოცდილებისადმი ღიაობის სკალაზე მაღალი ქულების მქონე პირებს ახასიათებთ არატრადიციულობა, ცვლილებისადმი, სიახლეებისადმი მეტი ღიაობა, ფლექსიბურობა, რაც უკავშირდება ფიქსირებული განწყობის ცვლილების სიმარტივეს, შესაბამისად, მეტად უნდა იყოს დამახასიათებელი განწყობის დინამიკური ტიპებისათვის, ვიდრე სტატიკური ტიპებისათვის. შევაჯამოთ ჩვენი კვლევის ჰიპოთეზები:

- H1: ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის სტატიკური ტიპისათვის დამახასიათებელია ნევროტიზმის უფრო მაღალი დონე, ვიდრე დინამიკური ტიპისათვის.
- H2: ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის დინამიკური ტიპისათვის დამახასიათებელია უფრო მაღალი ქულები ექსტრავერსიის სკალაზე, ვიდრე სტატიკური ტიპისათვის.
- H3: ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის დინამიკური ტიპისათვის დამახასიათებელია უფრო მაღალი ქულები გამოცდილებისადმი ღიაობის სკალაზე, ვიდრე სტატიკური ტიპისათვის.
- H4: ფიქსირებული განწყობის პლასტიური ტიპისათვის დამახასიათებელია უფრო მაღალი ქულები ექსტრავერსიის სკალაზე, ვიდრე განწყობის ტლანქი ტიპისათვის.
- H5: ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის სტატიკური ტიპისათვის დამახასიათებელია პიროვნული შფოთვის უფრო მაღალი დონე, ვიდრე დინამიკური ტიპისათვის.

მეთოდი:

შერჩევა

ფიქსირებული განწყობის ექსპერიმენტებში მონაწილეობდა 187 პირი, თუმცა, საბოლოოდ, კვლევის შედეგების ანალიზისათვის გამოყენებული იყო მხოლოდ 171 მონაწილის შედეგები (იმათი შედეგები, ვინც ექსპერიმენტის მსვლელობაში უპასუხოდ დატოვა ექსპოზიციების დიდი ნაწილი, ან არ შეავსო კვლევის მეორე ინსტრუმენტი,

არ იყო გათვალისწინებული). კვლევის მონაწილეები შეირჩნენ იმ პრინციპით, რომ დამოუკიდებლად შეეძლოთ კომპიუტერული ტექნოლოგიებით სარგებლობა. მონაწილეთა ასაკი ვარირებდა 18-დან 50 წლამდე; ($M=24.56$, $SD=5.8$); მდებარეობითი სქესის მონაწილეები შეადგენდნენ შერჩევის 69%-ს, ხოლო მამრობითი სქესის მონაწილეები – 31%-ს. კვლევაში მონაწილეობა ნებაყოფლობითი იყო. კვლევის ექსპერიმენტული ნაწილი ტარდებოდა ექსპერიმენტატორის მეთვალყურეობის ქვეშ, ხოლო მეორე ნაწილი (კითხვარების შევსება) – დამოუკიდებლად.

აპარატურა:

ფიქსირებული განწყობის საკვლევად გამოვიყენეთ ვიზუალურ მოდალობაში უზნადის ფიქსირებული განწყობის შემუშავების კლასიკური მეთოდიკა (უზნადე, 2009), იმ განსხვავებით, რომ ჩვენი ექსპერიმენტები ტარდებოდა კომპიუტერის გამოყენებით და იყენებდა სპეციალურად შექმნილ პროგრამულ უზრუნველყოფას. პროგრამა შესაძლებლობას გვაძლევდა შეგვეცვალა განწყობის ექსპერიმენტებისათვის მნიშვნელოვანი ყველა ცვლადი: ფონისა და ფიგურის ფერი, ფორმა, მათი ზომა, მდებარეობა, თვალის ფიქსაციის წერტილი, ექსპოზიციების და, ასევე, მათ შორის დროის შუალედის ხანგრძლივობა, სერიებში ცდების რაოდენობა და სხვა. პასუხების ფიქსაცია ხდებოდა კლავიატურაზე თითის დაჭერით წინასწარ მიცემული ინსტრუქციის შესაბამისად; პასუხები ფიქსირდებოდა პროგრამაში ცხრილის სახით, რომელიც ჩამოიტვირთებოდა Ms Excel დოკუმენტის ფორმატში.

პროცედურა:

კვლევის მონაწილეებს, პირველ რიგში, უტარდებოდათ ფიქსირებული განწყობის ექსპერიმენტი, ხოლო შემდეგ ავსებდნენ დიდი ხუთეულის საკვლევ და სპილბერგერის პიროვნული შფოთვის საზომ კითხვარებს.

ექსპერიმენტის პროცესში კვლევის მონაწილე იჯდა კომპიუტერის ეკრანთან, სადაც ჩართული იყო განწყობის ექსპერიმენტების საპრეზენტაციო პროგრამული უზრუნველყოფა (web-based აპლიკაცია, დაწერილი JavaScript-ში). პირველ რიგში, ის ეცნობოდა ეკრანზე შესაბამის ინსტრუქციას:

„ეკრანზე გამოჩნდება წრეწირები. თქვენი დავალებაა შეადაროთ მათი ზომები ერთმანეთს და უპასუხოთ, თუ რომელია დიდი შესაბამის ლილაკზე თითის დაჭერით: თუ მარცხენაა დიდი, აჭერთ კლავიატურაზე “ 1 “-ს; თუ მარჯვენაა დიდი, აჭერთ კლავიატურაზე “ 3 “-ს; თუ ტოლია, აჭერთ კლავიატურაზე “ 2 “-ს.

წრეწირებს შორის განსხვავება შეიძლება იყოს მცირე, თქვენი ამოცანაა დააფიქსიროთ მცირე სხვაობაც კი. მთელი ექსპერიმენტის განმავლობაში მზერა ფიქსირებული უნდა გქონდეთ ნითელ წერტილზე, რომელიც ეკრანის შუაშია მოცემული. ექსპერიმენტში ობიექტების ჩვენება სწრაფი ტემპით მიმდინარეობს და თქვენ უნდა მოასწროთ ლილაკზე თითის დაჭერა. გთხოვთ, წინასწარ მოემზადოთ და იპოვოთ კლავიატურაზე შესაბამისი ლილაკები.

თუკი მზად ხართ, შეავსეთ შესაბამისი ველები და დაიწყეთ ექსპერიმენტი.“

უზნადის ფიქსირებული განწყობის მეთოდის დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები...

ინსტრუქციის გაცნობის შემდეგ კვლევის მონაწილე ავსებდა პერსონალური ინფორმაციის გრაფებს, სადაც კვლევის მონაწილეს უნდა მიეთითებინა შემდეგი მონაცემები: სახელი, გვარი (ან რაიმე პირობითი აღნიშვნა, თუკი სურდა კონფიდენციალობის დაცვა, რომელსაც მიუთითებდა კვლევის მეორე ნაწილში კითხვარის შევსებისას), ასევე ასაკი და სქესი.

ფიქსირებული განწყობის ექსპერიმენტი ტარდებოდა სამ სერიად: საკონტროლო სერია, რომელშიც ხდებოდა ტოლი ობიექტების სიმულტანური პრეზენტაცია 5 ჯერ; საგანწყობო სერია, რომელშიც ხდებოდა დიდ-პატარა ობიექტების პრეზენტაცია 15-ჯერ და კრიტიკული სერია, რომელშიც ხდებოდა საკონტროლო ცდაში ნაჩვენები ტოლი ობიექტების პრეზენტაცია 40-ჯერ. საკონტროლო ცდის მიზანი იყო შემოწმებულიყო ცდის მონაწილის ე.წ. ბუნებრივი ასიმეტრიის საკითხი, ხომ არა აქვს ტოლი ობიექტების შეფასებისას იმთავითვე მათი არატოლად შეფასების ტენდენცია (უზნაძე, 2009). ამ პრობლემის დასაძლევად, მარჯვნივ გადაფასების შემთხვევაში, კვლევის მონაწილეებს საგანწყობო ცდაში მარჯვენა მხარეს მიენოდებოდა დიდი წრე, ხოლო მარცხნივ გადაფასების შემთხვევაში – მარცხენა მხარეს.

განწყობის ექსპერიმენტში გამოყენებული იყო ყვითელი ფერის წრენირები შავ ფონზე, რომელთა დიამეტრი საკონტროლო და კრიტიკულ ცდაში იყო 5 სმ; ხოლო საგანწყობო ცდებში დიდი წრენირი იყო 8 სმ, პატარა წრენირი – 5 სმ; წრენირის სისქე – 4 px. ეკრანის შუაში წითელი ფერის, 5 მმ დიამეტრის „თვალის ფიქსაციის წერტილი“ იყო მოთავსებული; ექსპოზიციების ხანგრძლივობა და, ასევე, ექსპოზიციებს შორის დროის შუალედი ერთნაირი იყო სამივე სერიაში (1000 და 1200 მმ შესაბამისად); თითოეული ექსპოზიციის შემდეგ ცდის მონაწილე აფასებდა ობიექტების ზომებს და ხელს აჭერდა ლილაკებს ინსტრუქციის შესაბამისად. მთელი ექსპერიმენტი გრძელდებოდა 3 წთ-ის განმავლობაში.

ექსპერიმენტი ტარდებოდა ონლაინ, კვლევის მონაწილე და ექსპერიმენტატორი ჩართულები იყვნენ დისტანციური ვიდეო საკომუნიკაციო (Zoom) პლატფორმის საშუალებით¹, რათა ექსპერიმენტატორს ეკონტროლებინა კვლევის მონაწილის გარემო და მისი ჩართულობა ექსპერიმენტში. კომპიუტერის ეკრანი განლაგებული იყო ისეთნაირად, რომ განათებას ხელი არ შეეშალა ეკრანზე გამოსახულების აღსაქმელად.

ფიქსირებული განწყობის ექსპერიმენტებში განწყობის სტატიკურობისა და დინამიკურობის განსაზღვრა ხდება ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის დინამიკის მიხედვით: დინამიკურია განწყობა, რომელიც გარკვეული რაოდენობის ილუზიების შემდეგ ჩაქრება, ანუ სუბიექტი უბრუნდება ადეკვატურ აღქმას. თუმცა მანამდე შეიძლება იყოს ფაზა, სადაც ილუზორული აღქმა და სწორი პასუხები ერთმანეთს ენაცვლებიან. განწყობის ჩაქრობად მიიჩნევა ტოლი ობიექტების ზედიზედ 5 ადეკვატური აღქმა; ხოლო სტატიკურად² ვთვლიდით განწყობას, თუ სუბიექტი ტოლი წრენირების 40 ექსპოზიციის შემდეგაც ვერ აღწევდა ადეკვატურ აღქმას. პლასტიურად მივიჩნევდით

¹ ვინაიდან ექსპერიმენტების დიდი ნაწილი ტარდებოდა პანდემიის პერიოდში, როცა მხოლოდ დისტანციური კომუნიკაცია იყო შესაძლებელი.

² ფიქსირებული განწყობის ვარიანტულ ტიპს მოცემული ექსპერიმენტის ფარგლებში არ ვიზილავდით, კვლევაში მონაწილეობას იღებდნენ მხოლოდ კონსტანტური განწყობის ტიპები.

განწყობის ტიპს, როცა კონტრასტულ ილუზიებთან ერთად ასიმულაციური ილუზიებიც გამოერეოდა, ან კონტრასტული და ადეკვატური პასუხები ენაცვლებოდნენ ერთმანეთს; ხოლო განწყობას ტლანქად მივიჩნევდით, როცა კონტრასტული ილუზიების ფაზას ცვლიდა ადეკვატური აღქმა და სუბიექტი აღარ უბრუნდებოდა ამის შემდეგ ილუზორულ აღქმას. ნულოვანი განწყობის ტიპებს კი არ უფიქსირდებოდათ განწყობის ილუზიის არცერთი შემთხვევა. განწყობის სიმტკიცე გაიზომებოდა კონტრასტული ილუზიების რაოდენობით.

საგანწყობო ცდაში მონაწილეობის შემდეგ კვლევის მონაწილეს ეგზავნებოდა დიდი ხუთეულის პიროვნული ნიშნების საზომი კითხვარი NEO-FFI ლინკის საშუალებით (Google form).

კვლევის ინსტრუმენტები

პიროვნული ნიშნების საკვლევად გამოვიყენეთ დიდი ხუთეულის მოდელის საკვლევი, საქართველოში ხშირად გამოყენებული ინსტრუმენტი, NEO-FFI (Costa & McCrae, 1992), კერძოდ მისი 60-დებულებიანი შემოკლებული ვერსია. იგი ზომავს ნევროტიზმს, ექსტრავერსიას, გამოცდილებისადმი ღიაობას, კეთილგანწყობასა (თანხმობისადმი მზაობის) და კეთილსინდისიერებას. დებულებები იზომება ლაიკარტის ტიპის 5-ქულიან სკალაზე (სადაც 1 ნიშნავს სრულიად არ ვეთანხმები, ხოლო 5 – სრულიად ვეთანხმები). თითოეული სკალა შედგება 12 დებულებისაგან. ვინაიდან ჩვენი ინტერესის საგანი სამი პიროვნული ნიშანი იყო – ნევროტიზმი, ექსტრავერსია და გამოცდილებისადმი ღიაობა, ჩვენ გამოვიყენეთ 36 დებულება. სკალების სანდოობა, გაზომილი კრონბახის ალფა კოეფიციენტით, შესაბამისად შეადგენდა – 0.8, 0.76 და 0.5-ს. საყურადღებოა ამ კითხვარის ქართული ვერსიის გამოცდილებისადმი ღიაობის დაბალი სანდოობა, რაც სხვა კვლევებშიც ყოფილა აღნიშნული (ქობულაძე, 2017). დებულებათა ანალიზის შედეგად აღმოჩნდა, რომ ამ სკალის ორ დებულებას – პირველს და მეათეს, აქვს დაბალი დისკრიმინაციის ინდექსი („ვცდილობ ფიქრებს რეალისტური მიმართულება მივცე და ვერიდო „ოცნებებში გადავარდნას“, დისკრიმინაციის ინდექსი – 0.085-ია და „ძალიან მიყვარს პრობლემების და თავსატეხების გადაწყვეტა“, დისკრიმინაციის ინდექსი – 0.005-ია). ზოგიერთი ავტორი თვლის, რომ 0.65-ზე დაბალი სანდოობის მქონე სკალების გამოყენება არ არის მისაღები (George & Mallery, 2003), თუმცა ავტორთა ნაწილი, 0.5-0.7 სანდოობას განიხილავს, როგორც მისაღებს, შესაბამისად, გადაწყვეტით დაგვეტოვებინა ეს სკალა ჩვენი მონაცემთა ანალიზისათვის (Hinton, McMurray, & Brownlow, 2014).

შფოთვის გასაზომად გამოვიყენეთ სპილბერგერის პიროვნული შფოთვის საზომი კითხვარის ქართული ვერსია (State-Trait Anxiety Inventory (STAI), რომლის ვალიდაცია ქართულ პოპულაციაზე 2016 წელს ჯავახიშვილის და მისი კოლეგების მიერ (2016) ჩატარდა. კითხვარი შედგება 17 დებულებისაგან, რომლებიც სიხშირის სკალაზე იზომება, სადაც 1 არის ძალიან იშვიათად, ხოლო 4 – თითქმის ყოველთვის. ჩვენი მონაცემების მიხედვით შეფასებული სანდოობა (კრონბახის ალფა) არის მაღალი – 0.9. ჩვენ მიერ მოცემული კითხვარით გაზომილი შფოთვის მაჩვენებლებსა და დიდი ხუთეულის საზომი ინსტრუმენტით (NEO-FFI) გაზომილი ნევროტიზმის მაჩვენებლებს შორის კო-

უზნადის ფიქსირებული განწყობის მეთოდის დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები...

რელაცია მაღალია, $r(169)=.7$, $p<.000$, რაც ასაბუთებს ინსტრუმენტების მაღალ კონვერგენტულ ვალიდობას.

შედეგები:

მოცემულ შერჩევაში კვლევის მონაწილეთა განწყობის ჩაქრობის ტიპების სიხშირეები შემდეგნაირად გადანაწილდა: მონაწილეთა 47%-თან დადასტურდა სტატიკური განწყობა; 42%-თან – დინამიკური განწყობა, ხოლო 12%-ს განწყობა არ შეუმუშავდა; მონაწილეთა 54%-თან დადასტურდა პლასტიკური განწყობა, ხოლო 35%-თან – ტლანქი განწყობა.

პირველი ჰიპოთეზის შესამოწმებლად ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის სტატიკური და დინამიკური ტიპის ნევროტიზმის ქულები შევადარეთ ერთმანეთს. პირველი ჰიპოთეზა დადასტურდა: სტატიკური განწყობის ნევროტიზმის საშუალო ქულა ($M=38.63$, $SD=8.34$) აღემატება დინამიკური განწყობის საშუალო ქულას ($M=32.6$, $SD=6.99$), $t(149)=4.82$, $p<.001$.

მეორე ჰიპოთეზის შესამოწმებლად ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის სტატიკური და დინამიკური ტიპის ექსტრავერსიის ქულები შევადარეთ ერთმანეთს. მეორე ჰიპოთეზა არ დადასტურდა: დინამიკური ($M=38.3$, $SD=6.44$) და სტატიკური განწყობის ($M=39$, $SD=7.56$) ტიპების ექსტრავერსიის საშუალო ქულებს შორის სტატისტიკურად სანდო განსხვავება არ აღმოჩნდა, $t(149)=0.6$, $p=.55$.

მესამე ჰიპოთეზის შესამოწმებლად ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის სტატიკური და დინამიკური ტიპის გამოცდილებისადმი ღიაობის ქულები შევადარეთ ერთმანეთს. მესამე ჰიპოთეზა არ დადასტურდა: დინამიკური ($M=41.31$, $SD=5.37$) და სტატიკური განწყობის ($M=40.38$, $SD=5.27$) ტიპების გამოცდილებისადმი ღიაობის საშუალო ქულებს შორის სტატისტიკურად სანდო განსხვავება არ აღმოჩნდა, $t(149)=-1.08$, $p=.28$.

მეოთხე ჰიპოთეზის შესამოწმებლად ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის პლასტიკური და ტლანქი ტიპის ექსტრავერსიის საშუალო ქულები შევადარეთ ერთმანეთს. მეოთხე ჰიპოთეზა დადასტურდა: პლასტიკური განწყობის ექსტრავერსიის საშუალო ქულა ($M=39.6$, $SD=7.33$) აღემატება ტლანქი განწყობის ექსტრავერსიის ქულას ($M=37.3$, $SD=6.4$), $t(149)=2.1$, $p<.03$.

მეხუთე ჰიპოთეზის შესამოწმებლად ფიქსირებული განწყობის ჩაქრობის სტატიკური და დინამიკური ტიპის პიროვნული შფოთვის ქულები შევადარეთ ერთმანეთს. მეხუთე ჰიპოთეზა დადასტურდა: სტატიკური განწყობის პიროვნული შფოთვის საშუალო ქულა ($M=50.54$, $SD=11.37$) აღემატება დინამიკური განწყობის ტიპის შფოთვის საშუალო ქულას ($M=47.29$, $SD=8.62$), $t(145)=1.99$, $p<.05$.

განწყობის დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიურ კვლევებში, კერძოდ ნორაკიდის შრომაში (1963), განწყობის სიმტკიცე ხშირად განხილულია, როგორც ცვლადი, რომელიც სხვა მახასიათებლებთან კომბინაციაში კავშირშია პიროვნულ ნიშნებთან. შესაბამისად, ჩვენც დავინტერესდით სიმტკიცისა და პიროვნული ნიშნების კავშირით. კორელაციური ანალიზის შედეგებმა გვიჩვენა, რომ განწყობის სიმტკიცესა და პიროვნულ ნიშნებს შორის სტატისტიკურად სანდო კავშირი არ არის. თუმცა საინტერესო მიმარ-

თებები აღმოჩნდა განწყობის სიმტკიცის მახასიათებლებსა და თავად განწყობის ტიპებს შორის, კერძოდ, სტატიკური განწყობის სიმტკიცის საშუალო ქულები ($M=14.13$, $SD=6.38$) მნიშვნელოვნად აღემატება დინამიკური განწყობის სიმტკიცის ქულებს ($M=8.66$, $SD=5.97$), $t(149)=5.41$, $p<.001$. ასევე დადასტურდა, რომ პლასტიკური განწყობის სიმტკიცის ქულები ($M=12.68$, $SD=6$) აღემატება ტლანქი განწყობის სიმტკიცის ქულებს ($M=9.8$, $SD=7.48$), $t(149)=2.49$, $p<.01$.

ჩვენ, ასევე, დავინტერესდით მიმართებით ფიქსირებული განწყობის ტიპების ორ განზომილებას შორის, კერძოდ: პლასტიკურობა-სიტლანქესა და დინამიკურობა-სტატიკურობას შორის. აღმოჩნდა, რომ სტატიკური განწყობის ტიპებისათვის უფრო მეტად დამახასიათებელია განწყობის პლასტიკურობა, ვიდრე განწყობის დინამიკური ტიპის მონაწილეთათვის, $\chi^2(4, N=152)=218.15$, $p<.001$. ამ ეტაპზე ამ შედეგების ინტერპრეტაციის, მათი პიროვნულ ნიშნებთან მიმართების შესახებ მსჯელობის ემპირიული საფუძველი არ გვაქვს, თუმცა აღნიშნული შედეგები გვაფიქრებინებს, რომ მომავალში სასურველია ემპირიული კვლევა გაგრძელდეს განწყობის ტიპების კომბინაციის განხილვით (სტატიკურ-პლასტიკური განწყობის ტიპი, დინამიკურ-პლასტიკური განწყობის ტიპი და ა.შ.), რამაც შესაძლოა ახალი საინტერესო კანონზომიერებები დაადასტუროს, მით უფრო, რომ ნორაკიძის (1966) მიერ ჩატარებულ კვლევებში ნაცაღია სწორედ ასეთი კომბინირებული პროფილების აღწერა.

პიროვნული ნიშნებისა და განწყობის ჩაქრობის ტიპებს შორის კავშირის გასაზომად გამოვიყენეთ ლოჯისტიკური (ბინარული) რეგრესია (Pallant, 2016). ჩვენი დამოუკიდებელი ცვლადები იყო: ნევროტიზმი, ექსტრავერსია, გამოცდილებისადმი ღიაობა და პიროვნული შფოთვა, ხოლო დამოკიდებული ცვლადი – განწყობის ტიპი, კერძოდ სტატიკურობა-დინამიკურობა. სრული მოდელი სტატისტიკურად სანდოა $\chi^2(4, N=151)=26.76$, $p < 0.001$, რაც იმას ნიშნავს, რომ მოდელი განასხვავებს ინდივიდებს განსხვავებული განწყობის ტიპით. სრული მოდელი ხსნის საკვლევი ცვლადის ვარიაციის 16.2 %-ს (Cox და Snell R square) და 21.7% (Nagelkerke R squared) და შემთხვევათა 68.2 %-ის კორექტულ კლასიფიცირებას ახდენს. ცხრილი 1-დან ჩანს, რომ მხოლოდ ნევროტიზმს აქვს პრედიქტორული ღირებულება, $e^B = 1.147$, $B = .137$.

ცხრილი 1. ლოჯისტიკური რეგრესიის შედეგები: პიროვნული ნიშნებისა და განწყობის ტიპის კავშირი

ცვლადები	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)	C.I. for EXP(B)	
						95%	Lower	Upper
ნევროტიზმი	.137	.035	15.570	1	.000	1.147	1.072	1.228
გამოცდილებისადმი ღიაობა	-.004	.042	.009	1	.926	.996	.917	1.082
ექსტრავერსია	.045	.032	1.985	1	.159	1.046	.983	1.113
პიროვნული შფოთვა	-.025	.029	.738	1	.390	.976	.923	1.032
Constant	-5.170	2.439	4.495	1	.034	.006		

შედეგების განხილვა:

კვლევის შედეგებით დადასტურდა ფიქსირებული განწყობის ტიპებს შორის განსხვავებები რიგი პიროვნული მახასიათებლების მიხედვით. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი სხვაობა იყო მიღებული სტატისტიკური და დინამიკური განწყობის ტიპების ნევროტიზმის საშუალო ქულებს შორის, კერძოდ, სტატიკური განწყობის ტიპების ნევროტიზმის ქულა აღემატებოდა დინამიკური განწყობის ნევროტიზმის ქულას. ასევე, პიროვნული შფოთვის ქულა უფრო მაღალი იყო სტატიკური, ვიდრე დინამიკური განწყობის შემთხვევაში. ეს შედეგები ეხმიანება ქართველი მკვლევრების, კერძოდ ნორაკიდის (1966) მიერ მიღებულ ადრინდელ შედეგებს. მართალია, დიდი ხუთეულის პიროვნული ნიშნების საზომი ინსტრუმენტები არ ყოფილა გამოყენებული იმ პერიოდში, მაგრამ ე.წ. კლინიკური საუბრისა და პროექციულ მეთოდებში (თემატური აპერცეფციის და რორშახის ტესტები) სტატიკური განწყობის ტიპები ავლენდნენ უფრო მეტად ტენდენციას აგრესიული ქცევისაკენ, გაღიზიანებადობას; მათ ფანტაზიებში, რომელიც მათი არარეალიზებული მოტივებისა და ფიქსირებული განწყობების შედეგი იყო, აისახებოდა პესიმისტური დამოკიდებულებები, თავდაუჯერებლობა, შიში და შფოთვა. ამასვე მოწმობს ფსიქოპათოლოგიების სხვადასხვა შემთხვევების განწყობის (მანიაკალური დეპრესია, ისტერია, ფსიქასტენია) ფორმალური მახასიათებლების შესწავლა, სადაც დასტურდება სტატიკური განწყობის ხშირი შემთხვევები დინამიკურ განწყობასთან შედარებით.

კვლევის ფარგლებში დადასტურდა ჰიპოთეზა, რომ პლასტიკური განწყობის ტიპების ექსტრავერსიის ქულები აღემატება ტლანქი განწყობის ტიპების ექსტრავერსიის ქულებს, რაც ეხმიანება განწყობის დიფერენციალური ფსიქოლოგიის მკვლევრების დასკვნებსა და ინტერპრეტაციებს. კერძოდ, პლასტიკური ტიპის განწყობის ადამიანები უფრო მეტად ხასიათდებიან, კომუნიკაბელობით, აფილაციით, სოციალური ადაპტაციის მაღალი დონით, რაც დამახასიათებელია უფრო მეტად ექსტრავერტებისათვის, ვიდრე ინტროვერტებისათვის; სიტლანქე, რომელიც შეიძლება დინამიკური ტიპის განწყობისთვისაც იყოს მახასიათებელი უფრო მეტად უკავშირდება განწყობის მკვეთრ ცვლილებას, ასეთი სუბიექტები ერთი ადეკვატური აღქმის შემდეგ, აღარ რჩებიან ფიქსაციის გავლენის ქვეშ, რაც ხასიათში შესაბამისად მუდავნდება პრინციპულობაში, სიმკაცრეში და შესაძლოა აგრესიულობაშიც კი. აღსანიშნავია, რომ არ დადასტურდა ჰიპოთეზა ექსტრავერსიისა და დინამიკური განწყობის მიმართების შესახებ, მიუხედავად იმისა, რომ ნორაკიძე (1966) არაერთ კვლევაში აღნიშნავს დინამიკური განწყობის ტიპების უფრო მაღალ ქულებს ექსტრავერსიაში განწყობის სხვა ტიპებთან შედარებით. საინტერესოა, რომ აიზენკმა ანალოგიური ფენომენის კვლევისას მიიღო საპირისპირო შედეგი: ისტერიის მაღალი ქულების მქონე სუბიექტები (ექსტრავერსიის პროტოტიპი) ხასიათდებოდნენ ფიქსაციის ეფექტის ჩაქრობის უფრო ნელი ტემპით, ვიდრე დისტიმის მაღალი ქულების მქონე სუბიექტები (ინტროვერსიის პროტოტიპი). ჩვენი შედეგები უფრო მეტად ეხმიანება კანადელი მეცნიერის, ჰრიციუკის (Hritzuk, 1971) კვლევებს, სადაც, ასევე, არ დადასტურდა სხვაობა განწყობის ტიპებში ექსტრავერსია-ინტროვერსიის მიხედვით. ზოგადად ფიქსირებული განწყობის კვლევის ექსპერიმენტები საკმაოდ სენსიტიურია სხვადასხვა დამატებითი ცვლადების მიმართ და

ჩატარების პირობებში მცირე სხვაობამ და ხარვეზებმა შესაძლოა გამოიწვიოს განსხვავებული რეზულტატი, მით უფრო, რომ პროცედურული და, ასევე, მოდალობის ასპექტშიც ექსპერიმენტები მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან.

ჩვენს კვლევაში, ასევე, არ დადასტურდა სხვაობა სტატიკურსა და დინამიკურ ტიპებს შორის გამოცდილებისადმი ღიაობის მიხედვით. ეს პიროვნული ნიშანი არ იყო ზემოგანხილული განწყობის ფსიქოლოგიის სკოლის წარმომადგენელთა კვლევების საგანი, თუმცა მასთან ახლო მდგომი კონსტრუქტი, ფლექსიბურობა ნორაკიძის კვლევებში (1966) უკავშირდებოდა განწყობის დინამიკურ ტიპს, ხოლო რიგიდულობა უფრო დამახასიათებელი იყო სტატიკური ტიპისათვის. ვფიქრობთ, რომ ამ მიმართულებით კვლევა უნდა გაგრძელდეს სხვა ინსტრუმენტის გამოყენებით, ან გადამუშავდეს NEO-FFI ქართული ვერსიის გამოცდილებისადმი ღიაობის სკალა, რადგან მას აქვს დაბალი სანდოობა (ჩვენს კვლევაში კრონბახის ალფა 0.5-ის ტოლია). თავად კონსტრუქტი კი უდავოდ საინტერესო საკვლევი უნდა იყოს განწყობის ტიპოლოგიის ფარგლებში, რადგან განწყობის ცვლილების უუნარობა, ფიქსაცია კონკრეტულ გარემოებებზე და ადეკვატური აღქმის სირთულე შინაარსობრივად უკავშირდება პიროვნული რიგიდულობის ცნებას.

დასკვნა

ჩვენს კვლევაში მიღებული შედეგები მნიშვნელოვანია განწყობის ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიისათვის, მან ქართული ფსიქოლოგიური სკოლის მკვლევრების მიერ აღმოჩენილი მთელი რიგი კანონზომიერებების თანამედროვე სტატისტიკური მეთოდებით დასაბუთების საშუალება მოგვცა, რამაც უფრო მეტი მეცნიერული ღირებულება შესძინა მათ. ამასთანავე, პროგრამულად აწყობილი განწყობის ექსპერიმენტებში გაცილებით ეფექტურად შეიძლება დამატებითი ცვლადების კონტროლი, ვიდრე ვიზუალურ სფეროში აქამდე ჩატარებულ განწყობის ექსპერიმენტებში, სადაც ექსპოზიციების დრო, მონაცემთა რეგისტრაციის ხარვეზები და, ზოგადად, ექსპერიმენტატორის ფაქტორი მნიშვნელოვან გავლენას ახდენდა განწყობის შემუშავების დეტალებზე. თანამედროვე მკვლევრების, მათ შორის განსაკუთრებით, სამედიცინო ფსიქოლოგიების და ფსიქოფიზიოლოგიების დაინტერესება უზნაძის „განწყობის ეფექტით“ მოწმობს იმას, რომ კვლავაც აქტუალურია გაგრძელდეს ამ მიმართულებით კვლევები.

ჩვენს მოსაზრებას აღნიშნული კვლევის მეცნიერული ღირებულების შესახებ უფრო განამტკიცებს თანამედროვე ფსიქოლოგიაში, განსაკუთრებით კი ექსპერიმენტულ ფსიქოლოგიაში არსებული კრიზისი, რომლის ერთ-ერთ მიზეზად სახელდება კვლევების რეპლიკაციის სირთულეები და მსგავსი კვლევების სიმცირე. ამიტომ ბოლო დროს განსაკუთრებული ღირებულება შეიძინა პირდაპირი თუ კონცეფტუალური რეპლიკაციის კვლევებმა (Laws, 2016).

რაც შეეხება კვლევის შეზღუდვებს, ჩვენი კვლევა მოიცავს განწყობის ტიპოლოგიის მხოლოდ მცირე ნაწილს და განწყობის ალგზნებადობის, კონსტანტობა-ვარიანბელობის, სტაბილობის თუ ირადიაციის შესახებ უამრავი ექსპერიმენტული კვლევა, ასევე, საჭიროებს რეპლიკაციას მათი ექსპერიმენტული თუ სტატისტიკური სანდოობის გადამოწმების მიზნით. როგორც თავად ამ საკითხების მკვლევრები აღნიშნავენ

უზნადის ფიქსირებული განწყობის მეთოდის დიფერენციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები...

დნენ, მნიშვნელოვანია ეს ცვლადები კომბინაციაშიც იყოს განხილული ერთმანეთთან და განსხვავებულ მოდალობაშიც, რადგან განწყობა მთლიანპიროვნული პროცესია და ცალკეული პიროვნული ნიშნებით კონკრეტულ ერთ მოდალობაში მისი შესწავლა განწყობის თეორიის არსებით დებულებებს ეწინააღმდეგება (უზნაძე, 2009).

გამოყენებული ლიტერატურა:

- Costa, P. T., & McCrae, R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI)*. Odessa: Psychological Assessment Resources.
- Daneyko, O., Maravita, A., & Zavagno, D. (2020). See What You Feel: A Crossmodal Tool for Measuring Haptic Size Illusions. *I-Perception*, 11(4). doi:10.1177/2041669520944425
- Eysenck, H. (1955). Cortical inhibition, figural aftereffect, and theory of personality. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 51(1), 94–106. doi:10.1037/h0043564
- George, D., & Mallery, P. (2003). *SPSS Windows step by step: A simple guide and reference 11.0 update (4th ed.)*. Boston: Allyn & Bacon.
- Ghatani, T. (1984). Generalization of Set Fixed toward a pair of Figures of Various Shapes. In I. Kawaguchi. (Ed.), *The size comparison from the standpoint of the psychology of Set* (pp. 23-26). Osaka: Osaka University.
- Hinton, P., McMurray, I., & Brownlow, C. (2014). *SPSS Explained (2nd ed.)*. London: Routledge. doi:10.4324/9781315797298
- Hritzuk, J. (1971). A comparative and experimental study of the psychology of set as related to personality. *Canadian Journal of Behavioral Science / Revue canadienne des sciences du comportement*, 3(2), 127–134. doi:10.1037/h0082254
- Janzen, H. (1972). An investigation of the integral nature of the Soviet concept of Set. *International Journal of Psychology*, 7(4), 207-218. doi:10.4324/9781315797298
- Kawaguchi, I. (1984). Problems on the figural after-effects from the standpoint of the theory of set. In I. Kawaguchi. (Ed.), *The size comparison from the standpoint of the psychology of set*. (pp. 6-8). Osaka: Osaka University.
- Lyakhovetskii, V., & Karpinskaia, V. (2017). The aftereffects of muler-Iyer and ponzo illusions: differences revealed in sensorimotor domain. *Latvian academy of sciences*, 71(5), 352–358. doi:10.1515/prolas-2017-0060
- Magos, T. (2002). Correlation between platelet monoamine oxidase activity and the strength of a visual illusion. *Vision Research*, 42(16), 2031-2035.
- Pallant, J. (2016). *SPSS Survival Manual: A Step By Step Guide to Data Analysis Using SPSS Program*. London: McGraw-Hill Education.
- Uccelli, S., Pisu, V., Riggio, L., & Bruno, N. (2019). The Uznadze illusion reveals similar effects of relative size on perception and action. *Experimental Brain Research* 237, pages 953–965. doi:10.1007/s00221-019-05480-8
- Uccelli, S. (2021). *The role of temporal context in perception and action*. University of Parma: [Unpublished dissertation].
- Норакидзе, В. (1963). Темперамент и последовательный оптический образ. In А. Прангишвили, & З. Ходжава (Eds.), *Экспериментальные исследования по психологии установки. т. II*. Тбилиси: изд. Академии Наук Грузинской ССР.

- Норакидзе, В. (1966). *Типы характера и фиксированная установка*. Тбилиси: Мецни-
ереба.
- Норакидзе, В. (1975). *Методы исследования характера личности*. Тбилиси: Мецни-
ереба.
- ავალიშვილი, ა. (1940). განწყობის ინტერმოდალური კონსტანტობის საკითხისთვის. In
ციფშიძე დ. (Ed.), *თბილისის სახ. უნივ. შრომები. XVII. 1940*.
- ბჟალავა, ი. (1958). *შიზოფრენიის ფსიქოპათოლოგიისათვის*. თბილისი: საქ. სსრ მეცნ.
აკადემია.
- ნადარეიშვილი, ვ. (2020). ფიქსირებული და სიტუაციური დისპოზიციური ფსიქიკური
წარმონაქმნების ურთიერთმიმართება. *ქართული ფსიქოლოგიური ჟურნალი*, 1, 129-
144.
- ნადარეიშვილი, ვ. (2022). დ. უზნაძის „ობიექტივაციის“ ცნების ზოგიერთი ასპექტი. *ქარ-
თული ფსიქოლოგიური ჟურნალი*, 1, 61-73.
- პიაჟე, ჟ., & ლამბერსიე, მ. (1944/2020). თანმიმდევრული ვიზუალური აღქმისას გამოვ-
ლენილი აინშტელუნგის ეფექტის ცდები (უზნაძის ეფექტი). In ნ. ჯავახიშვილი (Ed.),
დიმიტრი უზნაძის ნაშრომები და მათი ინტერპრეტაცია (ა. ოქროპირიძე, Trans., pp.
21-70). თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა [შრომა პირ-
ველად გამოიცა 1944 წელს].
- რობაქიძე, მ. (2020). უზნაძის ეფექტის“ კვლევა ჟ.პიაჟესა და თანამედროვე მეცნიერ-
თა შრომებში. In ნ. ჯავახიშვილი (Ed.), *დიმიტრი უზნაძის ნაშრომები და მათი ინ-
ტერპრეტაცია* (pp. 71-82). თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამო-
მცემლობა.
- უზნაძე, დ. (2009). *განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტული საფუძვლები* (შ. ნადი-
რაშვილი, Ed.) თბილისი: საქართველოს მაცნე.
- ქობულაძე, თ. (2017). *ორგანიზაციული სამართლიანობა, სამუშაო სტრესი, მოდერატი-
ული და მედიაციური ეფექტები*. სადოქტორო ნაშრომი.
- ჯავახიშვილი, ნ., სხირტლაძე, ნ., ბუნაშვილი, ნ., ლორთქიფანიძე, მ., მაყაშვილი, ა., ვარ-
დანაშვილი, ი., & შეყრილაძე, ი. (2016). კვლევის ინსტრუმენტების ვალიდაცია. *დი-
მიტრი უზნაძის დაბადებიდან 130 წლისთავისადმი მიძღვნილი კონფერენციის შრო-
მები*. თბილისი: ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

DIFFERENTIAL – PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE METHOD OF FIXATED SET: EMPIRICAL VERIFICATION

Maia Robakidze

Javakhishvili Tbilisi State University, Associate professor

Abstract

Several decades passed after development of the experimental method in the psychology of set. In spite of this, it still arises interest in the modern studies of medical psychology and psychophysiology. Many researchers from different countries use the above method, known as “Uznadze effect”. Differently from most Georgian studies dedicated to the psychology of set, foreign colleagues use modern refined technologies and statistical methods in their experiments. For this reason, we decided to conduct set experiments with the use of software program and modern methods of statistical analysis to verify the findings related to individual types of fixated set and personality traits. 171 participated in the experiment on the fixation of set. The experiment followed Uznadze’s classical method, but with the use of special software developed for visual modality. In addition, research participants’ responses were automatically recorded. Research participants also completed the validated Georgian versions of Big Five personality test (NEO-FFI) and Spielberger inventory (STAI) measuring personal anxiety. Dispersion analysis showed that static type is characterized with a higher level of neuroticism and personal anxiety than the dynamic type. Also, the plastic type scores higher on extraversion than the individuals with coarse type of set. Logistic regression analysis showed that neuroticism is a predictor of the dynamics of the extinction process (predictor of staticity – dynamism).

Key words: *Uznadze theory of set, experiments on the fixation of set, types of fixated set, Big Five personality traits*

Dimitri Uznadze, a distinguished Georgian psychologist of the past century, developed a general psychological theory of set which significantly differed from the psychological theories of that period and drew attention of the psychologists working at the international level. Despite the fact that almost 100 years passed after development of the first postulates of the theory, Uznadze’s Set Theory and his experimental method are still applied by university researchers in Italy, Great Britain, Latvia, etc. (Uccelli, 2021; Lyakhovetskii & Karpinskaia, 2017; Daneyko, Maravita, & Zavagno, 2020). In modern psychology it is known as ‘Uznadze effect’. The authors mentioned above mainly work on the cross-modal processes related to the processing of visual and sensorimotor information for the purpose of which they use the method of cross-modal irradiation. J. Piaget was the first who used the term “Uznadze effect” for Uznadze’s method of fixated set (Piaget & Lambercier, 1944 /2020), which contributed much to its popularization. Researchers often cite J. Piaget’s above work when referring to “Uznadze effect.” Although, in that period, the methods of inferential statistics were not used for hypothesis testing, French and Georgian researchers

obtained similar results, which proves their scientific value. Later, researchers in different countries replicated several well-known experiments, conducted by Uznadze and his colleagues, and applied inferential statistics to the data obtained. Their studies proved the existence of phenomena important for Set Theory (generalization, cross-modal irradiation) and other findings (Kawaguchi, 1984; Ghatani, 1984). Modern research refined the experimental methods of set fixation and introduced more precise computer technologies and software (Robakidze, 2020). Modern research focuses more often on information processing models and physiological aspects, including the factors (peripheral, central) determining “Uznadze effect” as well as the nature of generalization and cross-modality (Magos, 2002; Ucceli, Pisu, Riggio, & Bruno, 2019).

Our study aimed to test the differential-psychological aspects of the method of fixated set using modern methodology applied in empirical research. This problem has not received adequate attention in modern studies of the psychology of set differently from the issues mentioned above. It should be noted that Uznadze and other representatives of the psychology of set believed that this topic has significant practical value. It should be noted that the contribution made by modern Georgian psychologists is truly important (research into the in-depth analysis of different types of set, objectification and its role in the individual's adaptation to the environment, the role of values, norms and culture in the development of dispositional set) (Nadareishvili, 2020; 2022). Despite the importance of the above listed topics, their analysis goes beyond the scope of the given article since it deals with the content of the concept of set rather than its formal aspects, like the dynamics of the extinction of set.

Individuals differ by formal characteristics of fixated set: how fast set is fixated, how stable it is, dynamics of its extinction, etc. The Theory of Set distinguishes different types of set: static, dynamic, variable, etc. Studies conducted by Georgian psychologists confirmed the existence of relationship between the types of set and personality characteristics (Norakidze, 1975; Bzhalava, 1958). Unfortunately, these studies did not use inferential statistics. At least, the works do not contain this kind of information and the interpretation is based on frequency analysis. One of the researchers who attempted to use inferential statistics when examining relationship between the types of fixated set and personality traits identified by Eysenck personality test was the Canadian researcher J. Hritzuk (1971), whose experiments demonstrated statistically significant association between the characteristics of set and extraversion – introversion measured with the Eysenck personality test (Hritzuk, 1971). Our study aims to verify the findings established in the given studies and answer the question about relationship between the types of fixated set and personality traits. We used the Big Five model to study personality traits in relation to the types of set which had not been the focus of research in the past studies. We also decided to verify the relationship between the types of fixated set and personal anxiety established in Norakidze's experiments (1975), since it did not contain information on the use of statistical methods.

Types of extinction of set

According to Uznadze (2009), set is an integral unconscious state which is formed on the basis of the individual's need and the corresponding situation. Set is a state of readiness for behavior which determines future behavior. Since set is the projection of a specific form of future behavior, it is also the basis of purposeful behavior and ensures the individual's adaptation to environment. This is how D. Uznadze described situational ("actual") set. At the same time, Uznadze distinguished situational set from fixated set: The set which has been formed once and served a specific purpose, might not disappear. "It maintains readiness for repeated actualization and is immediately evoked in suitable conditions.", i.e., is transformed into fixated set (Uznadze, 2009, p 64). Fixated sets are sometimes so strong that they prevent the emergence of adequate set. They may or may not correspond to the situation. The subject can change one's sets in the latter case and regulate future behavior so that it better corresponds to reality. Therefore, Uznadze's set is a mechanism ensuring the individual's adaptation to environment.

Uznadze and his colleagues developed a methodology to study fixated set. In the first part of the experiment (set test), the subject is exposed to unequal objects and is instructed to evaluate their size. In the next part of the experiment (critical test), the subject is given equal objects and is instructed to evaluate their size. In the critical trials the subject perceives identical objects as unequal under the influence of the fixated set formed in the previous trials. Most subjects manifest contrast illusion, i.e., the object exposed on the same side where previously the subject was exposed to a large object is perceived smaller compared to the other object. Assimilative illusions are observed less frequently. This is when the same object is perceived as large in both fixation and critical trials. As a result of a series of exposures to equal objects fixated set gradually extinguishes, i.e., the subject's contrast illusions are replaced with the adequate perception of equal objects. Numerous experiments show that individuals differ by dynamics of the above process. In particular, individuals require different number of trials for the formation of fixated set (i.e., evoking illusions). This fact was used by Uznadze to distinguish high and low excitability types. It also turned out that individuals differ by extinction of fixated set. In particular, some participants shift to adequate perception after several contrast illusions (dynamic type)¹, whereas others never reach adequate perception and remain under the influence of fixated set during the entire experiment (static type). The third type who does not show any clear extinction pattern (sometimes manifests static and other times – dynamic pattern) is labelled variable type. In some individuals' extinction of fixated set is gradual and is characterized with interchangeable responses (plastic type), whereas in the other phase only contrast illusions are observed (coarse type). Later studies confirmed that the extinction type is the same in different modalities (visual, motor and haptic) (Avalishvili, 1940), which, according

¹ When referring to 'dynamic' and 'static' types, we mean 'the individual with dynamic set' and 'the individual with static set' in correspondence with the terms used by Uznadze in his work: 'dynamic type' or 'type of dynamic set' implies 'the individual with the dynamic type of set' (Uznadze, 2009, p.188-190).

to Uznadze, points to the differential-psychological aspects of set as integral personality state. "It can be considered an established fact that normally, every healthy subject can be characterized with a certain type of fixated set which remains unchangeable in all sensory domains" (Uznadze, 2009, p185).

The relationship between the features of the evoke/extinction of fixated set and personality characteristics were investigated in Norakidze's works (1966; 1975). Norakidze used different methods to study personality: clinical-biographical method, Eysenck personality test, projective tests (Rorschach and TAT). The results of the study confirm that plastic-dynamic set is characteristic of sanguine, phlegmatic and choleric types, coarse-static set is characteristic of melancholic types, individuals with dynamic type of set are often extraverts, and static types are introverts. It was also demonstrated that compared to dynamic type, static type scores higher on the Taylor anxiety scale. To conclude, according to Norakidze (1966), the individual with the static type of set remains under the influence of the fixated set for a long time, cannot adapt to new reality, is rigid, characterized with a high level of anxiety and internal conflicts, is predisposed to melancholy, is introspective and mostly introverted. On the other hand, the dynamic type easily adapts to environment, is flexible, harmonious, is characterized with a low level of anxiety, is balanced, realistic and mostly extraverted.

Abnormal psychology also benefited from the diagnostic potential of the method of fixated set. Uznadze viewed abnormal psychology in a broader context: "Illness does not damage a specific function; it damages the individual, as a whole, who uses this particular function." (Uznadze, 2009). The studies show that the properties of the fixated set differ from the norm in different pathological cases (Bzhalava, 1958). In patients with schizophrenia fixated set is local; it is characterized with a high level of steadiness, rigidity and staticity. However, a number of differences was confirmed for different types of schizophrenia. Patients with epilepsy are characterized with a high level of excitability; their set can be described as coarse-static and stable. The set of bipolar patients is static-plastic and variable in the manic phase. In such patients the type of extinction of set is changeable and is less consistent (Bzhalava, 1958).

Not only Georgian psychologists were interested in personality correlates of the types of extinction of fixated set. For example, the Canadian psychologist J. Hritzuk (1971) looked at the relationship between the types of set and the personality traits measured with Eysenck test (extraversion, introversion) in patients with hysteria and dysthymia. He analyzed theoretical and experimental methods applied by Eysenck and Norakidze and confirmed the existence of a certain relationship using the methods of inferential statistics, which was not used in the works of Georgian researchers. The study results showed the following: individuals scoring high on hysteria dimension scored low on excitability of set and showed a high level of cross-modal irradiation compared to the individuals scoring high on dysthymia dimension. There was no correlation between hysteria and the steadiness of set; also, there was no difference in the properties of the extinction of set by neuroticism level or extraversion – introversion (Hritzuk, 1971). These results are somewhat different from

those obtained by J. Eysenck who studied differences in individual dimensions of figural after-effect in the kinesthetic modality (a phenomenon similar to fixated set). In particular, the purpose of the study was to find out how research participants scoring high on dysthymia and hysteria differed by excitability, extinction time, and the steadiness of illusions. Statistical analysis of the study results (*t* test) demonstrated that participants scoring high on hysteria (prototype of extravert) show a higher *speed of arousal*, a bigger size of illusion, and a longer extinction period compared to the individuals scoring high on dysthymia (prototype of introvert) (Eysenck, 1955). Later, the Canadian researcher Janzen (Janzen, 1972) studied the relationship between the properties of the excitability and extinction of set and personality traits with Eysenck personality test and MMPI. Factor analysis (Varimax rotation method) extracted 8 factors which explained 73.44% of the variance. The properties of excitability and extinction were present in most factors, but their weight was quite small. According to the author's interpretation of the above results, set is involved in the characteristics described as personality traits. However, this is not enough to conclude that set plays an important part in determining behavior structure. It should be noted that both Canadian researchers only looked at the number of trials necessary for extinction, but did not use the concepts of staticity-dynamism which needs to be taken into consideration when comparing their results with those obtained by Georgian psychologists.

Controversial results of the studies on differential-psychological aspects of fixated set increased the interest in this kind of research. Our study can be regarded as an attempt to introduce more clarity in the above sphere. For this purpose, we decided to examine the relationship between the types of fixated set and personality traits using more precise methods. In the above studies, the most salient relationship was observed between the types of fixated set and affective personality characteristics as well as between extraversion-introversion and rigidity-flexibility. Therefore, our purpose was to find out whether extinction types show any difference by personality traits in the Big Five model (neuroticism, extraversion and openness to experience) and personal anxiety. It is well-known that the Big Five personality traits are basic tendencies that are stable in time and do not, basically, change in the course of life (Costa & McCrae, 1992). High level of neuroticism is associated with a high level of anxiety, aggressiveness, depression, impulsiveness, emotional instability and, therefore, with low stress resistance and weak adaptive mechanisms, which suggests that individuals with static type of set will be characterized with a high level of neuroticism. On the other hand, the high level of extraversion is associated with sociability, high level of activity, love for entertainment and joy, which, according to the above studies, is more characteristic of dynamic-plastic types. Individuals rating high on openness to experience are less traditional, more open to novelties and changes and are more flexible. All this is related to easiness with which fixated set undergoes changes and must be more characteristic of dynamic type than static type. To sum up, our hypotheses could be formulated as follows:

H1: The static type will score higher on neuroticism than the dynamic type;

H2: The dynamic type will score higher on extraversion than the static type;

H3: The dynamic type will score higher on openness to experience than the static type;

H4: The plastic type will score higher on extraversion than the coarse type;

H5: The static type will demonstrate a higher level of anxiety than the dynamic type.

Method

The Sample

187 individuals participated in the experiment. The final results were obtained for only 171 participants. The participants who did not respond to a large part of expositions or did not fill out the other instrument, were excluded from the experiment. Only those individuals participated in the experiment who were able to use computer technologies independently. The participants' age ranged from 18 to 50 years; ($M=24.56$, $SD=5.8$). Female participants made up 69% and male participants - 31% of the sample. Participation in the study was voluntary. The experimental part of the study was conducted under the experimenter's supervision. The participants filled out the questionnaires independently.

Experimental apparatus

Fixated set was studied in the optical modality using Uznadze's classical methodology (Uznadze, 2009) with only one difference: the experiments were conducted with the use of a specially developed computer software. The software enabled the experimenter to manipulate all the variables significant for the experiment: figure-ground color, shape, size, location, the point of fixation of the eye, exposition time and duration of time intervals between expositions, number of trials in the test, etc. To respond to the stimuli the participant had to press the key according to preliminary instructions. Responses were recorded in the table downloaded in MS Excel format.

Procedure

The study consisted of two parts: The set experiment was followed by completion of the Big Five questionnaire and the Spielberger State – Trait Anxiety Inventory.

In the set test a research participant was seated in front of the computer where the corresponding software was run (web-based application written in JavaScript). First, she/he was asked to read the instruction on the screen:

“Your task is to compare the sizes of the circles that will appear on the screen and respond by pressing the corresponding key. If the left circle is bigger than the right circle – press 1, if the right circle is bigger than the left circle – press 3; if the two circles are of equal size – press 2.

Even when the difference between the circles is small, you will still have to respond to the difference. You must focus on the red point in the center of the screen throughout the experiment. The objects will be exposed at a high speed, so try to press the key in time. Please, get ready in advance and find the right keys on the keyboard. If you are ready, fill in the corresponding space and start the experiment.”

After the instruction the research participants entered personal information, which included first and last names (or a symbol if the participants preferred to keep the information confidential; the same symbol was used when completing the questionnaires), the participant's gender and age.

The experiment consisted of three tests. In the control test, the participants were simultaneously exposed to the objects of equal size 5 times. This was followed by the set test in which the objects of unequal size were presented 15 times and the critical test in which the objects of equal size, to which participants were exposed in the control test, were presented 40 times. The purpose of the control test was to check the participants for natural asymmetry, i.e. natural tendency to evaluate equal objects as unequal (Uznadze, 2009). When a participant manifested similar tendency, in the case of right field dominance, in the set tests the participants were exposed to a large circle on the right side and in the case of left field dominance – on the left side.

In the experiment the research participants were presented with yellow circles on the black ground. The diameter of circles was 5 cm in control and critical tests, and 8 and 5 cm in set tests (thickness – 4 px). The red point for eye fixation (5mm in diameter) was located in the center of the screen. The duration of exposition as well as the time interval between expositions was the same in the three tests (1,000 and 1,200 ms, correspondingly). After each exposition, the participant evaluated the size of objects and pressed the key in accordance with the instruction. The experiment lasted 3 minutes.

The experiment was conducted online using the ZOOM platform¹, which enabled the experimenter to observe the participant's environment and their engagement in the experiment. The position of the computer enabled the participant to clearly perceive the figures on the screen.

In the experiment, the staticity and dynamism of set was determined by dynamics of set extinction: the dynamic set is extinguished (or the participant goes back to adequate perception) after a certain number of illusions. However, this might be preceded by the phase in which illusory perception and correct responses are interchangeable. The criterion for the extinction of set was an adequate perception of objects in 5 consecutive trials. On the other hand, the set was considered static² when the participant was not able to arrive at an adequate perception after 40 expositions of equal circles. The plastic type was identified in those cases when assimilative illusions were observed together with contrast illusions or contrast and adequate responses replaced each other. In the case of coarse set, contrast illusions were replaced with adequate perception and after that the participant did not go back to illusory perception. In the zero type not a single case of illusory perception was observed. The steadiness of set was measured by the number of contrast illusions.

¹ Large part of experiment was conducted during pandemic and, therefore, with the use of distant communication.

² The variable type was not considered in the given experiment. Only the individuals with constant set participated in the study.

After participation in the experiment, participants were instructed to complete the NEO-FFI and STAI using the Google form.

Instruments

Personality traits were studied with the Big Five model, an instrument frequently used in Georgia (Costa & McCrae, 1992). In particular, we used a short, 60-item version of the instrument (NEO-FFI). This instrument measures neuroticism, extraversion, openness to experience, agreeableness and conscientiousness. The items were measured on a 5-point Likert scale, where 1 means 'totally disagree' and 5 – 'totally agree'. Each scale contained 12 items. Since we were interested in three personality traits (neuroticism, extraversion and openness to experience), only 36 items were used. Reliability was measured with Cronbach alpha (0.8, 0.76 and 0.5, respectively). In the Georgian version, the reliability coefficient for openness to experience is quite low, which has been also noted by other researchers (Kobuladze, 2017). The item analysis showed that two items in the scale (the first and the tenth items) had a low discrimination index – "I don't like to waste my time daydreaming" (discrimination index – 0.085) and "I like solving problems and puzzles very much" (discrimination index 0.005). According to some authors, it is not advisable to use the scales with reliability index below 0.65 (George & Mallery, 2003); however, others consider reliability index 0.5-0.7 acceptable. For this reason, we retained the given scale for data analysis (Hinton, McMurray, & Brownlow, 2014).

Anxiety was measured with the Georgian version of Spielberger's State-Trait Anxiety Inventory (STAI). The validation of the inventory for Georgian population was conducted by Javakhishvili and colleagues in 2016. This 17-item inventory uses the frequency scale ranging from 1 (very rarely) to 4 (almost always). In our study, the value of Cronbach alpha proved to be high (0.9). Also, a strong correlation was observed between the anxiety levels measured with our instrument and the level of neuroticism measured with NEO-FFI ($r(169)=.7, p<.000$), which points to a high convergent validity of the above instruments.

Results

The frequencies of extinction types showed the following distribution: 47% – static set; 42% – dynamic set; 12% – fixation did not occur; 54% – plastic set; 35% – coarse set.

Hypothesis 1 was tested by comparing scores for neuroticism in static and dynamic types. The mean score for neuroticism in the static group ($M = 38.63, SD = 8.34$) exceeded its mean score in the dynamic group ($M = 32.6, SD = 6.99$), $t(149) = 4.82, p < .001$. Therefore, Hypothesis 1 has been proved.

To test Hypothesis 2, we compared the scores for extraversion in dynamic and static types. The findings did not support the given hypothesis: no statistically significant difference was obtained between the mean extraversion scores in the two groups: dynamic type ($M = 38.3, SD = 6.44$); static type ($M = 39, SD = 7.56$); $t(149) = 0.6, p = .55$.

To test Hypothesis 3, the scores for openness to experience were compared in static and dynamic types. Hypothesis 3 has not been supported: dynamic type ($M = 41.31$, $SD = 5.37$); static type ($M = 40.38$, $SD = 5.27$); $t(149) = -1.08$, $p = .28$.

To test Hypothesis 4, we compared the mean scores for extraversion in plastic and coarse types. Hypothesis 4 has been confirmed: the mean score for extraversion in plastic type ($M = 39.6$, $SD = 7.33$) exceeded the mean score for extraversion in coarse type ($M = 37.3$, $SD = 6.4$), $t(149) = 2.1$, $p < .03$.

To test Hypothesis 5 the scores on anxiety test were compared in static and dynamic types. Hypothesis 5 has been confirmed: the mean score for anxiety in static type ($M = 50.54$, $SD = 11.37$) significantly exceeded the corresponding score in the dynamic type ($M = 47.29$, $SD = 8.62$), $t(145) = 1.99$, $p < .05$.

In differential-psychological studies of set (Norakidze, 1963), steadiness of set is often considered a variable which, in combination with other variables, is associated with personality traits. We also got interested in the relationship between the steadiness of set and personality traits. The results of the correlation analysis did not show statistically significant association between the steadiness of set and personality traits. However, an interesting relationship was observed between the steadiness of set and the types of set. In particular, the mean scores for steadiness in the individuals with the static type of set ($M = 14.13$, $SD = 6.38$) significantly exceeded the scores for steadiness in individuals with the dynamic type of set ($M = 8.66$, $SD = 5.97$), $t(149) = 5.41$, $p < .001$. It has been also proved, that the scores for steadiness in the individuals with the plastic type of set ($M = 12.68$, $SD = 6$) exceeded the corresponding scores in the individuals with the coarse type of set ($M = 9.8$, $SD = 7.48$), $t(149) = 2.49$, $p < .01$.

Another thing we focused on was the relationship between two dimensions of the types of fixated set: plasticity – coarseness and dynamism – staticity. It turned out that the plasticity of set is more characteristic of the static type than the dynamic type, $\chi^2(4, N=152) = 218.15$, $p < .001$. At the moment there is not enough empirical evidence for interpreting these data in relation to personality traits but the above results indicate that it would be desirable to look at the combinations of the types of set in future empirical research (static-plastic type, dynamic-plastic type, etc.). This might enable us to uncover new, more interesting findings. It has to be noted that in his studies, Norakidze (1966) attempted to describe profiles using just this kind of combinations.

To measure the relationship between the personality traits and extinction types we used logistic (binary) regression (Pallant, 2016). In our study, neuroticism, extraversion, openness to experience, and personal anxiety were independent variables; type of set (staticity – dynamism) was a dependent variable. The model is statistically reliable $\chi^2(4, N = 151) = 26.76$, $p < 0.001$, which means that it differentiates individuals by types of set. The model explains 16.2% (Cox and Snell R square) and 21.7% (Nagelkerke R squared) of the variance of researched variable and ensures correct classification in 68.2% of cases. Table 1 shows that neuroticism is the only variable that has a predictive value, $e^B = 1.147$, $B = .137$.

Table 1. Logistic regression: Personality traits and types of set

Variables	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp (B) 95%	C.I. for EXP(B)	
						Lower	Upper	
Neuroticism	.137	.035	15.570	1	.000	1.147	1.072	1.228
Openness to experience	-.004	.042	.009	1	.926	.996	.917	1.082
Extraversion	.045	.032	1.985	1	.159	1.046	.983	1.113
Personal anxiety	-.025	.029	.738	1	.390	.976	.923	1.032
Constant	-5.170	2.439	4.495	1	.034	.006		

Discussion

The study results show that the types of fixated set differ by a number of personality traits. The difference in neuroticism scores is especially significant. In particular, the static type scores higher on neuroticism than the dynamic type. Personal anxiety scores are also higher in the individuals with static set compared to those with dynamic set. These results are consistent with the findings obtained earlier by Georgian psychologist Norakidze (1966). Although Big Five personality test was not used in that period, clinical conversations and projective methods (TAT, Rorschach test) demonstrated that the individuals with the static type of set have a stronger tendency towards aggressive behavior and are highly irritable. Their phantasies that result from unsatisfied wishes and fixated sets reflect pessimistic attitudes, lack of self-confidence, anxiety and fear. This is also proved by research into formal dimensions of set in psychological abnormalities (manic depression, hysteria, psychasthenia), which demonstrates the prevalence of static set over dynamic set in like cases.

Our study confirmed the hypothesis that plastic type scores higher on extraversion than the coarse type, which supports the conclusions and interpretations of the researchers in the field of differential psychology. In particular, individuals with the plastic type of set are more sociable and are well adapted to social environment, which is more characteristic of extraverts than introverts. Coarseness, which may be also characteristic of the dynamic type, is related to sharp changes in set. After a single adequate perception, such individuals are no longer influenced by fixation, which is reflected in their character: they are loyal to their principles, are strict and can be also aggressive. It should be noted that the hypothesis about the relationship between extraversion and the dynamic type of set has not been proved. This result contradicts Norakidze's (1966) findings confirmed in a number of studies where dynamic type scored higher on extraversion compared to other types. However, Eysenck arrived at contrary results when examining this kind of relationship: in the individuals scoring high on hysteria (prototype of extraversion) extinction of fixated set takes a longer time compared to individuals who score high on dysthymia (prototype of introversion). Our results are better supported by the studies of the Canadian researcher

Hritzuk (Hritzuk, 1971), where the types of set did not show any difference on the extra-version – introversion dimension. In general, experiments on the fixation of set are very sensitive to any additional variables and even small differences in experimental procedure might entail different results. We should also keep in mind that the experiments conducted in different modalities also contribute to similar controversies.

Our study did not show any difference between the static and dynamic types by openness to experience. Although this personality trait had not been examined by Georgian school of the psychology of set, a similar construct, flexibility, turned out to be associated with the dynamic type, whereas rigidity was more characteristic of the static type (Norakidze, 1996). In our opinion, future research should be either conducted with different instruments or the scale measuring openness to experience in the Georgian version of NEO-FFI should be revised due to its low reliability (value of Cronbach alpha in our study - 0.5). As for the construct per se, it is worth examining the given construct in the context of typology of set because the inability to alter the set, fixedness on specific conditions and difficulty to perceive things adequately, imply the association with rigidity as a personality characteristic.

Conclusion

The results of our study are important for experimental psychology of set because of the statistical support of the findings obtained by the Georgian school of psychology, which augments their scientific value. In the experiment conducted with the use of special software, it is easier to control additional variables compared to the set experiments conducted in the visual modality, where exposition time, registration errors and other flaws caused by the experimenter had a serious effect on the fixation process. Modern researchers' interest in "Uznadze effect" (this is especially true for professionals working in the fields of medical psychology and psychophysiology) confirms the fact that similar studies are still important and need to be continued in the future.

Our opinion about the scientific value of the above study is substantiated by the existence of crisis in modern psychology (especially experimental psychology). It is believed that one of the reasons is difficulty with replication and the scarcity of like research. Due to this, direct and conceptual replication of studies have recently become especially important (Laws, 2016).

As for limitations, our study concerns only a small part of set typology. Numerous experiments on the excitability of set, its constancy and variability, stability and irradiation also require replication for verification of their statistical reliability. As noted by researchers who worked in this area of the psychology of set, it is important to look at the combination of variables in different modalities, since set is an integral state and cannot be studied by focusing on individual personality characteristics manifested in a separate modality (Uznadze, 2009).

Bibliography:

- Costa, P. T., & McCrae, R. (1992). *Revised NEO Personality Inventory (NEO PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI)*. Odessa: Psychological Assessment Resources.
- Daneyko, O., Maravita, A., & Zavagno, D. (2020). See What You Feel: A Crossmodal Tool for Measuring Haptic Size Illusions. *I-Perception*, 11(4). doi:10.1177/2041669520944425
- Eysenck, H. (1955). Cortical inhibition, figural aftereffect, and theory of personality. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 51(1), 94–106. doi:10.1037/h0043564
- George, D., & Mallery, P. (2003). *SPSS Windows step by step: A simple guide and reference 11.0 update (4th ed.)*. Boston: Allyn & Bacon.
- Ghatani, T. (1984). Generalization of Set Fixed toward a pair of Figures of Various Shapes. In I. Kawaguchi. (Ed.), *The size comparison from the standpoint of the psychology of Set* (pp. 23-26). Osaka: Osaka University.
- Hinton, P., McMurray, I., & Brownlow, C. (2014). *SPSS Explained (2nd ed.)*. London: Routledge. doi:10.4324/9781315797298
- Hritzuk, J. (1971). A comparative and experimental study of the psychology of set as related to personality. *Canadian Journal of Behavioral Science / Revue canadienne des sciences du comportement*, 3(2), 127–134. doi:10.1037/h0082254
- Janzen, H. (1972). An investigation of the integral nature of the Soviet concept of Set. *International Journal of Psychology*, 7(4), 207-218. doi:10.4324/9781315797298
- Kawaguchi, I. (1984). Problems on the figural after-effects from the standpoint of the theory of set. In I. Kawaguchi. (Ed.), *The size comparison from the standpoint of the psychology of set*. (pp. 6-8). Osaka: Osaka University.
- Lyakhovetskii, V., & Karpinskaia, V. (2017). The aftereffects of muler-lyer and ponzo illusions: differences revealed in sensorimotor domain. *Latvian academy of sciences*, 71(5), 352–358. doi:10.1515/prolas-2017-0060
- Magos, T. (2002). Correlation between platelet monoamine oxidase activity and the strength of a visual illusion. *Vision Research*, 42(16), 2031-2035.
- Pallant, J. (2016). *SPSS Survival Manual: A Step By Step Guide to Data Analysis Using SPSS Program*. London: McGraw-Hill Education.
- Ucceli, S., Pisu, V., Riggio, L., & Bruno, N. (2019). The Uznadze illusion reveals similar effects of relative size on perception and action. *Experimental Brain Research* 237, pages 953–965. doi:10.1007/s00221-019-05480-8
- Uccelli, S. (2021). *The role of temporal context in perception and action*. University of Parma: [Unpublished dissertation].
- Norakidze, V. (1963). Темперамент и последовательный оптический образ. [Temperament and successive optical image] Experimental studies in the psychology of set. *Volume 2*. A. Prangishvili & Z. Khojava (Eds.)
- Norakidze, V. (1966). *Типы характера и фиксированная установка*. [Character types and fixated set]. Tbilisi: Metsniereba.
- Norakidze, V. (1975). *Методы исследования характера личности* [Methods of studying personality character] Tbilisi: Metsniereba.

- Avalishvili, A. (1940). განწყობის ინტერმოდალური კონსტანტობის საკითხისთვის [Cross-modal constancy of set] D. Kipshidze (Ed.) Tbilisi State University Works. *XVII. 1940.*
- Bzhalava, I. (1958). შიზოფრენიის ფსიქოპათოლოგიისათვის [Abnormal psychology of schizophrenia] Tbilisi: Academy of Sciences of Georgia.
- Nadareishvili, V. (2020). ფიქსირებული და სიტუაციური დისპოზიციური ფსიქიკური წარმონაქმნების ურთიერთმიმართება. [Relationship between fixated and situational formations] *Georgian Psychological Journal, 1, 129-144.*
- Nadareishvili, V. (2022). დ. უზნაძის „ობიექტივაციის“ ცნების ზოგიერთი ასპექტი. [Some aspects of D. Uznadze's concept of 'objectification'] *Georgian Psychological Journal, 1, 61-73.*
- Piaget, J., & Lambercier, M. (1944/2020). თანმიმდევრული ვიზუალური აღქმისას გამოვლენილი აინშტელუნგის ეფექტის ცდები (უზნაძის ეფექტი) [An effect of Einstellung arising in the course of successive visual perceptions - the Uznadze effect]. pp. 21-70. In Dimitri Uznadze's works and their interpretation. N. Javakhishvili (Ed.), Tbilisi: Ilia State University
- Robakidze, M. (2020). უზნაძის ეფექტის “კვლევა ჟ. პიაჟესა და თანამედროვე მეცნიერთა შრომებში. [Studying 'Uznadze effect' in the works of J. Piaget and modern scientists] pp. 71-8. In Dimitri Uznadze's works and their interpretation. N. Javakhishvili (Ed.), Tbilisi: Ilia State University
- Uznadze, D. (2009). განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტული საფუძვლები. [Experimental foundations of set psychology] Sh. Nadirashvili (Ed.) Tbilisi: Sakartvelos Matsne
- Kobuladze, T. (2017). ორგანიზაციული სამართლიანობა, სამუშაოს სტრესი, მოდერაციული და მედიაციური ეფექტები. [Organizational justice, work stress, moderation and mediation effects] Doctoral thesis
- Javakhishvili, N., Skhirtladze, N., Butsashvili, N., Lortkipanidze, M., Makashvili, A., Vardanashvili, I., & Shekriladze, I. (2016). კვლევის ინსტრუმენტების ვალიდაცია. [Validation of research instruments] Works dedicated to Uznadze conference. Tbilisi: Ilia State University

ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური პრობლემების მოგვარების სახელმწიფო მუშაობები

თინათინ ნორაკიძე¹

საქართველოს საზოგადოებრივ საქმეთა ინსტიტუტის სოციალურ მეცნიერებათა
სადოქტორო პროგრამის დოქტორანტი, პროფესორის ასისტენტი

ლუიზა არუთინოვა

თსუ ფსიქოლოგიისა და განათლების მეცნიერებათა ფაკულტეტის
ასოცირებული პროფესორი

აბსტრაქტი

ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის გაუმჯობესების, შესაძლო და არსებული პრობლემების პრევენციისა და ეფექტური მართვის მიზნით, უნინარეს ყოვლისა, საჭიროა ამ მხრივ არსებული მდგომარეობის შესწავლა, შესაბამის მონაცემებზე დამყარებული სამომავლო პოლიტიკის შექმნა და გატარება. წარმოდგენილ კვლევაში განხილულია მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში, მათ შორის საქართველოში, ბოლო 20 წლის განმავლობაში ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის თვალსაზრისით არსებული მდგომარეობა და პრობლემები, მომხდარი ცვლილებები და ახალი წამოწყებები, სათანადო დახმარების მექანიზმები, სპეციალისტების მიერ სახელმწიფოებისთვის მიწოდებული რეკომენდაციები.

საკვანძო სიტყვები: ფსიქიკური ჯანმრთელობა, პრევენცია, არსებული სერვისები, ინტერვენცია, მომსახურების სფეროები, რეკომენდაციები

არ საჭიროებს მტკიცებას ის, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია ბავშვების და მოზარდების, მომავალი თაობების ჯანმრთელობაზე ზრუნვა, რაც ხარისხიანი და ხელმისაწვდომი ჯანმრთელობის დაცვის სისტემების არსებობით მიიღწევა. ერთ-ერთი აქტუალური საკითხია ბავშვების და მოზარდების ფსიქიკური ჯანმრთელობა და ამ სფეროში სათანადო ინტერვენციის განხორციელება. ცნობილია, რომ ფსიქიკურ აშლილობათა დიდი წილი სათავეს ბავშვობისა და მოზარდობის ასაკში იღებს. ადრეულ ეტაპზე განხორციელებული სათანადო ჩარევა ამცირებს ფსიქიკური დაავადების განვითარებას და გართულებას. დაავადების დროულ გამოვლენაზე, გართულების პრევენციასა და კვალიფიცირებულ მოვლაზე მიმართული მომსახურების სისტემის არსებობა ერთ-ერთ პრიორიტეტს უნდა წარმოადგენდეს ბავშვების და მოზარდების ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვის სფეროში. ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციამ 2008 წლამდე საქართველოში ჩატარებული კვლევების საფუძველზე სახელმწიფოს მიუთითა გარკვეულ ხარვეზებზე, გაეროს ბავშვის უფლებათა კომიტეტმა ხაზი გაუსვა საქართველოში ბავშვების და მოზარდების ფსიქიკური ჯანმრთელობის ეროვნული პოლიტიკის არარ-

¹ პასუხისმგებელი პირი:

თინათინ ნორაკიძე, საქართველოს საზოგადოებრივ საქმეთა ინსტიტუტი
tina.norakidze@gmail.com

სებობას და, აგრეთვე, ბავშვებისა და მოზარდებისათვის მომსახურების მიწოდების მხრივ სერიოზულ ნაკლოვანებებს (Østergren & Barnekow, 2007). ამჟამად გარკვეული კომპონენტები ფსიქიკური ჯანმრთელობის სფეროში გაუმჯობესებულია.

2013 წლის 11 დეკემბერის N1741-ის საქართველოს პარლამენტის დადგენილების „ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო კონცეფციის“ შესახებ წერია: „ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო კონცეფციის“ პრინციპების გათვალისწინებით, „დაევალოს საქართველოს მთავრობას 2015 წლის 1 იანვრამდე დაამტკიცოს ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო სამოქმედო სტრატეგიული გეგმა“.¹

აღნიშნულ დოკუმენტში განერილია ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვის სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის ძირითადი პრინციპები და ფასეულობები, მომავლის ხედვა, ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვის სფეროში სახელმწიფო პოლიტიკის მიზნები, მიმართულებები და განვითარებისათვის აუცილებელი რესურსები. თუმცა ამ დადგენილებაში არ არის განხილული კონკრეტულად ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის პოლიტიკა.

ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის სფეროში პრობლემები მრავალ ქვეყანაში არსებობს. კერძოდ, უკანასკნელი მონაცემების თანახმად, ამერიკის შეერთებულ შტატებში 10-18 წლის მოზარდებისა და ახალგაზრდების სიკვდილის მიზეზებს შორის მეორე ადგილზე სუიციდია (Costello et al., 2005). ევროპის ქვეყნებში ყოველ მეხუთე არასრულწლოვანს განვითარების, ემოციური და ქცევითი პრობლემები აღენიშნება (Costello et al., 2006). ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის გასაუმჯობესებლად, პრევენციისა და ინტერვენციისთვის, ეფექტური მართვისთვის საჭიროა, პირველ რიგში, არსებული მდგომარეობის გამოკვლევა და მონაცემებზე დაფუძნებული სამომავლო პოლიტიკის შექმნა. ამ კვლევაში განვიხილავთ მსოფლიოში და საქართველოში ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის მდგომარეობას, პრობლემებს და დახმარების მექანიზმებს, გაუმჯობესების მიზნით სპეციალისტების მიერ სახელმწიფოებისთვის მიცემულ რეკომენდაციებს, ბოლო 20 წლის განმავლობაში ამ სფეროში არსებულ ცვლილებებსა და კოვიდ-პანდემიის ნეგატიურ შედეგებსა და ახალ ნამონყებებს.

ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის მდგომარეობა, სერვისები და პოლიტიკა მსოფლიოში 2010 წლამდე

2010 წლამდე სპეციალისტებმა ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის სფეროს გასაუმჯობესებლად მისი შეფასება, პრობლემების დადგენა და გადაჭრის გზების ძიება დაიწყეს. კვლევებზე დაფუძნებული შედეგების გათვალისწინებით დაიგეგმა მომდევნო წლის განმავლობაში ამ სფეროს განვითარება.

კვლევების მიზანი იყო: ფსიქიკური ჯანმრთელობის მდგომარეობის შესწავლა, ხელშემშლელი ფაქტორების გამოვლენა და პრობლემის მოგვარების მექანიზმებისა და პოლიტიკის დადგენა/ განსაზღვრა.

¹ „ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო კონცეფციის“ დამტკიცების შესახებ – საქართველოს პარლამენტის დადგენილება 1741-ის. 11/12/2013.

რამდენიმე კვლევა (Braddick et al., 2009; Costello et al., 2006; Kovess et al., 2015) მიეძღვნა სკოლის ასაკის ბავშვთა და მოზარდთა ინტერნალიზებული და ექსტერნალიზებული აშლილობების ეპიდემიოლოგიის მიმართულებით გამოქვეყნებული კვლევების და ნაშრომების მეტაანალიზს და ამ გზით პრობლემის შესწავლას. ბოლო 15 წლის განმავლობაში მთელ მსოფლიოში ჩატარებული კვლევების საფუძველზე გაირკვა, რომ გახშირებული იყო შფოთვითი აშლილობები (8%), რასაც მოჰყვებოდა დეპრესია (5.2%) და ყურადღების დეფიციტი, ჰიპერაქტივობის სინდრომი (ADHD) – (4.5%). კვლევების მიხედვით აღმოჩნდა, რომ ბიჭებს უფრო ხშირად აქვთ ქცევითი და ექსტერნალიზებული აშლილობები, ხოლო გოგონებს – ემოციური. ბიჭებში უფრო ადრეულად ვლინდება ისეთი აშლილობები, როგორებიცაა ქცევითი დარღვევები და ADHD.

ბიჭებისგან განსხვავებით, გოგონებში პუბერტატის ასაკში დეპრესია და შფოთვა მნიშვნელოვნად იზრდება. ექსტერნალიზებული დარღვევების მქონე ბავშვების უმეტესობას მოგვიანებით აღენიშნება ისეთი ინტერნალიზებული აშლილობები, როგორიცაა შფოთვა ან დეპრესია (Braddick et al., 2009; Costello et al., 2006; Kovess et al., 2015).

ფსიქიკური ჯანმრთელობა ბავშვების ყოველდღიურ ცხოვრებაზე აისახება. დიაგნოზის მქონე ბავშვების დაახლოებით ნახევარს აქვს აშლილობა, რომელიც იწვევს მათ კოგნიტურ, სოციალურ, ემოციურ სფეროებში მნიშვნელოვან ფუნქციურ მოშლას. რისკის ფაქტორებია: შემოსავლის დონე, ოჯახის სტრუქტურა, დაძმების რაოდენობა, ეკონომიკური მდგომარეობა და სოციალური კლასი/ფენა. ქცევის აშლილობას ყველაზე მჭიდრო კავშირი აქვს სოციალურ-ეკონომიკურ და ოჯახურ მახასიათებლებთან (Braddick et al., 2009; Costello et al., 2006; Kovess et al., 2015). 2009 წელს ევროპის 15 ქვეყანაში ჩატარდა კვლევა ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის მდგომარეობის, დახმარების სერვისების და პოლიტიკის შესახებ (Belfer, 2008). ეს იყო ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის სფეროში ზოგადი მდგომარეობის და არსებული სერვისების ეფექტურობის შესახებ საბაზისო ინფორმაციის მოპოვების პირველი მცდელობა, მიღებულ მონაცემთა საფუძველზე ჩამოყალიბდა საერთო ევროპული რეკომენდაციები, მტკიცებულებებზე დაფუძნებული პოლიტიკა და სერვისები.

კვლევაში (Belfer, 2008) CAMHEE (Children and Adolescent Mental Health in enlarged Europe) ჩართულმა ქვეყნებმა (ბელგია, ბულგარეთი, ესტონეთი, ფინეთი, გერმანია, საბერძნეთი, უნგრეთი, ლიეტუა, ნორვეგია, პოლონეთი, რუმინეთი, ესტონეთი, ესპანეთი, ინგლისი) წარადგინეს მოხსენება მათ ქვეყნებში ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობასთან დაკავშირებით არსებული მდგომარეობის შესახებ, კერძოდ, როგორაა მონყობილი ამ სფეროში ინფრასტრუქტურა, როგორ ფინანსდება მომსახურება და რამდენად ხელმისაწვდომია ის ყველასთვის (Garland et al., 2013).

კვლევის მონაცემების მიხედვით, ევროპაში ბავშვებისა და მოზარდების დაახლოებით 20%-ს ფსიქიკური პრობლემები ჰქონდათ, თუმცა, ამავე დროს, აღსანიშნავია, რომ ქვეყნებს შორის იკვეთებოდა განსხვავებები როგორც ამ პრობლემის გავრცელების მხრივ, აგრეთვე მომსახურების სხვადასხვა სერვისების თვალსაზრისით (Garland et al., 2013). კვლევის ძირითად მიზანს წარმოადგენდა CAMH (Children and Adolescent Mental Health) სფეროში ევროპის პარტნიორ ქვეყნებში არსებული ხარვეზების გამოვლენა და

მტკიცებულებებზე დაფუძნებული ბავშვობისა და მოზარდების ფსიქიკური ჯანმრთელობის ხელშეწყობისა და ფსიქიკური აშლილობის პრევენციის მექანიზმების შემუშავება. ამ მიმოხილვაში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა მონაცემების შეგროვებას და შეფასებას. გაირკვა, რომ ევროპაში არ არსებობს ერთიანი, მტკიცებულებებზე დაფუძნებული CAMH (Children and Adolescent Mental Health) პოლიტიკა, არ არსებობს პრობლემის მოგვარების სამთავრობო გეგმები, დაბალია ინტერვენციის, შეფასების დონე, მცირეა პრევენციის და დახმარების პროგრამები (Belfer, 2008). ამავე დროს, გაირკვა (Belfer, 2008), რომ პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში მეოცე საუკუნის 90-იანი წლებიდან 2010 წლამდე ფსიქიკური ჯანმრთელობის სფეროში რადიკალური ცვლილებები მოხდა, შეიცვალა შეფასების და დიაგნოსტიკის სისტემა, მომსახურების სფეროები.

პოლონეთში ბავშვებისა და მოზარდების ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვის სერვისების განაწილება არათანაბარი იყო, ძირითადი დატვირთვა მოდიოდა საავადმყოფოებზე, ხოლო ამბულატორიული დაწესებულებები ცუდად იყო განვითარებული. სლოვენიაში ბავშვები აღიარებულნი იყვნენ მონყვლად ჯგუფად, მაგრამ ფსიქიკური აშლილობის დიაგნოზი ამ ქვეყანაში დღესაც სტიგმატიზებულია, ასევე, 2010 წლამდე არსებობდა დაფინანსების პრობლემები. 2000 წლის შემდეგ ფსიქიკური ჯანმრთელობის სფეროში ლიეტუასა და ლატვიაში ბევრი რამ შეიცვალა, თუმცა 2010 წლისთვის ჯერ კიდევ ბევრი პრობლემა არსებობდა: არ იყო ინტერდისციპლინარული მიდგომა, იყო კვალიფიციური კადრებისა და სერვისების ნაკლებობა.

საბერძნეთში ბავშვებისა და მოზარდების ფსიქიკური ჯანმრთელობის საკითხთან დაკავშირებით არ არსებობდა სახელმწიფო პოლიტიკა და მონერსიგებული მონაცემთა ბაზები, აღინიშნებოდა სამთავრობო კოორდინაციის და დაფინანსების ნაკლებობა. ყველაზე მნიშვნელოვანი კი ის იყო, რომ პაციენტებს დაბრკოლებები ხვდებოდათ სერვისების მიწოდებისას, ამასთანავე 2010 წლისთვის 50%-ით შემცირდა ამ სფეროს დაფინანსება. ამავე დროს როგორც ქალაქში, ისე სოფელში შესაბამის მომსახურებას უზრუნველყოფდნენ ფსიქიკური ჯანმრთელობის სფეროში მოქმედი არასამთავრობო ორგანიზაციები. მათ შექმნეს ისეთი სერვისები, როგორებიცაა დღის ცენტრები, შეფასების ცენტრები, ცენტრები კონკრეტული დარღვევების მქონე ბავშვებისა და მოზარდებისთვის (მაგ., აუტიზმი და ა.შ.). ბელგიაში ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის სერვისები მწირი და არათანაბრად განაწილებული იყო ქვეყნის მასშტაბით, შესაბამისად, ეს სერვისები არ იყო ყველასთვის ხელმისაწვდომი.

გერმანიაში ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის სამედიცინო და სოციალური დახმარების სფეროები კარგად იყო განვითარებული და მოიცავდა კონსულტაციას, პრევენციას და სოციალურ მუშაობას. პაციენტი და მისი მშობლები ჯანდაცვის სისტემაში სამედიცინო დახმარებას იღებდნენ ოჯახის ექიმებისგან, ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიატრებისგან და ფსიქოლოგებისგან, თუმცა, ამავდროულად, აღინიშნებდა მათი კოორდინირებულად მუშაობის პრობლემა.

ინგლისში გამოიკვეთა შემდეგი პრობლემები: CAMH (Children and Adolescent Mental Health) სერვისები გაფართოებას საჭიროებდა, მათი მომსახურება არ იყო ყველასათვის ხელმისაწვდომი, ბევრი მოზარდი და ბავშვი რჩებოდა მომსახურების გარეშე, საჭირო იყო სერვისების დამატება, მონაცემები არ იყო სრული.

ესპანეთში ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკურ ჯანმრთელობაზე მზრუნველ სტრუქტურებს შორის კოორდინაციის, პრევენციისა და დახმარების უფრო მრავალ-ფეროვანი სერვისების, დაფინანსების, საჭიროებებზე ორიენტირებული კვლევების დე-ფიციტი იგრძნობოდა. ფინეთში მაღალ დონეზე ფუნქციონირებდა ჯანდაცვისა და სო-ციალური სერვისები, დღის მოვლის, ბავშვებიანი ოჯახების მხარდამჭერი და საგანმა-ნათლებლო სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფდა თანაბარ შესაძლებლობებს მთელი მოსახლეობისთვის. CAMH სერვისები კარგად იყო მოწყობილი, მაგრამ არ არსებობდა საკმარისი რესურსები, სერვისის მინოდების სისტემა მეტად ეფუძნებოდა სტაციონა-რულ მკურნალობას და საჭიროდა ამბულატორიულ მომსახურებაზე აქცენტის გაკე-თებას. ჯანდაცვისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო და შესაბამისი სისტემები საჭიროებდნენ უკეთ ინტეგრირებას.

ნორვეგიაში ყველაზე უკეთ იყო აწყობილი ბავშვთა და მოზარდთა ჯანდაცვის სისტემა. ბევრი რამ იყო მიღწეული CAMH სფეროში, რომელიც 10-წლიანი გეგმის მი-ხედვით იყო აგებული და ეს გეგმა სრულდებოდა 2008 წლის ბოლოს. ბავშვები მოწყ-ვლად ჯგუფს მიეკუთვნებოდნენ და განსაკუთრებული ზრუნვის ობიექტები იყვნენ. აქედან გამომდინარე, არსებობდა ფსიქიკური აშლილობის პრევენციის, დახმარების და მკურნალობის სპეციალური პროგრამები. ფსიქო-სოციალური სერვისები და ბავ-შვთა ჯანმრთელობის ცენტრები მუნიციპალურ დონეზე ფუნქციონირებდნენ, სპეცი-ალური სერვისები სკოლებშიც არსებობდა. CAMH სფეროში 1998 წლიდან პერსონალი 71%-ით გაიზარდა; ამბულატორიული მომსახურება – 101%-ით, ხოლო სტაციონარში – 47%-ით. მონაცემების ანალიზის საფუძველზე დაიგეგმა მომდევნო 10-წლიანი ბავ-შვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის სფეროს განვითარება (Belfer, 2008).

ამერიკის შეერთებულ შტატებში 2010 წლისთვის ჯერ არ იყო ჩატარებული CAMH ყოვლისმომცველი კვლევა. ამ სფეროში არსებული პრობლემების დასადგე-ნად 2013 წელს ფართო კვლევის მონაცემთა საფუძველზე გამოიცა სტატია “Improving Community-Based Mental Health Care for Children: Translating Knowledge into Action” (Bickman, Garland et al). გაირკვა, რომ 2010 წლამდე თემზე დაფუძნებული ფსიქიკური ჯანმრთელობის გაუმჯობესებაზე მიმართული საქმიანობა არაეფექტური და ფრაგ-მენტული იყო. ბოლო ათწლეულებში ბავშვებისა და ოჯახების ფსიქიკურ ჯანმრთელო-ბაზე ზრუნვის რესურსები გაიზარდა. მილიონობით ბავშვი და მოზარდი მკურნალობ-და ფსიქიკურ აშლილობას და დარღვევებს, მაგრამ მათი უმეტესობა იღებდა თემზე დაფუძნებულ „ჩვეულ ზრუნვას“ (UC - “usual care”) (Warren et al., 2010), რომელიც არ იყო ეფექტური. კვლევების მიხედვით, თემზე დაფუძნებული მკურნალობის შედეგად ფსიქიკური პრობლემების მქონე ბავშვებსა და მოზარდებს შედარებით მცირე გაუმ-ჯობესება აღენიშნებოდათ (Vaillancourt et al., 2021). კერძოდ, ბავშვებისა და მოზარ-დების 44% გამოჯანმრთელდა ან მათი მდგომარეობა გაუმჯობესდა, 32%-ის შემთხვე-ვაში მდგომარეობის სანდო გაუმჯობესება არ იქნა მიღებული, 24%-ის – გაუარესდა.

აშშ-ის CAMH სფეროში კონკრეტული ქვეჯგუფების კვლევების შედეგად გამო-იკვეთა, რომ ფსიქიკური ჯანმრთელობის სერვისები, დახმარების გზები, თემზე და-ფუძნებული „ჩვეული ზრუნვის“ (UC) სერვისები, ამბულატორიული მომსახურება არა-ეფექტური იყო. სერვისების მომლოდინე ბავშვებისა და მოზარდების სია ძალზე დიდი

იყო, მათ თვეები უწევდათ ლოდინი ან საერთოდ ვერ იღებდნენ დახმარებას. ამავე დროს, გაირკვა, რომ პაციენტების გამოჯანმრთელების რაოდენობა გაცილებით მეტი იყო კერძო სექტორში მიღებული სერვისების შედეგად.

კვლევებისა და არსებული მდგომარეობის ანალიზის შედეგების გათვალისწინებით, აშშ-ის მეცნიერებმა 10 წლის წინ CAMH სფეროში შემდეგი რეკომენდაციები შემუშავეს:

- მოხდეს ყველა იმ პიროვნებისა და ორგანიზაციის მობილიზება, რომლებიც ჩართული არიან მომავალი თაობების ფსიქიკურ ჯანმრთელობაზე ზრუნვის სფეროში;
- იმისათვის, რომ შესაძლებელი გახდეს არსებულ სისტემაში ცვლილებების შეტანა, უნდა გაუმჯობესდეს მომსახურება და სერვისები, ამ საკითხზე ორიენტირებული პოლიტიკა;
- ხელი შეეწყოს ფსიქიკური ჯანმრთელობის სპეციალისტების და მკვლევრების პარტნიორულ ურთიერთობას პოლიტიკოსებთან, ლობისტებთან, მენარმეებთან და პედაგოგებთან, ყველა იმ სპეციალობის ადამიანთან, რომლებიც ერთიანი ძალისხმევით შეძლებენ არსებული სისტემის გაუმჯობესებას (Bickman, 2012).

სკოლა – ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვის მნიშვნელოვანი რგოლი

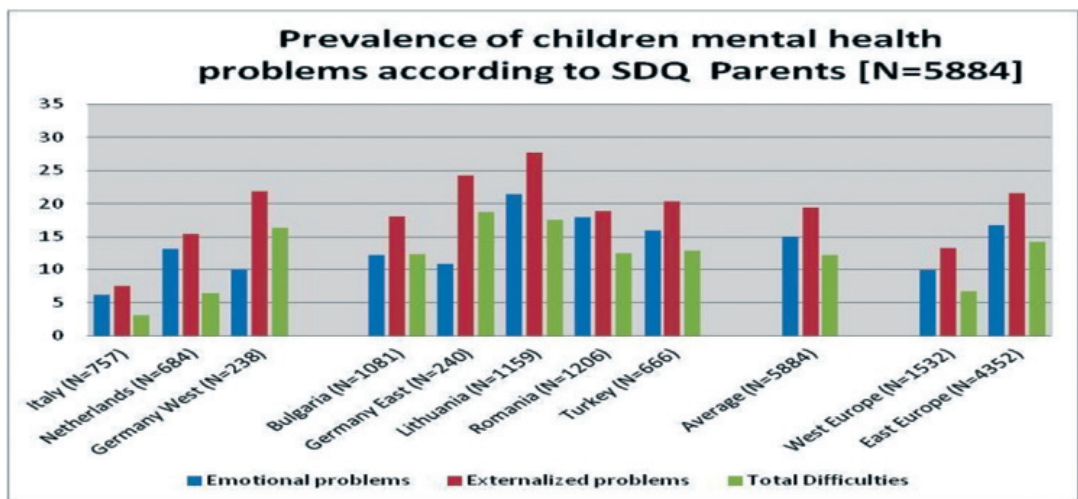
2010 წლისთვის ჩატარდა არაერთი კვლევა, არსებული სტატისტიკისა და მონაცემთა ანალიზი, რის შედეგადაც გამოვლინდა ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის სფეროში მომსახურების, რესურსების, მომსახურე პერსონალის, უწყვეტი მუშაობის პრობლემები. თითქმის ყველა რეკომენდაციაში ხაზგასმული იყო ერთი საკითხი: ბავშვთა მოვლის სფეროში მომუშავე ყველა სახელმწიფო სტრუქტურა უკეთ უნდა იყოს ინტეგრირებული, საჭიროა პრევენციასა და ადრეულ ჩარევაზე აქცენტის გაკეთება და სკოლის რესურსის აქტიურად გამოყენება, რაც აქამდე უგულებელყოფილი იყო.

ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის ხელშეწყობისა და კეთილდღეობის მხარდაჭერის მიზნით მეცნიერებმა (Kovess et al., 2015) ჩაატარეს ფართომასშტაბიანი კვლევა – The School Children Mental Health in Europe (SCMHE) Project: Design and First Results (ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვა საქართველოში, 2008). ამ კვლევაში კარგად არის ნაჩვენები, რომ სკოლაში მასწავლებლების მიერ მოსწავლეების ფსიქიკური ჯანმრთელობის შეფასება მსგავსია მშობლების შეფასებისა, თუმცა იკვეთება განსხვავებაც: მასწავლებლები აქცენტს აკეთებენ უფრო მოსწავლეების ექსტრენალიზებულ პრობლემებზე, ხოლო მშობლები ემოციურ პრობლემებსაც აქცევენ ყურადღებას (დიაგრამა 1;2) (ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვა საქართველოში, 2008). ეს არ არის გასაკვირი, რადგან სკოლაში მომუშავე პერსონალს ერთდროულად ბავშვთა დიდ რაოდენობასთან უწევს ურთიერთობა და ინტერნალიზებული სირთულეები ყურადღების მიღმა რჩება.

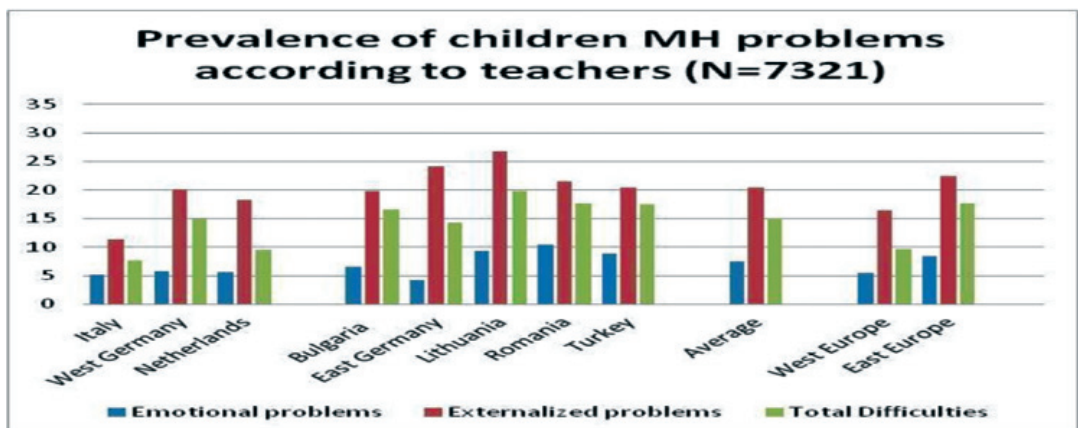
მნიშვნელოვანია პრობლემების ადრეულ ეტაპზე გამოვლენა, რაც ყველაზე ხშირად სკოლაშია შესაძლებელი, ხოლო პრობლემების მოგვარება და კვალიფიციური

სერვისების მიწოდება ჯანდაცვის სისტემის ფუნქციაა. ეფექტური იქნება ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვის სფეროში ერთ-ერთ კომპონენტად სკოლების ჩართვა, მათი გამოყენების გზით შესაძლებელია პირველადი სერვისების მიწოდება, რაც დაბალბიუჯეტურიან მომსახურებას წარმოადგენს. ამასთან, ძალზე მნიშვნელოვანია ჯანდაცვისა და განათლების სფეროებს შორის პროდუქტიული თანამშრომლობის არსებობა (სტატისტიკური ცნობარი, 2010).

CAMH სფეროში რეკომენდაციებით გათვალისწინებული 10-წლიანი გეგმის მიხედვით განხორციელებულ ცვლილებათა შედეგების, არსებული პრობლემების, სერვისების ეფექტურობის დასადგენად კვლევების ჩატარება და შეფასება 2020 წელს უნდა განხორციელებულიყო, მაგრამ კოვიდ-პანდემიის გამო ის გადაიდო.

დიაგრამა 1: ბავშვთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემების გავრცელება მშობლების დაკვირვების მიხედვით (ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვა საქართველოში, 2008)

დიაგრამა 2: ბავშვთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემების გავრცელება მასწავლებლების დაკვირვების მიხედვით (ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვა საქართველოში, 2008)

ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის მდგომარეობა, სერვისები და პოლიტიკა საქართველოში

ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციის მიერ 2007 წელს ჩვენი ქვეყნისთვის შემუშავებულ სტრატეგიაში განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა ბავშვების და მოზარდების ჯანმრთელობას (ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვა საქართველოში, 2008). 2008 წელს UNICEF-მა ხაზი გაუსვა საქართველოში ბავშვებისა და მოზარდების ფსიქიკური ჯანმრთელობის ეროვნული პოლიტიკის უგულვებელყოფას, CAMH მომსახურების მიწოდებაში არსებულ სერიოზულ ნაკლოვანებებს. ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი რეკომენდაცია, რომელიც საქართველოს მთავრობას მიენოდა, იყო სამეცნიერო კვლევაზე და მტკიცებულებებზე დაფუძნებული ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვის ეროვნული პოლიტიკის შემუშავება და ინვესტირება, სათანადო სამკურნალო, ამბულატორიული და სტაციონარული მომსახურების, აგრეთვე, სუიციდური ქცევის, არასრულწლოვნებზე ძალადობის და ბავშვების ინსტიტუციონალიზაციის პრევენციული სერვისების შექმნის ხელშეწყობა (სტატისტიკური ცნობარი, 2010).

2008 წელს ჯანდაცვის სამინისტრომ ფსიქიკური ჯანმრთელობის სფეროში ჩაატარა კვლევა, რომელიც მოიცავდა ეპიდემიოლოგიურ, მომსახურების და სერვისების რესურსების დადგენას. ინფორმაციის ყველაზე სარწმუნო ოფიციალური წყაროები იყო: სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტი, ჯანდაცვის სამინისტრო და განათლების სამინისტრო. ორგანიზაციები არსებულ მდგომარეობას ზუსტად ვერ ასახავდნენ, რადგან ინფორმაციის მოპოვების სისტემა ქვეყანაში არ იყო გამართული და მონაცემები არაზუსტი იყო. ეს მონაცემები ეფუძნებოდა ფსიქიატრიულ დაწესებულებებში მომართვიანობის მაჩვენებლებს, ამით ის გამოხატავდა მოსახლეობის მიერ ფსიქიკური ჯანმრთელობის სამსახურების მომართვიანობის ოდენობას და არა მოსახლეობის ეპიდემიოლოგიური კვლევის შედეგებს (ბავშვები და მოზარდები საქართველოში, 2020). საქართველოში ფსიქიკური დაავადებები იყო და არის სტიგმატიზებული, რაც აისახება ფსიქიკური ჯანმრთელობის მქონე პირების სპეციალისტთან მომართვიანობასა და მკურნალობაზე. ხშირი იყო და არის შემთხვევები, როდესაც დიაგნოზის „შემსუბუქება“, შეცვლა ხდება; 1995 წელს მიღებული საქართველოს კანონის „ფსიქიატრიული დახმარების შესახებ“ თანახმად, პაციენტების აღრიცხვაზე აყვანა ნებაყოფლობითი იყო. ხშირი იყო და არის შემთხვევები, როდესაც ფსიქიკური პრობლემების მქონე პირები მიმართავენ კერძო სექტორს, რათა არ მოხდეს მათი აშლილობის, დარღვევების შესახებ ინფორმაციის აღრიცხვა (ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვა საქართველოში, 2008). სამკურნალო დაწესებულებები და მომსახურების სერვისები, სპეციალისტები ქვეყნის მასშტაბით არათანაბრად იყო და არის გადანაწილებული. საქართველოს საზოგადოებრივი ჯანდაცვის სისტემა არ ითვალისწინებდა მასობრივი სკრინინგის პროგრამების განხორციელებას ფსიქიკური ჯანმრთელობის მიმართულებით. ეს საკითხი დღესაც ღიაა. უფრო სავალალო მდგომარეობა იყო CAMH სფეროში. დაავადებათა კონტროლის და საზოგადოებრივი ჯანდაცვის ეროვნული ცენტრის სტატისტიკური მონაცემების მიხედვით, საქართველოში 2010 წელს ამბულატორიულ აღრიცხვაზე იყო 0-დან 15 წლამდე ასაკის 1926 ბავშვი და 15-დან 18-წლამდე 2446 მო-

ზარდი. ფსიქიკური აშლილობის მქონე არასრულწლოვნების სტაციონარული მომსახურების შესახებ ინფორმაცია არ იყო წარმოდგენილი („ფსიქიკური ჯანმრთელობის განვითარების სტრატეგიული დოკუმენტის და 2015-2020 წლის სამოქმედო გეგმის“ დამტკიცების შესახებ, n.d.).

2010 წლამდე საქართველოში CAMH დახმარების სფეროში შემდეგი პრობლემები იკვეთებოდა:

- პაციენტების ოჯახებისთვის ეს მომსახურება საკმაოდ ძვირი იყო – ფსიქონევროლოგიურ დისპანსერებში პირველადი ვიზიტისთვის დადგენილი ტარიფის გარდა, მედიკამენტებზე განუხლები დამატებითი ხარჯების განევა ციო საჭირო;
- დაბალი იყო მომსახურების ხარისხი: ფსიქონევროლოგიურ დისპანსერებში ბავშვების და მოზარდების მომსახურება შემოიფარგლებოდა მედიკამენტებისა და საპენსიო ცნობის გაცემით, არ იყო საკმარისი კვალიფიციური ადამიანური რესურსი, არ არსებობდა ბავშვთა და მოზრდთა ასაკის შესაბამისი სადიაგნოსტიკო და სამკურნალო გაიდლაინები და სტანდარტები;
- ფსიქონევროლოგიურ დისპანსერებში აღინიშნებოდა ბავშვებთან და მოზარდებთან მომუშავე კვალიფიციური სპეციალისტების მწვავე დეფიციტი, შესწავლილ ბევრ დანესებულებას არ ჰყავდა ბავშვთა ფსიქიატრი, ბავშვთა ფსიქოლოგი;
- პირველად ჯანდაცვასა და ამბულატორიული ფსიქიატრიული მომსახურების მიმწოდებელ დანესებულებებს შორის იკვეთებოდა არასაკმარისი კოორდინაცია, ჯანდაცვის სისტემაში არ იყო შიდა და სხვა გარე უწყებებთან თანამშრომლობითი მიდგომა.

10 წლის წინ კვლევების მონაცემთა გათვალისწინებით, სახელმწიფოს მიენოდა რეკომენდაციები CAMH სფეროში სერვისების, სპეციალისტების, რესურსების, პოლიტიკის შეცვლის შესახებ. საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან დევნილთა, შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს მონაცემების მიხედვით, 2016 წლიდან დაიწყო ფსიქიატრიული დაავადებების ელექტრონული რეგისტრაცია. ცხრილში 1 მოყვანილია 2005-დან 2020 წლის ჩათვლით ფსიქიკური და ქცევითი აშლილობების მქონე პირების ოფიციალური მონაცემები (ათასებში) (ფსიქიკური ჯანმრთელობის შესახებ, n.d.).

ცხრილი 1. მოსახლეობის ავადობა დაავადებათა ძირითადი ჯგუფების მიხედვით პირველად დადგენილი დიაგნოზით (ათასებში)

წელი	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
სულ	7.0	6.8	5.6	9.7	5.1	4.0	5.6	8.0	7.5	9.7	12.8	1.9	16.7	14.3	19.9	14.9
0-14	1.6	1.3	1.4	1.5	1.3	0.4	0.3	0.3	1.1	2.1	4.1	0.4	3.4	3.6	4.4	2.0

(„ფსიქიკური ჯანმრთელობის განვითარების სტრატეგიული დოკუმენტის და 2015-2020 წლის სამოქმედო გეგმის“ დამტკიცების შესახებ, n.d.)

შემდეგი მონაცემებია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის 2020 წელს გამოცემულ ანგარიშში „ბავშვები და მოზარდები საქართველოში“ (ცხრილი 2) (ფსიქიკური ჯანმრთელობის სერვისების დეინსტიტუციონალიზაცია – საერთაშორისო გამოცდილება და საქართველოს კონტექსტი, n.d.).

ცხრილი 2. ფსიქიკური და ქცევითი აშლილობების შემთხვევათა რაოდენობა 15 წლამდე ასაკის ბავშვებში რეგიონების მიხედვით

წელი	2015	2016	2017	2018	2019
რაოდენობა	6 730	6 911	8 249	7 417	8 842

(ფსიქიკური ჯანმრთელობის შესახებ, n.d.)

15-18 წლის მოზარდების ფსიქიკური და ქცევითი აშლილობის შემთხვევათა რაოდენობრივი მონაცემები სახელმწიფო ბაზებში არ მოიპოვება. მოზარდობის ასაკის შესახებ ერთადერთი მონაცემი, რომელიც ფსიქიკურ ჯანმრთელობას ეხება, თვითმკვლევლობებია ასაკის და სქესის მიხედვით (ცხრილი 3) (ფსიქიკური ჯანმრთელობის სერვისების დეინსტიტუციონალიზაცია – საერთაშორისო გამოცდილება და საქართველოს კონტექსტი, n.d.). მონაცემები არასახარბიელო მდგომარეობაზე მეტყველებს. თვითმკვლევლობის მიზეზი, ხშირ შემთხვევაში, დეპრესია და შფოთვითი აშლილობებია.

ცხრილი 3. თვითმკვლევლობები ასაკის და სქესის მიხედვით (ერთეული)

ასაკი	2015		2016		2017		2018		2019	
	ქალი	კაცი	ქალი	კაცი	ქალი	კაცი	ქალი	კაცი	ქალი	კაცი
<12	-	-	1	-	-	1	-	-	1	-
13-19	2	2	7	6	5	1	6	4	4	7
20-24	-	11	2	3	-	9	2	8	3	14

(ფსიქიკური ჯანმრთელობის შესახებ, n.d.)

2014 წელს გამოიცა საქართველოს მთავრობის დადგენილება №762 „ფსიქიკური ჯანმრთელობის განვითარების სტრატეგიული დოკუმენტის და 2015-2020 წლის სამოქმედო გეგმის“ დამტკიცების შესახებ (2022 წლის ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამების დამტკიცების შესახებ, n.d.). „გეგმა ასახავს ქვეყანაში ფსიქიკური ჯანმრთელობის განვითარების ხედვას მომავალი 5 წლის პერიოდისთვის, განსაზღვრავს ფასეულობებსა და პრინციპებს, რასაც ეფუძნება ფსიქიკური ჯანმრთელობის მონყოლა, და ძირითად საჭიროებებს, რომლებიც აუცილებელია მომავლის ხედვის რეალიზაციისთვის. დოკუმენტი, ასევე, გამოყენებული იქნება შესაბამისი სახელმწიფო პროგრამების შესამუშავებელ სახელმძღვანელოდ“ (ფსიქიკური ჯანმრთელობის შესახებ, n.d.)

მოცემულ დოკუმენტში, გეგმასთან ერთად, იმ ხარვეზებზეა ყურადღება გამახვილებული, რომლებიც გამოსწორებას საჭიროებდა: საქართველოში სპეციალიზირე-

ბულ ფსიქიატრიულ საავადმყოფოებში 2014 წელს ჯერ კიდევ გვხვდებოდა ადამიანის უფლებების დარღვევის ფაქტები, ისინი მკურნალობის და მოვლის სტანდარტებს ვერ პასუხობდა; ამბულატორიულ მომსახურებას, ძირითადად, 18 სამედიცინო დაწესებულება ეწეოდა, უმრავლესობა განლაგებული იყო დიდ ქალაქებში და მათი დაფინანსება არ იყო საკმარისი; ჩვენი ქვეყნის ფსიქიკური ჯანმრთელობის სფერო განიცდიდა ადამიანური რესურსების ნაკლებობას; ქვეყანაში ფსიქიატრების რაოდენობა, ევროპულ საშუალო მაჩვენებელთან შედარებით, ორჯერ ნაკლები იყო, რაც გამოიხატებოდა, სულ მცირე, 250 ფსიქიატრის დეფიციტით.

„ფსიქიკური ჯანმრთელობის სტრატეგიული გეგმის“ მთავარი მიზანი იყო მოსახლეობის ფსიქიკური კეთილდღეობის ხელშეწყობა, ფსიქიკური დარღვევების პრევენცია, ფსიქიკური აშლილობის მქონე პირთა უფლებების დაცვა და საქართველოში ფსიქიკური აშლილობით გამოწვეული ავადობის და სიკვდილიანობის შემცირება, ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემების მქონე პირთა თვითგამორკვევისა და საზოგადოებაში ინტეგრირების უზრუნველყოფა („ფსიქიკური ჯანმრთელობის განვითარების სტრატეგიული დოკუმენტის და 2015-2020 წლის სამოქმედო გეგმის“ დამტკიცების შესახებ, n.d.)“.

ამ მიდგომის თანახმად, რეგულარულად უნდა ხდებოდეს ფსიქიკური აშლილობის მქონე პირთა საჭიროებების შეფასება, არსებული სამსახურების ანალიზი და, რეალობის (მათ შორის ფინანსების) გათვალისწინებით, კადრების მომზადების ხარისხზე ზრუნვა („ფსიქიკური ჯანმრთელობის განვითარების სტრატეგიული დოკუმენტის და 2015-2020 წლის სამოქმედო გეგმის“ დამტკიცების შესახებ, n.d.).

2020 წელს საქართველოს პარლამენტმა მიიღო კანონი „ფსიქიკური ჯანმრთელობის შესახებ“ (ფსიქიკური ჯანმრთელობის სერვისების დეინსტიტუციონალიზაცია – საერთაშორისო გამოცდილება და საქართველოს კონტექსტი, n.d.), სადაც აღნიშნულია, რომ თუ ადამიანს დაესვა ფსიქიკური აშლილობის დიაგნოზი, მას აქვს ძირითადი ფსიქიკური ფუნქციების მოშლა ან ქცევითი აშლილობის გამოხატველ სიმპტომთა ჯგუფი, რომლებიც პიროვნულ დისფუნქციას იწვევს და პირის გარემოსთან ადაპტაციის პროცესს არღვევს, ამ პირს უნდა გაენიოს მკურნალობა და დაავადების გამწვავების თავიდან აცილების, მისი სოციალური ადაპტაციისა და საზოგადოებაში რეინტეგრაციის ხელშეწყობის მიზნით. ფსიქიკური აშლილობის დიაგნოზი დგინდება საერთაშორისო სამედიცინო სტანდარტების მიხედვით [ICD 10]. პირს შეუძლია საკუთარი სურვილით აირჩიოს ფსიქიატრიული დაწესებულება, ექიმი და ნებისმიერ ეტაპზე შეწყვიტოს გამოკვლევა ან მკურნალობა (ფსიქიკური ჯანმრთელობის შესახებ, n.d.).

2021 წლის ფსიქიკური ჯანმრთელობის სამოქმედო გეგმა მოიცავდა ფსიქიკური ჯანმრთელობის მომსახურებაზე მოსახლეობის გეოგრაფიული და ფინანსური ხელმისაწვდომობის ზრდას, სტაციონარისა და სტაციონარს გარე სერვისებს შორის ბალანსირებული ზრუნვის მოდელის ჩამოყალიბებას, თემზე დაფუძნებული სერვისების განვითარებასა და ზრუნვის უწყვეტობის უზრუნველყოფას (Red Cross, n.d.).

ფსიქიკური ჯანდაცვის პროგრამის ბიუჯეტს ზრდის ტენდენცია აქვს, 2018 წელს ბიუჯეტი 5 მლნ ლარით გაიზარდა, თუმცა, ინფლაციის გათვალისწინებით ეს ბიუჯეტი მაინც არ არის საკმარისი.

**ცხრილი 4. ფსიქიკური ჯანმრთელობის სახელმწიფო პროგრამის
ბიუჯეტი (ათასი ლარი)**

წელი	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
ფსიქიკური ჯანმრთელობის კომპონენტი	15,137.1	16,170.5	16,502.5	15,803.9	20,550.7	23,857.1	25 686,8

(ინკლუზიური განათლება, n.d.)

**ცხრილი 5. ფსიქიკური ჯანმრთელობის სახელმწიფო პროგრამის
ბიუჯეტი (ათასი ლარი)**

კომპონენტი	2017	2018	2019	2020
ბავშვთა ფსიქიკური ჯანმრთელობა	148.9	130.9	112.305	125.2
ბავშვთა ფსიქიატრიული სტაციონარული მომსახურება	-	350.0	359.94	360.0

(ინკლუზიური განათლება, n.d.)

„2022 წლის ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამების დამტკიცების შესახებ“ დოკუმენტში, სხვა პროგრამებთან ერთად, შედის ნარკომანიით დაავადებულ პაციენტთა მკურნალობა (2022 წლის ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამების დამტკიცების შესახებ, n.d.). პროგრამის მიზანია ნარკოტიკების მოხმარებასთან დაკავშირებული ზიანის შემცირება (პროგრამული კოდი 27 03 02 09). აგრეთვე გამოყოფილია ფსიქიკური ჯანმრთელობის პროგრამა (პროგრამული კოდი 27 03 03 01). სათემო ამბულატორიული, ფსიქიატრიული მომსახურება ხორციელდება ბიო-ფსიქო-სოციალური მოდელისა და მულტიდისციპლინური მიდგომის მიხედვით. დაფინანსებული საშტატო ერთეული (თანაფარდობით 70 000 – 100 000 მოსახლეზე) არის: 1 ფსიქიატრი, 1.5 ექთანი, 0.5 სოც.მუშაკი/ფსიქოლოგი). მოსახლეობა იღებს შემდეგ სერვისებს: დიაგნოსტიკა, მკურნალობა, ექიმ-ფსიქიატრის მიერ დანიშნული მედიკამენტებით უზრუნველყოფა, უწყვეტი ზრუნვა, სოციალური მხარდაჭერა (2022 წლის ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამების დამტკიცების შესახებ, n.d.). ამ დოკუმენტის მიხედვით, ბავშვთა ფსიქიკური ჯანმრთელობა ითვალისწინებს დღის სტაციონარის პირობებში 18 წლამდე ასაკის პაციენტების მდგომარეობის შესწავლას/ დიაგნოსტიკას, ხოლო იმ არასრულწლოვნებს, რომელთაც აღენიშნებათ ფსიქიკური მდგომარეობისა და ქცევის ცვლილება, სოციალური ფუნქციონირების გაუარესება და დეზადაპტაცია, მიეწოდებათ შემდეგი მომსახურება:

- 1) ნეიროგანვითარებითი და ფსიქიატრიული გუნდის მომსახურება;
- 2) ექიმის დანიშნულების შესაბამისად მედიკამენტებით უზრუნველყოფა;
- 3) ექიმის დანიშნულების შესაბამისად კლინიკო-ლაბორატორიული გამოკვლევები;
- 4) ექიმის დანიშნულების შესაბამისად სხვა ექიმ-სპეციალისტების კონსულტაციები. ფსიქიკური ჯანმრთელობის პროგრამის ბიუჯეტი განისაზღვრება 35 მილიონი ლარით (2022 წლის ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამების დამტკი-

ცების შესახებ, n.d.) აქედან ბავშვთა ფსიქიკური ჯანმრთელობა – 151 000 ლარი, ფსიქიკური აშლილობის მქონე ბავშვთა ფსიქიატრიული სტაციონარული მომსახურება – 1 156400 ლარი.

დღეს CAMH სფეროში სახელმწიფო გარკვეული ტიპის მომსახურებას აფინანსებს, დაფინანსება, ძირითადად, თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტიდან ხდება. ამბულატორიული მომსახურების გარდა, აქცენტი კეთდება სათემო ამბულატორიულ მომსახურებაზე, ფსიქო-სოციალურ რეაბილიტაციასა და თემზე დაფუძნებული მობილური გუნდების მომსახურებაზე.

ბოლო 10 წლის განმავლობაში, არცთუ მცირე ცვლილებები მოხდა ჩვენი ქვეყნის მოსახლეობის ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვის სფეროში. სტაციონარული მკურნალობა დიდწილად ჩაანაცვლა თემზე დაფუძნებულმა სერვისებმა, გაიზარდა დაფინანსება, მაგრამ ჯერ კიდევ მკვეთრად იგრძნობა ფსიქიატრებისა და კვალიფიციური კლინიკური ფსიქოლოგების დეფიციტი. გარდა ამისა, არასაკმარისია დაფინანსება, განსაკუთრებით, რეგიონებსა და დაბებში, ნაკლებია უწყებათაშორისი კოორდინაცია, არაა სრულყოფილი აღრიცხვიანობის სისტემა. ფსიქიკური ჯანმრთელობის სერვისების მიღება პაციენტებს შეუძლიათ როგორც სახელმწიფო დაწესებულებებში, აგრეთვე კერძო სექტორში მომუშავე სპეციალისტებისგან. თუმცა, სწორედ ამის გამო პაციენტების გარკვეული რაოდენობა აღრიცხვის მიღმა რჩება.

ჩვენს საზოგადოებაში მაღალია სტიგმატიზაციის ხარისხი, რის გამოც ფსიქიკური ჯანმრთელობის გაუარესების დროს ბევრი ადამიანი ფსიქიატრის და ფსიქოთერაპევტის მაგივრად დახმარებისთვის მიმართავს ნევროპათოლოგს, რომელიც ხშირად შემსუბუქებულ დიაგნოზს სვამს. აღინიშნება სადიაგნოსტიკო და დამხმარე მასალების დეფიციტი, სპეციალისტები ხელმძღვანელობენ ჯერ კიდევ ICD 10, მაშინ, როდესაც ევროპაში უკვე რამდენიმე წელია, რაც დაინერგა ICD 11 და დაწყებულია ICD 12-ზე მუშაობა.

მშობლებს საკუთარი შვილები ხშირად კერძო სტრუქტურებში მომუშავე სპეციალისტებთან მიჰყავთ და ფასიან მომსახურებას იღებენ. სამწუხაროდ, ბევრ ასეთ ორგანიზაციაში არ ხდება მონაცემების აღრიცხვა.

არაერთ საერთაშორისო სტატიაში და კვლევაში ხაზგასმულია, რომ ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვის სისტემის ეფექტური წარმართვისთვის მნიშვნელოვანია სასკოლო სფეროს ჩართვა. ამგვარი ცვლილებები ჩვენს ქვეყანაშიც აღინიშნება.

საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროში მუშაობს ინკლუზიური განათლების მულტიდისციპლინური გუნდი, რომელიც სპეციალური საგანმანათლებლო საჭიროებების მქონე მოსწავლეების გამოვლენას, შეფასებას და მათ ზოგადსაგანმანათლებლო სასწავლო პროცესში ჩართვას ახორციელებს. იმისთვის, რომ განხორციელდეს საგანმანათლებლო საჭიროების დადგენა, მოსწავლის შეფასების მოთხოვნით მშობელმა/კანონიერმა წარმომადგენელმა უნდა მიმართოს ინკლუზიური განათლების სამმართველოს და შეავსოს მინისტრის ბრძანებით დამტკიცებული „მიმართვის ფორმა“. ამის შემდეგ მულტიდისციპლინური გუნდი შეაფასებს მოსწავლეს და შეადგენს წერილობით დასკვნას. მიღებული დასკვნის შემდეგ სკოლები ვალდებული არიან სპეციალური საგანმანათლებლო საჭიროების მქონე მოსწავლისთვის შექმნან შესაბამისი საგანმანათლებლო გარემო, სასწავლო გეგმა და იზრუნონ მის განვითარება-

ზე, შეასრულონ მულტიდისციპლინური გუნდის რეკომენდაციები. ბევრ სკოლას ჰყავს სპეციალურად გადამზადებული პედაგოგები, რომლებიც ამ გეგმისა და მოსწავლის საჭიროებების გათვალისწინებით მუშაობენ (ინკლუზიური განათლება, n.d.).

2010 წლის შემდეგ სახელმწიფომ CAMH დაცვის გაუმჯობესების მიზნით პრევენციისა და პირველადი მომსახურების სერვისების მისაწოდებლად განათლების და მეცნიერების სამინისტრო, კერძოდ, სკოლები ჩართო. 2013 წლიდან საგანმანათლებლო დაწესებულების მანდატურის სამსახურში შეიქმნა ფსიქოლოგიური დახმარების სამმართველო (ფსიქოლოგიური ცენტრში (სამმართველო) გადამისამართების წესისა და გადამისამართების ფორმის დამტკიცების შესახებ, 2013). დღეს ეს ორგანიზაცია აგრძელებს მუშაობას ფსიქოსოციალური მომსახურების ცენტრის (სამმართველო) სახელით და წარმოადგენს სსიპ საგანმანათლებლო დაწესებულების მანდატურის სამსახურის სტრუქტურულ ერთეულს. ამ ეტაპზე საქართველოს მასშტაბით ფუნქციონირებს 10 ცენტრი, ესენია: თბილისი (2 ცენტრი), რუსთავი, გორი, ქუთაისი, თელავი, ბათუმი, ფოთი, ზუგდიდი და ახალციხე. ცენტრის ბაზაზე ფუნქციონირებს 24-საათიანი ცხელი ხაზი, რომლის მიზანია დროული და დაუყოვნებელი ფსიქოლოგიური კონსულტაციის განწვევა, ასევე, კომპეტენციის ფარგლებში, მომსახურების მიმღებთათვის საჭირო ინფორმაციის მიწოდება. ფსიქოსოციალური მომსახურების ცენტრი მომსახურებას სთავაზობს ფსიქოლოგიური და ქცევითი პრობლემების მქონე მოსწავლეებსა და მათ მშობლებს/კანონიერ წარმომადგენლებს. მომსახურების განწვევის ფარგლებში ცენტრი უსასყიდლოდ ახორციელებს: პრევენციულ, ინდივიდუალურ და ჯგუფურ სერვისებს, მათ შორის, კონსულტაციას, ფსიქოგანათლებას, ინდივიდუალურ და ჯგუფურ ფსიქოთერაპიას და სოციალური ინტეგრაციის შელშენებას. მომსახურების მიღება ნებაყოფლობითი და უფასოა. აღნიშნულ ცენტრებში მუშაობს 50 ფსიქოლოგი, 56 სოციალური მუშაკი და 2 ფსიქიატრი (თბილისსა და ქუთაისში). 2022 წლის განმავლობაში, ფსიქოსოციალური მომსახურების ცენტრში შემოვიდა 3 556 ახალი შემთხვევა. აქედან, 2 633 შემთხვევის რეფერირება განხორციელდა სკოლებიდან, ხოლო 923-მა ბენეფიციარმა თვითდინებით მიმართა ცენტრს. საანგარიშო პერიოდში, 24-საათიან ცხელ ხაზზე მიღებული იყო 568 შეტყობინება (სსიპ საგანმანათლებლო დაწესებულების მანდატურის სამსახურის ანგარიში 2022 წ.).

ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის მდგომარეობას კოვიდ-პანდემიის შემდეგ გარკვეულმა ქვეყნებმა CAMH-ს (Children and Adolescent Mental Health) განსაკუთრებული ყურადღება მიაქციეს.

2020 წლის Children and Mental Health – Preventive Approaches to Anxiety and Depression გაფართოებული კვლევის შედეგების თანახმად (Directorate-General for Employment et al., 2021), მსოფლიოს მოსახლეობის 25%-ს ცხოვრების გარკვეულ მომენტში აქვს ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემა. ფსიქიკური დარღვევების მქონე პირების 50%-ს სიმპტომები 14 წლისთვის უკვე უვლინდებათ. მოზარდებში ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემები, კერძოდ, დეპრესია, წარმოადგენს თვითმკვლელობის ერთ-ერთ მთავარ მიზეზს. არა მარტო დეპრესიისა და შფოთვითი აშლილობის (რომლებიც ყველაზე გავრცელებულია არასრულწლოვანთა ფსიქიკურ დარღვევებს შორის), არამედ დანარჩენი ფსიქიკური დაავადების მქონე ბავშვები და მოზარდები არიან განსაკუთრებით დაუცველნი, განიცდიან სოციალურ გარიყულობას, მარტო-

ბასა და იზოლაციას. ყოველივე ამის გამო ბევრი მათგანი მოკლებულია სოციალურ აქტიურობას. ისინი იზოლაციაში იზრდებიან და დიდი რისკის ქვეშ არიან, რომ მომავალში სიღარიბესა და სოციალური გარიყულობის პირობებში აღმოჩნდებიან, ვერ შეძლებენ თვითრეალიზაციას. ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემები ზრდის სოციალურ გარიყულობას, ხოლო სოციალური იზოლაცია, თავის მხრივ, იწვევს ბავშვების, მოზარდების და ახალგაზრდების ფსიქიკური ჯანმრთელობის გაუარესებას (ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვა საქართველოში, 2008).

ევროპაში ჩატარებულ კვლევებზე დაფუძნებული მონაცემების თანახმად, ემოციური და ქცევითი პრობლემები, რომლებიც ადრე ბავშვებისა და მოზარდების მხოლოდ მეზუთედს აწუხებდა, კოვიდ-პანდემიის შემდეგ მესამედში ვლინდება. პანდემიის დროს გერმანიის CAMH მომსახურების სერვისებში 25%-ით ნაკლები შეტყობინება მიიღეს, ამავდროულად, დახმარების ცხელ ხაზებზე უფრო მეტი გამოძახება იყო მწვავე შემთხვევების გამო, რაც ნიშნავს, რომ საჭირო გახდა მეტი მყისიერი აქტიური ჩარევა და შემდგომი დაკვირვება (Fegert et al., 2021). ასევე, ევროპის სხვა ქვეყნების საკონსულტაციო ცენტრები, ამბულატორიული კლინიკები და სტაციონარული დაწესებულებები აღნიშნავენ შფოთვითი აშლილობების, დეპრესიის, თვითმკვლელობისა და კვების დარღვევების შესამჩნევ ზრდას (Fegert et al., 2021).

ESCAP¹-ს CovCAP²-ის გამოკითხვამ, რომელიც პანდემიის ადრეულ ეტაპზე დაიწყო, აჩვენა, რომ ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიატრებმა სწრაფად დაიწყეს ვიდეო და ინტერნეტის საშუალებით პაციენტების დახმარება, რამაც ხელი შეუწყო ბავშვებთან და მოზარდებთან სერვისების შენარჩუნებას, მომსახურების განევას (Revet et al., 2023). თუმცა, უნდა ითქვას, რომ ჯერ კიდევ არ არის გამოკვლეული „Online“ კონსულტირების და ფსიქოთერაპიის დადებითი და უარყოფითი ფაქტორები, მათი ეფექტიანობის დონე (Revet et al., 2023). საქართველოშიც 2020 წლიდან დაიწყეს ონლაინ მომსახურების განევა. ფსიქიკური ჯანმრთელობის სფეროში მომუშავე არასამთავრობო და რამდენიმე სამთავრობო ორგანიზაცია გადავიდა ინტერნეტით დისტანციური მომსახურების განევაზე. მათ შორის საგანმანათლებლო დაწესებულების მანდატურის სამსახურის ფსიქოსოციალური მომსახურების ცენტრი (სამმართველო) დღესაც განსაკუთრებულ შემთხვევებში დისტანციურად ახორციელებს ფსიქოლოგიურ მომსახურებას. საქართველოს წითელი ჯვრის ორგანიზაციამ (Red Cross, n.d.) 2020 წლის გაზაფხულზე მოახდინა ფსიქიკური ჯანმრთელობის სფეროში მომუშავე არასამთავრობო და სამთავრობო ორგანიზაციების კოორდინირება. მან შექმნა ერთიანი ბაზა, რომელშიც განთავსდა დახმარების ცხელი ხაზების და იმ ორგანიზაციების ინტერნეტმისამართები, რომლებსაც დისტანციურად შეეძლოთ მომსახურების განევა. ეს ინფორმაცია მან ინტერნეტის საშუალებით მოსახლეობაში გაავრცელა. 2020-2021 წლებში ფსიქიკური ჯანმრთელობის სფეროში ჩატარებულმა კვლევებმა აჩვენა, რომ საჭიროა შეიცვალოს სახელმწიფოების პოლიტიკა და მდგომარეობის გამოსასწორებლად მეტი რესურსი ჩაიდოს. რამდენიმე ქვეყანამ, საგანგაშო მონაცემების მიუხედავად, უგულვებლყო ეს საკითხი, მაშინ როცა ევროკავშირმა და აშშ-ის მთავრობამ მეტი

¹ ESCAP – European Society for Child and Adolescent Psychiatry.

² CovCAP-COVID-19 in child and adolescent psychiatry.

რესურსის ჩადება გადაწყვიტა დადებითი დინამიკის მისაღებად (Fegert et al., 2021; *Mental Health and the Pandemic*, n.d.).

კანადა 38 მაღალშემოსავლიან ქვეყნებს შორის 31-ე ადგილზეა კეთილდღეობის საზომით. მაგრამ კანადის რეიტინგი ფსიქიკურ ჯანმრთელობაზე ზრუნვის სფეროში სავალალოა. ამ ქვეყანაში დღესაც მაღალია მოზარდთა თვითმკვლელობის მაჩვენებელი, რაც ხაზს უსვამს სისტემურ წარუმატებლობას (Directorate-General for Employment et al., 2021). ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემების რაოდენობა და სიმწვავე აჩვენებდა და აჩვენებს, რომ საჭიროა ადრეული ჩარევის სერვისების ეფექტიანობის ამაღლება. კანადელი ბავშვებისა და მოზარდების მხოლოდ ერთი მეოთხედი იღებს ფსიქიკური ჯანმრთელობის სერვისებს და ეს მომსახურება, როგორც წესი, მიეწოდებოდა მხოლოდ მძიმე, მწვავე ფსიქიკური აშლილობის, დარღვევების მქონე პირებს. როგორც წყაროებიდან ირკვევა, კანადაში MH სფეროში სასწრაფო რეაგირებაა აუცილებელი მთავრობის მხრიდან, მაგრამ მდგომარეობის გამოსასწორებლად საჭირო პრევენციული ზომების, ადრეული ჩარევის სერვისების და მომსახურების განსახორციელებლად მეტი ფინანსებისა და რესურსების ჩადება ჯერ არ იგეგმება (Moroz et al., 2020).

2021 წლის ბოლომდე, ინგლისში, სახელმწიფოს მიერ გამოყოფილი იყო დამატებითი 1,7 მილიარდი ფუნტი სტერლინგი CAMH მომსახურების სერვისებში, მაგრამ, როგორც ირკვევა, კიდევ მეტის დახარჯვაა საჭირო ადრეული ინტერვენციის სერვისებისთვის. ბოლო 7 წლის განმავლობაში ამ სფეროს დაფინანსება ყოველწლიურად მცირდებოდა. ბრიტანეთში 2017 წელს 338 000-ზე მეტი ბავშვი გადაიყვანეს CAMH-ში, თუმცა მკურნალობა მესამედზე ნაკლებმა მიიღო. ბავშვებისა და მოზარდების დაახლოებით 75%-ს, რომელთაც აღენიშნებათ ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემა, იძულებულნი არიან დაელოდონ მომსახურებას, რის გამოც მათი მდგომარეობა უარესდება ან ისე მწვავედება, რომ სხვა სახის მკურნალობა ესაჭიროებათ. 2015/16-დან 2019/20 წლამდე საზოგადოებრივი ჯანდაცვის დაფინანსება, რომელიც სკოლების ექთნებზე და ფსიქიკური ჯანმრთელობის საჯარო სერვისებზეა გათვალისწინებული, შემცირდა 600 მილიონი ფუნტით (Rocks et al., 2018). კოვიდ-პანდემიის შემდეგ ინგლისში CAMH მომსახურების სერვისების მიწოდების გასაუმჯობესებლად შესაბამისი ცვლილებები არ განუხორციელებიათ.

მოსახლეობაში გაზრდილი ფსიქო-სოციალური პრობლემების მოსაგვარებლად ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის ევროპის რეგიონულმა ოფისმა, Covid-19-ის შემდგომ, ფსიქიკური ჯანმრთელობის გაუმჯობესების მიზნით შექმნა ექსპერტთა ჯგუფი. ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციამ (The Organisation for Economic Cooperation and Development) კვლევებზე დაფუძნებული ანალიზის შედეგად გამოსცა რეკომენდაციები ზოგადად ფსიქიკური ჯანმრთელობისა და კონკრეტულად ფსიქიკურ ჯანმრთელობაზე პანდემიის გავლენის შედეგების შესახებ. 2021 წლის მაისში კომისიამ მოაწყო დაინტერესებული მხარეების ონლაინ შეხვედრები (House, 2021). მსოფლიო ორგანიზაციის ევროპის რეგიონალური ოფისის 2021 წლის ვებინარული ანგარიშის მიხედვით, ჯანდაცვის სისტემაში მომუშავე პროფესიონალებს, სხვა სპეციალისტებს ადამიანებთან შედარებით, აღენიშნებათ შფოთვის და დეპრესიის მატება. 2021 წლის ივნისის კვლევის შედეგებმა აჩვენა, რომ 2020

ნელს 300-ზე მეტმა ბრიტანელმა ჯანდაცვის მუშაკმა სცადა თვითმკვლელობა (**Mental Health and the Pandemic, n.d.**). კოვიდ-პანდემიისა და მისი შედეგების გამო ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემები განსაკუთრებით გაუმწვავდათ მოსახლეობის მონყვლად ჯგუფებს, ასევე, ჯანმრთელობის სფეროს მუშაკებს. ევროპარლამენტის ექსპერტთა კომისიის წევრებმა გასცეს რეკომენდაცია: **Covid-19**-ის შემდგომ ფსიქიკური ჯანმრთელობის გაუმჯობესების მიზნით ევროკავშირის პოლიტიკის ცენტრალური საკითხი სწორედ **MH** გახდეს. ევროპარლამენტის რეზოლუცია აღიარებს ფსიქიკურ ჯანმრთელობას, როგორც ადამიანის ფუნდამენტურ უფლებას და მუშაობს ფსიქიკური ჯანმრთელობის შესახებ ევროკავშირის **2021-2027** წლების სამოქმედო გეგმის შექმნაზე. ბავშვები და მოზარდები ევროპის ქვეყნებში განსაკუთრებული ზრუნვის ობიექტს წარმოადგენენ, ამის გამო მათი ფსიქიკური ჯანმრთელობა ერთ-ერთი პრიორიტეტია. ამერიკის შეერთებულ შტატებში **2021** წელს **MH** განსაკუთრებული ყურადღების ქვეშ მოექცა. ფსიქიკური ჯანმრთელობის დღესთან დაკავშირებით ამერიკის შეერთებული შტატების პრეზიდენტმა **2021** წლის ოქტომბერში გამოსცა რელიზი, სადაც წერია: „ეპიდემიოლოგიური მონაცემები აჩვენებს სკოლის ასაკის ბავშვებსა და მოზარდებში ქცევითი დარღვევების საგანგაშო მატებას, აღინიშნება ზომიერი და მძიმე შფოთვის და დეპრესიის მნიშვნელოვანი ზრდა. კიდევ უფრო შემამფოთებელია, რომ **10**-დან **24** წლამდე ახალგაზრდებში სუიციდი კვლავ რჩება სიკვდილიანობის მეორე მიზეზად. **2020** წელს **5**-დან **11** წლამდე ასაკის ბავშვებისთვის ფსიქიკური ჯანმრთელობის გართულების გამო სასწრაფო დახმარების განყოფილებაში ვიზიტები **24%**-ით გაიზარდა, **12**-დან **17** წლამდე ასაკის მოზარდების – **30%**-ით. სამწუხაროდ, ბავშვებისა და მოზარდების მნიშვნელოვანი ნაწილისთვის ჯერ კიდევ მიუწვდომელია **CAMH** მომსახურების სერვისები“ (**Mental Health and the Pandemic, n.d.**). აშშ-ის მთავრობამ „ამერიკული გადარჩენის გეგმის“ (**The American Rescue Plan**) (**House, 2021**) ფარგლებში გამოყო **80** მილიონი აშშ დოლარი ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვის პედიატრიული ხელმისაწვდომობის პროგრამისთვის, რომელიც ხელს უწყობს ქცევითი დარღვევების მკურნალობის ინტეგრირებას პედიატრიული პირველადი ჯანდაცვის ეტაპზე. აგრეთვე, **20** მილიონი აშშ დოლარი გამოიყო მოზარდებისა და ახალგაზრდების თვითმკვლელობის პრევენციის პროგრამების დასახმარებლად. გარდა ამისა, „**The American Rescue Plan**“ ბავშვთა ტრავმული სტრესის ეროვნული ქსელის მხარდაჭერას უზრუნველყოფს **10** მილიონ აშშ დოლარით. **50** მილიონი აშშ დოლარი გამოიყო თემზე დაფუძნებული **MH** პროგრამების დასაფინანსებლად, **30** მილიონი აშშ დოლარი – სათემო დაფინანსებისთვის და ნარკოტიკებზე დამოკიდებული ადგილობრივი პირების სამკურნალო სერვისებისთვის **American Rescue Plan**-მა, ასევე, **420** მილიონი დოლარის ინვესტიცია განახორციელა სერტიფიცირებული სათემო ქცევითი ჯანმრთელობის კლინიკების (**Certified Community Behavioral Health Clinics – CCBHC**) საგრანტო პროგრამაში, რომელიც აუმჯობესებს წვდომას საზოგადოების ფსიქიკური ჯანმრთელობისა და ნარკოტიკების მოხმარების სამკურნალო სერვისებს. **CCBHC**-ები უზრუნველყოფენ ადამიანზე და ოჯახზე ორიენტირებულ ინტეგრირებულ სერვისებს, მათ შორის **24/7** კრიზისული ინტერვენციის სერვისებს ფსიქიკური დაავადების მქონე პირებისთვის, ნარკოტიკების მოხმარებელთა ჩათვლით. ასევე, „ამერიკული გადარჩენის გეგმის“

(The American Rescue Plan) ფარგლებში თეთრი სახლი სოციალური, ემოციური და ფსიქიკური ჯანმრთელობის მხარდასაჭერად დააფინანსებს მტკიცებულებებზე დაფუძნებული ფსიქიკური ჯანმრთელობის გასაუმჯობესებელი რესურსების შექმნას სკოლის ბაზაზე. ეს გეგმა, ასევე, ითვალისწინებს უწყებათაშორისი სამუშაო ჯგუფის შექმნას, რომელიც სკოლებში ჯანდაცვის სერვისების მიწოდების გაუმჯობესებაზე იზრუნებს (House, 2021).

2022 წლის პრეზიდენტ ბაიდენის FY22-ის დისკრეციული (Funding for Child and Adolescent Mental Health Services, n.d.; House, 2021) ბიუჯეტი ითვალისწინებდა ფსიქიკური ჯანმრთელობისა და ნარკომანიის მკურნალობის სერვისების დაფინანსების გაორმაგებას. ეს დამატებითი რესურსები გამოყენებული იყო ქცევითი დარღვევების მქონე ბავშვების და მოზარდების, მათი ოჯახების დასახმარებლად; სამართალდამცავებთან პარტნიორი MN პროვაიდერებისთვის; სუიციდის პრევენციის გაფართოებისთვის; სკოლაში ჯანდაცვის პროფესიონალების აყვანის მხარდასაჭერად; სკოლებისთვის ფსიქიკური ჯანმრთელობის რესურსების შესაქმნელად (House, 2021).

შოტლანდიის მთავრობამ ადამიანების ფსიქიკურ ჯანმრთელობაზე პანდემიის უარყოფითი ზეგავლენის გამო 2021 წელს MH სერვისების აღდგენისა და განახლებისთვის 120 მილიონი ფუნტი სტერლინგი გამოყო (Funding for Child and Adolescent Mental Health Services, n.d.). ეს დაფინანსება ხელს შეუწყობდა შოტლანდიაში ბავშვების, მოზარდებისა და მათი ოჯახებისთვის საჭირო და დროული მომსახურების გაუმჯობესებას.

ბოლო წლების განმავლობაში საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებულ იქნა ფსიქიკური ჯანმრთელობის შესახებ რამდენიმე კანონი, ამავე დროს CAMH სფეროში აღინიშნება გარკვეული გაუმჯობესება. მაგრამ პრობლემად რჩება, რომ ჯერ-ჯერობით არ გვაქვს გააზრებული ერთიანი ეროვნული პოლიტიკა ბავშვთა და მოზარდთა ფსიქიკური ჯანმრთელობის სფეროსთან დაკავშირებით, არ არის დაგეგმილი ქვეყნის მასშტაბით განსახორცილებელი კვლევები, არ არსებობს მონაცემთა ერთიანი ბაზა. ჩვენს ქვეყანაში CAMH სფეროში შეიქმნა არაერთი მომსახურების სერვისი, მაგრამ ისინი არათანაბრადაა გადანაწილებული დიდ ქალაქებსა და დაბებში, აგრეთვე, ჯერ კიდევ შეინიშნება კვალიფიციური სპეციალისტების ნაკლებობა. ამავდროულად, პანდემიის შემდეგ იმატა ბავშვებსა და მოზარდებში ფსიქიკური დარღვევების რაოდენობამ. აღნიშნულიდან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია ქვეყანაში CAMH სფეროში არსებული მდგომარეობის დასადგენად კვლევებზე დაფუძნებული რეალური სურათის დადგენა და შესაბამისი ღონისძიებების გატარება.

გამოყენებული ლიტერატურა:

2022 წლის ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამების დამტკიცების შესახებ (n.d.). სსიპ „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“. Retrieved June 14, 2023, from <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5352433>

Belfer, M. L. (2008). Child and adolescent mental disorders: The magnitude of the problem across the globe. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(3), 226–236. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01855.x>

- Bickman, L. (2012). Why Can't Mental Health Services be More Like Modern Baseball? *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 39(1), 1–2. <https://doi.org/10.1007/s10488-012-0409-9>
- Braddick, F., Carral, V., Jenkins, R., & Jané-Llopis, E. (2009). *Child and adolescent mental health in Europe: infrastructures, policy and programmes*. Luxembourg: European Communities, 11.
- Costello, E. J., Egger, H., & Angold, A. (2005). 10-Year Research Update Review: The Epidemiology of Child and Adolescent Psychiatric Disorders: I. Methods and Public Health Burden. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 44(10), 972–986. <https://doi.org/10.1097/01.chi.0000172552.41596.6f>
- Costello, E. J., Foley, D. L., & Angold, A. (2006). 10-Year Research Update Review: The Epidemiology of Child and Adolescent Psychiatric Disorders: II. Developmental Epidemiology. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 45(1), 8–25. <https://doi.org/10.1097/01.chi.0000184929.41423.c0>
- Directorate-General for Employment, S. A. and I. (European C., RAND Europe, Bruckmayer, M., & Phillips, W. (2021). *Children and mental health: Preventive approaches to anxiety and depression : European platform for investing in children*. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2767/730847>
- Fegert, J. M., Kehoe, L. A., Çuhadaroglu Çetin, F., Doyle, M., Eliez, S., Hebebrand, J., Hill-egers, M., Karwautz, A., Kotsis, K., Kiss, E., Pejovic-Milovancevic, M., Räberg Christensen, A.-M., Raynaud, J.-P., & Anagnostopoulos, D. (2021). Next generation Europe: A recovery plan for children, adolescents and their families. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 30(7), 991– 995. <https://doi.org/10.1007/s00787-021-01767-w>
- Funding for Child and Adolescent Mental Health Services. (n.d.). Retrieved June 13, 2023, from <http://www.gov.scot/news/funding-for-child-and-adolescent-mental-health-services/>
- Garland, A. F., Haine-Schlagel, R., Brookman-Frazee, L., Baker-Ericzen, M., Trask, E., & Fawley- King, K. (2013). Improving Community-Based Mental Health Care for Children: Translating Knowledge into Action. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 40(1), 6–22. <https://doi.org/10.1007/s10488-012-0450-8>
- House, T. W. (2021, October 19). FACT SHEET: Improving Access and Care for Youth Mental Health and Substance Use Conditions. The White House. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/10/19/fact-sheet-improving-access-and-care-for-youth-mental-health-and-substance-use-conditions/>
- Kovess, V., Carta, M. G., Pez, O., Bitfoi, A., Koç, C., Goelitz, D., Kuijpers, R., Lesinskiene, S., Mihova, Z., & Otten, R. (2015). The School Children Mental Health in Europe (SCMHE) Project: Design and First Results. *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health : CP & EMH*, 11(Suppl 1 M7), 113–123. <https://doi.org/10.2174/1745017901511010113>
- Mental health and the pandemic. (n.d.).
- Moroz, N., Moroz, I., & D'Angelo, M. S. (2020). Mental health services in Canada: Barriers and cost- effective solutions to increase access. *Healthcare Management Forum*, 33(6), 282–287. <https://doi.org/10.1177/0840470420933911>

Østergren, M. M., & Barnekow, V. (2007). Child and adolescent health and development in a European perspective – A new WHO strategy – Secondary publication. *Danish Medical Bulletin*, 54(2), 150–152.

Red Cross. (n.d.). Retrieved June 13, 2023, from <https://redcross.ge/>

Revet, A., Hebebrand, J., Anagnostopoulos, D., Kehoe, L. A., Gradl-Dietsch, G., COVID-19 Child and Adolescent Psychiatry Consortium, & Klauser, P. (2023). Perceived impact of the COVID-19 pandemic on child and adolescent psychiatric services after 1 year (February/March 2021): ESCAP CovCAP survey. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 32(2), 249–256. <https://doi.org/10.1007/s00787-021-01851-1>

Rocks, S., Stepney, M., Glogowska, M., Fazel, M., & Tsiachristas, A. (2018). Understanding and evaluating new models of Child and Adolescent Mental Health Services in South-East England: A study protocol for an observational mixed-methods study. *BMJ Open*, 8(12), e024230. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-024230>

Vaillancourt, T., Szatmari, P., Georgiades, K., & Krygsman, A. (2021). The impact of COVID-19 on the mental health of Canadian children and youth. *FACETS*, 6, 1628–1648. <https://doi.org/10.1139/facets-2021-0078>

Warren, J. S., Nelson, P. L., Mondragon, S. A., Baldwin, S. A., & Burlingame, G. M. (2010). Youth psychotherapy change trajectories and outcomes in usual care: Community mental health versus managed care settings. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 78, 144–155. <https://doi.org/10.1037/a0018544>

ბავშვები და მოზარდები საქართველოში (2020). საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური.

ინკლუზიური განათლება (n.d.). Inclusion.Ge. Retrieved June 14, 2023, from <http://inclusion.ge/>

სტატისტიკური ცნობარი (2010). დაავადებათა კონტროლის და საზოგადოებრივი ჯანდაცვის ეროვნული ცენტრი. <https://test.ncdc.ge/Pages/User/News.aspx?ID=62445de9-2eb3-4e43-bf23-4363f3fc044c>

„ფსიქიკური ჯანმრთელობის განვითარების სტრატეგიული დოკუმენტის და 2015-2020 წლის სამოქმედო გეგმის“ დამტკიცების შესახებ (n.d.). სსიპ „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“. Retrieved June 14, 2023, from <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2667876>

ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვა საქართველოში (2008). Georgian Mental Health Policy. ფსიქიკური ჯანმრთელობის სერვისების დეინსტიტუციონალიზაცია – საერთაშორისო გამოცდილება და საქართველოს კონტექსტი (n.d.). Retrieved June 14, 2023, from <https://phr.ge/publication/publication/229?lang=geo>

ფსიქიკური ჯანმრთელობის შესახებ (n.d.). სსიპ „საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე“. Retrieved June 14, 2023, from <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/24178>

ფსიქოლოგიურ ცენტრში (სამმართველო) გადამისამართების წესისა და გადამისამართების ფორმის დამტკიცების შესახებ (2013). 24. ს.ს.ი.პ. „საგანმანათლებლო დაწესებულების მანდატურის სამსახური“.

THE STATE MECHANISMS OF DEALING WITH CHILDREN AND ADOLESCENTS' MENTAL PROBLEMS

Tinatin Norakidze¹

Doctoral Student of the Georgian Institute of Public Affairs, Assistant Professor

Luiza Arutinova

Associate Professor, Department of Psychology and Education, Tbilisi State University

Abstract

In order to improve the mental health of children and adolescents, prevent the existing and potential problems and deal with them effectively, it is of primary importance to study the overall situation in this area, work on future approaches based on the findings and their implementation. The present research discusses the existing situation related to the mental health of children and adolescents over the last twenty years on the examples of various countries, including Georgia. The aim is to study the problems, the changes that have happened and fresh initiatives to deal with the problems, as well as appropriate assistance mechanisms and the recommendations suggested to the countries by professionals.

Key words: *mental health, prevention, existing services, intervention, service spheres, recommendations*

The importance of health care of children and adolescents, of future generations is self-explanatory. This can only be achieved through the existence of accessible high-quality health care systems. One of the important issues is the mental health of children and adolescents and investing in this sphere. It is well known that a large share of mental disorders originates from childhood and adolescence periods. Timely intervention reduces the risk of progression and complication of mental diseases. A system of service ensuring a timely detection of disease, prevention of complications and quality care should be one of the priorities in the health care of mental health of children and adolescents. Based on the research conducted in Georgia before 2008, the WHO highlighted certain breaches for the state to be noted, while the UN Children's Rights Committee underlined the non-existence of mental health national policy for children's and adolescents' mental health in Georgia and large gaps in the provision of services for children and adolescents (Østergren & Barnekow, 2007). At present, certain components have been improved in the mental health sector. The Parliamentary decree N1741 as of 11 November 2013 on the State Concept of Mental Health Protection prescribes the Georgian Government to ratify the strategic plan of mental health protection by 1 January 2015.²

¹ responsible person:
Tinatin Norakidze, Institute of Public Affairs of Georgia
tina.norakidze@gmail.com

² Decree of the Georgian Parliament on the State Concept of Mental Health Protection, N1741, 11.11.2013

The given document states the main principles and values of the state policy for mental health care, its vision and objectives, directions and resources required for its development. However, the final document does not cover the mental health state policy for children and adolescents.

Problems in child and adolescent mental health care exist in many countries. According to recent data, the second reason of deaths among 10–18-year-old adolescents and young people in the US is suicide (Costello et al., 2005). Every fifth underage child in European countries has developmental, emotional and health problems (Costello et al., 2006). To improve mental health of children and adolescents, carry out the relevant prevention and intervention and exercise effective control, it is first needed to study the existing situation and develop an evidence-based future policy. In the present document we review child and adolescent mental health situation in Georgia and worldwide, the existing problems and assistance mechanisms, experts' recommendations for states concerning future improvements, the changes that took place in this field for the last 20 years, the negative effects of the COVID pandemic and new initiatives.

The situation related to children's and adolescents' mental health, services and policy in the world until 2010

Before 2010, in order to improve child and adolescent mental health care, specialists started to evaluate the situation in the sector, identify problems, searching for the ways to solve them. The research-based data were used to plan the development of the mental health services in the near future. The research aimed to study the situation in the mental health care, identify barriers, develop the mechanisms for the solution of problems and create the relevant policy.

Several studies (Braddick et al., 2009; Costello et al., 2006; Kovess et al., 2015) carried out a meta-analysis of the epidemiological studies of internalized and externalized disorders in school children and adolescents. The studies conducted worldwide in the last 15 years show an increased frequency of anxiety disorders (8%), followed by depression (5.2%) and attention deficit hyperactivity syndrome (ADHD) – (4.5%). The studies show that behavioral and externalized disorders are more prevalent in boys, whereas emotional disorders prevail in girls. Behavioral disorders and ADHD manifest earlier in boys. Differently from boys, depression and anxiety significantly increase in the puberty period. Most children with externalized disorders later manifest internalized disorders, such as anxiety and depression (Braddick et al., 2009; Costello et al., 2006; Kovess et al., 2015).

Mental health has an impact on children's everyday life. About half of diagnosed children suffer from a disorder which results in a serious deterioration of functioning in cognitive, social and emotional spheres. The risk factors are the income level, family structure, number of siblings, economic situation and social class. Behavioral disorder is most strongly related to socio-economic and family characteristics (Braddick et al., 2009; Costello et al., 2006; Kovess et al., 2015).

In 2009, the study dedicated to children's and adolescents' mental health, assistance services and policy were conducted in 15 European countries (Belfer, 2008). It was the first attempt of obtaining basic information about the general situation in the sphere of child and adolescent mental health and the effectiveness of relevant services. The obtained data served as a basis for the development of general European recommendations, evidence-based policy and services.

The countries involved in the study under the CAMHEE (Children and Adolescent Mental Health in Enlarged Europe), namely Belgium, Bulgaria, Estonia, Finland, Germany, Greece, Hungary, Lietuva, Norway, Poland, Romania, Spain and England (Belfer, 2008) presented a report on the situation with children and adolescent mental health in their countries; specifically, arrangement of the infrastructure, financing of services, and their accessibility (Garland et al., 2013).

According to the study results, about 20% of children and adolescents in Europe have mental problems. However, there are some differences in the prevalence of problems and in terms of services across the countries (Garland et al., 2013). The main purpose of the CAMH study was the identification of gaps in the EU partner countries and the development of evidence-based mechanisms promoting child and adolescent mental health and preventing mental disorders. The review especially emphasized data collection and evaluation. It turned out that there was no integrate evidence-based CAMH policy in Europe. At the same time, there was a deficit of government plans for the solution of problem, weak intervention and evaluation mechanisms and shortage of prevention and assistance programs (Belfer, 2008). Also, it became evident that (Belfer, 2008) from the 1990s to 2010, radical changes took places in the mental health care of the post-Soviet countries as evaluation and diagnostic systems as well as the spheres of service underwent changes.

The distribution of child and adolescent mental health care services was uneven in Poland. The main provider was inpatient hospitals, whereas outpatient hospitals were not developed enough. In Slovenia, children were identified as a vulnerable group, but mental health diagnosis is still stigmatized in this country. In addition, financial problems were observed until 2010. After 2000, many changes took place in Lietuva and Latvia in the mental health care system. However, there were still many problems by 2010, such as non-existence of interdisciplinary approach as well as the shortage of qualified human resources and services.

There was no state policy in Greece for child and adolescent mental health care or organized data bases. In addition, governmental coordination was weak and financial resources were deficient. The greatest problem was the obstacles faced by patients during provision of services. Furthermore, the funding of this sphere had decreased by 50% by 2010. In urban as well as in rural areas the corresponding services were provided by NGOs working on mental health issues. They provided various services such as day centers, assessment centers, the centers dealing with children and adolescents with specific disorders (e.g., autism).

In Belgium, mental health services for children and adolescents were scarce and unevenly distributed across the country. Therefore, these services were not accessible for everyone.

Mental health care and social assistance services for children and adolescents were well developed in Germany. These involved consulting, prevention and social work. Within the health care system, patients and their parents received medical assistance from general practitioners, children and adolescent psychiatrists and psychiatrists. However, there was a problem with coordination.

The following problems were detected in England: CAMH services required expansion. The services were not universally accessible and did not cover enough children and adolescent. There was a need to introduce additional services. In addition, the existing data were not complete.

The structures responsible for children and adolescent mental health in Spain need to be better coordinated, offering more diversified preventive and assistance services. They lack finances and need-oriented studies.

Finland has a high-quality health care and social services system. Day-care centers, the system supporting families with children, as well as an educational system, provide equal opportunities for the entire population. CAMH services were well organized, but there were not enough resources. The system of the provision of services mostly relied on inpatient treatment, but outpatient services did not receive enough attention. The corresponding systems of the Ministry of Social Affairs and Health had to be better integrated.

The children and adolescent health care system was best organized in Norway. There were a lot of achievements in CAMH care, which followed a 10-year plan due for completion at the end of 2008. Children were attributed to a vulnerable group requiring special care. Correspondingly, special programs for the prevention and treatment of mental disorders were being implemented. Psycho-social services and health care centers for children were operating at the municipal level. From 1998 the staff in the CAMH care increased by 71%; in outpatient services by 101% and in inpatient hospitals by 47%. On the basis of the data analysis, a 10-year plan was worked out for child and adolescent mental health care development (Belfer, 2008).

In the USA, a comprehensive CAMH study had yet not been conducted by 2010. To identify the problems in this sphere, in 2013 the article "Improving Community-Based Mental Health Care for Children: Translating Knowledge into Action" (Bickman, Garland et al.) was published. The article was based on the data obtained from a comprehensive research. The article showed that the community-based activity carried out before 2010 and aimed at the improvement of mental health was fragmentary and ineffective. Mental health care resources for children and families increased in the last decades. Millions of children and adolescents were treated for mental disorders, but most of them received community-based usual care (UC) (Warren et al., 2010), which did not prove to be effective. According to the studies, the problems of children and adolescents with mental health problems showed a relatively minor improvement following community-based treatment

(Vaillancourt et al., 2021). In particular, 44% of children and adolescents either recovered or showed some improvements, 32% did not show tangible improvements and the situation of 24% deteriorated.

Within the framework of the CAMH, the US studies focusing on specific sub-groups showed that mental health services, assistance methods, community-based usual care and outpatient services were ineffective. The waiting list of children and adolescents was too long. They had to wait for months to receive service or did not receive it at all. In addition, it became evident that the number of recovered patients was much larger among those receiving services from the private sector.

Based on the analysis of the research and existing situation, US scientists worked out the following recommendations for the next 10 years of CAMH development:

- Mobilize all persons and organizations involved in the health care of future generations;
- Improve services and policy to introduce changes to the existing system;
- Promote partnership between mental health specialists / researchers and politicians, lobbyists, entrepreneurs, teachers and other specialists who will be able to improve the system through joint efforts (Bickman, 2012).

School as an important segment in child and adolescent mental health care

A number of studies and data analysis had been conducted by 2010 which pointed to the problems in the child and adolescent health care. These were related to services, resources, staff and regular work. Almost all the recommendation stated the following: Child care needs to integrate all public structures dealing with the sector; prevention and early intervention need to be emphasized and school resources need to be better used. None of the above points received adequate attention in the past.

To promote children's and adolescents' mental health and well-being, scientists (Kovess et al., 2015) conducted a large-scale study: The School Children's Mental Health in Europe (SCMHE) Project: Design and First Results (Mental health care in Georgia, 2008). The study shows that the evaluation of school children's mental health by teachers is similar to that of their parents. However, certain differences are still observed: Teachers emphasize students' externalized problems, whereas parents also pay attention to their emotional problems (Diagram 1, 2) (Mental health care in Georgia, 2008). The explanation is that school personnel deals with a large number of children due to which internalized problems are not quite obvious.

Early identification of problems is extremely important, and school environment is very suitable for this purpose. On the other hand, the solution of problems and the provision of quality services is a function of health care system. It would be truly productive to involve schools as one of the components in child and adolescent mental health care. The schools could be used for the provision of primary services, which is achievable with a relatively low budget. Also, it is very important to ensure a productive collaboration between the health and education sectors (Statistical Yearbook, 2010).

The implementation of the recommendations for the next 10 years of the CAMH development (the effect of introduced changes, effectiveness of services, identification of problems) was to be evaluated by a corresponding study scheduled for 2020, which was postponed due to the Covid-19 pandemic.

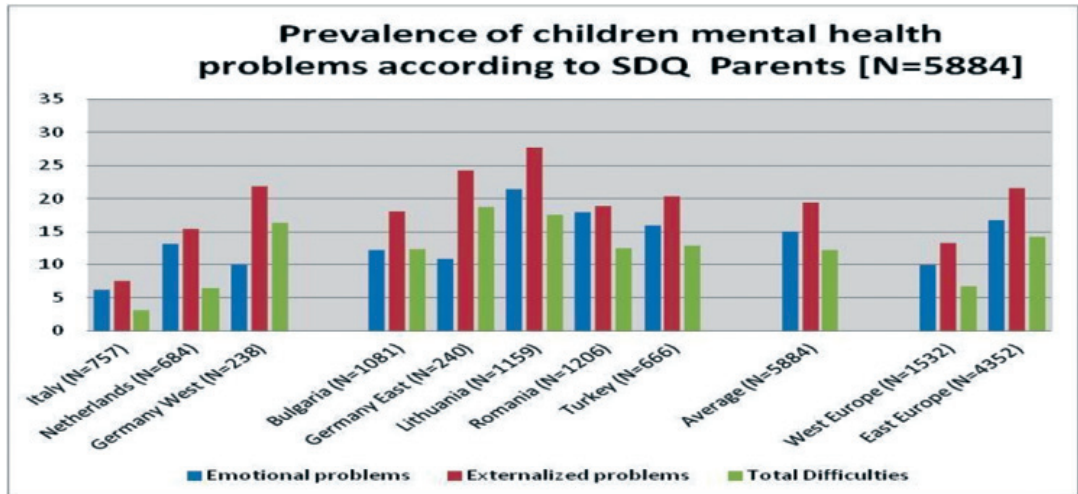

Diagram 1: Prevalence of children’s mental health problems according to parents (Mental health care in Georgia, 2008)

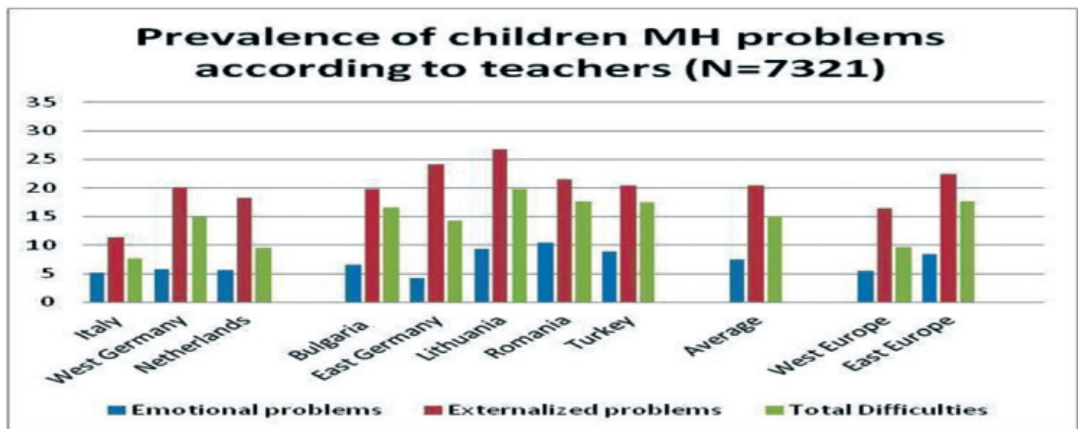

Diagram 2: Prevalence of children’s mental health problems according to teachers (Mental health care in Georgia, 2008)

Mental health of children and adolescents in Georgia: the current situation, policy and services

In the strategy developed by the WHO for Georgia in 2007, a special emphasis was made on children and adolescents’ health (Mental Health Care in Georgia, 2008). In 2008, the UNICEF emphasized that the national mental health policy for children and

adolescents was neglected and the CAMH services were quite imperfect. One of the most important recommendations for the Georgian Government stated that the research and evidence-based national policy had to be developed for the CAMH care and the investment had to be made in treatment, outpatient and inpatient services, as well as the creation of preventive services for suicidal behavior, violence against children and adolescents and institutionalization of children (Statistical Yearbook, 2010).

In 2008, the Ministry of Health conducted a study in the mental health sector to identify the resources needed for epidemiological studies and the provision of services. The most reliable official sources of information included the State Department of Statistics, Ministry of Health and Ministry of Education. The organizations did not provide an accurate picture of the sector because there were no reliable methods in the country to obtain the information, thus the data were not precise. The data were based on referral rates for mental health organizations and, therefore, pointed to the number of referrals rather than the results of epidemiological studies (Children and Adolescents in Georgia, 2020).

Mental diseases were and are stigmatized in Georgia, which is reflected in the number of visits to specialists and treatment. Like in the past, patients are diagnosed with a milder form of disease or diagnoses are changed. According to the Georgian Law on Psychiatric Care passed in 1995, the registration of patients was voluntary. It often happened (and still happens) that individuals with mental problems approached a private sector not to be registered as a person with mental disorders (Mental Health Care in Georgia, 2008). Treatment facilities, services and specialists were unevenly distributed across Georgia. The national health care system did not provide for screening programs in the sphere of mental health, which is still a problem. The situation was even more difficult in the CAMH care. According to the National Centre for Disease Control and Public Health, in 2010 the problem had not been solved yet. The situation is even more difficult in the CAMH care.

According to the statistical information provided by National Centre for Disease Control and Public Health, 1,926 children from 0 to 15 year-olds, and 2,446 adolescents from 15 to 18 were registered in outpatient clinics in 2010. No information was available about the inpatient services for children and adolescents under 18. (on the Approval of the Strategic Document on Mental Health Development and Action Plan for 2015-2020, n.d.)

Before 2010, the following problems were identified in Georgia in relation to the CAMH:

- The service was quite expensive for patients' families. In addition, the fixed rate for the first visit to the psychoneurological clinics, additional medication costs were likewise to be covered;
- Low quality: the service provided to children and adolescents was limited to the provision of medication and issuance of a disability certificate. There was a marked shortage of qualified human resources and diagnostics and the treatment guidelines for children and adolescents were absent;
- Deficit of qualified specialists responsible for child and adolescent care in relevant clinics. There was no psychiatrist or child psychologist in many psychoneurological clinics covered by the research;

- The coordination between primary healthcare and the institutions providing outpatient psychiatric service was weak. In addition, in the health care system there was no cooperation within the institutions or other organizations.

Based on the results of the studies conducted 10 years ago, the State was given recommendations about the changes to be introduced in relation to services, specialists, resources and policy in the CAMH care. According to the data of the Ministry of Internally Displaced Persons from Occupied Territories, Labour, Health and Social Affairs of Georgia, an electronic registration of psychiatric diseases was introduced in 2016. Table 1 shows the official data (in thousands) of people with mental and behavioral disorders (About mental health, n.d.).

Table 1. Morbidity of population by main groups of diseases according to primary diagnosis

Year	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Total	7.0	6.8	5.6	9.7	5.1	4.0	5.6	8.0	7.5	9.7	12.8	1.9	16.7	14.3	19.9	14.9
0-14	1.6	1.3	1.4	1.5	1.3	0.4	0.3	0.3	1.1	2.1	4.1	0.4	3.4	3.6	4.4	2.0

(The Strategic Document on the Approval of Mental Health Development and Action Plan for 2015-2020, n.d.)

The data below is found in the 2020 report of the Georgian National Statistics Office “Children and Adolescents in Georgia” (Table 2). (Deinstitutionalization of mental health care services – International and Georgian Contexts, n.d.)

Table 2. Number of mental and behavioral disorders in children under 15 by regions

Year	2015	2016	2017	2018	2019
Number	6 730	6 911	8 249	7 417	8 842

(About mental health, n.d.)

The quantitative data on mental and behavioral disorders of 15-18 year-old adolescents are not available in the state institution database. The only information on adolescents referring to mental health is that on the suicide age arranged by gender (Table 3). (Deinstitutionalization of mental health care services – International and Georgian Contexts, n.d.). These data show that the situation is rather difficult in this respect. In most cases, the reason of suicide is depression and anxiety disorders.

Table 3. Suicide cases by gender and age (unit)

Age	2015		2016		2017		2018		2019	
	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male	Female	Male
<12	-	-	1	-	-	1	-	-	1	-
13-19	2	2	7	6	5	1	6	4	4	7
20-24	-	11	2	3	-	9	2	8	3	14

(About mental health, n.d.)

In 2014, the Georgian Government issued Decree №762 on the Approval of the Strategic Document for 2015-2020 on Mental Health Development and the Action Plan (on the Approval of the State Health Care Programs for 2022, n.d.). “The plan outlines the vision of improving mental health for the next five years, defines the values and principles that form the basis of mental health management, as well as the main issues that need to be implemented in order for the plan to function. The present document will likewise be used as guidelines for the state programs” (About Mental Health, n.d.).

The document also emphasizes the shortcomings that need to be fixed: violation of human rights in specialized psychiatric hospitals were still recorded in 2014; low level of patient treatment and care standards; outpatient services were mainly provided by 18 medical institutions which were located in big cities, without adequate financial resources; lack of human resources in mental health care; number of psychiatrists was twice as little as in European countries (deficit of at least 250 psychiatrists).

The main purpose of the strategic plan for mental health development was to prevent mental disorders, protect the rights of the patients with mental disorders, reduce the rate of morbidity and mortality among people with mental disorders, raise awareness of people with mental health problems and ensure their integration into society (On the Approval of the Strategic Document for 2015-2020 on Mental Health Development and the Action Plan, n.d.). The given document provides for the following: regular needs assessment of people with mental disorders, analysis of the quality of services and ensuring personnel development (On the approval of the Strategic Document for 2015-2020 on Mental Health Development and the Action Plan, n.d.).

In 2020 the Georgian Parliament ratified the law – “About Mental Health” (Deinstitutionalization of Mental Health Services – International Experience and Georgian Context, n.d.). The document states that if a person is diagnosed with mental disorder, displays erratic behavioral symptoms of mental disorder which result in personal dysfunction and hinder the person’s adaptation to the environment, the person must receive medical treatment, with the aim of avoiding further aggravation of the disease, assisting his or her social adaptation and integration. The diagnosis is based on the international medical standards [ICD 10]. The person has the right to choose the mental institution or doctor, and discontinue examination or treatment at any stage, of their own free will (About Mental Health, n.d.).

The 2021 Action Plan for Mental Health covered issues such as: widening the geographic and financial accessibility of mental health services, establishing the balanced care system between inpatient and outpatient services, development of community-based services and provision of ongoing care (Red Cross, n.d.)

The budget of the mental health program showed a trend of increasing – the 2018 budget went up by 5 million GEL. However, considering the inflation, the budget is not enough for the existing needs.

Table 4. Budget for State Mental Health Program (in thousand GEL)

Year	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Mental health component	15,137.1	16,170.5	16,502.5	15,803.9	20,550.7	23,857.1	25 686,8

Inclusive education, n.d.

Table 5. Budget for State Mental Health Program (in thousand GEL)

Component	2017	2018	2019	2020
Children’s mental health	148.9	130.9	112.305	125.2
Children’s inpatient mental service	-	350.0	359.94	360.0

Inclusive education, n.d.

The 2020 document on the Approval of State Health Care Programs along with other programs includes the treatment of narcological patients (2020 document on the Approval of State Health Care Programs, n.d.). The aim of the program is to diminish the damage caused by drug addiction (program code 27 03 02 09). A mental health program has been also identified (program code 27 03 03 01). Psychiatric service is provided through community outpatient facilities based on the bio-psycho-social model and multi-disciplinary approach. Financed staff units (70,000 per 100,000 people) include 1 psychiatrist, 1.5 nurses, 0.5 social worker/psychologist. The population receives the following services: diagnosing, treatment, provision of medication prescribed by psychiatrist, continual care, social support (2020 document on the Approval of State Health Care Programs, n.d.). According to the document, children’s mental health care provides for examination and diagnosing of children under 18 in day care centers. The underage children who display changes in mental state and behavior, or worsening of social functions and maladjustment, are provided with the following services:

- 1) Services of neuro-development and psychiatric groups;
- 2) Provision of medication in accordance with doctor’s prescription;
- 3) Clinical and lab examinations based on doctor’s recommendation;
- 4) Consultations with other specialists based on doctor’s recommendation.

The budget for Mental Health Program was set at 35 million GEL (On the Approval of the State Health Care Programs for 2022, n.d.), out of which 151,000 GEL was allocated

for children's mental health care and 1,156,400 GEL for the inpatient treatment of children with mental disorders.

Today, in CAMH care certain types of services are financed through the state budget, while the main part is covered by self-governing units across the country. Apart from outpatient services, the provision of care lies on community outpatient services, psycho-social rehabilitation and community mobile group services [22].

In the past 10 years certain changes have been observed in the mental health care of our population. Inpatient treatment has been mostly replaced by community-based services, financing has increased, but an acute shortage of psychiatrists and qualified clinical psychologists is still felt. Besides, the financial assistance is not enough, particularly in the regions across the country, as well as poor coordination among various relevant institutions and inadequate statistical reporting. Patients can receive mental health services in state-run, as well as in private clinics, from practicing specialists, which is the reason a certain number of patients is not registered.

The degree of stigmatization is rather high in our society, which is responsible for many patients with worsening mental health problems opting for consulting neuropathologists, rather than psychiatrists or psychotherapists, the former often coming up with a milder diagnosis. Moreover, the deficit of diagnostic and supplementary materials is noticeable. Specialists still use ICD 10 as guidelines, while ICD 11 has been adopted in many European countries and work is underway on ICD 12. Parents often choose to take their children to private clinics, getting help from their specialists for a certain fee. Unfortunately, most of such institutions do not provide statistics regarding their patients.

Numerous international articles and research materials stress that in order to effectively manage child and adolescent mental health protection it is essential to include schools in the process. In this respect, there are positive changes in our country.

A multi-disciplinary group specializing in inclusive education functions within the Georgian Ministry of Education and Sciences. Its aim is to identify and evaluate children with special educational needs, ultimately involving them in the common educational and study process. For the assessment of educational needs, it is required that a parent or legal guardian addresses the Inclusive Education Department by filling an application approved by the Minister. Afterwards, the multi-disciplinary group assesses the student and issues a written conclusion. Based on it, schools are obliged to provide appropriate educational conditions for students with special study needs, complete with appropriate study programs, as well as cater for the students' progress by following the multi-disciplinary group's recommendations. Many schools have target-trained teachers working along the guidelines for special need students (Inclusive Education, n.d.).

Since 2010, in order to enhance the CAMH care related to prevention and provision of primary services, the State has included the Ministry of Education and Science, and schools in particular, in the process. As from 2013, a department of psychological assistance has been created within the Office of Resource Officers at educational institutions (On the Approval of Referral Rules and Forms, 2013). Today, the organization functions under the

name of the Psycho-Social Service Center and is a structural unit of the Resource Officers' Office. Currently, 10 centers function across Georgia: Tbilisi (2), Rustavi, Gori, Kutaisi, Telavi, Batumi, Poti, Zugdidi and Akhaltsikhe. A 24-hour helpline is available in all centers, aiming at providing timely psychological consultations, as well as the relevant information to callers, within the competence of service workers. The psycho-social centers offer help to students with psychological or behavioral disorders, as well as to their parents and legal guardians. The scope of free services includes: preventive, individual and group services, among them consultations, psycho-educational, individual and group psychotherapy, and support of social integration. The services are free and voluntary. 50 psychologists, 56 social workers and 2 psychiatrists (in Tbilisi and Kutaisi) work in these centers. In 2022, 3,556 new cases were registered in the centers, out of which 2,633 were referrals from schools, while 923 beneficiaries applied for help of their own accord. Within the period, 568 calls were received on the helpline (Report as of 2022).

Following the Covid-19 pandemic, some countries paid particular attention to children and adolescent mental health.

As an outcome of the extensive research 2020 Children and Mental Health – Preventive Approaches to Anxiety and Depression (Directorate-General for Employment et al., 2021), it was revealed that 25% of the world population experiences mental health problems at some stages of their lives. 50% of persons with mental disorders display symptoms before they are 14. In adolescents, the mental health problems, such as depression, become one of the main reasons of suicide. It is not only the children and adolescents with depression and anxiety disorders (which are most prevalent among the underage mental disorders), but others as well are particularly vulnerable, experiencing social isolation and loneliness. As a result, many are deprived of social activities, being raised in isolation, thus increasing the risk of ending in poverty and social seclusion, unable to self-realize in life. Mental health problems increase social seclusion, while social isolation, in its turn, results in aggravated mental health in children and adolescents (Mental Health Care in Georgia, 2008).

The research carried out in Europe testifies that the emotional and behavioral problems displayed by one fifth of children and adolescents increased to one third after the Covid-19 pandemic. In Germany, during the pandemic, the CAMH service centers received 25% less applications, however, the helpline addresses increased, requiring immediate assistance and consequent monitoring of cases (Fegert et al., 2021). Consulting centers, outpatient and inpatient clinics of other European countries registered a noticeable increase in cases related to anxiety, depression, suicide attempts and eating disorders (Fegert et al., 2021). The study carried out at the early stages of the pandemic by the European Society for Child and Adolescent Psychiatry and CovCAP-Covid-19 in Child and Adolescent Psychiatry showed that child and adolescent psychiatrists promptly reverted to helping their patients through using the internet, which ensured smooth running of services offered to children and adolescents, as well as assistance (Revert et al., 2023). However, it is only fair to mention that the effectiveness of online consultations and psychotherapy results need to be studied further to reveal their positive and negative factors, the overall level of their efficacy (Revet et al., 2023).

In Georgia, online service was introduced in 2020 when non-governmental and some governmental organizations catering for mental health began providing remote services, among them the Psycho-Social Service Centre within the Office of Resource Officers, which continues to work in the same mode in extraordinary cases, delivering psychological assistance. In the spring of 2020, the Georgian Red Cross (Red Cross, n.d.) initiated the coordination of governmental and non-governmental organizations working in the mental health sphere. It created a unified database of helplines and internet addresses of all organizations capable of providing remote services, and the information was made public through the internet.

The research carried out in 2020-2021 in the mental health sector said that the state policy needs to be changed and more resources must be allocated to improve the situation. Despite alarming findings, several countries neglected the issue, while the EU and the USA decided to increase the relevant budgets with the aim of achieving positive dynamics in this respect (Fegert et. al., 2021: Mental Health and the Pandemic, n.d.).

Among 38 high-income countries, Canada occupies the 31st place in terms of well-being, however, its rating is rather low in the sphere of mental health protection. The suicide rate among adolescents is alarmingly high, indicating the systemic failure (Directorate-General for Employment et. al., 2121). The number of mental health problems and their severity shows that effective services of intervention are required at early stages. Only a quarter of Canadian children and adolescents receive mental health services and, as a rule, those are delivered only to patients with acute mental disorders. As revealed by resources, rapid response on the part of the government in the MH sphere is paramount in Canada. However, there is yet no provision of increased funding of early intervention services that would improve the overall situation by adopting preventive measures (Moroz et. al., 2020).

To the end of 2021, England had allocated additional 1,7 billion pounds to the CAMH services, but obviously more is required to provide an early intervention. In the last seven years, the financing of the sphere has been gradually diminishing. In 2017, more than 338,000 children were transferred to the CAMH, but only less than one third received appropriate treatment. About 75% of children and adolescents exhibiting mental health problems have to wait for services, which results in their conditions deteriorating to the extent when they require another kind of treatment. Between 2015 and 2020 the financial support of public healthcare, which includes school nurses and mental health public services, decreased by 600 million pounds (Rocks et. al., 2018). After the Covid-19 pandemic, no changes have been implemented in England to improve the CAMH-delivered services.

In order to deal with the increased number of psycho-social problems related to mental health, the European Regional Office of the WHO established a group of experts with the aim of improving mental health following the Covid-19 pandemic. Based on the analysis of the findings, The Organization for Economic Cooperation and Development published its recommendation describing general mental health and the effect of the pandemic on

mental health in particular. In May 2021, the commission organized an online meeting of the interested parties (House, 2021). According to the 2021 Webinar report of the WHO European Regional Office, in comparison with other specialists, those working in the mental health system display more instances of anxiety and depression. The June 2021 research findings testify that more than 300 healthcare workers attempted suicide in 2020 (Mental Health and the Pandemic, n.d.). Following the Covid-19 pandemic, mental health problems particularly worsened among the most vulnerable groups, as well as among healthcare workers. The expert commission of the European Parliament issued the recommendation: to improve the mental health following the Covid-19 pandemic, MH should become the focal point of the European Union policy. The European Parliament resolution acknowledges mental health as the fundamental human right and is working on the EU action plan on mental health for 202102027.

Children and adolescents are the focus of particular attention in European countries, thus their mental health is a priority. In 2021 the MH in the US drew special attention, resulting in the Presidential release on the Mental Health Day, October 2021. It states that the epidemiological data show an alarming increase in behavioral disorders among children and adolescents, as well as the cases of mild and acute anxiety and depression were on the rise; that suicide remains the second most frequent reason of death among 10 to 24 year-olds; that ER visits increased by 24% due to aggravated mental health conditions among 5-11 year-olds, and by 30% among 12-17 year-olds; that, sadly, CAMH services remain inaccessible for the majority of children and adolescents (Mental Health and the Pandemic, n.d.).

Within the American Rescue Plan (House, 2021), the US government allocated 80 million dollars for the pediatric accessibility program of mental health protection, designed to enhance treatment of behavioral disorders integrated into the primary pediatric healthcare. Likewise, 20 million dollars were allocated to support the suicide prevention program aiming at helping adolescents and young people. Also, the Rescue Plan helps the National Traumatic Stress Network with further 10 million dollars. Furthermore, 50 million dollars were allocated to finance the community-based MH programs, and 30 million for community-based treatment of local drug addicts. The American Rescue Plan invested 420 million dollars into Certified Community Behavioral Health Clinics – CCBHC as a grant system, which enables better access to public mental health and drug addiction treatment services. The CCBHC provide individual and family-oriented round-the-clock services, including intervention in crisis situations for mental health patients, as well as drug addicts.

Similarly, within the American Rescue Plan, based on reliable data, the White House intends to provide financial support to the resources aiming at improving emotional and mental health in schools. The Plan also presupposes creating a working inter-departmental group which will cater for improving health services provided by schools (House, 2021).

President Biden's 2022 FY22 budget included doubling the financial help of the services aiming at mental health improvement and treatment of narcological patients (Funding for Child and Adolescent Mental Health Services, n.d.; House, 2021). These additional

resources were used to help children and adolescents with behavioral disorders and their families; the MN providers in partnership with the law enforcement units; widening the suicide prevention; provision of more healthcare staff in schools; creating mental health resources in schools (House, 2021).

The government of Scotland allocated 120 million pounds to alleviate the adverse effects of the pandemic on the mental health of the public, with the aim of restoring the MH services and their upgrading (Funding for Child and Adolescent Mental Health Services, n.d.). The funding was meant to improve timely and appropriate service provided to children, adolescents and their families in Scotland.

In recent years, the Georgian Parliament has adopted several laws on mental health, and certain improvements are obvious in the CAMH care. However, the problem remains of not having a well-thought national policy regarding children and adolescents' mental healthcare, neither is there a planned research covering the entire country, nor a unified database. Several services have been set up catering for the CAMH, but they are unevenly distributed among cities, towns and villages, with an acute shortage of qualified personnel that is felt in the sphere. Above all, the number of children and adolescents with mental health problems has risen following the Covid-19 pandemic. Considering the above, it is paramount to produce a realistic picture of the CAMH care in the country and implement appropriate measures based on extensive research.

Bibliography:

- 2022 წლის ჯანმრთელობის დაცვის სახელმწიფო პროგრამების დამტკიცების შესახებ (n.d.). [on the Approval of the State Health Care Programs for 2022] Legislative Herald of Georgia. Retrieved June 14, 2023, from <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5352433>
- Belfer, M. L. (2008). Child and adolescent mental disorders: The magnitude of the problem across the globe. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(3), 226–236. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01855.x>
- Bickman, L. (2012). Why Can't Mental Health Services be More Like Modern Baseball? *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 39(1), 1–2. <https://doi.org/10.1007/s10488-012-0409-9>
- Braddick, F., Carral, V., Jenkins, R., & Jané-Llopis, E. (2009). Child and adolescent mental health in Europe: infrastructures, policy and programs. Luxembourg: European Communities, 11.
- Costello, E. J., Egger, H., & Angold, A. (2005). 10-Year Research Update Review: The Epidemiology of Child and Adolescent Psychiatric Disorders: I. Methods and Public Health Burden. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 44(10), 972–986. <https://doi.org/10.1097/01.chi.0000172552.41596.6f>
- Costello, E. J., Foley, D. L., & Angold, A. (2006). 10-Year Research Update Review: The Epidemiology of Child and Adolescent Psychiatric Disorders: II. Developmental Epi-

- demology. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 45(1), 8–25. <https://doi.org/10.1097/01.chi.0000184929.41423.c0>
- Directorate-General for Employment, S. A. and I. (European C., RAND Europe, Bruckmayer, M., & Phillips, W. (2021). *Children and mental health: Preventive approaches to anxiety and depression : European platform for investing in children*. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2767/730847>
- Fegert, J. M., Kehoe, L. A., Çuhadaroglu Çetin, F., Doyle, M., Eliez, S., Hebebrand, J., Hillegers, M., Karwautz, A., Kotsis, K., Kiss, E., Pejovic-Milovancevic, M., Råberg Christensen, A.-M., Raynaud, J.-P., & Anagnostopoulos, D. (2021). Next generation Europe: A recovery plan for children, adolescents and their families. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 30(7), 991–995. <https://doi.org/10.1007/s00787-021-01767-w>
- Funding for Child and Adolescent Mental Health Services. (n.d.). Retrieved June 13, 2023, from <http://www.gov.scot/news/funding-for-child-and-adolescent-mental-health-services/>
- Garland, A. F., Haine-Schlagel, R., Brookman-Frazee, L., Baker-Ericzen, M., Trask, E., & Fawley-King, K. (2013). Improving Community-Based Mental Health Care for Children: Translating Knowledge into Action. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 40(1), 6–22. <https://doi.org/10.1007/s10488-012-0450-8>
- House, T. W. (2021, October 19). FACT SHEET: Improving Access and Care for Youth Mental Health and Substance Use Conditions. The White House. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/10/19/fact-sheet-improving-access-and-care-for-youth-mental-health-and-substance-use-conditions/>
- Kovess, V., Carta, M. G., Pez, O., Bitfoi, A., Koç, C., Goelitz, D., Kuijpers, R., Lesinskiene, S., Mihova, Z., & Otten, R. (2015). The School Children Mental Health in Europe (SCMHE) Project: Design and First Results. *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health : CP & EMH*, 11(Suppl 1 M7), 113–123. <https://doi.org/10.2174/1745017901511010113>
- Mental health and the pandemic. (n.d.).
- Moroz, N., Moroz, I., & D'Angelo, M. S. (2020). Mental health services in Canada: Barriers and cost-effective solutions to increase access. *Healthcare Management Forum*, 33(6), 282–287. <https://doi.org/10.1177/0840470420933911>
- Østergren, M. M., & Barnekow, V. (2007). Child and adolescent health and development in a European perspective – A new WHO strategy – Secondary publication. *Danish Medical Bulletin*, 54(2), 150–152.
- Red Cross. (n.d.). Retrieved June 13, 2023, from <https://redcross.ge/>
- Revet, A., Hebebrand, J., Anagnostopoulos, D., Kehoe, L. A., Gradi-Dietsch, G., COVID-19 Child and Adolescent Psychiatry Consortium, & Klauser, P. (2023). Perceived impact of the COVID-19 pandemic on child and adolescent psychiatric services after 1 year (February/March 2021): ESCAP CovCAP survey. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 32(2), 249–256. <https://doi.org/10.1007/s00787-021-01851-1>
- Rocks, S., Stepney, M., Glogowska, M., Fazel, M., & Tsiachristas, A. (2018). Understanding and evaluating new models of Child and Adolescent Mental Health Services in South-

- East England: A study protocol for an observational mixed-methods study. *BMJ Open*, 8(12), e024230. <https://doi.org/10.1136/bmjopen-2018-024230>
- Vaillancourt, T., Szatmari, P., Georgiades, K., & Krygsman, A. (2021). The impact of COVID-19 on the mental health of Canadian children and youth. *FACETS*, 6, 1628–1648. <https://doi.org/10.1139/facets-2021-0078>
- Warren, J. S., Nelson, P. L., Mondragon, S. A., Baldwin, S. A., & Burlingame, G. M. (2010). Youth psychotherapy change trajectories and outcomes in usual care: Community mental health versus managed care settings. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 78, 144–155. <https://doi.org/10.1037/a0018544>
- ბავშვები და მოზარდები საქართველოში (2020). [Children and adolescents in Georgia] National Statistics Office of Georgia.
- ინკლუზიური განათლება (n.d.). [Inclusive education]. Inclusion.Ge. Retrieved June 14, 2023, from <http://inclusion.ge/>
- სტატისტიკური ცნობარი (2010). [Statistical Yearbook] National Centre for Disease Control and Public Health. <https://test.ncdc.ge/Pages/User/News.aspx?ID=62445de9-2eb3-4e43-bf23-4363f3fc044c>
- „ფსიქიკური ჯანმრთელობის განვითარების სტრატეგიული დოკუმენტის და 2015-2020 წლის სამოქმედო გეგმის“ დამტკიცების შესახებ (n.d.). [on the Approval of the Strategic Document for 2015-2020 on Mental Health Development and the Action Plan] Legislative Herald of Georgia. Retrieved June 14, 2023, from <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/2667876>
- ფსიქიკური ჯანმრთელობის დაცვა საქართველოში [Mental health care in Georgia] (2008). Georgian Mental Health Policy.
- ფსიქიკური ჯანმრთელობის სერვისების დეინსტიტუციონალიზაცია – საერთაშორისო გამოცდილება და საქართველოს კონტექსტი. [Deinstitutionalization of mental health services – International experience and context of Georgia] (n.d.). Retrieved June 14, 2023, from <https://phr.ge/publication/publication/229?lang=geo>
- ფსიქიკური ჯანმრთელობის შესახებ. (n.d.). [About mental health] Legislative Herald of Georgia. Retrieved June 14, 2023, from <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/24178>
- ფსიქოლოგიურ ცენტრში (სამმართველო) გადამისამართების წესისა და გადამისამართების ფორმის დამტკიცების შესახებ (2013). [On the approval of rules and form of referral to the psychological center] Office of Resource Officers in educational institutions.

გამომცემლობის რედაქტორი
გარეკანის დიზაინერი
დამკაბადონებელი
გამოცემის მენეჯერი

მაია ეჯიბია
მარიამ ებრალიძე
ლალი კურდღელაშვილი
მარიკა ერქომაიშვილი

TSU Press Editor
Cover Designer
Layout Designer
Publishing Manager

Maia Ejibia
Mariam Ebralidze
Lali Kurdghelashvili
Marika Erkomaishvili

0128 თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი 1
1, Ilia Tshavtchavadze Ave., Tbilisi 0179
Tel 995(32) 225 04 84, 6284/6279
<https://www.tsu.ge/ka/publishing-house>